

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ

На правах рукопису

МАРЧЕНКО НАТАЛІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 37(091)(477)-051

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ТА ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
А.Г. ПОГРІБНОГО (1960 – 2007 РР.)

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник
МАЙБОРОДА ВАСИЛЬ
КАЛЕНИКОВИЧ,
доктор педагогічних наук, професор,
заслужений працівник народної
освіти України

КИЇВ – 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1	
НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ТА ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ А. Г. ПОГРІБНОГО ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	13
1.1. Висвітлення історико-педагогічного аспекту проблеми в науковій літературі.....	13
1.2. Конкретизація змісту поняття «науково-педагогічна діяльність»...33	
Висновки до першого розділу.....	41
РОЗДІЛ 2	
ПРИНЦИПИ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ТА ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ А.Г. ПОГРІБНОГО.....	43
2.1. Загальна методика дослідження науково-педагогічної та громадської діяльності А. Г. Погрібного.....	43
2.2. Періодизація науково-педагогічної та громадської діяльності А.Г. Погрібного.....	56
2.2.1. Пошуково-пропедевтичний період (1960 – 1970 рр.).....	57
2.2.2. Період науково-педагогічного становлення (1970 – 1992 рр.).....	68
2.2.3. Управлінсько-педагогічний період (1992 – 1994 рр.).....	83
2.2.4. Педагогічно-просвітницький період (1994 – 2007 рр.).....	111
Висновки до другого розділу.....	133
РОЗДІЛ 3	
АКТУАЛІЗАЦІЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ НАДБАНЬ А. Г. ПОГРІБНОГО У МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ.....	135
3.1. Особливості науково-педагогічної діяльності А.Г. Погрібного....	135
3.2. Психолого-педагогічний портрет А.Г. Погрібного.....	163

3.3. Науково-педагогічна спадщина А. Г. Погрібного як чинник модернізації освіти України.....	184
Висновки до третього розділу.....	194
ВИСНОВКИ.....	196
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	201
ДОДАТКИ.....	233

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВАК – Вища атестаційна комісія

ВНЗ – вищий навчальний заклад

ВПТ ім. Г. Ващенко – Всеукраїнське педагогічне товариство ім. Григорія Ващенко

ЗМІ – засоби масової інформації

ЗСА – Злучені Стейти Америки (у діаспорі, ті, хто говорять українською «по-старому» (ранні хвилі міграції, переважно з заходу України) замість США вживають ЗСА)

КДУ ім. Т. Г. Шевченка – Київський державний університет імені Тараса Григоровича Шевченка

КМДА – Київська міська державна адміністрація

КНУ ім. Т. Шевченка – Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КПРС – Комуністична партія Радянського Союзу

МВССО УРСР – Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти Української Радянської Соціалістичної Республіки

МОН України – Міністерство освіти і науки України

МОУ – Міністерство освіти України

НАН – Національна академія наук

НДІУ – Науково-дослідний інститут українознавства

СПУ – Спілка письменників України

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

США – Сполучені Штати Америки

УАН – Українська академія наук

УВУ – Український Вільний Університет

УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

ЦК КП(б)У – Центральний комітет Комуністичної партії (більшовиків) України

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах розвитку освіти України у зв'язку зі стрімкими змінами суспільних орієнтирів, значним національним піднесенням та зверненням до багатства вітчизняної культури особливої уваги потребує патріотичне виховання молодого покоління як невід'ємного чинника формування українського гуманістичного світогляду молоді, громадянської відданості державі та прагнення взяти участь у розвитку її економіки, підвищенні престижу рідної землі.

Важливу роль у цьому відіграло затвердження у процесі українського державотворення низки програм та концепцій впровадження національного виховання, а саме: Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття») (1992 р.), «Концепції національного виховання» (1994 р.), «Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (2015 р.) тощо.

Для ефективного впровадження національного виховання в усіх навчальних закладах України важливим є вивчення і переосмислення у контексті сучасної історичної епохи досвіду українських педагогів вітчизняними вченими А.М. Алексюком, В.А. Василенком, Л.П. Вовк, О.І. Вишневським, Н.М. Дем'яненко, В.Г. Кузем, О.А. Лавріненом, Д.С. Мазохою, В.К. Майбородою, О.В. Сухомлинською та ін.

Вивчена педагогічна спадщина Г.Г. Ващенко, Б.Д. Грінченка, О.В. Духновича, М.П. Драгоманова, І.І. Огієнка, В.О. Сухомлинського, С.Ф. Русової та ін. послугувала вагомим чинником надання українській освіті таких напрямів її розвитку: гуманізації, звернення до її національної своєрідності, особистісно-орієнтованого підходу тощо.

Значною мірою у становленні вчителя (викладача) відіграє вивчення передового досвіду педагогів-науковців. Як стверджує О.В. Сухомлинська, «педагогічна думка завжди персоніфікована – на ній лежить відбиток особистості її носія з його смаками, поглядами, віруваннями та уподобаннями».

У цьому аспекті актуальним є вивчення неординарних постатей нової доби розвитку українського суспільства, які стояли біля витоків розробки системи освіти молодій незалежній Україні та практичного впровадження названих вище напрямів її розвитку. Серед них помітне місце посідає учений-гуманіст Анатолій Григорович Погрібний (1942 – 2007 рр.), український педагог ХХ-ХХІ ст., який є взірцем «високого освітнього пілотажу», провідником ідей любові до рідної землі, інноваційності, гуманізму, принциповості. Багатогранність його таланту непересічно проявлялась у різних сферах діяльності. Визначними вони були і в педагогіці.

Анатолій Григорович Погрібний – видатний науковець, педагог, літературо- й українознавець, журналіст, соціолог, державний, громадський та політичний діяч, академік Академії вищої школи України, Української Академії оригінальних ідей, голова Педагогічного товариства імені Григорія Ващенка, член Міжнародної Ради з питань українознавства, декан факультету Українського Вільного Університету (Мюнхен), лауреат багатьох національних премій.

Анатолій Григорович Погрібний є автором 1000 статей та 30 монографій. Найвідоміші з них: «Осягнення сутності» (1984), «Криниці, яким не зміліти» (1994), «Якби ми вчилися так, як треба» (1999), «Класики не зовсім за підручником» (2000), «Розмови про наболіле» (2000), «По зачарованому колу століть» (2001), «Світовий мовний досвід та українські реалії» (2002) тощо.

Вивчення й аналіз джерельної бази дослідження дає підстави стверджувати, що науково-педагогічна та громадська діяльність А.Г. Погрібного не була предметом спеціального дослідження. У працях О.І. Вишневського, Г.М. Гримич, Г.В. Немченко, Г.Л. Токмань, О.А. Хоменка, С.В. Шебеліста, І.П. Ющука висвітлено окремі життєві факти та напрями його діяльності.

Вищесказане дозволяє зробити висновок про наявність суперечності між соціально-педагогічним запитом на використання спадщини вітчизняними

викладачами-науковцями вищої школи у навчанні та вихованні майбутніх педагогів і відсутністю системного дослідження, персоніфікуючого науково-педагогічні здобутки А.Г. Погрібного.

Фрагментарне висвітлення внеску діячів незалежної України в педагогічну теорію та практику освіти, відсутність ґрунтовних досліджень про визначного майстра-педагога зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Науково-педагогічна та громадська діяльність А.Г. Погрібного (1960-2007 рр.)»**.

Хронологічні межі дослідження – 1960-2007 рр. визначені роками діяльності А.Г. Погрібного (1960 р. – початок здобуття педагогічної професії та прояву громадської активності, 2007 р. – рік смерті вченого).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації пов'язана з планом науково-дослідної роботи відділу теорії та методології гуманітарної освіти Інституту вищої освіти НАПН України за темою «Оптимізація дисциплін соціально-гуманітарного циклу у вищій освіті України у контексті євроінтеграції» (ДР № 0112U000934) (2012-2014 рр.) та відділу інтеграції вищої освіти і науки Інституту вищої освіти НАПН України за темою «Концепція та методологія реалізації науково-дослідної діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу університетів» (ДР № 0114U002516) (2014-2016 рр.).

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України (протокол № 1/8-4 від 21 січня 2013 року) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 28 травня 2013 року).

Метою дослідження є виявлення та обґрунтування періодів, принципів, тенденцій та закономірностей науково-педагогічної діяльності А.Г. Погрібного, визначення місця та можливостей творчого використання значущо-конструктивного досвіду вченого у реформуванні української освіти.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

1. Здійснити системний аналіз психолого-педагогічної літератури за темою дисертації та окреслити напрями, що потребують вивчення.
2. Конкретизувати зміст поняття «науково-педагогічна діяльність».
3. Виявити принципи, тенденції та закономірності науково-педагогічної та громадської діяльності А.Г. Погрібного у контексті її періодизації.
4. Комплексно дослідити науково-педагогічну діяльність професора та описати психолого-педагогічний портрет педагога.
5. Актуалізувати перспективи використання педагогічних ідей ученого для розвитку сучасної освіти України.

Об'єкт дослідження - науково-педагогічна спадщина вчених-педагогів України ХХ – ХХІ ст.

Предмет дослідження - науково-педагогічна та громадська діяльність А.Г. Погрібного.

Методи дослідження. Для досягнення мети та виконання поставлених завдань у дисертації використано комплекс таких методів: *аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація, моделювання* з метою вивчення творчого доробку А.Г. Погрібного з позиції того часу й сучасної теорії та практики; *біографічний, ретроспективний, логіко-системний, хронологічно-структурний, зіставно-порівняльний аналіз праць ученого-педагога*, які дали змогу розглядати ідеї та діяльність А.Г. Погрібного в часово-просторовій динаміці; *відбір, класифікація історичних фактів, інтерв'ю* сприяли виявленню кількісних та якісних характеристик творчості педагога; *пошуково-бібліографічний* для аналізу, систематизації і класифікації бібліотечних каталогів і друкованих джерел з теми дослідження; *термінологічного аналізу* для розкриття термінів і позначуваних ними понять та уточнення їх змісту; *періодизації*, що необхідно при дослідженні якісних змін на певних історичних етапах; *контент-аналіз* з метою вивчення нормативно-правової бази й документальної інформації; *узагальнення отриманих результатів* під час

формулювання висновків, рекомендацій та визначення шляхів використання доробку вченого в сучасних умовах.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що в ньому *вперше*:

- на основі архівних джерел (35 одиниць), монографій, періодичних видань, матеріалів інтерв'ю (10) шляхом виокремлення знакових подій, які стали поштовхом до творчих та суспільно-корисних здобутків професора, розроблено наукову періодизацію науково-педагогічної та громадської діяльності А.Г. Погрібного, яка складається з чотирьох періодів (пошуково-пропедевтичного (1960-1970 рр.), науково-педагогічного становлення (1970 – 1992 рр.), управлінсько-педагогічного (1992-1994 рр.), педагогічно-просвітницького (1994-2007 рр.)), визначено її принципи (україноцентричність (національна самоідентифікація, незламна національна самосвідомість, беззастережний патріотизм), стійкість поглядів, висока вимогливість до себе, інноваційна спрямованість тощо), тенденції (національна спрямованість поглядів і творчості, постійний саморозвиток та самовдосконалення, акцент на розвиток творчих здібностей студентів, гуманізація та гуманітаризація освіти тощо) та закономірності (підпорядкування державної, громадської та педагогічної діяльності втіленню ідей українського патріотизму, неперервне фахове самовдосконалення, максимальна зорієнтованість на впровадження власного науково-педагогічного світогляду (підтримка творчої молоді, розробка інноваційного навчально-методичного забезпечення), реалізація особистісно-орієнтованого підходу тощо);

- охарактеризовано головні чинники формування науково-педагогічного світогляду А.Г. Погрібного (родинне виховання; приклад батьків; позитивний вплив творів українських письменників та поетів; авторитет учителів та викладачів; система освіти, в умовах якої відбувалося становлення особистості педагога);

- комплексно досліджено науково-педагогічну діяльність професора, описано його психолого-педагогічний портрет, у якому відображено напрям та сферу педагогічної діяльності, особливості педагогічної майстерності (суб'єкт-суб'єктна взаємодія в системі «викладач-студент», досконале знання предмета, методики його викладання та специфіки студентської аудиторії, довершене володіння педагогічною технікою та ораторським мистецтвом, енциклопедичність знань), світогляд, особисті якості, описана взаємодія з колегами та вихованцями;

- актуалізовано науково-педагогічний та освітньо-просвітницький досвід А.Г. Погрібного для сучасних умов розвитку системи освіти України.

- *удосконалено та доповнено* джерелознавче поле дослідження через його розширення: введено в науковий обіг документи з особистого архіву сім'ї Погрібних (12 одиниць), матеріали інтерв'ю колег, вихованців, друзів (10), що сприятиме використанню досвіду науково-педагогічної та громадської діяльності А.Г. Погрібного.

- *дістали подальшого розвитку*: зміст та основні напрями (освітньо-просвітницька публіцистика професора; втілення ідей українознавства у навчально-виховний процес; міжнародна освітня діяльність; управлінська діяльність та її результати) науково-педагогічної та громадської діяльності вченого; зміст поняття «науково-педагогічна діяльність» (здійснено доповнення шляхом аналізу психологічного, соціального та функціонального контекстів).

Практичне значення одержаних результатів. Узагальнення науково-педагогічного досвіду та освітніх поглядів А.Г. Погрібного сприятиме використанню його провідних ідей для покращення освітнього процесу у вищій школі та підвищення якості української освіти; полягатиме в можливості використання сформульованих положень для збагачення історико-педагогічних знань, наповнення змісту лекційного курсу «Історія педагогіки» та «Педагогічна майстерність» провідними ідеями доробку професора. Матеріали дослідження можуть бути використані для розширення змісту праць з історії

педагогіки та дидактики, під час написання підручників та навчальних посібників; для підготовки спецкурсів і спецсемінарів з педагогіки та історії педагогіки для вищих навчальних закладів педагогічної освіти; у роботі наукових гуртків і факультативів вищих навчальних закладів; під час подальших історико-педагогічних досліджень.

Положення дисертаційного дослідження **впроваджено** в навчально-виховний процес Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка № 07-10/1077 від 21 травня 2015 року), Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 85 від 22 травня 2015 року), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка № 52 від 24 червня 2015 року).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження репрезентовано на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних*: «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології» (Черкаси, 2012; Ялта, 2013; Кіровоград, 2014), «Категория «социального» в современной педагогике и психологии» (Тольятти, 2014), «Викладач і студент: умови особистісно-професійного зростання» (Черкаси, 2014), Інтернет-конференції «Неперервна педагогічна освіта в Україні: стан, проблеми, перспективи» (Умань, 2015); *всеукраїнських*: «Неперервна педагогічна освіта в Україні: стан, проблеми, перспективи» (Умань, 2014); *загальноінститутських*: звітна наукова конференція Інституту вищої освіти НАПН України (2013 – 2014).

Публікації. Основний зміст і результати дисертаційного дослідження висвітлено у 15 одноосібних працях, серед яких: 9 статей опубліковано у наукових фахових виданнях України, 2 – у міжнародних фахових виданнях, 4 – у збірниках тез і матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (342 найменування, з них 35 архівних позицій). Робота містить 33

додатки, 4 таблиці, 2 рисунки. Загальний обсяг роботи становить 317 сторінок, з них основного тексту – 200 сторінок.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ТА ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
А. Г. ПОГРІБНОГО ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА**1.1. Висвітлення історико-педагогічного аспекту проблеми в науковій літературі**

Освіта в Україні, зокрема вища, пройшла тисячолітній тернистий шлях від злетів до падінь, що були продиктовані різкими змінами у суспільно-економічному та політичному житті країни. Як її здобутки, так і кризові явища повинні стати повчальними уроками для побудови міцних підвалин української педагогіки. Тому надзвичайно важливим на сьогодні є виявлення причин поразок, невдалих реформ і вироблення своєї системи досягнення успіху у сфері, що є основою виховання підростаючого покоління.

З огляду на це, великого значення набувають дослідження А. М. Алексюк [5], В. А. Василенка [20], Л. П. Вовк [30], Н. М. Дем'яненко [53], О. А. Лавріненка [111], В. К. Майбороди [126], О. В. Сухомлинської [255] та ін., у працях яких проаналізовано самобутні риси національної педагогіки, зокрема спадщину видатних українських педагогів, які пропонували свої шляхи розвитку та вдосконалення освіти. Сьогодні увагу привертають праці Х. Д. Алчевської [6], Г. Г. Ващенко [23], Б. Д. Грінченка [46], С. Ф. Русової [248], В. О. Сухомлинського [254], К. Д. Ушинського [268] та багатьох інших, що донині є актуальними у науково-педагогічному просторі.

Серед відомих українських педагогів, громадських діячів ХХ – поч. ХХІ століття гідне місце посідає постать Анатолія Григоровича Погрібного, який зробив значний внесок у розвиток національної педагогічної освіти. Між іншим, він є яскравою політичною фігурою, відомим громадським діячем, неперевершеним публіцистом, освітянином та науковцем. Діяльність професора привертає увагу значної кількості дослідників різних галузей.

Аналіз архівних матеріалів, педагогічних періодичних видань та підручників з історії педагогічної думки дає підстави стверджувати, що

науково-педагогічна та громадська діяльність А. Г. Погрібного є недостатньо висвітленою у зв'язку з тим, що дослідники не ставили за мету систематично та багатогранно вивчити названу проблему.

У дисертації проаналізовано наукову літературу за темою дослідження, здійснено її систематизацію та поділ на групи:

- праці педагога-науковця [173 – 231];
- навчально-методичний доробок професора [79; 80; 198; 210; 212; 213; 228; 240; 263; 264; 266];
- довідково-енциклопедичні видання [42; 59; 62; 83; 84; 167; 264; 265; 267; 273; 281; 305];
- нормативні документи [54; 71 – 73; 78; 93; 99; 100; 151];
- монографії, підручники та навчальні посібники [5; 6; 10; 15; 23; 30; 31; 41; 46; 47; 49; 50; 53; 74; 76; 101; 103 – 105; 111; 113; 124; 125; 150; 157; 158; 165; 166; 168; 170; 232; 237; 243; 248; 254; 268; 292; 295];
- спогади (статті) колег, вихованців, однодумців [11 – 13; 22; 28; 32; 33; 35; 37; 40; 43 – 45; 48; 51; 56; 57; 60; 61; 64; 66; 68; 77; 81; 86 – 88; 90; 94; 95; 96; 115; 116; 119; 128 – 136; 138 – 140; 142 – 144; 146; 147; 152; 154; 159 – 164; 172 – 174; 233 – 235; 238; 239; 241; 242; 246; 247; 249; 250; 258; 260; 269 – 272; 275 – 279; 285; 287; 288; 301];
- дисертаційні дослідження [3; 21; 52; 114; 123; 126; 127; 253; 261; 284; 297; 306];
- наукові статті [7; 9; 16; 55; 92; 102; 120; 141; 149; 251; 252; 255 – 257; 282; 283; 291; 296; 299; 303];
- інтерв'ю [2; 8; 17; 39; 65; 109; 110; 112; 117; 203; 259; 274; 286; 302; Додатки Щ – Щ₉];
- архівні матеріали [307 – 342].

Наукові праці А. Г. Погрібного – це докладний (до найменших дрібниць), аргументований та багатогранний аналіз освітніх [173; 174; 184; 187; 188; 189; 192; 196; 199; 202; 206; 207; 211; 214; 217; 219; 220; 226; 227; 230],

літературознавчих [175; 176; 180; 182; 191; 194; 195; 197; 201; 204; 216; 223; 231], українознавчих [193] та мовознавчих [188; 189; 200; 206; 207; 208; 211; 214; 221; 228] проблем у «синхронічному та діяхронічному контекстах» [66, с. 178]. Науково-методичний доробок професора відрізнявся новизною, актуальністю, високою доказовістю та оптимальністю, структурованістю тощо. Це сприяло розвитку пізнавальних інтересів студентів, розширенню кола їх знань з предмета, системному запам'ятовуванню нової інформації та здійсненню творчих пошуків.

Публіцистичні статті науковця та інтерв'ю з ним часто зустрічалися на шпальтах популярних видань. Вони мали просвітницький та конструктивний характер і спрямовувалися на покращення та модернізацію навчального процесу, виховання вчителя-патріота та конкурентноспроможного молодого покоління, модернізацію та демократизацію української освіти (підвищення якості освіти, розробка нормативно-правових актів та ін.), запровадження національного виховання [173; 184; 196; 217; 226; 227].

Аналіз зібраних джерел за темою дослідження показав, що персону А. Г. Погрібного, його внесок у розвиток освіти, науки, громадської думки та внутрішньої політики завжди зацікавлювала сучасників. Підтвердженням цього є статті у довідниках [62; 235; 281], некрологи, що з'явилися у пресі після його смерті як в Україні [33; 87; 234; 249; 300], так і за її межами [48; 270], проведені наукові читання на його честь [152; 163] та численні спогади колег, друзів, вихованців (посилання наведено вище).

У результаті аналізу наукових доробків учених, які описують життя і діяльність А. Г. Погрібного, здійснено їх поділ на групи. Це праці, які:

- подають біографічні відомості [56; 57; 66; 172; 288];
- частково висвітлюють окремі аспекти його науково-педагогічної діяльності [1; 12; 19; 44; 45; 51; 57; 66; 68; 90; 94; 95; 116; 131; 132; 135; 136; 138 – 140; 142; 147; 250; 258; 260];

- описують громадську діяльність педагога [2; 3; 17; 28; 35; 37; 40; 66; 77; 81; 130; 133; 134; 146; 161; 164; 233; 247; 272; 287; 301];
- характеризують професора як літературознавця та публіциста [13; 21; 60; 61; 64; 66; 143; 275; 279; 280; 285].

Охарактеризуємо кожну з цих груп шляхом аналізу наукових розвідок, у яких частково описано життя і діяльність А. Г. Погрібного.

Важливим джерелом дослідження стала книга «Життя і чин Анатолія Погрібного» [66], яка вийшла друком у 2011 році. Вона містить наукові розвідки, статті та спогади, які мають безпосереднє відношення до Анатолія Григоровича. Книга поділена на чотири розділи, які відповідають етапам життя науковця: «Служіння Словом. Анатолій Погрібний – літературознавець, учений, педагог»; «Служіння Слову. Про публіцистику Анатолія Погрібного»; ««Вистоїмо? Мусимо!» Спогади про Анатолія Погрібного»; «Добрий і сонячний ...з автографів».

Це перше упорядковане видання, у якому зібрано спогади студентів, друзів, колег, прихильників та однодумців про надзвичайно талановиту особистість кін. ХХ – поч. ХХІ століття. Незважаючи на те, що «Життя і чин Анатолія Погрібного» – це зібрання публікацій про викладача, літературознавця, політика та громадського діяча А. Г. Погрібного, книга не присвячена розкриттю окремого напрямку його діяльності, а тому висвітлює лише окремі аспекти науково-педагогічної та громадської діяльності професора.

Достовірним джерелом дисертаційного дослідження стала автобіографія А. Г. Погрібного, якій свого часу автор дав назву «About myself» [186]. Вона описує період від 3 січня 1942 року до 2 жовтня 2001 року. Характерною особливістю є те, що в автобіографії подано не тільки короткі відомості з життя науковця, а й становлення та аналіз подій, які з ним відбувалися.

А. Г. Погрібний не мав за мету описувати кожен рік свого життя. Академік згадує лише ті події, які стали знаковими та сприяли формуванню

його світогляду. Автобіографія «About myself» [186] не містить розгорнутих відомостей про сім'ю вченого. Лише на початку А. Г. Погрібний згадує про батьків, дідуся й бабусю по материній лінії. Це пов'язано з тим, що академік під час написання автобіографії ставив за мету правдиво розповісти про сповнений колізій життєвий шлях, який він пройшов від сільської дитини, що народилася під час війни, до професора, доктора філологічних наук, першого заступника міністра освіти України. Одним з найбільших позитивів у житті А. Г. Погрібний називає «захист від загибелі свого рідного села (Мочалище. – Н. М.), зарахованого до неперспективних» [186, с. 28]. Закінчується ж автобіографія словами жалю за тим, що зроблені на благо рідного краю справи можуть лише стати короткою відстрочкою перед його загибеллю.

Проте у березні 2002 року А. Г. Погрібний дописав до автобіографії «About myself» [186] ще кілька рядків, у яких жаль вже називає «долею слабкодушних», тому й закликає згадати заповідь Т. Шевченка «Борітеся!», бо тільки так, на думку професора, «поборете й будете справжніми та щасливими» [186, с. 30]. Таким чином, нарікання на суспільну байдужість змінилося вірою у його відродження.

Потрібно зазначити, що опрацьовані та проаналізовані наукові статті, що містять короткі біографічні відомості про науковця, ґрунтуються на його автобіографії. Розгорнуту ж біографічну довідку в публікації «Анатолій Погрібний: людина дужого чину» подав С. В. Шебеліст [287], описавши життя та діяльності науковця з 1942 року по 2007 рік.

Основою наукової розвідки дослідника є також факти з автобіографії «About myself». Проте автор поряд з уже відомими відомостями з життя А. Г. Погрібного з метою оцінки його діяльності та підтвердження талановитості професора використовує спогади студентів, колег і однодумців. С. В. Шебеліст здійснив також періодизацію життя академіка, виділивши 4 періоди, які відповідають звершенням у його кар'єрі:

- витоки таланту (1942 – 1964 рр.);

- від парти до кафедри (1964 – 1981 рр.);
- в епіцентрі національного відродження (1980 – 1997 рр.);
- перед мікрофоном професор Погрібний (1997 – 2007 рр.) [287].

Таким чином, у статті автор характеризує особливості науково-педагогічної та громадської діяльності А. Г. Погрібного, аналізує його внесок у розвиток та реформування освіти на посаді першого заступника міністра освіти України та розкриває роль авторської радіопередачі професора «Якби ми вчилися так, як треба...».

Цікаві факти з дитинства А. Г. Погрібного, які не можна знайти у жодній з біографій професора, наводить його двоюрідна сестра Н. Кучменко у публікації «Спогади про брата» [66, с. 451 – 453]. Авторка статті розповідає про шкільні роки майбутнього вченого, які були сповнені не тільки розваг, а й працею на землі та домашніми господарськими клопатами. Н. Кучменко також називає характерні риси Анатолія-школяра, серед яких: старанність, уважність, активність, працьовитість, обізнаність з усною народною творчістю та любов до рідної землі. Перелічені риси характеру А. Г. Погрібного, які сформувалися ще у дитинстві, не змінювалися протягом усього його життя, що свідчить про стійкість особистості до негативних впливів та непорушність світоглядних принципів.

Н. Кучменко у науковій розвідці звертає увагу і на любов Анатолія Григоровича до творчості, що проявлялася у грі на домбрі, гітарі, балалайці, мандоліні, у танцях та співах, написанні віршів. Таким чином, прихильне ставлення до музики та культури слова створило умови та стало невід’ємним підґрунтям становлення А. Г. Погрібного-літературознавця, а також великого цінителя української пісні та поезії.

Про студентські роки А. Погрібного розповідає Е. А. Бабчук у публікації «Упав на льоту» [11]. Для неї Анатолій Григорович запам’ятався як «інтелігентний, скромний, завжди веселий і усміхнений, спокійний і врівноважений» [11] хлопець. Е. А. Бабчук звертає увагу саме на те, що

А. Г. Погрібний захоплювався наукою, із задоволенням працював у бібліотеках та архівах, а тому на семінарах та практичних заняттях блискуче відповідав, «часто з професорами сперечався на рівних» [11]. Авторка статті також пояснює причину того, чому однокурсник обрав собі за фах саме українську філологію, і пов'язує її з бажанням «осягнути глибину її (української літератури. – Н. М.) незамулених дзвонкових джерел» [11]. Отже, ще в студентські роки А. Г. Погрібний зарекомендував себе людиною, що не тільки любить здобувати нові знання, а й вміє вправно їх застосовувати. Це викликало зацікавлення та захоплення оточуючих.

До групи статей, що характеризують науково-педагогічну діяльність А. Г. Погрібного, відносимо: доробок самого вченого, у якому проаналізовано проблеми української педагогіки та освіти в цілому; спогади колег, студентів і аспірантів. Наукові розвідки з цього питання умовно можна поділити на групи. Це праці, що висвітлюють:

- науково-педагогічну діяльність А. Г. Погрібного на кафедрі історії літератури і журналістики Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка та в Українському Вільному Університеті. Тут можна ще виокремити роботи, що характеризують його діяльність як викладача та завідуючого кафедрою [44; 45; 65; 66; 83; 84; 90; 94; 95; 116; 131; 136; 138; 139; 142; 147; 184; 192; 250; 260; 288];

- результати активних дій професора на посаді першого заступника міністра освіти України з метою реформування освіти [19; 40; 46; 51; 66; 68; 108; 109; 115; 140; 159; 171; 173; 196; 203; 224; 238; 259; 260; 276; 286; 288];

- повернення на Україну А. Г. Погрібним науково-педагогічної спадщини Г. Г. Ващенка [36; 37; 58; 75; 112; 162; 177; 178; 183; 187; 205; 245; 274].

Потрібно відзначити, що Г. М. Гримич у науковій праці «Університетська професура: А. Г. Погрібний» підкреслила те, що А. Г. Погрібний є педагогом у «всіх галузях творчої й громадської діяльності» [45, с. 6]. Ці слова говорять

про високу оцінку педагогічних здібностей професора. Також Г. М. Гримич зазначає, що А. Г. Погрібний завжди намагався стимулювати студентів до власних пошуків та творчості, а тому його відмінники, то «потенційні аспіранти, доценти, професори, відомі журналісти, теле- і радіоведучі...» [45, с. 9].

Особливу увагу Г. І. Дацюк [66, с. 339 – 340], О. Д. Пономарів [66, с. 250 – 252], В. Ф. Святовець [66, с. 310 – 319], Н. М. Сидоренко [250], Д. В. Степовик [66, с. 101 – 103], М. С. Тимошик [260], П. С. Щириця [66, с. 421 – 424] у своїх наукових розвідках-спогадах звертають на нестандартність викладання української літератури професором та його «високоєфективну лекторську майстерність» [66, с. 311]. Вони стверджують, що лекції А. Г. Погрібного несли великий пізнавально-виховний та емоційний вплив на аудиторію, відрізнялися новизною змістового наповнення та формою викладання, а органічне поєднання педагогічного таланту з ораторським хистом сприяло розумовій діяльності студентів як в аудиторії, так і поза її межами.

Лекторським стилем А. Г. Погрібного захоплювалися не тільки українські студенти. Як зазначає Д. В. Степовик у публікації «Анатолій Погрібний та Український Вільний Університет у Мюнхені» [66, с. 101 – 103], професор приваблював викладачів, ректорів, студентів із діаспори не тільки високим ораторським талантом, а й «значними людськими рисами»: люблячим серцем та «чистою, святою, незлободенною натурою» [66, с. 103]. Органічне поєднання у його особі всіх перелічених якостей викликало в оточуючих бажання співпрацювати з цією інтелектуальною людиною, дискутувати та поповнювати свої знання новими відомостями з літератури, мовознавства, мистецтва.

Особистість професора, як вважає В. С. Брюховецький у статті «З ним велося легко...» [19], приваблювала також чудовим знанням української літератури, «заглибленістю в її специфіку, безкомпромісністю у відстоюванні естетичних принципів та національної самобутності нашого справжнього письменства» [19, с. 226]. Це є ще одним підтвердженням того, що

А. Г. Погрібний належить до тих викладачів, які обізнані з навчальним предметом. Він викладав не поверхово, а ґрунтовно. Це дозволяло вільно використовувати найкращі здобутки українського письменства для навчання і виховання студентів.

Високо оцінює діяльність А. Г. Погрібного І. М. Забіяка у статті «Говорімо про Анатолія Погрібного!» [66, с. 300 – 302], у якій стверджує, що професор «увійшов у вершинну еліту української гуманітарної науки» [66, с. 301]. Таким чином, автор звертає увагу на те, що результати наукової діяльності вченого не були посередніми здобутками рядового науковця, а помітно збагатили скарбницю українського літературознавства.

Є. О. Лупаков у публікації «Якщо не я, то хто?» [66, с. 324 – 325] веде мову про те, що доповіді А. Г. Погрібного мали успіх не лише на українських конференціях, а й на міжнародних симпозіумах, на яких його виступ викликав велике зацікавлення представників інших країн. Як свідчення про те, що унікальність постаті професора визнана світовою спільнотою, автор статті наводить приклади отриманих академіком нагород: у 1998 р. «Людина року» (США) [Додаток Е] та у 1998 – 1999 рр. «Людина світу» (Кембрідж, Англія).

У довідниках Інституту журналістики Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка [83; 84] неодноразово згадується про А. Г. Погрібного як завідувача кафедрою історії літератури і журналістики. Найповніші ж відомості про професора можна знайти у довіднику за 2005 рік, де висвітлено окремі біографічні дані та напрями педагогічної діяльності.

Колеги, аспіранти та докторанти високо оцінювали управлінську та науково-педагогічну діяльність професора. Позитивно характеризує А. Г. Погрібного на посаді першого заступника міністра освіти О. С. Коноваленко у статті «Усе посіяне зійде». Проведені ним реформи, на її думку, сприяли розбудові освіти, а він сам «залишився беззастережним романтиком відданості справі й віри у те, що кожен захід, кожен крок і кожен вчинок мусять бути відкритими, відвертими, щирими, або й оголеними» [95].

С. В. Шебеліст же описує і характеризує реальні кроки, зроблені на цій посаді: українізовано школи та виші, ухвалено програму «Освіта. Україна ХХІ століття», розроблено «Концепцію національного виховання», запроваджено атестацію чиновників на знання української мови [287].

Р. Ш. Чілачава, який одночасно з А. Г. Погрібним працював в українському уряді, у статті «Він згорів з любові до України» [66, с. 336 – 338] наголошує на тому, що Міністерство освіти за часів, коли професор належав до складу його керівників, «стало потужним осередком виховання сучасних будівників оновлюваного суспільства» [66, с. 338]. Усі ж дії першого заступника міністра освіти України, на думку автора розвідки, спрямовувалися на «пробудження, злет духовної енергії народу», «виховання української молоді без комплексів тотального минулого», забезпечення повноцінного «функціонування української мови в усіх сферах громадсько-політичного життя країни» [66, с. 338]. Тобто, Р. Ш. Чілачава впевнений, що всі реформи, які підтримував та здійснював А. Г. Погрібний, мали на меті сформувати духовно багате та освічене українське суспільство.

Про освітню діяльність А. Г. Погрібного на посаді першого заступника міністра освіти позитивно згадується у дисертації Юлії Юрчак (2014 р., м. Стокгольм), яка стверджує, що висловлена ним у 1992 році ідея «освіта в Україні має повністю і беззастережно підпорядковуватися розвитку незалежної Української держави» [306, с. 75] втілюється сьогодні в Україні. Це свідчить, що погляди професора про реформування освіти є актуальними і сьогодні.

Окрему групу становлять наукові розвідки, що характеризують А. Г. Погрібного як науковця, який повернув з еміграції на терени України праці Г. Г. Ващенка, редагував та організовував їх видання.

О. І. Вишневський у науковій розвідці «Плугатар на ниві педагогіки» [66, с. 362 – 365] характеризує А. Г. Погрібного як полум'яного захисника спадщини Г. Г. Ващенка, яку він повернув на Україну разом із С. Й. Стецько та

О. В. Ковалем. Як стверджує автор статті, академік виконував чи не найбільшу частину роботи, що була пов'язана з редагуванням та виданням праць українського педагога, адже «за нею він бачив відродження української педагогіки, за педагогікою – української освіти, за освітою – української України» [66, с. 363]. Також О.І. Вишневський зазначає, що педагогічною наукою професор глибоко перейнявся лише після кількох років роботи у Всеукраїнському педагогічному товаристві імені Г. Г. Ващенка, і саме «завдяки йому врятовано цілий пласт нашої педагогічної культури традиційно-християнського спрямування» [66, с. 364].

Значну увагу привертає стаття Г. Л. Токмань «Педагогічні цінності Анатолія Погрібного» [66, с. 172 – 179], у якій названо педагогічні ідеї Г. Г. Ващенка, які лягли в основу викладацької діяльності академіка, а також подано чітку характеристику А. Г. Погрібного-науковця. На думку авторки публікації, успіх наукової діяльності професора продиктований тим, що він міг поєднувати такі риси, як «простота провідних засадничих ідей і багаторівневе бачення шляхів їх утілення в життя, розкриття актуальної проблематики в синхронному і діахронному контекстах» [66, с. 178]. Г. Л. Токмань впевнена у тому, що «Анатолій Погрібний став духовним провідником нації...» [66, с. 178].

Важливим джерелом дослідження став журнал «Педагогічна думка». Проаналізувавши видання з 2005 по 2012 рік, виявили, що за цей час у рубриці «Пам'ятні дні» надруковано шість циклів статей, присвячених ювілейним датам українських педагогів. До такої низки наукових публікацій належать і розвідки, приурочені 70-річчю від дня народження А. Г. Погрібного, що знаходяться у №1 за 2012 рік зазначеного вище часопису, і є яскравим свідченням того, що діяльність А. Г. Погрібного не забута. У циклі статей висвітлено основні педагогічні та громадські позиції академіка та представлено уривки з актуальних на сьогодні його праць. У публікаціях про А. Г. Погрібного не відображено якийсь один напрям його діяльності. Навпаки,

знаходимо загальний огляд освітніх та громадських поглядів професора. Так, О. Є. Гентош у статті «Він служив Батьківщині» [35] аналізує педагогічні погляди А. Г. Погрібного і стверджує, що всі його дії спрямовувалися на «очищення нашої педагогіки від намулу комуністичного і посткомуністичного світогляду» [35, с. 13]. Не опускає вона у цьому руслі і його внесок у поширенні та застосуванні на власному прикладі «педагогіки Ващенка» [35, с. 13]. Ніби продовженням попереднього дослідження стала стаття О. Манька «Про виховання нашої молоді» [128], у якій знаходимо пояснення А. Г. Погрібним педагогічних концепцій Г. Г. Ваценка, які є основою виховання інтелектуального та гуманного молодого покоління.

М. Й. Шалата ж у статті «Оборонець рідної мови» поряд з короткими біографічними відомостями характеризує А. Г. Погрібного як невтомного борця за поширення української мови та прихильника національного виховання, а також підкреслює те, що професор «відзначався глибоким державницьким мисленням та активною патріотичною діяльністю» [285, с. 16], які не зраджував все своє життя. Для М. Й. Шалати А. Г. Погрібний є «прикладом справжнього українського подвижника-педагога доби Незалежності» [285, с. 16].

Ще одну сторону педагогічної діяльності, яка й досі докладно не вивчена, охарактеризувала Г. В. Онкович у статті «Духовний спадкоємець Григорія Ваценка» [66, с. 161 – 164]. Цієї гранню є медіапедагогіка, яка втілювалася завдяки використанню А. Г. Погрібним засобів масової комунікації, а саме виховним впливом радіопрограми «Якби ми вчилися так, як треба», яка десять років будила в українців любов до своєї держави і стала «невід’ємним явищем українського інформаційного простору» [66, с. 162]. Засобами ж медіавиховання Г. В. Онкович називає аудіотексти та публіцистичні книги, написані професором за матеріалами радіопередач. Таким чином, слухачі радіопрограми «Якби ми вчилися так, як треба» здобували від А. Г. Погрібного не тільки вкрай важливі відомості з проблемних питань державотворення,

розвитку освіти та виховання молодого покоління, а й навчалися любити рідну землю.

Колектив Науково-дослідного Інституту українознавства Міністерства освіти і науки України [96] називає заснування у 1997 році радіопрограми «Якби ми вчилися так, як треба» духовним подвигом А. Г. Погрібного, а саму програму – «постійно діючим «радіомайданом», на якому зустрічались люди зі всієї України», дискутували та доходили до спільного висновку.

Про вміння А. Г. Погрібного переконувати та правильно оперувати знаннями твердить О. М. Дмитренко у публікації «Життя немов попереду себе» [66, с. 379 – 381]. Автор статті називає професора «володарем дискусії», для якої характерними є доказові та вагомі аргументи, обізнаність з психологією та суттю проблеми, ґрунтовний аналіз спірних питань, а також наявність таких особистих рис характеру, як толерантність, шляхетність, відвертість, чесність та впевненість у своїй правоті, які «викликають повагу навіть у недругів» [66, с. 380]. Поєднання усього вищеназваного пробудило у слухачів не тільки довіру до диктора, а й віру у можливість вирішення наболілих проблем, що стосуються освіти, мови та особливостей державотворення.

А. Г. Погрібний мав активну громадську позицію, яку не змінював при будь-яких обставинах. Тому не дивно, що ім'я професора неодноразово згадується у науковому довіднику-посібнику «У пам'яті Києва» В. О. Жадька [62], де йде мова про А. Г. Погрібного як про активного учасника Помаранчевої революції та про голову Київської міської організації НСПУ. Це, у свою чергу, свідчить про те, що постать науковця залишилась в українській історії, а значить – заслуговує на вивчення.

Висвітленню громадської позиції педагога слугує стаття П. М. Мовчана «Часова і життєва спорідненість», у якій автор називає А. Г. Погрібного людиною «всепроникаючої ясності розуму», «чатівником невмирущого українського слова, а, отже, і духу» [66, с. 204]. Також він акцентував на тому,

що академік постійно турбувався про становлення України як держави, її освіти, мови та культури.

Однією з важливих граней громадської діяльності А. Г. Погрібного стала публіцистика, яка з'явилася як реакція науковця на складні суспільно-політичні умови в державі. Її дослідженню присвячено наукові розвідки Л. Є. Василик [66, с. 154 – 160; 18], Т. Ляшенко [66, с. 122 – 129], О. І. Микитенка [144], С. В. Шебелиста [287].

Л. Є. Василик у дисертаційному дослідженні «Сучасна світоглядна публіцистика літературно-художніх видань в контексті історії української журналістики: концептосфера національної ідентичності» [66, с. 154 – 160] відносить публіцистику науковця до світоглядної. У статті «Публіцистика А. Г. Погрібного крізь призму провідних концептуальних домінант» вона стверджує, що твори науковця цього жанру «позначені кодами, які передають концептуальні для національної ідентичності поняття» [66, с. 156]. Л. Є. Василик виділяє у публіцистиці А. Г. Погрібного концепт України, свободи, Бога та душі. Для неї «його публіцистика – це індивідуально-світоглядна система з концептуально засадничими цінностями» [66, с. 159].

Публіцистика академіка зацікавила і Т. Ляшенко, яка досліджувала її вплив на становлення суспільної думки. У науковій розвідці «Публіцистика як засіб формування патріотичної нації» [66, с. 122 – 129] вона стверджує те, що літературний доробок А. Г. Погрібного у зазначеному роді не тільки формує громадську думку, а й є однією зі сторінок історії сучасності, насиченої палкими дискусіями на актуальні теми сьогодення. Зроблений Т. Ляшенко висновок є ще одним підтвердженням тієї думки, що публіцистична спадщина науковця не тільки не залишилася непоміченою, а й сприяла формуванню світогляду українців.

У 2012 році побачив світ нарис-меморіум О. І. Микитенка «Лицар української ідеї» [144]. Варто звернути увагу на саму назву нарису, ідеєю якого просякнута кожна сторінка. Автор у нарисі приділив увагу двом іпостасям

А. Г. Погрібного: природженого літературознавця та талановитого публіциста. У розділі «Служіння словом» О. І. Микитенком здійснено аналіз окремих публікацій науковця про життя і творчість Я. І. Щоголева, Б. Д. Грінченка, О. Т. Гончара, П. Г. Тичини та інших, у результаті чого дослідник стверджує, що доробки А. Г. Погрібного «були надзвичайно слухними й відразу викликали в читачів непідробний інтерес до особистості та її діянь і творчого доробку» [144, с. 11]. У розділі «Служіння слову» висвітлено причини появи гострої публіцистики науковця, проаналізовано основні проблеми, з якими спіткнулася Україна після здобуття незалежності. Цікавою є думка О. І. Микитенка про те, що «надзвичайно активним поборником та проповідником української національної ідеї в уже незалежній суверенній Україні Анатолія Погрібного зробив випадок» [144, с. 31]. Мається на увазі те, що професор з 1997 року почав вести авторську радіопрограму «Якби ми вчилися так, як треба...», яка охоплювала значну аудиторію. У руслі цієї програми О. І. Микитенко і висвітлює особливості публіцистики А. Г. Погрібного.

На відміну від О. І. Микитенка, С. В. Шебеліст у науковій розвідці «Духовний світ Анатолія Погрібного» стверджує, що «поява потужного публіцистичного річища у творчій діяльності педагога і літературознавця Анатолія Погрібного зумовлена передусім суспільно-історичними особливостями доби, коли свобода й незалежність України перестали бути недосяжними поняттями і стали реальними, як ніколи» [288, с. 134], а відомою широкому загалу стала завдяки циклу авторських передач «Якби ми вчилися так, як треба...». Проаналізувавши тематику і проблематику публіцистики А. Г. Погрібного, дослідник констатує те, що значна її частина розкриває мовну проблему.

Коротку характеристику праць науковця, у яких проаналізовано мовне питання, подано у довіднику «Українські мовознавці та письменники-мовотворці» за редакцією С. Я. Єрмоленко. Автором статті стала

А. Пономаренко, яка з упевненістю стверджує, що праці А. Г. Погрібного з «мовної політики та мовного будівництва» [235, с. 216] не варто розглядати тільки у руслі його громадської діяльності, адже вони мають і велику наукову цінність.

Літературознавчий доробок А. Г. Погрібного привернув увагу сучасних українських науковців: Л. В. Боярської [66, с. 86 – 95], А. М. Волобуєвої [66, с. 147 – 153], Ю. В. Гайдіної [66, с. 140 – 146], Н. С. Желіховської [66, с. 130 – 133], Т. В. Старченко [66, с. 60 – 62]. Дослідниці ґрунтовно аналізують праці професора, розкриваючи оригінальність його ідей у трактуванні літературних явищ та описі постатей письменників. Статті зазначених вище науковців є яскравим підтвердженням того, що літературні розвідки А. Г. Погрібного відрізняються нестандартністю авторської думки, обрані ним теми розглядалися в кількох площинах, а не у відповідності до утверджених стереотипів.

Найповніше розкрито усі грані діяльності академіка В. Г. Дончиком та П. П. Кононенком у статті «Анатолій Погрібний: «Бог дарував нам Україну... Будьмо ж гідними цього дару». Автори описують Анатолія Погрібного не тільки як педагога, публіциста, українознавця, літературознавця та активного громадського діяча, а й як палкого захисника української культури, який організовував та відновлював музеї, «рятував від закриття українські школи, дитячі садки та бібліотеки, захищав святині Запоріжжя чи Прикарпаття, і віддавав стільки зусиль, щоб захистити рідне село, зараховане до неперспективних, від загибелі...» [57, с. 11].

Невід'ємним джерелом дослідження став Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик «Освіта». Проаналізувавши зібрання газети з 1992 по 2014 рр., виявили, що А. Г. Погрібний опублікував 34 розвідки, 5 власних інтерв'ю, 5 статей у співавторстві. Прижиттєвий аналіз діяльності професора здійснено у 7 публікаціях. Особливу увагу приділено № 46 тижневика за 2007 рік, присвяченому сорока дням від дня смерті А. Г. Погрібного. У цьому

специальному випуску вміщено статті-спогади про непересічну особистість, а також телеграми зі словами співчуття, що були надіслані сім'ї померлого. Свідченням того, що досвід професора є актуальним і сьогодні, є розвідки, які опубліковано вже після смерті А. Г. Погрібного [138; 164].

Незаперечним фактом того, що педагогічна, наукова та громадська діяльність А. Г. Погрібного не залишилася забутою, стали проведені Інститутом журналістики Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка [152] та Інститутом українознавства НАН України [163] наукові читання, присвячені його пам'яті. Друзі, колеги, однодумці та дослідники наукового доробку вченого ділилися спогадами та роздумами щодо значного внеску академіка у реформування освіти, поповнення літературознавства нестандартним аналізом життя та творчості письменників, обговорювали запропоновані професором ідеї, що стосувалися запровадження та утвердження національного виховання, проблем державотворення. Варто звернути увагу на те, що на Всеукраїнських наукових читаннях, присвячених пам'яті А. Г. Погрібного, які організував Інститут українознавства НАН України, висловлено кілька громадських ініціатив. Однією з них є звернення до Президента України з проханням «присвоїти Анатолію Погрібному звання Героя України, перейменувати на честь видатного вченого і патріота одну з вулиць Києва та присвоїти ім'я Анатолія Григоровича школі в його рідному селі Мочалище на Чернігівщині» [163, с. 19]. Це свідчить про високу оцінку його діяльності та про бажання увічнити пам'ять професора.

У ході дослідження опрацьовано видання журналу «Вища освіта України» з 2001 по 2012 роки і виявлено, що у жодній із 14 статей, які висвітлювали внесок педагогів у розвиток освіти, не було проаналізовано науково-педагогічної діяльності А. Г. Погрібного. Проте у № 4 видання за 2006 рік Віктор Жадько у статті «Феномен історичної пам'яті в контексті творчої діяльності особистості» [63, с. 30] використовує цитату з книги професора «Поклик дужого чину (3 розмов про наболіле)» на підтвердження визначеної

думки, зазначеної у заголовку публікації. Це є свідченням того, що погляди академіка користувалися популярністю. Проаналізувавши додатки до журналу «Вища освіта України», встановили, що у період з 2012 р. по 2014 р. у них опубліковано чотири статті [131; 145; 136; 142], у яких частково висвітлено характерні риси науково-педагогічної діяльності А. Г. Погрібного.

Важливим джерелом дисертаційного дослідження стала газета «Свобода», що видається у США. Проаналізувавши архів газети з 80-х рр. ХХ ст. до 2014 року, помітили, що в 111-ти номерах наявні статті про діяльність А. Г. Погрібного, інтерв'ю з ним, оголошення про виголошення доповідей професора для закордонних українців тощо. Вищесказане дозволяє стверджувати, що для української діаспори постать академіка стала однією з ключових у поширенні національної культури та реформуванні освіти рідної держави.

Уперше про А. Г. Погрібного згадується 1983 року (№ 144, 145) у статті В. Сварога «Село на нашій Україні». Автор розвідки описує літературознавче дослідження вченого, в якому здійснено аналіз нових творів прозаїків про колгоспну дійсність, відзначає глибину досліджуваної проблеми. З 1990 року щонайменше раз на рік на шпальтах газети знаходимо оголошення [241; 242; 244] про доповіді А. Г. Погрібного, що стосувалися освіти, подій на Україні [32; 43; 86; 89; 115; 159; 160; 110], розкриття власних літературознавчих досягнень [24; 26; 28] та закордонну діяльність [3; 22; 29; 67; 118; 156]. Це свідчить про те, що промови професора викликали зацікавленість в українській діаспори та користувались популярністю. Аналіз статей газети «Свобода» у період з 1992 р. по 1994 р. дозволив встановити, що А. Г. Погрібний на посаді першого заступника міністра освіти України постійно ознайомлює (виступи на конференціях, виголошення доповідей, інтерв'ю [108; 109]) закордонних українців зі станом освіти незалежної держави, наміченим шляхом її реформування та досягнутими результатами. Також на сторінках газети описано результати співпраці української діаспори з Міністерством освіти

України: розробка та видання підручників, хрестоматії «Українське слово», фінансування публікації педагогічних журналів тощо [171].

Дослідженням встановлено, що з 1995 року на шпальтах газети «Свобода» публікувалися доповіді А. Г. Погрібного про стан освіти в Україні, відомості про пророблену роботу Всеукраїнського педагогічного товариства ім. Г. Ващенка, науково-педагогічну діяльність на посаді професора, а згодом і директора факультету україністики УВУ, та громадську діяльність в Україні. Остання згадка про професора у газеті датована 2012 роком у зв'язку з нагородженням його (уже після смерті) премією ім. Воляників-Швабінських у галузі україністики Фондацією Українського вільного університету за книгу «Поклик дужого чину».

До важливих джерел дисертаційного дослідження також належить і журнал «Рідна школа» (Нью-Йорк). Здійснивши його змістовний аналіз з 1991 року по 2013 рік, помітили, що у ньому за цей час опубліковано статті А. Г. Погрібного, що стосуються отриманих результатів реформування української освіти на посаді першого заступника міністра [185; 224]; наукові виступи [58; 183]; дослідження актуальності доробку педагога [268]; розвідки, що описують участь професора у наукових конференціях та семінарах [34; 283]; публікації, присвячені його пам'яті [163; 270].

Отже, закордонні періодичні видання активно ознайомлювали українську діаспору з актуальними для неї досягненнями освітньої та громадської діяльності А. Г. Погрібного як вагомому внеску у становлення та позбавлення комуністичної ідеології національної культурно-освітньої сфери незалежної України.

Основу дисертаційного дослідження складають документи з:

- Державного архіву м. Києва (фонд Р-1246) – протоколи засідання та звіти про навчально-дослідну роботу кафедри історії літератури та журналістики за 1971 – 1983 рр., у яких розкрито погляди професора щодо

побудови освітнього процесу та охарактеризовано колегами його наукові та педагогічні здобутки;

- архіву Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка (фонд 428 та 5-3) – особова справа А. Г. Погрібного (1970 – 1992 рр.), в якій відображено особливості його науково-педагогічної діяльності, характеристики колегами його як блискучого лектора, науковця та завідуючого кафедрою історії літератури та журналістики, та протоколи засідання кафедри історії літератури та журналістики за 1993 – 2005 рр.;

- архіву Міністерства освіти і науки України (фонд 166) – особова справа першого заступника міністра освіти України (1992 – 1994 рр.);

- архіву Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (Ф. Р-346) – навчальні плани університету за 1991 – 1993, 1995 рр., у результаті аналізу яких виявили особливості впровадження гуманітаризації української освіти;

- Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (фонд 166) – накази Міністерства освіти України, протоколи засідання колегії та документи до них (1992 – 1994), аналіз змісту яких дозволив зрозуміти внесок А. Г. Погрібного як першого заступника міністра освіти України у реформування освіти незалежної держави;

- приватного архіву сім'ї Погрібних (офіційні документи, нагороди, доповіді А. Г. Погрібного та ін.), які відображають досі не опубліковані чи не оприлюднені матеріали, що стосуються життя та діяльності професора.

Отже, здійснений огляд джерелознавчої бази дає підстави стверджувати, що науково-педагогічна та громадська діяльність А. Г. Погрібного ще не була предметом спеціального дослідження. Аналіз виявлених наукових розвідок свідчить про те, що дослідники життя цієї видатної особистості висвітили чимало аспектів її діяльності у різних галузях суспільного буття. Це ще раз підтверджує те, що наукова спільнота зацікавлена вивченням діяльності А. Г. Погрібного як у загальноісторичному контексті, так і в певних галузях

його досягнень. Однак на сьогоднішній день не відтворено цілісної картини науково-педагогічної діяльності та громадських поглядів ученого. Відсутність ґрунтового дослідження проблеми спричинило невідкладну потребу вивчення теми «Науково-педагогічна та громадська діяльність А. Г. Погрібного (1960 – 2007 рр.).

1.2. Конкретизація змісту поняття «науково-педагогічна діяльність»

У педагогічній теорії й практиці відомі два основні підходи до розвитку особистості: західний і східний. При першому підході провідна роль у формуванні індивідуума відводиться діяльності, за допомогою якої здійснюється розвиток і саморозвиток суб'єктів навчання, пізнання та перетворення навколишньої дійсності. Східний підхід не надає великого значення діяльності. При ньому чинником розвитку людини є її внутрішня діяльність, самозанурення [168, с. 38].

Освітня система нашої держави підпорядкована першому підходу. За своєю суттю діяльність належить до невід'ємних складових людського життя, оскільки спрямована на отримання певного результату. Вона визначає «спосіб буття людини в світі, здатність її вносити в дійсність зміни» [42, с. 98]. Діяльність виникає внаслідок появи у суб'єкта потреби у реалізації певного завдання. Її протікання можна відобразити таким чином: потреба–мета–засоби реалізації–поточний результат. Визначимо особливості науково-педагогічної діяльності шляхом аналізу її безпосередніх компонентів: наукового та педагогічного.

«Наукова діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань. Основними її формами є фундаментальні та прикладні наукові дослідження» [73]. Метою та результатом зазначеного виду діяльності є отримання нових знань, що носить інноваційний характер, а також його застосування та передача. «За своєю природою наукова діяльність є загальною працею, тобто обумовлюється частково кооперацією

сучасників, частково використанням праці попередників, іншими словами, їй притаманні колективний характер і наступність» [237]. Для неї характерним є: *точність* – істинний опис реального світу; *достовірність* – об'єктивна перевірка отриманих результатів та визначення їх ступеня новизни та ефективності; *універсалізм* – дослідження усіх сфер людського буття; *соціозначимість* – важливість здобутих та перевірених фактів для прогресивного розвитку суспільства; *системність* – впорядкованість структури знань; *наступність* – співвідносність нових набутоків із надбаннями попередніх досліджень.

Успішність здійснення наукової діяльності залежить від компетентності особистості в обраній науковій сфері, обізнаності з її методологією, засобами та особливостями функціонування. Зазначене поняття розглядаємо на двох рівнях: науковому та організаційному. На першому з них наука трактується як «соціально значуща сфера людської діяльності, що призвана виробляти та надавати рекомендації з використання теоретично систематизованих об'єктивних знань про дійсність». На організаційному рівні вона становить собою систему «формальних та неформальних зв'язків між окремими науковцями, науковими колективами та установами, що виникають у процесі підготовки та перепідготовки наукових кадрів, їх атестації, здійснення наукової діяльності, обміні науковою інформацією, оцінкою та перевіркою отриманих наукових та науково-технічних результатів» [236]. Отже, наукова діяльність охоплює як практичне впровадження даних, отриманих у результаті дослідження навколишнього середовища, так і діяльність наукових шкіл.

Наукова діяльність у галузі вищої освіти розглядається на обох рівнях. Підтвердження цієї думки знаходимо у Законі України «Про освіту», у якому зазначається, що її складниками є: «виконання науково-дослідних робіт», підготовка «наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації» [72]. Звернімо увагу на те, що у названому нормативному документі йде мова не лише про здобуття нових знань у зазначеній галузі, а й про виховання

наступного покоління дослідників. Таким чином наукова діяльність у системі вищої освіти безпосередньо пов'язана з педагогічною, яка формує інтелектуально і морально багату особистість, яка прагне розвиватися і вивчати досі не відому інформацію, що стане корисною суспільству.

Під педагогічною діяльністю розуміємо сукупність навчальних та виховних дій учителя, спрямованих на «передавання від старших поколінь до молодших накопичених людством культури і досвіду, створення умов для їх особистісного розвитку і підготовки до виконання певних соціальних ролей у суспільстві» [150]. Також її визначають як «своєрідну мета-діяльність, тобто як таку, що надбудовується над діяльністю учня» [166, с.19].

Педагогічну діяльність також розглядають як систему, що складається з «низки діяльностей: 1) практична діяльність викладача з навчання і виховання людини; 2) методична діяльність фахівця з викладання матеріалів педагогічної науки педагогічними працівникам різних установ (пов'язана з методикою навчання предмета або з методикою проведення виховної роботи в школі); 3) управлінська діяльність керівників освітньої системи; 4) науково-педагогічна діяльність (науково-дослідна)» [59, с. 640].

М. Б. Євтух також зазначає, що «педагогічна діяльність як професійна має місце у спеціально організованих суспільством освітніх установах: дошкільних навчальних закладах, установах додаткової освіти, підвищення кваліфікації і перепідготовки» [59, с. 640]. Слід зазначити, що названі компоненти педагогічної діяльності не прив'язані жорстко до певних видів навчальних закладів. Так, практична, методична, управлінська діяльності є притаманними для суб'єктів навчання усіх видів начальних закладів, а науково-педагогічна діяльність є характерною для суб'єктів навчання вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації.

Із твердженням про те, що до складу педагогічної діяльності входить науково-педагогічна, можна погодитись лише у контексті вищих начальних закладів, оскільки названий термін є значно ширшим, бо у своїй структурі

об'єднує характерні риси двох діяльностей: наукової та педагогічної. Для педагогів інших навчальних закладів властивою є дослідна діяльність, оскільки інноваційний вчитель завжди перебуває у пошуку нових оптимальних методик навчання і виховання молодого покоління.

Структуру педагогічної діяльності у науці розглядають на основі трьох підходів: структурного, функціонального та рефлексивного. У межах першого «аналізуються психологічні складники педагогічної діяльності: мотив, мета, педагогічні дії, педагогічні вміння та навички» [170]. За допомогою функціонального підходу вивчається специфіка функціональних елементів діяльності вчителя (організаційний, комунікативний, гностичний, проектувальний, конструктивний), які ним реалізуються у процесі професійно-педагогічної діяльності. Рефлексивний підхід розглядає зазначений вид діяльності розглядає як спільну діяльність, що «відбувається за законами спілкування» [170]. Синкретизм названих підходів сприяє формуванню інтегративного погляду на поняття педагогічної діяльності.

Відповідно до Закону України «Про освіту» суб'єктом педагогічної діяльності є особи з «високими моральними якостями, які мають відповідну освіту, професійно-практичну підготовку, фізичний стан яких дозволяє виконувати службові обов'язки» [72].

Педагогічну діяльність розглядаємо як динамічну систему, яка складається з п'яти взаємопов'язаних елементів (суб'єкт навчання, суб'єкт учіння, цілі навчання, засоби педагогічної комунікації, предмет спільної діяльності суб'єкта (вчителя-викладача) і суб'єкта (учня-студента)), які формують її цілісність.

Якщо підсумком наукової діяльності є здобуття особою нових знань про навколишню дійсність, то для педагогічної діяльності кінцевий результат полягає у формуванні інтелектуальної людини, яка впевнено володіє отриманим у процесі навчання і виховання фактографічним матеріалом, прагне до подальшого саморозвитку і взаємодії із суспільством.

Для педагогічної діяльності, як і для наукової, характерним є поєднання теоретичного і практичного складника. Перший пов'язаний з обґрунтуванням сутності науки та нових закономірностей її розвитку, а другий – з розв'язанням та реалізацією педагогічних задач.

До основних видів педагогічної діяльності належить викладання і виховна робота. Її суб'єктом є викладач, який за допомогою знань, умінь, навичок та особистих якостей організовує спільну діяльність із суб'єктом педагогічної праці (студентом). Це пов'язано з тим, що педагогічний процес спрямований на самовиховання і самонавчання учня і сприяє формуванню індивідуальності та власного кола інтересів. Водночас він створює умови і для розвитку викладача, який вдосконалює особисту техніку викладання та поглиблює знання з галузі вікової психології.

Важливою особливістю педагогічної діяльності «є і те, що вона з початку і до кінця є процесом взаємодії людей. Це посилює роль особистісних взаємин у педагогічній праці і підкреслює важливість моральних аспектів» [150, с. 130]. Таким чином, характерними рисами зазначеного виду діяльності є: цілеспрямованість, вмотивованість, гуманізація та демократизація, продуктивність, соціоспрямованість та ін.

Проаналізувавши особливості наукової та педагогічної діяльності, можна зробити висновок, що вони досить часто поєднуються, що дозволяє суб'єкту одночасно одержувати та використовувати нові знання без відриву від викладання у вищій школі. Таке органічне суміщення дій й отримало назву «науково-педагогічна діяльність». Підтвердженням зазначеної вище думки є визначення названого поняття у Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність». У нормативному документі науково-педагогічна діяльність – це «педагогічна діяльність у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти III-IV рівнів акредитації, пов'язана з науковою та (або) науково-технічною діяльністю» [73].

Терміни «науковий» та «педагогічний» починають вживатися як одне ціле з 1920-х років, коли при Українській Академії наук стали створювати науково-педагогічні товариства, а в «системі Народного комітету освіти УСРР виникли спеціальні науково-методичні комітети з функціями науково-педагогічних об'єднань» [59, с. 557]. У документах 20-х рр. ХХ століття такі поняття як «науково-педагогічний», «науково-педагогічна діяльність», «науково-педагогічне товариство», «науково-дослідна робота» відносяться до «науково-теоретичної дослідної роботи освітніх закладів педагогічного спрямування і подібних філій при академічних установах» [59, с. 557]. У названі часові межі науковці й педагоги розподілялися залежно від освітнього закладу, де відбувалася діяльність викладача. Перші працювали в Інституті народної освіти, а також входили до складу Всеукраїнського комітету сприяння вченим. Педагоги ж пов'язували свою діяльність з УАН та роботою у ВНЗ. Лише у 70-х рр. ХХ століття термін «науково-педагогічний» починає вживатися на означення «діяльності професорсько-викладацького складу ВНЗ і констатувало поєднання наукової та педагогічної роботи працівників» [59, с. 557].

На думку В. Г. Кременя, таке поєднання у вищій освіті зазначених видів діяльності «безпосередньо впливає на якість навчального процесу, забезпечує наукову співпрацю зі студентами, створення конкурентоспроможного інтелектуального продукту» [101, с. 9].

Оскільки науково-педагогічна діяльність – це одночасне поєднання двох напрямів дій, то її метою є: оптимальна організація продуктивності процесу навчання; навчання, виховання і розвиток студентів; формування особистості молодого науковця; здобуття нових знань.

Результат науково-педагогічної діяльності також містить кілька позицій: сформований фахівець у певній галузі знань, здатний розв'язувати складні задачі і швидко приймати рішення; перспективний молодий науковець, який

прагне до відкриття нової корисної для суспільства інформації; фахівець-науковець; науково-дослідні праці викладача та його докторантів і аспірантів.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» науково-педагогічними працівниками є «...особи, які за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах провадять навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність» [71]. Від їх кваліфікації «залежить якість вищої освіти, що відповідальна за продукування всіх категорій педагогічних і науково-педагогічних працівників» [122, с. 24]. У таблиці 1.1 вказано структуру і зміст науково-педагогічної діяльності викладача.

Своєрідність та результати названої діяльності залежать від професійно-особистісних властивостей викладача, який завдяки своїй індивідуальності, здатен влучно підбирати методи навчання, розробляти вдалі технології реалізації мети і завдань, які закріплені в освітніх нормативних документах держави. «Професіоналізм діяльності – висока професійна кваліфікація і компетентність, володіння ефективними професійними вміннями і навичками, алгоритмами і способами успішного розв'язання професійних завдань, поміж ними й творчих» [232, с. 289]. Характерні для даного поняття компоненти: педагогічні знання, педагогічне мислення, педагогічні уміння, педагогічна техніка, компетентність, емоційно-почуттєва культура педагога, професійно-педагогічна позиція, педагогічна спрямованість [165, с. 216].

Про професіоналізм діяльності викладача вищої школи свідчить його уміння оптимально поєднувати педагогічну діяльність з науково-дослідною та навчально-методичною роботою. Це сприяє підвищенню ефективності викладання та збільшує його пізнавально-творчий аспект. «Викладач як особистість і професіонал формується й удосконалюється під впливом науково-педагогічної діяльності, а також у процесі підготовки до неї. Науково-педагогічна діяльність сприяє розвитку певних особистісних рис та якостей викладача, впливає на систему його ставлень, установок, інтересів і ширше – на спосіб життя і світогляд у цілому» [165, с. 214].

Таблиця 1.1

Структура науково-педагогічної діяльності

Науково-педагогічна діяльність	Елементи	Зміст
	Організація освітнього процесу у вищій школі	Визначення викладачем мети, завдань та змісту навчання з предмета; вибір та застосування сучасних форм і методів навчання, а також різноманітних видів контролю; здійснення виховання студентів.
	Організаційно-методична робота	Робота на підготовчому відділенні, організація педагогічних практик, робота у приймальній комісії, підготовка матеріалів на засідання кафедри, ради Інституту, робота по підготовці науково-методичних семінарів і т.д.
	Виховна робота зі студентами	Зустрічі з відомими людьми певної наукової галузі, відвідування музеїв, театрів, літературно-мистецьких вечорів та ін.
	Науково-дослідна робота	Дослідження певної проблеми, добір фактів, побудова наукової гіпотези, проникнення в сутність процесу, що вивчається, проведення експериментів, формулювання об'єктивних висновків.
	Підготовка наукових кадрів	Консультація аспірантів і докторантів підчас написання ними дисертаційних досліджень.
	Науково-видавничий	Розробка, видання та застосування навчальних програм, методичних рекомендацій, наукових праць.
	Науково-впроваджувальний	Оприлюднення та обговорення результатів дослідження певної наукової проблеми на наукових конференціях, семінарах, круглих столах і т.д.

Важливим елементом науково-педагогічної діяльності викладача вищого навчального закладу є науково-дослідна робота, що є органічною складовою навчального процесу й рушійною силою педагогічного розвитку. Основними завданнями цього виду роботи в освітньому закладі є «забезпечення проведення

фундаментальних теоретичних, експериментальних, прикладних досліджень у галузі суспільних, педагогічних, спеціальних наук згідно з планами кафедр, здійснення зв'язків науково-дослідної роботи з навчально-виховним процесом закладу ВНЗ, впровадження у практику, в різні галузі виробництва й освіти отриманих результатів досліджень, залучення студентів до науково-дослідної роботи...» [59, с. 554]. Таким чином, дослідна робота чітко регламентована планами та програмами тих структур, у межах яких вона проводиться, що сприяє поліпшенню навчального процесу та вихованню молодого науковця з широким світоглядом та потягом до самоосвіти, самостійної дослідної роботи.

Отже, вивчення досвіду науково-педагогічної діяльності викладача вищої школи сприятиме виокремленню її провідних рис та окреслить такі напрямки дослідження: педагогічний професіоналізм (педагогічна спрямованість, педагогічне знання, мислення, уміння, техніка, емоційно-почуттєва культура педагога, професійно-педагогічна позиція, компетентність), організація навчально-виховного процесу у вищій школі, організаційно-методична робота, науково-дослідна робота, виховна робота зі студентами, підготовка наукових кадрів, оприлюднення наукових доробків, впровадження результатів дослідження.

Висновки до першого розділу

1. На основі здійснення системного аналізу висвітлення науково-педагогічної проблеми дослідження виявлено, що науково-педагогічну та громадську діяльність А. Г. Погрібного високо оцінювали вчені, освітяни та політики як в Україні, так і за її межами. Підтвердженням зазначеної думки є 133 публікації, у яких охарактеризовано внесок професора в освіту, літературознавство та формування суспільної думки, а також національні премії та нагороди інших країн світу, такі як: «Людина світу» (Англія) та «Людина року» (США) за 1998 – 1999 рр.

2. Проаналізовані джерела дослідження дають підстави зробити висновок, що науково-педагогічна та громадська діяльність А. Г. Погрібного не

була предметом спеціального дослідження, оскільки автори публікацій не ставили собі за мету ґрунтовно вивчити зазначену проблему. Наукові доробки вчених висвітлюють лише окремі факти з життя та діяльності професора й аналізують його біографічні відомості; елементи науково-педагогічної діяльності; громадську позицію педагога; характеризують професора як літературознавця та публіциста. Системне ж вивчення науково-педагогічної та громадської діяльності А. Г. Погрібного дасть можливість використати досвід вченого в українській педагогічній науці.

3. Конкретизація змісту поняття «науково-педагогічна діяльність» здійснювалась за допомогою об'єднання різних підходів до понять «наукова» та «педагогічна діяльність», виділення у ній не лише змістовних компонентів, а й психологічного, соціального та функціонального контекстів.

4. Системний аналіз літератури за темою наукового дослідження дозволяє виокремити такі напрями, що потребують ґрунтовного вивчення:

- науково-педагогічна діяльність;
- освітньо-просвітницька публіцистика професора;
- втілення ідей українознавства у навчально-виховний процес;
- міжнародна освітня діяльність;
- управлінська діяльність та її результати;
- особливості громадської діяльності.

Основні наукові результати даного розділу опубліковано у працях автора [139; 141].

РОЗДІЛ 2

ПРИНЦИПИ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ТА ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ А. Г. ПОГРІБНОГО

2.1. Загальна методика дослідження науково-педагогічної та громадської діяльності А. Г. Погрібного

Розробка та обґрунтування будь-якого припущення та проблем дослідження має у своїй основі чітку схему виконання, яка включає в себе алгоритм дій, спрямованих на вирішення поставлених перед дослідником завдань. Досягнення запланованого результату залежить від умілого використання науковцем засобів та принципів, які найкраще дозволяють висвітлити обрану тему. Таким чином, ґрунтовність та ступінь дослідження теми, покладеної в основу дисертаційного дослідження, значною мірою залежить від обраної методології наукової діяльності, її повноти та достатності, використання та поєднання різних типів і рівнів методологічного аналізу.

Визначальну роль у розробленні методології дослідження направлено на розуміння та тлумачення цього поняття, що сприятиме чіткому його використанню відповідно до мети та завдань досліджуваної теми. Загалом, зазначений термін, на думку С. У. Гончаренка, є дискусійним і неоднозначним [41].

Неоднозначність у тлумаченні названого поняття насамперед пов'язана з підходами до його визначення. Загальне трактування методології ґрунтується на загальних філософських основах без конкретного педагогічного тлумачення.

Наукові дослідження з цієї галузі мають трактувати та вивчати суть цього поняття, виходячи з аналізу тенденцій та проблем розвитку освіти і педагогічної науки.

Насамперед під методологією розуміють «загальну систему теоретичних знань, які виконують роль провідних принципів наукового пізнання, шляхів та засобів реалізації наукового дослідження. Особливість методологічних принципів полягає у визначенні вихідних наукових позицій, загальних для всіх

галузей знання» [41, с. 70]. З метою визначення місця педагогічної методології в системі загального методологічного знання розрізняють та оперують кількома рівнями методології: філософським, загальнонауковим та конкретно-науковим.

Названі рівні утворюють складну систему, у межах якої між ними може виникати певна підпорядкованість. Оскільки філософський рівень спрямований на опис світоглядних підходів до процесу пізнання і перетворення дійсності, то він може бути основою будь-якого методологічного знання.

Проаналізувавши праці Г. І. Артемчука [10], І. С. Волощука [31], С. У. Гончаренка [41], М. П. Кочергана [10], В. М. Курила [10], Н. М. Кушнарєнко [292], В. К. Майбороди [125], О. М. Новікова [157], В. М. Шейка [292], можна зробити висновок, що загальна методика дослідження складається із опису його методології та організації (етапів) дисертаційного дослідження. Перший зазначений елемент містить огляд особливостей та ознак методів дослідження, причому класифікує їх на основі притаманних рис та глибини аналізу. Зважаючи на те, що термін «методологія» означає і «вчення про науковий метод пізнання: сукупність пізнавальних засобів, методів, прийомів, що застосовуються в певній науці: галузь знання, яка вивчає засоби, передумови і принципи організації пізнавальної і перетворювальної діяльності» [41, с. 66], він є основою сприйняття, трансформації та моделювання педагогічної дійсності.

До методологічного рівня педагогічних досліджень висуваються такі вимоги: «правильність конкретного визначення стратегії дослідження, його мети, завдань і предмета; організація і етапи проведення дослідження; вибір і реалізація тактичних засобів методологічного аналізу (методи дослідження, сучасні технічні засоби збирання й обробки емпіричних даних); коректна понятійно-категоріальна основа дослідження; вимоги до формулювання й оформлення результатів дослідження (актуальність, наукова новизна, теоретичне й практичне значення, апробація і стан упровадження, публікація результатів тощо)» [41, с. 10 – 11].

В історико-педагогічних дослідженнях [52, с. 9; 127, с. 40] здебільшого використовується етапізація, яка представлена на рис. 2.1.

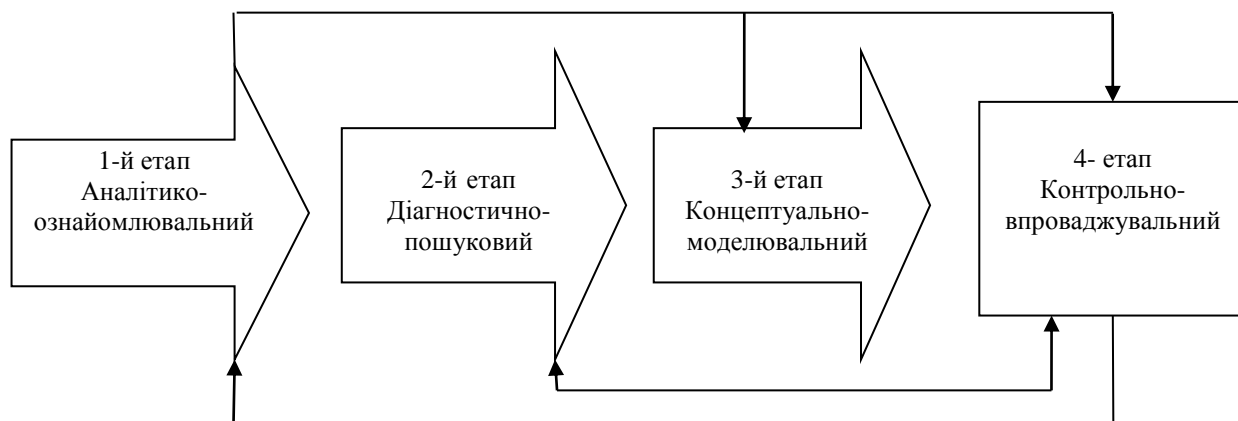

Рис. 2.1. Послідовність та зв'язок етапів дослідження

На *аналітико-ознайомлювальному етапі* дослідження сформульовано мету та завдання, визначено предмет та об'єкт дослідження. Також здійснено бібліографічний пошук наукової та первинної літератури, що відображає тематику дисертації. Пошук наукових джерел відбувався у послідовності, відображеній у таблиці 2.1.

З метою вивчення відібраної наукової літератури використано такі теоретичні методи дослідження: аналіз, синтез, факторний аналіз, абстрагування, конкретизація, порівняння та аргументація.

Перед тим як приступити до відбору та докладного опрацювання наукової літератури, що стосується обраної теми, нами визначено такі завдання: виявити основну думку кожного досліджуваного документа; проаналізувати та порівняти позиції кількох авторів щодо поставленої проблеми та виявити їх внесок у її розроблення; встановити міру аргументованості ідей науковців; виокремити ті проблеми та елементи, які безпосередньо стосуються теми дослідження, але не є достатньо розробленими або й зовсім не розглядалися дослідниками.

У результаті проведення дисертаційного дослідження створено особистий архів опублікованих та неопублікованих документів. Зібрані матеріали, що

Таблиця 2.1

Етапи пошуку джерел інформації

Етапи	Зміст етапів пошуку джерел інформації
Первинно-пошуковий	<ul style="list-style-type: none"> - знайдено документи, в яких найбільш детально та достовірно описано проблеми, які вивчаються; - на основі проаналізованих видань зрозуміли динаміку розвитку досліджуваної проблеми, обґрунтували актуальність обраної теми, а також визначили об'єкт та предмет дослідження.
Відбір літератури за темою дослідження	<ul style="list-style-type: none"> - робота з бібліографічними покажчиками, аналіз, систематизація та узагальнення отриманої інформації за допомогою систематичних каталогів періодичних видань у: Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського, Національній парламентській бібліотеці України, Державній науково-педагогічній бібліотеці ім. В. О. Сухомлинського та Науковій бібліотеці ім. М. Максимовича, електронних бібліотеках світового інформаційного простору.
Оцінно-систематичний	<ul style="list-style-type: none"> - вивчення прикнижкової бібліографії; - критичний аналіз цінності знайдених матеріалів для дисертаційного дослідження.
Вивчення рукописів	<ul style="list-style-type: none"> - виявлення документів, що зберігаються у бібліотеках на правах рукопису; - аналіз знайдених джерел (дисертацій, авторефератів): ознайомлення з наявним у них списком літератури та здійснення його критичного аналізу, оцінка наявного змісту та інформації, що стане корисною для нашого дисертаційного дослідження.
Виявлення архівних матеріалів	<ul style="list-style-type: none"> - пошук інформації, що висвітлює окремі аспекти теми дисертації, у картотеках Державного архіву м. Києва та архіву Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка; - робота зі знайденими документами, їх докладний аналіз.
Класифікаційно-узагальнюючий	<ul style="list-style-type: none"> - класифікація літератури за темою дослідження та створення списку проаналізованих джерел; - здійснення огляду знайдених документів з метою визначення напрямів дослідження.

безпосередньо стосуються обраної теми та є розрізненими для забезпечення швидкого пошуку необхідної інформації та ефективності, систематизовано за темою та характером використання в окремих папках. Особисту ж бібліотеку організовано таким чином, що енциклопедії, книги та журнали розставлено в алфавітному порядку.

Одним із засобів досягнення мети дисертаційного дослідження є висунення та доведення гіпотези, тобто обґрунтованого «припущення про можливий спосіб, механізм розв'язання визначеної проблеми, це можлива (передбачувана) відповідь на запитання, яке ставить перед собою дослідник» [41, с. 55]. Вона також є своєрідною формою переходу від фактів до теорії, що відображає припущення щодо результатів наукового вивчення проблеми. Тому важливим елементом другого етапу нашого дослідження – діагностично-пошукового – стало формулювання припущення.

На *діагностично-пошуковому етапі* при висуненні гіпотези дисертаційного дослідження з метою її коректного та доступного вираження використано методологічні рекомендації, запропоновані П. І. Образцовим, які полягають у дотриманні її «логічної простоти і несуперечливості, ймовірності, широти застосування, концептуальності, наукової новизни і верифікації» [158, с. 47].

У зв'язку з цим гіпотеза дисертаційного дослідження ґрунтується на тому, що використання та впровадження науково-педагогічного досвіду, теоретичних розробок та положень А. Г. Погрібного сприятиме збагаченню та поліпшенню підготовки фахівців у вищих навчальних закладах, модернізації та підвищенню якості української освіти.

На третьому, *концептуально-моделювальному етапі*, на основі біографічного методу, інтерв'ю, моделювання, аналізу та синтезу визначено особливості науково-педагогічної та громадської діяльності А. Г. Погрібного, здійснено її періодизацію та актуалізовано перспективи використання педагогічних ідей ученого для розвитку сучасної освіти в Україні.

Систематизація, аналіз та узагальнення отриманих результатів дослідження проводилися на *контрольно-впроваджувальному етапі*. Також на цьому рівні сформульовано висновки та пропозиції щодо використання педагогічного досвіду А. Г. Погрібного.

Оскільки важливим інструментом у розв'язанні завдань і досягненні мети наукової діяльності та пізнанні дійсності є метод дослідження, то назвемо і розглянемо, яким чином їхня сукупність та застосування допомогли вирішенню поставлених перед нами задач.

Варто зазначити, що відбір і використання методів дослідження свідчать про наявну позицію науковця щодо шляху успішного розв'язання поставленої проблеми. Їх же відповідність поставленим завданням дозволяє досягти мети дослідження та перевірити гіпотезу.

Проблема використання методів дослідження має наскрізну спрямованість. Так, на всіх етапах дисертаційного дослідження нами використовувався метод *аналізу*, який «полягає в розчленуванні об'єктів дослідження на складові частини, виокремлення окремих ознак предмета чи явища» [31, с. 88]. Застосовано кілька його форм: класифікаційний, що полягав у виокремленні, впорядкуванні та систематизації особливостей науково-педагогічної та громадської діяльності А. Г. Погрібного; аналіз відносин, який використовувався з метою поділу предмета дослідження на окремі частини та виявлення залежності між ними, що сприяло поглибленню знань про суть поставленої проблеми; каузальний, який допоміг зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки між зазначеними видами діяльності науковця; діалектичний, застосування якого дозволило розкрити суть предмета дослідження і закономірності його розвитку на основі сприймання дійсності як цілісної системи з максимальним врахуванням її структури.

Системний аналіз здійснено з метою характеристики аналізованих об'єктів як системи. Під системою розуміють цілісний об'єкт взаємопов'язаних елементів, які називаються морфологічним складом системи. Зв'язки, які

надають їй стійкості, називаються структурою системи. У спрощеному вигляді здійснення системного аналізу зводиться до розв'язання таких завдань: виявлення морфологічного складу системи; встановлення її структури, тобто взаємозв'язків між її елементами; визначення системних властивостей кожного елемента.

У процесі дослідження проаналізовано такі системи: дисертацію, методи дослідження, тезаурус дисертації тощо.

Наступним методом, який застосовувався у взаємозв'язку з аналізом, є синтез – «реальне чи уявне об'єднання різних сторін, частин предмета в єдине ціле» [158, с. 67]. За допомогою нього здійснено уточнення типових ознак та особливостей предмета дослідження. Методи аналізу і синтезу застосовувалися під час формулювання: мети і завдань, гіпотези та результатів дослідження, при доборі, нагромадженні та опрацюванні отриманих фактів, їх порівнянні та виявленню зв'язків між ними. Вони допомогли якнайповніше розкрити суть розв'язуваної проблеми шляхом розбиття її на частини з подальшим вивченням сутності цілого як системи взаємопов'язаних елементів.

Невід'ємними методами будь-якого дослідження є методи систематизації та узагальнення. Перший метод полягає у розподілі «явищ за смисловими групами залежно від їх подібності та відмінності» [31, с. 100]. *Метод систематизації* використовувався на всіх етапах дисертаційного дослідження, оскільки знайдена інформація після аналізу потребувала систематизації та певної послідовності викладу.

На першому та третьому етапах дисертаційного дослідження використано *метод порівняння*, для якого характерним є зіставлення та протиставлення одного предмета з іншим. За його допомогою «виявляються кількісні та якісні характеристики об'єктів, здійснюється їх класифікація, упорядкування та оцінка» [157, с. 85]. Метод порівняння застосовувався під час аналізу знайдених джерел за темою дослідження з метою підтвердження відомих фактів та виокремлення нової інформації; праць А. Г. Погрібного, коли класифікували

його педагогічні погляди та ідеї; життя та діяльності вченого, щоб здійснити їх періодизацію; гуманізації та гуманізації освіти з метою виявлення взаємопов'язаності зазначених понять тощо.

Біографічний метод полягає у ретроспективному описі життя людини як особистості та суб'єкта діяльності у процесі її розвитку. За допомогою нього простежено динаміку науково-педагогічної та громадської діяльності А. Г. Погрібного, проаналізовано процес його педагогічного росту, виявлено ціннісні засади науковця, коло інтересів та середовище спілкування, внесок у збагачення літературознавства новими постатями, розширення тематики української публіцистики та вирішення проблем освіти. Таким чином провідною функцією біографічного методу став «пошук причин появи й розвитку педагогічних ідей у різних фактах біографії та розкриття тих сутнісних «знакових» моментів, які допомагають виявити певні закономірності у нагромадженні емпіричних фактів життєдіяльності вченого» [264, с. 5].

Оскільки біографічний метод є основним у історико-педагогічних дослідженнях досвіду персоналій, то він використовувався на всіх етапах вивчення науково-педагогічної та громадської діяльності А. Г. Погрібного.

Джерелом отримання інформації у результаті використання біографічного методу стали такі матеріали : автобіографічні документи (автобіографія, фото, особова справа, архівні матеріали), свідчення очевидців (спогади сучасників, інтерв'ю з колегами, вихованцями, друзями та рідними), дослідження творчого доробку А. Г. Погрібного, що характеризує наукові рефлексії педагогічних поглядів та життєвих концепцій, які формувалися під впливом історії суспільства.

Завдяки використанню біографічного методу нами проаналізовано життєвий шлях академіка, виявлено основні періоди науково-педагогічної та громадської діяльності А. Г. Погрібного, проаналізовано ті події, які безпосередньо впливали на формування та розвиток його педагогічних задатків та поглядів, а також сформовано об'єктивний портрет педагога, який

складається з професійних та особистих рис, які варто виховувати в собі кожному освітянину.

Переходу від одиничного до загального та виявленню таким чином ознак предмета дослідження сприяло застосування *методу узагальнення*. Використовувався зазначений метод на третьому й четвертому етапах дисертаційного дослідження. У цей період відбувалося узагальнення одержаних результатів та прогнозування їх застосування. Це стосується сутності науково-педагогічної діяльності А. Г. Погрібного та позицій його громадської діяльності.

На третьому етапі дисертаційного дослідження застосовувався також *метод періодизації*, за допомогою якого «особливо виразно висвітлюється специфіка конкретно-історичного дослідження, розкриваються якісні зміни в ході розвитку подій і явищ, що вивчаються, їх форми і зміст на певних етапах історичного розвитку» [10, с. 56]. Зазначений метод використовувався з метою виокремлення періодів науково-педагогічного та громадського шляху А. Г. Погрібного. За критерій періодизації обрано ті факти, які є постійними і мають однакову змістову наповненість для певного часового відрізка в житті академіка. За допомогою названого методу нами висвітлено своєрідність розгортання педагогічно-громадської діяльності науковця у динаміці її розвитку, з детальним аналізом специфіки та закономірностей її функціонування. Це дозволило виявити якісні та кількісні зміни професійної діяльності А. Г. Погрібного, охарактеризувати причини їх перетворень.

На першому етапі дисертаційного дослідження використовувався *метод класифікації*, що давав «можливість упорядкувати та класифікувати педагогічні явища на основі визначення їх однорідності» [41, с. 117]. Зазначений метод використовувався під час опрацювання наукової літератури з метою впорядкування розвідок науковців, що описували різні галузі діяльності А. Г. Погрібного та його творчий доробок. Класифікацію зазначених праць здійснено шляхом співвіднесення їх зі сферами функціонування. Такий

розподіл допоміг сформувати загальне уявлення про специфіку та різноманітність діяльності А. Г. Погрібного, а також виокремити із загального масиву лише ті публікації, що безпосередньо стосуються предмета нашого дослідження.

Для усвідомлення сутності досліджуваного матеріалу, його спрощеного сприйняття та створення умов для виявлення і прогнозування нового на всіх етапах дослідження широко використовувався метод моделювання, під яким зазвичай розуміють метод дослідження об'єктів за допомогою їх моделей. Важливим під час використання метода моделювання є опора на зміст поняття «модель», від якого він походить. Найуживанішим визначенням моделі є: «Під моделлю розуміється така мислено уявлювана чи матеріально реалізована система, яка відображаючи або, відтворюючи об'єкт дослідження, здатна заміщати його так, що її вивчення дає нам нову інформацію» [295, с. 19]. У наведеному визначенні не конкретизовано спосіб відображення в моделі об'єкту дослідження. Цієї невизначеності позбавлене трактування цього терміну А. М. Леонтьєвим, який означав модель «як систему (множину), елементи якої знаходяться у відношенні подібності (гомоморфізму, ізоморфізму) до елементів деякої іншої модельованої системи» [113].

Використовувані у дисертаційному дослідженні моделі здебільшого гомоморфно відображають об'єкти дослідження. Таким чином будувалися моделі використання інтерв'ю та інших методів дослідження, послідовність етапів пошуку джерел інформації, стадій формування гіпотези дослідження, побудови психолого-педагогічного портрета А. Г. Погрібного.

За формою представлення нами використовувались вербальні моделі для відображення сутності науково-педагогічної діяльності А. Г. Погрібного та її інноваційності, формулювання визначень, алгоритмів певної дослідницької діяльності, графічні моделі – для відображення системи взаємозв'язків між інформаційними блоками дисертації тощо.

Для розкриття термінів і позначуваних ними понять, уточнення їх змісту на третьому етапі дослідження застосовувались *методи термінологічного аналізу й операціоналізації понять*. Нами вивчено особливості запровадження та розвитку на території України принципів гуманізації та гуманітаризації освіти, удосконалено та конкретизовано зміст цих понять, виявлено їх взаємозв'язок. Також проаналізовано сутність поняття «науково-педагогічна діяльність» з метою чіткого виокремлення сфери, яку охоплює наше дослідження.

У дисертаційному дослідженні на всіх його етапах також застосовувались *історико-педагогічні методи* (ретроспективний, логіко-системний, хронологічно-структурний, зіставно-порівняльний аналіз праць ученого-педагога). За їх допомогою проаналізовано тенденції освітнього розвитку суспільства та виокремлено ідеї А. Г. Погрібного, які сприятимуть розвитку сучасної української освіти.

Метод контент-аналізу, тобто «находження і виділення в тексті певних смислових понять, одиниць аналізу, що являють інтерес для дослідника, а також визначення частоти їх застосування в документі залежно від змісту» [292, с. 80], використовувався під час докладного вивчення педагогічної періодики з метою виявлення частоти й об'єму згадування та опису науково-педагогічної діяльності А. Г. Погрібного. Зазначений метод застосовувався з метою одержання об'єктивної та надійної інформації, що сприяло встановленню рівня зацікавленості науковцями діяльністю та поглядами педагога.

Одним із основних методів дослідження стало *інтерв'ю* – спосіб «отримання інформації шляхом безпосередньої цілеспрямованої бесіди інтерв'юера з респондентом» [41, с. 142]. Зазначений метод використовувався з метою збору інформації та доповнення, уточнення та перевірки фактів, отриманих іншими методами. Використання інтерв'ю дозволило одержати ґрунтовну інформацію про погляди, мотиви, уявлення респондентів, вести

спостереження за їхньою психологічною реакцією на запитання та мірою відвертості їх відповідей.

Нами розроблено таку методику ефективного застосування методу інтерв'ю: визначення мети та завдань майбутніх бесід; попередня підготовка до проведення інтерв'ю; уявне моделювання зустрічі інтерв'юера з респондентом, вироблення техніки проведення розмови; зустріч із співбесідником та запис отриманої інформації; вивчення та аналіз отриманих фактів.

Метою застосування названого методу став збір достовірної первинної інформації про науково-педагогічну та громадську діяльність А. Г. Погрібного від осіб, які з ним працювали, належали до числа його студентів, аспірантів та докторантів, колег та однодумців з наукових та громадських організацій.

Відповідно до сформульованої мети нами поставлено такі завдання збору фактів, що висвітлюють певні аспекти обраної теми дисертаційного дослідження:

- з'ясувати основні ознаки науково-педагогічної діяльності А. Г. Погрібного;
- дізнатися про внесок академіка у розвиток української освіти;
- виявити громадську позицію вченого;
- викристалізувати риси характеру, притаманні педагогу.

Підготовка до проведення інтерв'ю відбувалася таким чином:

- визначення та формулювання запитань у послідовності, що відповідає поставленій меті та завданням;
- прогнозування відповіді респондента й визначення можливих допоміжних запитань, що сприятимуть уточненню та деталізації невідомих досі фактів опитуваною особою;
- попередня домовленість із співбесідником про бесіду у зручний для нього час і місце, а також можливе уточнення часових рамок, щоб виділити ключові запитання у разі часового обмеження.

Виявлено, що успішність та якість проведеного інтерв'ю насамперед залежить від умілого використання інтерв'юером техніки його проведення. На нашу думку, дослідник повинен бути добре обізнаним з темою опитування, відчувати психологію людини, гнучко змінювати постановку та послідовність питань відповідно до особистісних рис респондента та міри його обізнаності у певній галузі, створити атмосферу доброзичливості та невимушеності, що сприятиме щирості та відвертості співбесідника, вміти вести та підтримувати розмову, а також мати такі особистісні риси, як: ерудованість, спостережливість, дисциплінованість та моральність.

Зауважимо, що проведені нами бесіди неможливо класифікувати за певною формою, оскільки вони належать і до стандартизованих, бо проводились за чітко розробленим планом, і до творчих, оскільки відбувалося коригування запитань у процесі спілкування та довільна розповідь респондента, і до глибоких, тобто таких, у яких наявні елементи особистісно-довірливої розмови. Поєднання формального та неформального в інтерв'ю сприяло отриманню достовірної та глибокої інформації, співставленню отриманих даних та детальному обґрунтуванню відповідей співбесідниками.

Деякі труднощі при застосуванні методу інтерв'ю виникли саме під час організації зустрічей з респондентами, що пов'язане з їхньою зайнятістю та щільним робочим графіком. Відзначимо трудомісткість зазначеного способу отримання інформації, оскільки записані нами на диктофон бесіди згодом відтворювалися на папері.

У таблиці 2.2 відображено відповідність використовуваних методів дослідження його завданням та розділам, у яких розкрито їх розв'язання.

Отже, розроблена загальна методика дослідження складається із філософської методології (філософія людиноцентризму), загальнонаукової (системний, синергетичний, діяльнісний та особистісно орієнтований підходи), конкретно-педагогічної (методи: аналіз, синтез, класифікація, періодизація, порівняння, моделювання, термінологічного аналізу й операціоналізації понять,

контент-аналіз, історико-педагогічні, узагальнення, інтерв'ю, біографічний метод).

Таблиця 2.2

Структура використання методів дослідження

Найменування розділів дослідження	Завдання, що вирішувались	Застосовані методи
<p>РОЗДІЛ 1 Науково-педагогічна та громадська діяльність А. Г. Погрібного як науково-педагогічна проблема</p>	<p>- здійснити системний аналіз психолого-педагогічної літератури за темою дисертації та окреслити напрями, що потребують вивчення; - конкретизувати зміст поняття «науково-педагогічна діяльність».</p>	<p>контент-аналіз; аналіз; синтез; класифікації; термінологічний аналіз й операціоналізація понять; моделювання; порівняння.</p>
<p>РОЗДІЛ 2 Тенденції розвитку науково-педагогічної та громадської діяльності А. Г. Погрібного</p>	<p>- виявити принципи, тенденції та закономірності науково-педагогічної та громадської діяльності А. Г. Погрібного у контексті її періодизації.</p>	<p>біографічний; інтерв'ю; аналіз; синтез; узагальнення; термінологічний аналіз й операціоналізація понять; періодизації; історико-педагогічні; моделювання; порівняння.</p>
<p>РОЗДІЛ 3 Актуалізація та впровадження науково-педагогічних надбань А. Г. Погрібного у модернізацію вищої освіти України</p>	<p>- комплексно дослідити науково-педагогічну діяльність професора та описати психолого-педагогічний портрет педагога; - актуалізувати перспективи використання педагогічних ідей ученого для розвитку сучасної освіти в Україні.</p>	<p>біографічний; інтерв'ю; аналіз; узагальнення; моделювання; синтез; історико-педагогічні; порівняння.</p>

Спроектвана загальна методика дослідження дозволила надати йому системний характер, створити обґрунтовану логічну структуру викладу дисертації.

Досить часто використання методів дослідження має комбіновану спрямованість.

2.2. Періодизація науково-педагогічної та громадської діяльності

А. Г. Погрібного

Основою історико-педагогічних досліджень є розкриття розвитку педагогічної думки шляхом виокремлення етапів її розвитку на основі

тенденцій, що є характерними для кожного з періодів і засвідчують певні зміни у розвитку освіти.

Проблема максимально точного виокремлення часових відрізків, які розкривають поступовий розвиток того чи іншого явища, залишається у полі зору дослідників різних галузей. Зокрема, періодизацію становлення української освіти вивчали Л. Д. Березівська [14], Н. М. Гупан [49], О. В. Сухомлинська [256] та ін.

Аналіз діяльності будь-якої особистості також пов'язаний із виокремленням знакових подій, які стали поштовхом до її творчих та суспільно-корисних здобутків. Дослідження цих життєвих періодів найповніше розкриває закономірності професійного розвитку людини, специфіку її фахових поглядів та переконань.

Дослідивши науково-педагогічну та громадську діяльність А. Г. Погрібного, виокремили чотири періоди: пошуково-пропедевтичний (1962 – 1970 рр.), науково-установчий (1970 – 1992 рр.), управлінсько-педагогічний (1992 – 1994 рр.), педагогічно-просвітницький (1994 – 2007 рр.). З метою розкриття етапів становлення професора як педагога та науковця, висвітлення його поглядів на реформування української освіти (у тому числі і вищої), виділено провідні тенденції, під якими розуміємо напрям розвитку названих видів діяльності [273] та форму прояву закономірності [273; 123], що являє собою «об'єктивно існуючий, повторюваний, важливий зв'язок явищ суспільного життя» [273, с. 195].

2.2.1. Пошуково-пропедевтичний період (1960 – 1970 рр.)

З метою цілісного бачення особистості А. Г. Погрібного розглянемо особливості формування та розвитку його педагогічного та наукового таланту.

Дослідженням встановлено, що життєві принципи та основні особисті риси характеру А. Г. Погрібного формувалася під впливом повоєнних років та виховання матері Софії Петрівни Зимбалецької. Ще в дитинстві він став надіятись лише на власні сили. Це вплинуло на формування його світогляду,

для якого, на думку В. Г. Дончика, стали характерними такі риси: «...загострене чуття справедливості, національну гідність і послідовність у принципах, твердість позиції та діяльне, творче ставлення до світу, неодмінне прагнення сказане завжди потверджувати конкретним ділом» [56, с. 212].

Дотримання принципу несамовитої працьовитості також зародилося в нього змалку. Як згадує Н. Кучменко, двоюрідна сестра Анатолія Григоровича, «він любив працювати на землі, завжди допомагав по господарству. Хоч був найменшим у родині, але працював, як на мене, найбільше за всіх» [66, с. 452].

Навчаючись у Мочалиській початковій школі, проявив себе старанним і уважним учнем, який наполегливо здобував знання під керівництвом своєї матері-вчительки, яка не робила йому жодних поступків, а «дуже вимогливо вчила: заробити у неї п'ятірку було важко» [186, с. 11]. Вона ж «вперше показала йому – ні, не «показала», а дала змогу відчутти й безпосередньо пережити – живу, органічну єдність українського слова й українського терену, їхню високу симфонічність, у якій римуються слова і дерева, вірші – і лінія обрїю за полем...» [276, с. 32]. З огляду на це А. Г. Погрібний ріс творчою особистістю, прагнув до креативності. Навчаючись у школі, почав писати вірші, з яких «з півтора десятка ... надрукував у «районках» [186, с. 12]. Це захоплення віршуванням припинилося до його двадцятиліття, але саме воно, на думку Анатолія Григоровича, «сприяло виробленню мною відчуття слова, що згодом знадобиться мені в літературознавчій та публіцистичній праці» [186, с. 12].

Талант та любов до музики передалися А. Г. Погрібному від батька Григорія Федотовича. Він чудово оволодів грою на домбрі, гітарі, балалайці, мандоліні.

Активність у діях А. Г. Погрібного проявлялася також у шкільні роки «як на уроках, так і під час розваг» [66, с. 451]. Вона і сприяла тому, що він, будучи найменшим у сім'ї Погрібних, першим розпочинає самостійне життя (у тринадцять років вступив до технікуму).

Таким чином вибір педагогічної професії А. Г. Погрібним відбувся не відразу після закінчення школи. Йому передувало навчання у Київському хіміко-механічному технікумі (1955-1958 рр.), який згодом ліквідували, потім – у Харківському хіміко-механічному технікумі (1958-1959 рр.) та робота апаратником (1959-1961 рр.) на заводі хімічних реактивів міста Шостка Сумської області. Однією з тенденцій цього періоду, як прояву педагогічних, організаторських та ораторських здібностей, стало *здійснення культурно-просвітницької діяльності*. Вона пов'язана з випуском стінгазет, організацією екскурсій та ювілейних вечорів [186, с. 13]. Створив Анатолій Григорович «...і драматичний гурток, який згодом став осередком культурного життя на заводі, та й не тільки, адже на перегляд вистав приходили всі: і дорослі, і малі глядачі шостківчани» [Додаток Щ.6].

Зауважимо, що захоплення А. Г. Погрібним організацією «народного театру» виникло ще набагато раніше, змалку, коли у селі Мочалище Бобровицького району Чернігівської області насолоджувався виставами, які проводили односельці, потім сам брав у них участь як актор, а згодом – режисерував.

Проаналізувавши автобіографію Анатолія Григоровича, архівні документи, спогади рідних та друзів, дійшли висновку, що характерною тенденцією його науково-педагогічної та громадської діяльності стала *національна спрямованість поглядів і творчості*.

А. Г. Погрібний – не типовий юнак 50-х – 70-х років ХХ ст., оскільки він «мав самостійне духовне життя, власні уподобання; спокуси розчинитися в натовпі знеукраїнізованих осіб не піддавався» [186, с. 13]. З метою кращого розуміння розвитку особистості Анатолія Григоровича розглянемо складові його юнацького світогляду, які він сповідуватиме й надалі у своїй педагогічній та громадській діяльності.

А. Г. Погрібний мав великий потенціал розумових здібностей. Про це свідчить те, що людина із яскраво вираженими філологічними нахилами чудово

оволоділа знаннями з хімії (закінчив «з відзнакою» Харківський хіміко-механічний технікум, рекомендовано до вступу на хімічний факультет Харківського університету) та успішно використовувала їх на практиці (посада старшого апаратника 5-го розряду, заміщення начальника зміни). Звертаємо також увагу на те, що А. Г. Погрібний – це людина, яка засвоїла уроки матеріної вимогливості до себе, а тому, за яку б роботу не брався, – все якісно доводив до логічного завершення. Саме через те і семирічну школу [Додаток И], і Харківський хіміко-механічний технікум, і Київський ордена Леніна державний університет імені Тараса Шевченка (зараз КНУ ім. Т. Шевченка) закінчив «із відзнакою».

А. Г. Погрібний не піддавався впливові оточуючого середовища, дотримувався принципу національної самоідентифікації та патріотизму. У 50-х роках ХХ століття, коли все було підпорядковано ідеології комуністичної партії, активно пропагувалася постанова Пленуму ЦК КП(б)У «Про небезпеку українського націоналізму» (1946 р.), в містах України більшість населення говорила російською мовою, заборонялося вивчати творчість письменників-націоналістів та широко пропагувати українську культуру, Анатолій Григорович все ж залишився прихильником усього українського. Він читав виключно україномовний журнал «Дніпро» та «Літературну газету», відвідував театри, де переглядав переважно українські вистави, купував книги молодих українських поетів (М. Д. Сом «Йду на побачення», О. В. Лупій «Вінки юності», В. І. Діденко «Зацвітай, калино» та ін.). Не скорювався режимові і потайки вночі в гуртожитку передруковував «на машинці нецензуровані збірки «Сонячні кларнети», «Замість сонетів і октав», «Вітер з України»» [287, с. 203] (1960 р.), насолоджувався читанням віршів з «Кобзаря» Т. Г. Шевченка, ризикував виключенням з Київського ордена Леніна державного університету імені Т. Г. Шевченка, читаючи заборонену книгу Б. Д. Антоненка-Давидовича «Смерть», яка справила на нього велике враження тощо. «Ні, то ще не було міцне національне самоусвідомлення. Скоріше – якість стихійне

самозбереження. Ясна національна свідомість прийде вже в університетські роки, а до решти, найгостріше та найболучіше, прониже всі-всі клітинки і ще пізніше – в добу «перестройки» [186, с. 14].

Захоплювався А. Г. Погрібний не тільки красою рідної землі, а й багатством народної творчості [Додаток Щ.6]. У вихідні дні 1960 року збирає фольклор у селах поблизу міста Шостки. У своєму ж рідному селі з уст однієї жінки йому вдалося «лише весільних – і то частину цілковито неповторних – записав десь із сотню» [186, с. 14]. А. Г. Погрібний у своїй розповіді П. Г. Тичині (під час їхньої першої зустрічі у 1966 році) про зібрані пісні стверджував, що саме у такий спосіб він готувався до іспиту із фольклору та діалектології [180]. Тобто студент-заочник не обмежувався прочитанням теоретичного матеріалу підручника з метою успішного складання екзамену, він готувався набагато ґрунтовніше, переймаючи красу та різноманітність народної пісні.

Життєва позиція, якою А. Г. Погрібний керувався все життя, описана ним у вісімнадцятирічному віці: «Коли б я знав, що буду жити так, як живе багато людей – для задоволення особистих потреб, без мети, без поривань, без бажань, гідних покликання людини, я б не став жити ні хвилини!

Я не претендую на те, щоб моє ім'я колись з трепетом згадували майбутні покоління. Ні! Не претендую! Я хочу лише бути корисним для людей, для своєї рідної України-Батьківщини. Я хочу не слави, я прагну діяльності, але такої діяльності, щоб серце горіло, а душа рвалась все вище – до незвіданих висот.

Щоб ця діяльність увійшла в історію і в пам'ять народу як велична і благородна – тільки діяльність! (Навіщо ж тоді моя особа в цьому світі?!)

Що ж це за діяльність? Пе да го гія!

У ній я бачу своє покликання. Вже давно відчуваю в собі потребу доносити до людей невідомі для них істини. Вчитися самому і навчати інших – поділитися своїми знаннями про оточуючий світ. Хочу, щоб мої земляки були

високоосвіченими і духовно багатими. Я хочу подарувати своє життя рідному українському народу, хочу служити йому.

Зрозуміло, що для здійснення своєї мети треба багато працювати, вчитись. Я зроблю це!» [Щоденник, 8.01.1960].

З огляду на це характерною тенденцією пошуково-пропедевтичного періоду науково-педагогічної та громадської діяльності А. Г. Погрібного стало *здобуття педагогічної освіти та застосування отриманих умінь та навичок на практиці.*

Початок педагогічної кар'єри А. Г. Погрібного припадає на 1962 рік, коли студент-заочник (1960 – 1964 рр.) філологічного факультету Київського ордена Леніна державного університету імені Тараса Шевченка (зараз КНУ ім. Т. Шевченка) розпочав роботу на посаді вчителя української мови та літератури, історії, а потім і суспільствознавства у середній школі с. Піски Бобровицького району Чернігівської області. Зазначимо, що у автобіографії «About myself» він згадує про читання учням тільки останніх двох дисциплін та географії, хоча в офіційних документах зазначає названі нами вище чотири предмети.

Молодому вчителеві випало навчати восьмий – одинадцятий класи [Додаток К]. Тоді ж проявляються принципи креативності та інноваційності у його педагогічній діяльності. Виклад теоретичного матеріалу на уроках він поєднував з безпосереднім спостереженням та спогляданням учнями за описаними вчителем фактами. А. Г. Погрібний організовував уроки, які проводив на відкритій місцевості, екскурсії до музеїв і місць, де народилися й жили українські письменники. Таке використання наочності Анатолієм Григоровичем сприяло засвоєнню учнями не лише теоретичного матеріалу з предмета, що вивчався, а й поглиблювало їхні знання, якими вони оперували вже не на абстрактному рівні, а з використанням здобутої інформації практичним шляхом. Під час свого учительовання стверджував: «Справжній педагог не відчуває тягар від своєї праці. Справжній педагог – це творець

людської особистості, тому мусить бути завжди поряд зі своїми вихованцями: разом з ними трудитися і відпочивати, разом веселитися і сумувати. Справжній педагог – це вічний студент у кращому розумінні цього слова» (3 сторінок «Щоденника») [Додаток Щ.6].

Анатолій Григорович, займаючи посаду вчителя історії, починає дбати про історично-духовну, освітню пам'ять свого народу. Проявляється тенденція здійснення культурно-просвітницької діяльності у 1962 році під час облаштування ним меморіального музею Павла Тичини у с. Піски Чернігівської області. Для експозиції цього музею А. Г. Погрібному колгосп села відвів хату з глиняною долівкою. В автобіографії він згадує про збір експонатів, що стали частиною експозиції (гроші, речі внутрішньо-господарського призначення, книги П. Г. Тичини тощо) [186, с. 14]. На стендах А. Г. Погрібний повиставляв також «все про П. Тичину – книжки, подаровані і підписані поетом односельцям, його листи і телеграми, фотокартки тощо» [180, с. 169]. Майбутній професор настільки захопився ідеєю організації гарного музею, що набрався сміливості і написав поетові листа. Відповіді, щоправда, не отримав, але з часом експозиція музею збагатилася подарованими Павлом Григоровичем матеріалами.

Ще з юних років Анатолій Григорович відчув несправедливість насмішок над П. Г. Тичиною. Прочитані потайки книги поета (оскільки частина з них у 60-ті роки ХХ ст. заборонялася цензурою) справили на А. Г. Погрібного настільки велике враження, що згодом свою дослідну роботу він будуватиме на висвітленні нового бачення творчості класиків української літератури без заангажованості та штампів. А написаний ним у 2006 році есеї «Сонцекларнетні карби віку» про творчість поета, на думку О. А. Хоменка, стане «після Лаврінєнкового «Розстріляного відродження» та «Феномену доби» В. Стуса, певно, кращого у вітчизняному літературознавстві тексту про поета» [276, с. 32].

А. Г. Погрібний мав великий потяг до знань, здобути які він міг лише навчаючись в університеті не на заочній формі, а на стаціонарі. Тому у 1964 році звільняється з посади вчителя середньої школі с. Піски у зв'язку з тим, що стає студентом четвертого курсу (хоча закінчив вже чотири курси заочно) стаціонарного відділення філологічного факультету Київського ордена Леніна державного університету імені Тараса Григоровича Шевченка.

Однокурсниця А. Г. Погрібного, заслужена журналістка України Е. А. Бабчук, згадуючи перші зустрічі з ним, як зі студентом їхньої групи, характеризує його такими епітетами: «інтелігентний, скромний, завжди веселий і усміхнений, спокійний і врівноважений» [11]. Згадує вона і його любов до науки, стверджуючи, що «увесь вільний від лекцій час Анатолій працював у бібліотеках, архівах, поповнюючи свої знання!» [11], що свідчить про прояв тенденції постійного саморозвитку і самовдосконалення. Анатолій Григорович належав до ерудованих студентів, студентів-інтелектуалів, а тому «часто з професорами сперечався на рівних. А вони у нас – самі лише імена чого варті! Арсен Іщук, Павло Плющ, Алла Коваль, В'ячеслав Кудін, Петро Кононенко...» [11]. Таким чином, у студентські роки і почав А. Г. Погрібний практикувати такий спосіб отримання інформації як дискусія.

Навчання А. Г. Погрібного припало на час «хрущовської відлиги», визначного явища в українській літературі – шістдесятництва та часткове зняття цензури. Він брав активну участь у великій кількості українських заходів: вечорах пам'яті В. А. Симоненка, Лесі Українки, Максима Рильського та ін.; «Літературних четвергах» на філологічному факультеті Київського ордена Леніна державного університету імені Тараса Григоровича Шевченка тощо [186, с. 15]. Отже, ще у студентські роки Анатолій Григорович проявляв велику активність щодо залучення студентів до естетики творчості українських класиків.

Неодноразово, на вказаних вище вечорах пам'яті, А. Г. Погрібний декламував вірші і, як стверджує Е. А. Бабчук, «був прекрасним читцем» [11].

Таким чином ораторські здібності Анатолія Григоровича не залишилися непоміченими ще за його навчання на філологічному факультеті названого вище університету.

На п'ятому курсі навчання А. Г. Погрібний, який добре знав англійську мову, стає репетитором сина Б. Д. Антоненка-Давидовича. Його зустріч з відомим українським письменником здійснила значний вплив на формування особистості Анатолія Григоровича. Бесіди поета зі студентом про змістове наповнення курсу української літератури та про твори, які вони не вивчають в університеті у зв'язку з тим, що їх заборонено цензурою, здійснили на нього велике враження. Тоді він відчув, що досить багато йому «треба вивчити, спізнати, осягнути» [276, с. 33].

Ще одним важливим чинником у становленні особистості А. Г. Погрібного стало його знайомство з творчістю та діяльністю Б. Д. Грінченка. Під час навчання на філологічному факультеті Київського ордена Леніна державного університету імені Тараса Григоровича Шевченка Анатолій Григорович, перебуваючи на архівній практиці в Історичному архіві міста Києва, працює з фондом письменника, якого реабілітовано, а тому його доробок став доступний широкому загалу лише після «хрущовської відлиги». Студенту сподобався світогляд Б. Д. Грінченка, його педагогічні концепції, літературна та мовознавча творчість. А. Г. Погрібний написав про письменника курсову, а згодом і дипломну роботу під «керівництвом доц. Комишанченка М. П., який усіляко підтримував мої наукові зацікавлення, та разом із завідувачем кафедри історії української літератури проф. Арсеном Іщуком і в аспірантуру мене рекомендував» [186, с. 16].

Закінчивши у 1966 році зазначений вище університет, здобув спеціальність «Філолог, учитель української мови та літератури».

З 1966 року по 1969 рік А. Г. Погрібний – аспірант-заочник кафедри історії української літератури Київського ордена Леніна державного університету імені Тараса Григоровича Шевченка. За тему дисертації обрав

«Ідейно-естетичні позиції Б. Грінченка в літературній боротьбі кінця ХІХ – початку ХХ століття». Зауважимо, що ставлення до особистості письменника у 60 – 70-ті роки залишалося негативним. Його називали «буржуазним лібералом», націоналістом, а до людей, які пропагували його принципи, ставилися з обережністю та підозрою. Проте «прогресивна позиція А. Іщука і всієї кафедри» [186, с. 18] допомогла відстояти обрану Анатолієм Григоровичем тему кандидатської дисертації.

А. Г. Погрібний належав до талановитих та активних студентів зі стійкою життєвою позицією. Він не змінював своїх переконань щодо важливості поглядів Б. Д. Грінченка для української науки та освіти, хоча неодноразово зазнавав осуду від противників творчості письменника. Під час проходження переддипломної практики у журналі «Радянське літературознавство», який випускав Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, зарекомендував себе як перспективний журналіст. Проте директор Інституту М. З. Шамота не забажав брати до штату науковців «грінченкознавця» А. Г. Погрібного і відмовив у друці статті про Б. Д. Грінченка.

Важливою тенденцією, що здійснила значний вплив на особистість Анатолія Григоровича у цей період, стало *оволодіння журналістською професією*. Під час навчання в аспірантурі без відриву від виробництва А. Г. Погрібний займає посаду завідуючого відділом художньої літератури і мистецтва газети «Друг читача». 1966 – 1969 роки – це час особистого його знайомства з П. Г. Тичиною, П. Й. Панчем, А. С. Малишком та ін. Анатолію Григоровичу на все життя запам'яталися довгі розмови з письменниками про особливості розвитку української літератури. Особисте ж знайомство з ними дозволило найповніше зрозуміти неповторний стиль кожного з них, який залежить від характеру людини, світогляду та способу життя. Про свої спостереження А. Г. Погрібний згодом розповідатиме на лекціях своїм студентам.

З 1969 року Анатолій Григорович навчається в аспірантурі кафедри історії української літератури Київського ордена Леніна державного університету імені Тараса Григоровича Шевченка вже з відривом від виробництва. «За час навчання в аспірантурі Погрібний А. Г. зарекомендував себе як здібний молодий дослідник» [307, ар. 7]. У виданій йому характеристиці як аспіранта кафедри історії української літератури зазначається, що «позитивну оцінку спеціалістів отримали публікації Погрібного А. Г. за темою дисертації. Окрім цього, він систематично друкує в періодичних виданнях і інші історико-літературні дослідження, а також статті, що стосуються сучасного літературного процесу» [307, ар. 7]. Таким чином, А. Г. Погрібний за час навчання в аспірантурі не обмежується роботою над обраною темою дисертаційного дослідження. Простежується прояв тенденції *постійної багатогранності дослідницьких інтересів*. Він ґрунтовно вивчає ті літературні процеси, які характерні для 70-х років ХХ століття, аналізує особливості їх розвитку в цей період. Усе це свідчить про те, що А. Г. Погрібний не залишається вузькопрофільним спеціалістом, дослідником лише творчості Б. Д. Грінченка. Тематика його наукових розвідок змінюється залежно від перебігу літературного процесу. П. М. Мовчан у розповіді про А. Г. Погрібного також звернув увагу на непересічність наукових інтересів ученого, стверджував, що «його об'єкти зацікавлень були неповторними. Чому Анатолій Григорович вибрав, наприклад, Грінченка? А тому – що це наш наріжний камінь, а ми його відкинули» [Додаток Щ. 4].

З серпня по грудень 1970 року А. Г. Погрібний працює заввідділом критики у газеті «Літературна Україна». Проте на цій посаді він залишається лише кілька місяців. З вересня 1970 року Анатолій Григорович поєднує журналістську роботу в газеті з викладацькою на філологічному факультеті Київського ордена Леніна державного університету імені Тараса Григоровича Шевченка, починає погодинно читати курс лекцій історії

української літератури другої половини XIX століття, продовжуючи педагогічну справу свого покійного наукового керівника М. П. Комишанченка.

26 жовтня 1970 році успішно захистив кандидатську дисертацію «Ідейно-естетичні позиції Б. Грінченка в літературній боротьбі кінця XIX – початку XX століття», хоча йому і довелося дати вичерпну відповідь на кілька підступних запитань противників Б. Д. Грінченка.

З 1 грудня 1970 року, після захисту кандидатської дисертації, А. О. Іщук запрошує А. Г. Погрібного до штату кафедри історії української літератури на посаду старшого викладача. Ця дата і є початком його науково-педагогічної діяльності, яка охоплює 1970 – 2007 рр. [307, ар. 8], є точкою відліку другого періоду.

2.2.2. Період науково-педагогічного становлення (1970 – 1992 рр.)

Другий період науково-педагогічної діяльності А. Г. Погрібного пов'язаний з удосконаленням педагогічної майстерності, креативністю діяльності, активною громадською діяльністю та кар'єрним ростом. Охарактеризуємо провідні тенденції цього періоду.

За час роботи (з 1970 р. по 1972 р.) на кафедрі історії української літератури філологічного факультету Київського ордена Леніна державного університету імені Т. Г. Шевченка на посаді старшого викладача А. Г. Погрібний зарекомендував себе здібним викладачем і науковцем [307, ар. 13]. У зазначений часовий відрізок починає проявлятися тенденція до розробки інноваційних спецкурсів та спецсемініарів: «Історія української дожовтневої критики» та «Шляхи розвитку дожовтневого українського літературознавства». У характеристиці А. Г. Погрібного деканом філологічного факультету М. С. Грицаєм відмічено, що «до викладацької роботи Погрібний А. Г. ставиться з великою любов'ю, вміє забезпечити високий науково-методологічний рівень своїх лекцій, пробуджувати в студентів вогник любові до літератури, дослідницької роботи. Успішно керує він написанням дипломних та курсових робіт» [307, ар. 13]. У зазначений період Анатолій

Григорович керує факультетською школою молодого лектора, є куратором 3 курсу та вченим секретарем підсекції літературознавства і фольклористики МВССО УРСР. Також він активно займається науково-дослідною та впроваджувальною роботою.

Початок 70-х років ХХ ст. пов'язаний із переслідуванням тих людей, які належали до прихильників поглядів М. П. Драгоманова, Б. Д. Грінченка, А. Ю. Кримського та ін., яких комуністична партія осуджувала за лібералізм та націоналізм. А. Г. Погрібний належав до числа тих, кому подобалися погляди Б. Д. Грінченка, та й написав він про нього дисертаційне дослідження, тому з метою збереження молодого науковця від конфліктів із Центральним комітетом, А. О. Іщук пропонує йому попрацювати деякий час у Загребському університеті Соціалістичної федеративної республіки Югославії (зараз – Хорватія) [186].

Загалом 1972 рік знаменується двома подіями у науково-педагогічній діяльності А. Г. Погрібного. Перша – пов'язана з переходом на посаду старшого викладача кафедри історії журналістики та літератури цього ж університету, друга – з відрядженням до Загребського університету.

Рішення А. Г. Погрібного зайняти вакантну посаду старшого викладача зазначеної вище кафедри пов'язане з тим, що він успішно поєднував у собі якості талановитого журналіста та викладача української літератури, практично їх застосовував, проводив наукові дослідження в обох галузях, кваліфіковано викладав курс української літератури з урахуванням специфіки факультету. З огляду на це конкурсна комісія факультету журналістики 27 червня 1972 року схвалює перехід Анатолія Григоровича на кафедру історії журналістики та літератури [307, ар. 19].

1972 – 1973 навчальний рік А. Г. Погрібний проводить у робочому відрядженні на філософському факультеті Загребського університету на посаді викладача курсу української літератури. Відразу ж помічає, що студенти

«українську літературу знають дуже примітивно» [324, ар. 32], тому завзято взявся виправляти цю проблему.

А. Г. Погрібний проводив активну науково-педагогічну діяльність у згаданому університеті. Курс лекцій з української мови та історії української літератури чотири години на тиждень Анатолій Григорович читав студентам II, III та IV курсів відділення славістики трьома мовами: російською, українською, хорватською. Насамперед це говорить про високу освіченість викладача, який швидко оволодів мовою, яка функціонувала на території колишньої Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії, а тому не мав перепон для передачі інформації про багатство проблематики української літератури. Цитування творів Анатолієм Григоровичем відбувалося автентичною мовою, а пояснення до них (з метою розуміння студентами головної думки прочитаного) – російською або хорватською.

Для викладу матеріалу лекції А. Г. Погрібним характерним стало власне трактування творчості українських письменників. Наприклад, студентів-хорватів він знайомив не з нав'язаним комуністичною партією «соціалістичним» Тичиною, а розповідав особисті враження від його творчості. Тому вони «сприймали нашого поета як прекрасну вершину українського модернізму та як одну з найбільших вершин модернізму світового» [180, с. 177]. Тобто ще на початку своєї науково-педагогічної діяльності А. Г. Погрібний мав власне бачення викладу змісту лекції: без використання усталених архаїчних фраз, а з безпосереднім аналізом твору та дискусійним характером зазначеної форми навчання.

З метою оволодіння студентами українською мовою А. Г. Погрібний провів ряд практичних занять. Це сприяло декламації та прочитанню ними програмових творів мовою оригіналу, а також кращому розумінню специфіки української літератури у контексті світової.

Свідченням плідності науково-педагогічної діяльності А. Г. Погрібного в Загребському університеті стали і розроблені ним програми для викладання

української мови та літератури для студентів Загребського університету, які мали спеціальність учителя російської мови та літератури. З метою поширення творів українських письменників серед суб'єктів навчання він організував із числа студентів перекладацьку групу, яка здійснювала переклад творів українських письменників на сербсько-хорватську мову [325, ар. 6].

А. Г. Погрібний мав значний науково-виховний вплив на студентів, що проявився, наприклад, у написанні ними статті про поета П. Г. Тичину для журналу «Литературный обзор».

Почавши роботу на філософському факультеті Загребського університету, молодий викладач відчув дефіцит українських книг. Тому А. Г. Погрібний деяку літературу привозить із собою з України, коли її відвідує протягом року, а іншу відшукує у м. Загреб. За його проханням Будинок радянської культури в Белграді «бібліотеку філософського факультету в Загребі поповнив радянськими виданнями /біля 250 книг російської та української літератури, кілька десятків громадсько-політичних видань/» [325, ар. 24].

А. Г. Погрібний також активно працює у напрямі поширення знань про українське літературознавство. Він пише та перекладає найуживаніші українські терміни для словників лінгвістичних та літературознавчих термінів, що готувалися до друку в Загребському університеті.

Займається Анатолій Григорович і науково-дослідною діяльністю. Сферою його зацікавлення стало вивчення та аналіз літератури Югославії. Свої спостереження він оприлюднив за допомогою статей та доповідей на засіданні кафедри історії літератури та журналістики Київського ордена Леніна державного університету імені Т. Г. Шевченка на тему «Розвиток сучасної літератури Югославії» [325, ар. 15].

Головним досягненням, на думку А. Г. Погрібного, стало те, що студенти отримали інформацію «про розвиток української літератури з давнього часу по сьогоднішній час, поповнили свої знання відомостями про особливості фонетики, морфології та синтаксису української мови. Студенти одержали

також відомості про український фольклор, історію, про культурні зв'язки між Україною та Югославією, про російсько-українське літературне та культурне єднання» [325, ар. 26]. Таким чином, активні дії А. Г. Погрібного з метою поширення знань з української мови та літератури у Загребському університеті 1972 – 1973 навчального року свідчать про високий професіоналізм молодого викладача, креативність у підході до навчання та виховання студентів, турботу за формування бази достатньої кількості навчальної літератури з українознавчих предметів.

1973 року А. Г. Погрібний повертається на кафедру історії журналістики і літератури факультету журналістики Київського ордена Леніна державного університету імені Тараса Григоровича Шевченка. Згаданий факультет у 70 – 80-ті роки ХХ століття вважався ідеологічним, «покликаний готувати кадри «бійців партії»» [186, с. 20], тому вільнодумство викладачів не схвалювалося. Анатолій Григорович змушений відмовитись від дослідження діяльності А. Ю. Кримського, М. П. Драгоманова та інших у зв'язку з їхніми націоналістичними позиціями.

З 1 вересня 1977 року навчається у докторантурі Київського ордена Леніна державного університету імені Тараса Григоровича Шевченка. Тема дисертаційного дослідження «Проблеми художнього конфлікту в теорії і практиці сучасної радянської прози» також викликала ряд дискусій та нарікань. Насамперед це пов'язано з тим, що у суспільстві СРСР постійно підтримувалася і поширювалася ідея безконфліктності, тому і мови не було про те, щоб згадувати, а тим більше досліджувати зазначену проблему. Проте Анатолій Григорович все ж написав і захистив у 1982 році «суто літературно-теоретичну дисертацію на цю тему» [186, с. 20] і став наймолодшим доктором філологічних наук в Україні [Додаток Д].

Характеризуючи докторське дисертаційне дослідження А. Г. Погрібного, колеги (О. К. Бабишкін, Ю. С. Бурляй, І. Р. Семенчук, М. Д. Хмелюк, В. В. Яременко) відзначають важливість її результатів для філологічної науки.

Ю. С. Бурляй, ознайомившись із рукописом Анатолія Григоровича, стверджував, що «це серйозна наукова праця. Багато тут осмислено критичної літератури, з якою я раніше не був ознайомлений. Це свідчить про ґрунтовність підходу до теми. Проблематика роботи дуже актуальна і злободенна» [328, ар. 94]. Тобто йде мова про детальне вивчення докторантом досліджуваної проблеми. Ю. С. Бурляй також відзначив вміння А. Г. Погрібного аналізувати й оцінювати факти, що найкраще проявилися в останньому розділі дисертації, який, на його думку, «є справді окрасою цієї великої праці. Це справжня наукова критика» [331, ар. 15].

Для науково-дослідної діяльності А. Г. Погрібного у напрямі дослідження художнього конфлікту стали характерними такі важливі для будь-якого вченого особливості: науковість, обґрунтована новизна, фактографічність, аргументованість, логічність і систематизованість викладу матеріалу, науково виправданий та детально осмислений підбір літератури за темою, що вивчається, майстерність виокремлення у її змісті головної думки, сміливість суджень та висновків, критичний аналіз тощо.

Названі вище риси науково-дослідної діяльності Анатолія Григоровича 1977 – 1979 років розвивалися та вдосконалювалися протягом науково-педагогічної діяльності 1980 – 2007 рр.

Першу монографію А.Г. Погрібний видав у 1981 році під назвою «Художественный конфликт и развитие советской прозы последних лет» російською мовою, що пов'язане з вимогами ВАКу щодо оприлюднення результатів дисертаційного дослідження.

Ще одним визначним досягненням, яке свідчить про талановитість А. Г. Погрібного, стала премія від «Литературной газеты» у номінації «Критика» за 1979 рік.

У 1983 р. А. Г. Погрібний очолив кафедру історії української літератури і журналістики КДУ ім. Т. Г. Шевченка. Г. М. Гримич, його колега, стверджує, що «А. Г. Погрібний, як завкафедри, не боявся сказати «ні», коли ігнорувалися

критерії, які сповідував професор як при вирішенні кадрових питань, так і при виданні підручників, посібників, обговоренні лекційних курсів, спецкурсів, укладанні програм, науково-методичних матеріалів» [45, с. 6-7]. Наведена вище думка свідчить про те, що Анатолій Григорович належав до справедливих керівників, який, оцінивши якість того чи іншого наукового продукту чи діяльності викладача, не боявся висловити власну думку щодо її цінності для навчально-виховного процесу. «Змінилась атмосфера обговорення відкритих лекцій. А. Г. Погрібний ждав не формального виступу задля протоколу з метою переобрання викладача на посаді, а принципової розмови з критичними зауваженнями й рекомендаціями, домагався, щоб кожна розмова в аудиторії сприяла творчим пошукам студента, стимулювала його власної творчості» [45, с. 8]. На нашу думку, він таким чином спрямовував викладачів на шлях самовдосконалення та саморозвитку. Тому, як стверджує Т. В. Старченко, А. Г. Погрібний проявляв високу наукову вимогливість до членів кафедри. Водночас вона звертає увагу на «його виключно людську доброзичливість, що, безумовно, сприяє підтримці хорошого морального клімату на кафедрі» [307, ар. 111]. На власному прикладі А. Г. Погрібний викликав прагнення у кожного члена кафедри історії української літератури і журналістики до активної, продуктивної та якісної науково-педагогічної діяльності.

Аналіз архівних матеріалів дає підстави стверджувати, що для викладу навчального матеріалу А. Г. Погрібним на лекціях у період з 1970 року по 1992 рік характерною була глибина наукової думки, достатня аргументованість, багатство фактажу та емоційність, яка сприяла забезпеченню постійної уваги та свідомому сприйняттю студентами змісту лекції [307].

З метою прочитання ними творів, які не обговорювалися на лекційних чи семінарських заняттях у зв'язку з обмеженою кількістю годин, виділених на вивчення курсу, А. Г. Погрібний у середині 80-х рр. ХХ ст. став ініціатором запровадження та узаконення колективом кафедри історії літератури та журналістики такої організаційної форми навчання, як самостійна робота

студента під контролем викладача. Г. М. Гримич, колега професора, стверджує, що назване нововведення сприяло тому, що «студенти стали більше читати художні тексти, про що згодом звітували викладачеві в позалекційний час, а тексти-запитальники унеможлилювали відповіді без прочитання художнього твору. Зростала пошана до книги...» [45, с. 8]. Формою контролю названого виду роботи стали читацькі щоденники, у яких студенти записували у вільній формі ту інформацію з прочитаних творів, яка, на їхню думку, є найважливішою.

Проаналізувавши знайдені архівні матеріали 1972 – 1983 рр. [321 – 331], варто зазначити, що А. Г. Погрібний належав до кураторів студентської групи в різні часові періоди. Він проводив зі студентами бесіди, відвідував студентське містечко, аналізував успішність їх навчання, їздив разом із ними на сільськогосподарські роботи до радгоспів.

Однією з важливих тенденцій у цей період стало залучення студентів до творчості. Прикладом стала проблемна група «Ідейно-стильові пошуки в сучасній радянській прозі», яку вів професор у 1975-1980 рр. Студенти під його керівництвом досліджували певну тему, а результати висвітлювали на конференціях та круглих столах.

У період з 1970 по 1992 рік А. Г. Погрібний активно займається науково-дослідною діяльністю. У цей час з'являються такі літературно-критичні розвідки, як: «Осягнення сутності» (1984), «Яків Щоголев» (1986), «Олесь Гончар» (1987), «Відповідальна перед епохою» (1987), «Борис Грінченко» (1988), «Борис Грінченко у літературному русі кінця XIX — початку XX ст.» (1991).

З кінця 80-х років XX ст. розширюється коло літературознавчих інтересів А. Г. Погрібного. Свою національну позицію він показує «ще в січні 89-го, коли в Києві богував всевладний Щербицький, він друкує у «Сільських вістях» статтю про ... автора національного гімну Павла Чубинського, згодом виступає на першому у столиці України вечорі Олени Пчілки в Будинку Центральної

Ради, бореться за повернення в літературу гнаних і переслідуваних поетів «Київської школи» ..., налагоджує контакти з діаспорою, опікується перевиданням в Україні творів дивовижного знавця й дослідника звичаєвості сільської пратисячолітньої України Докії Гуменної...» [276, с. 36]. Досліджує А. Г. Погрібний також творчість українських письменників 80-х років ХХ ст. На лекції у Гарвардському університеті наголошує на тому, що в українській літературі настала найновіша «фаза розвитку українського письменства» [276, с. 36]. Своє захоплення творчістю молодих українських поетів він висвітлює у статті «Орієнтири третьої хвилі».

Свідченням того, що А. Г. Погрібного визнано талановитим літературним критиком, стало його входження до членів Спілки письменників України у 1984 році.

Літературознавчі праці А. Г. Погрібного як взірць незаангажованості, детального аналізу творчості письменників та інтелектуальної критики, студенти докладно вивчають і сьогодні для поповнення своїх знань з цієї галузі.

Науково-видавничий компонент науково-педагогічної діяльності А. Г. Погрібного 70 – 80-х років ХХ століття полягав у розробці, доповненні та виданні навчальних програм (з історії української літератури ХІХ ст., історії української літератури кінця ХІХ – поч. ХХ століття, історії дожовтневої української літератури тощо), розробці методичних рекомендацій і спецкурсів («Риси новаторства сучасної радянської прози», «Історія української дожовтневої критики», «Шляхи розвитку дожовтневого літературознавства», «Риси новаторства радянської літератури останніх років та розвиток сучасної літературно-мистецької періодики»), розділів навчальних підручників з історії української літератури ([79; 263]).

Результати наукових досліджень А. Г. Погрібний оприлюднював шляхом виголошення доповідей на конференціях (загальноінститутських та республіканських), круглих столах та засіданнях кафедри. У 1990 році він активно виступав з промовами для української діаспори у Вашингтоні, Нью-

Йорку, Філадельфії. Тема доповідей стосувалася мовної та освітньої проблем в Україні («Сучасна суспільно-мовна ситуація в Україні і формування концепції національної освіти», «Стан українознавчих студій в Україні» та ін.), розвитку літератури («Тенденції сучасного літературного процесу на Україні», розповідь про творчість О.Т. Гончара та ін.). Про час і місце їх виголошення заздалегідь інформувалося у газеті «Свобода».

У 1985 році професор отримав звання Заслуженого працівника вищої школи України. З цього ж року науково-педагогічна діяльність А. Г. Погрібного стала невід'ємно пов'язаною з його громадською діяльністю, у сфері якої, на думку професора, до зазначеного вище року «вів себе «застійно». Сіро, похмуро – мало що є згадувати. Хіба що те, що ніколи стільки не читав, як саме у ті роки. Скільки справді було прочитано! Бо що й залишалося робити? Суспільна задуха всі умови для цього створювала» [186, с. 22]. Таким чином, А. Г. Погрібний активно включається в громадську роботу в час проголошення урядом СРСР курсу перебудови, який полягав у реформуванні економіки, внутрішньої і зовнішньої політики, соціальної сфери та ідеології. У рамках останньої ліквідовувалася цензура, запроваджувалася гласність та вільне висловлення думки громадянином.

Громадська діяльність А. Г. Погрібного постійно спрямовувалась на підтримку національних пріоритетів, відродження української культури та освіти, виховання українця-інтелектуала. Міцна життєва позиція професора сприяла тому, що з кінця 80-х років ХХ ст. і до 2007 року він брав активну участь «у всьому помітному національно-відроджувальному» [186, с. 23].

Поштовхом до активної національно-громадської діяльності А. Г. Погрібного стала займана ним посада відповідального секретаря комісії зв'язків СПУ з навчальними закладами України. Одним із провідних векторів діяльності комісії стала важка боротьба щодо захисту української мови.

Надзвичайно лаконічно висловив власні думки щодо статусу української мови в УРСР А. Г. Погрібний у доповіді, яку підготував у жовтні 1989 року на

прохання ректора КДУ ім. Т. Г. Шевченка В. В. Скопенка для виголошення на сесії Верховної ради УРСР. Насамперед автор акцентував на тому, що обговорюваний у цей час (1989 р.) на засіданнях зазначеного вище законодавчого органу влади Закон УРСР «Про мову» краще назвати «Закон про українську мову та інші мови в Українському РСР». На його думку, це пов'язано з тим, що «головне в майбутньому законі, поряд з гарантуванням вільного розвитку всім мовам, – надання статусу державної мові українській» [Додаток Ф]. Таким чином, А. Г. Погрібний, не заперечуючи функціонування та розвиток культури інших народів на території України, все ж підтримував поширення національної мови. Гостро відсікав критику з приводу того, що це буде її нав'язування населенню, стверджував, що це – «повернення до нормального, природного стану речей» [Додаток Ф].

Турбувався А. Г. Погрібний і про відновлення україномовної вищої освіти. Першочерговими кроками для здійснення цього вважав за необхідне розробити окрему урядову програму, «чільне місце у якій має зайняти невідкладне налагодження випуску українських підручників і посібників», [Додаток Ф] та запровадити читання лекцій українською мовою. Враховує він і потреби тих студентів, які приїхали в УРСР на навчання з інших республік. Для них А. Г. Погрібний пропонував створювати російськомовні групи [Додаток Ф].

Отже, зацікавлення А. Г. Погрібним українською мовною проблемою відбулося задовго до прийняття Україною незалежності. З 1990 року він активно працює над її вирішенням, пропонує можливі шляхи виходу з мовної ситуації, що склалася.

У час «перебудови» А. Г. Погрібний також входить до числа організаторів Народного Руху України та Товариства української мови «Просвіта». П. М. Мовчану він «запам'ятався тоді таким небоязким, наділеним футурологічними даними» [Додаток Щ.4]. Професор наприкінці 80-х – на початку 90-х ХХ ст. очолював «освітні комісії Руху і Товариства української

мови «Просвіта», у демократичних колах його небезпідставно називали «позаштатним» міністром освіти України. Позаштатним, бо годі було й чекати, щоб тодішня офіційна влада дозволила б перебувати біля керма міністерства людині, яка мала свою чітку програму (конкретну і реальну) розбудови національної освіти в Україні» [90, с. 7]. Наведена вище думка є підтвердженням того, що А. Г. Погрібний – професор, завідуючий кафедрою історії журналістики та літератури факультету журналістики КДУ ім. Т. Г. Шевченка працював не лише у напрямі підвищення продуктивності та якості викладання професорсько-викладацького складу кафедри, а й вивчав та розробляв шляхи подолання проблем розвитку української освіти.

Привертає увагу доповідь, виголошена А. Г. Погрібним 19 серпня 1990 року на I Міжнародному конгресі українців, у якій йдеться про мовну проблему в УРСР та особливості розвитку освіти у Республіці. Професор висловив стурбованість невиконанням Закону «Про мови в Українській РСР» (набрав чинності 1 січня 1990 року і закріплював статус державної мови за українською), малою кількістю українських шкіл та способом переведення російськомовних шкіл на державну мову навчання (введення її у деяких з них відбувалося лише для дітей, які йшли до першого класу).

Особливу увагу професор звертає на розвиток української освіти, основою якої, на думку А. Г. Погрібного, має стати «національна школа – це, насамперед, високоінтелектуальна, високодуховна школа, яка, даючи учням знання, що стосуються усього людства та свого народу, постійно знаходиться у біополі національної самосвідомості» [Додаток X]. У промові він акцентує увагу на тому, що таку школу можна створити не лише використовуючи українську мову навчання, а заклавши в основу змісту освіти національні особливості. Для цього А. Г. Погрібний пропонує розробити власну національну концепцію освіти, яка передбачала б «усі наші навчальні програми, всі підручники, всі методики мають бути обернені до тисячолітньої товщі

історії рідного народу, до його особливостей, до його надбань» [Додаток Ц]. Професор також підкреслює те, що національний зміст освіти ні в якому разі не має відмежовуватись від світових освітніх досягнень. «Навпаки – то мусить бути школа, яка, даючи повноту національних знань і почуттів, якраз тривко і вводить випускника у, сказати, світовий форум інших народів, у їхні або спільні (саме – вселюдські надбання), але конче з розумінням місця власного народу у цьому форумі» [Додаток Ц].

Стурбований А. Г. Погрібний також малою кількістю годин, що відводиться на гуманітарні дисципліни. У його виступі звучить підтримка гуманітаризації предметів природничо-математичного циклу спочатку хоча б на рівні вивчення внеску українських вчених у розвиток певної галузі знань [Додаток Ц].

На думку А. Г. Погрібного, концепція національної освіти має «відзначатися наскрізним характером – від дитячого садка – через школу, профтехучилище, технікуми – до вузу» [Додаток Ц]. Отже, зміст концепції не повинен охоплювати лише одну ланку освіти, а здійснюватися системно протягом усього навчання дитини й аж до здобуття нею спеціальності. Тільки тоді держава отримає національно-свідомого, інтелектуального фахівця.

Прикладом поширення професором гуманізації освіти стало висловлене ним у доповіді твердження про те, що «кожному народові – своя мова, своя школа». Це свідчить про те, що А. Г. Погрібний належав до прихильників багатоваріантності шкіл, у яких би діти поряд із знаннями про державу, у якій вони живуть, дізнавалися більше про культуру своєї нації [Додаток Ц].

Турбувався А. Г. Погрібний і про впровадження україномовного навчання у ВНЗ. Він розвіював міфи, які нібито унеможливають здійснення цього: відсутність розробленої наукової термінології та підручників, навчання іноземців.

Отже, починаючи з 1990 року, А. Г. Погрібний працює над розробкою, поширенням та впровадженням концепції національного виховання.

4 березня 1990 року в УРСР відбулися перші демократичні вибори до Верховної Ради. Тоді ж і розпочалася політична кар'єра А. Г. Погрібного. Він належав до кандидатів у народні депутати УРСР. Причину висунення своєї кандидатури пояснював тим, що «лише спостерігати, хто переможе в запеклій боротьбі за владу, – то не позиція сьогодні» [302]. Це свідчить про те, що професор належав до людей, які досягають результату власними силами, а не надією на дієвість інших. Він прагнув узяти активну участь у розбудові УРСР. Його демократична програма містила пункти, які стосувалися як суто громадських аспектів розвитку Республіки, так і освітніх [302]. Хоча він і не дібрав кілька голосів для проходження до Верховної Ради УРСР, проте й надалі боровся за втілення її у життя.

У 1990 року під тиском Л. С. Танюка, Д. В. Павличка, І. Ф. Драча, В. О. Яворівського Народною Радою висунуто кандидатуру А. Г. Погрібного на посаду міністра народної освіти. Проте Голова Ради Міністрів УРСР В. А. Масол після довгої розмови з професором про впровадження україномовного навчання у ВНЗ відмовився зараховувати його на названу вище посаду [Додаток М].

А. Г. Погрібний, «не дібравши трохи голосів до Верховної Ради ..., був обраний депутатом Київської міської ради» [186, с. 23]. Його діяльність спрямовувалась «саме на цілеспрямоване й конкретне утвердження української мови і українських культурних пріоритетів у столиці» [57, с. 10]

Прикладом нескореності духу стала написана у березні 1990 року А. Г. Погрібним заява про вихід із КПРС. Вона викликала велике обурення у керівників закладу, адже факультет журналістики КДУ ім. Т. Г. Шевченка вважався ідеологічним, а викладачі, які не сповідували ідеологію Комуністичної партії, не мали права там працювати. Проте А. Г. Погрібного не звільнили у зв'язку з тим, що партія вже не мала великого впливу, та й підтримали позицію професора власними заявами про вихід із КПРС ще кілька викладачів та студентів факультету журналістики.

У жовтні 1990 року у м. Києві розпочалася так звана «Революція на граніті» – протест студентів проти підписання нового Союзного договору. А. Г. Погрібний підтримував вимоги молоді і «як депутат демократичної фракції Київради – координував допомогу голодуючим студентам» [276, с. 36]. Сприяло спалаху того національного піднесення серед молоді, на думку О. Д. Пономаріва, «крім об'єктивних причин, ... й виховна робота таких викладачів, як Анатолій Погрібний» [66, с. 250]. Студенти поважали свого викладача за стійку громадську позицію і переймалися долею рідної держави.

Національним піднесенням знаменувалася друга половина 1991 року, коли Україна проголосила себе незалежною державою. Відхід від створеної комуністичної системи та розбудову новоствореної держави А. Г. Погрібний святкував шляхом опечатування з друзями демократичного блоку Дарницького райкому КПУ, парткому Академії наук, СПУ, КДУ ім. Т. Г. Шевченка та ще кількох навчальних закладів. Також «він був одним з організаторів підняття над Хрещатиком національного прапора» [276, с. 36].

Висловив свої громадські переконання та можливий шлях розбудови новоутвореної незалежної держави А. Г. Погрібний у жовтні 1991 року на Форумі української інтелігенції. У промові професор назвав «десять завдань, що мали уможливити відродження національної освіти, в тому числі й подолання її зросійщення. Основними тезами виступу стали:

- «упродовж не більше двох років привести мережу шкільних навчальних закладів у відповідність до національного складу населення кожного регіону»;

- «відкрити всі шлюзи, аби навчальний процес здійснювався по-українськи також у навчальних закладах»;

- важливо, щоб «особи, що здобули середню освіту в межах України, вже у 1992 році склали вступний екзамен з української мови та літератури»; «з першого вересня того ж року розпочалося навчання державною мовою студентів-першокурсників»; «у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах було запроваджено з української мови державний іспит» [214, с. 7].

Доповідь професора не викликала захоплення у тих, хто ще залишився прихильником Союзу.

Отже, період з 1970 року по 1992 рік у житті А. Г. Погрібного відзначається формуванням його як справжнього професіонала-науковця, педагога, літературного критика, політика та громадського діяча.

2.2.3. Управлінсько-педагогічний період (1992 – 1994 рр.)

З 24 серпня 1991 року розпочався розвиток новоутвореної незалежної України. Перші роки її утвердження були досить складними: економічна криза, відсутність власної законодавчої бази, стереотипність мислення населення та ін. Трансформаційні зміни, які охопили всі державні сфери діяльності, спрямовувались на зміну як її внутрішньої, так і зовнішньої політики. У рамках першої, керівництвом України взято курс на демократизацію суспільного життя, поширення гуманістичних цінностей та підняття економіки. В основу ж другої покладено принципи співробітництва та інтеграції.

Значного реформування потребувала освітня галузь: розроблення стратегії розвитку, вилучення заідеологізованих предметів, випуск нових підручників тощо. До претендентів на посаду міністра освіти України, який би працював над становленням національної освіти, належав у 1992 році й А. Г. Погрібний. На думку П. М. Мовчана, на цій посаді професор зробив би дуже багато, «бо він освоїв, він знав проблеми вищої школи, знав із середини вже як викладач і людина молода, яка мала європейські погляди, знала європейські мови» [Додаток Щ.4]. «Однак через політичні інтриги тогочасних правлячих еліт цей портфель він не здобув – на заваді, мабуть, став його українізаторський запал» [287, с. 206].

Натомість йому запропонували посаду першого заступника міністра освіти. А. Г. Погрібний вагався, чи прийняти пропозицію, оскільки розумів, що йому не вистачить повноважень для кардинального реформування цієї галузі. Як стверджує професор, «вирішальною мірою був причетний до цього призначення Олесь Гончар. Казав мені у відповідь на мої сумніви: «Ідіть – я вас

прошу, Христом Богом прошу – ідіть, може, щось зробите» [186, с. 26]. Оскільки, А. Г. Погрібний поважав і часто прислухався до порад письменника, то 21 травня 1992 року міністр освіти України П. М. Таланчук призначив професора на посаду свого першого заступника. З цього часу і розпочинається новий період його науково-педагогічної, громадської та освітньої діяльності, період, який знаменувався практичним втіленням його поглядів щодо реформування та розвитку системи освіти незалежної України.

Згадуючи про цей часовий відрізок у житті професора, Г. М. Гримич характеризує А. Г. Погрібного як першого заступника міністра освіти «...словами історика І. Г. Прижова, який у свій час писав про митрополита Петра Могилау таке: «То була свіжа людина, яка вміла збудити нові сили в освіті Києва». Додамо від себе – в освіті України. Принциповий, прямий і вимогливий, А. Погрібний рвав свою душу, хотів в один день усе змінити в освіті незалежної України. З боєм пізніше констатував, що ряд його задумів і проектів не знайшли підтримки й належної реалізації» [Додаток ІІІ].

У призначенні на посаду першого заступника міністра освіти України А. Г. Погрібний не вбачав можливості кар'єрного росту, «йшов туди працювати задля ідеї, а не заради крісла» [51], намагався «щось корисне зробити для України, для української освіти» [259]. Наскрізно проявилася у даний період тенденція здійснення *реформування освіти першим заступником міністра на інноваційній основі*.

До кола обов'язків першого заступника міністра освіти України А. Г. Погрібного належали: «організація виконання рішень Верховної Ради України, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України з питань освіти, зокрема Закону України «Про освіту», «Про мову в Україні», Державну національну програму «Освіта»; координація роботи підрозділів Міністерства щодо розбудови системи національної освіти, підготовки нормативно-правових актів функціонування навчальних закладів та установ освіти; координація діяльності науково-дослідного інституту інформаційних

технологій, Інституту системних досліджень освіти України, Українського інституту підвищення кваліфікації керівних кадрів освіти; питання виховної роботи в навчальних та позанавчальних закладах і установах освіти; робота музеїв, бібліотек, спортивних клубів тощо; організація виконання міжнародних угод про співробітництво у сфері освіти та підготовки спеціалістів; педагогічні видавництва, надання грифу Міністерства освіти України на навчально-методичну літературу та підручники; інформаційний збірник Міністерства освіти України; зв'язок з громадськими організаціями; видання галузевих журналів і газет, керівництво роботою пресцентру Міністерства; контроль за діяльністю управлінь виховної роботи і міжнародного співробітництва та центрального спортивного клубу «Гарт»; керівництво міжгалузевою науково-методичною радою з питань виховання» [335, ар. 42].

Таким чином, діяльність А. Г. Погрібного охоплювала такі освітні сфери: законодавча, впроваджувальна, видавнича, культурна, зв'язок з громадськістю та налагодження співпраці з начальними закладами інших країн.

«Погрібний розпочав по-господарськи – глибоко, основоположно» [95]. В основному він активно втілював у життя виголошені ще у жовтні 1991 року на Форумі української інтелігенції десять завдань реформування української освіти, які описані нами у підрозділі 2.2.2. Як стверджує В. О. Яворівський, у співпраці П. М. Таланчука та А. Г. Погрібного саме «Анатолій був генератором більшості сміливих ідей, які Петро підтримував, а Погрібний вперто, безкомпромісно їх реалізовував» [66, с. 207]. В інтерв'ю 1994 року С. Дзюбі професор зазначав, що «більшість документів (навіть ті, котрі власноруч підписував міністр Таланчук), пов'язані з упровадженням української мови, готувалися за моїм письмовим столом» [51].

Провідною тенденцією діяльності А. Г. Погрібного цього періоду стало *втілення національно спрямованого науково-педагогічного світогляду* в систему освіти України по всій освітній вертикалі засобами управлінської та законодавчої діяльності.

Так, 7 вересня 1992 року за безпосередньої участі А. Г. Погрібного підготовлено досить радикальний на той час наказ № 123 «Про додаткові заходи на виконання Закону «Про мови в Українській РСР» в системі Міністерства освіти України» [311, ар. 93 – 99], в якому втілено його основні ідеї щодо відродження національної системи освіти. За 1990 – 1991 роки поряд із позитивними зрушеннями щодо виконання зазначеного вище закону (відкриття 304 українських шкіл, 335 дитсадків, 3,3 тис. україномовних груп у змішаних дитсадках, зростання кількості дисциплін, які викладають державною мовою, та україномовних академічних груп у ВНЗ та ін.) були наявні факти його ігнорування (повільне розширення мережі україномовних навчальних закладів на Сході та Півдні України, недотримання україномовного режиму в освітніх закладах, відсутність наступності у навчанні державною мовою між дитсадком і школою, школою та університетом, опір керівництва навчальних закладів тощо) та проблеми, з якими зіткнулася українська освіта після проголошення незалежності України (недостатня кількість учителів української мови і літератури, відсутність україномовних підручників, посібників, словників, довідкової літератури та ін.), які стали перешкодою для її оновлення та розвитку.

Наказ Міністерства освіти № 123 – це наказ, у якому висвітлено принципово важливі для реформування української освіти положення, які системно охопили усі її ланки від дитячих садків до ВНЗ та інститутів післядипломної освіти.

У наказі Міністерства освіти «Про додаткові заходи на виконання Закону «Про мови в Українській РСР» основну увагу звернено на утвердження української мови в усіх навчальних закладах країни.

Так, у пункті 1.2 наказу зазначається, що керівникам навчальних закладів потрібно «забезпечити упродовж усього шкільного дня, включаючи перерви, послідовне дотримання єдиного україномовного режиму у навчальних та навчально-виховних закладах з українською мовою навчання і виховання, а

також у тих, які почали перехід на нього» [336, ар. 95]. Це сприяло б поступовому звиканню до обміну інформацією державною мовою і переросло б у повсякчасне її використання.

Вимога користуватися державною мовою «в апараті управлінь та відділів освіти, в діяльності педагогічних колективів шкіл» зазначалася в пункті 2.2 наказу. З метою ж стимулювання педагогів до викладання українською мовою у наказі 1992 року пропонувалося застосовувати моральне та матеріальне заохочення.

У цей часовий відрізок у діяльності першого заступника міністра освіти проявляється тенденція *толерантного впровадження надбань української культури*. На основі аналізу освітньої діяльності А. Г. Погрібного на зазначеній посаді (1992 – 1994 рр.) виявлено, що той завжди пропагував створення мережі шкіл у пропорціях відповідно до національного складу населення, обстоював «повноту задоволення національно-освітніх запитів усіх без винятку верств населення України – українців, росіян, угорців, румунів, євреїв, греків, німців, поляків і всіх, всіх інших національних меншин. І прагне у своїй діяльності зреалізування принципу національної справедливості» [39]. Тому цілком зрозуміло, що у наказі № 123 акцентується увага на гуманному, демократичному ставленні до інших національностей, які проживали на території України, а пункт 1.1 передбачає створення на 1 вересня 1993 року «такої мережі перших класів загальноосвітніх шкіл та груп в дитячих дошкільних закладах, яка найповніше відповідала б національному складові населення кожного регіону та запитам Української Держави» [336, ар. 95]. Таким чином мова йшла не про нав'язування багатонаціональному населенню держави виключно вивчення української культури, а про задоволення їх етнічних запитів.

У зв'язку з тим, що збільшувалась кількість українознавчих дисциплін, Міністерство освіти у наказі № 123 надавало великого значення підготовці фахівців цієї галузі (зростання державного замовлення на філологічні

факультети), організації та забезпеченню високого рівня «підвищення кваліфікації та перепідготовки викладачів з українознавчих дисциплін» [336, ар.98].

Оскільки А. Г. Погрібний вважав, що «саме вища школа постачає кадри (в т.ч. керівні, а від керівників насамперед усе залежить) в усі без винятків сфери нашого управлінсько-господарського життя, де, як відомо, стан справ з нашою мовою також часто перебуває у занепаді» [214, с. 203], то значну увагу у наказі Міносвіти №123 приділено переходу до викладання у ВНЗ українською мовою (закріплено у пункті 9.1 наказу). Звертається увага на те, що базові дисципліни для студентів-першокурсників мають читатися українською мовою з вересня 1992 року, й орієнтуватись «надалі на поступове запровадження українськомовного викладання на наступних курсах» [336, ар.97]. Таким чином не відбувалося різких змін у манері навчання студентів старших курсів.

Добре обізнані з мовною специфікою Сходу й Півдня України укладачі наказу звернули увагу на неможливість різкого запровадження у 1992 році лише україномовного навчання. Тому першим кроком у цьому напрямі стала організація «у вищих навчальних закладах цих регіонів паралельних навчальних груп для першокурсників з українською та російською мовами викладання» [336, ар. 97].

Оскільки важливим для професійної діяльності викладачів стало знання державної мови, то щоб допомогти їм у її освоєнні, Міністерство освіти запропонувало з 15 жовтня 1992 року «організувати постійно діючі курси для вивчення та вдосконалення української мови викладачами, співробітниками, аспірантами, студентами старших курсів, вихователями, майстрами, навчально-допоміжним персоналом тощо» (пункт 9.4) [336, ар.97].

Наказ Міністерства освіти № 123 також регламентував «до початку 1993/94 навчального року забезпечити створення і функціонування у всіх вищих навчальних закладах українознавчих кафедр». Це сприяло поширенню

української культури, вихованню громадянина-патріота та зростанню кількості годин, виділених на вивчення дисциплін гуманітарного профілю.

Значну увагу в наказі № 123 звернено на підготовку та видання українських підручників, посібників, методичної літератури (пункти 10.4., 11.1., 11.2., 11.3.), якими має бути забезпечений кожен навчальний заклад країни.

Оскільки першою ланкою освітньої системи є дошкільне виховання, основною метою якого є підготовка дітей до навчання у школі, то Міністерство освіти запроваджувало нововведення і для нього. Наприклад, ознайомлення вихователів дитячих дошкільних закладів «з питань української та інших національних мов і культури» [336, ар. 97] відбувалося шляхом організації тематичних курсів та семінарів. Таким чином відбувалося дотримання наступності у навчанні та вихованні між дошкільними закладами та вищою школою.

У пункті 8 наказу № 123 підкреслювалось те, що основою позанавчального виховання молоді мало стати національне виховання.

Важливим кроком для повноцінного функціонування української мови у професійній діяльності випускників ВНЗ стало введення з 1992 – 1993 навчального року «вивчення студентами української термінології за спеціальністю» (пункт 9.3.) [336, ар. 97]. Це сприяло, по-перше, розробці власного україномовного трактування усталених понять, а по-друге, застосуванню їх у професійній практиці.

З вересня 1992 року (згідно наказу № 123) Міністерством освіти запроваджується обов'язкове складання іспиту або заліку з таких дисциплін: українська мова або українська ділова мова; актуальні проблеми історії України» [336, ар. 98].

Таким чином наказ № 123 «Про додаткові заходи на виконання Закону «Про мови в Українській РСР» в системі Міністерства освіти України» поклав початок відродження та повноправного функціонування україномовного навчання в освітніх структурах України. Здобутки А. Г. Погрібного та міністерської

команди у напрямі запровадження україномовного навчання були досить помітними: якщо станом на 1991 рік відсоток першокласників, які навчалися українською мовою, становив 43,5 % від кількості усіх першокласників, то станом на 5 вересня 1994 року – 67, 74 %; якщо станом на 1991 рік лише 3 – 4 % студентських груп навчалося українською мовою, то вже у 1994 році їх кількість зросла до 37 % [220, с. 26 – 28].

Як стверджує в інтерв'ю В. П. Покась, директор Інституту природничо-географічної освіти та екології НПУ ім. М. П. Драгоманова, «оця політика А. Г. Погрібного відносно відкриття україномовних дитсадків, шкіл – це була виправдана політика. Якби вона продовжувалася у 2000-ні роки, то ми б сьогодні менше мали таких проблем, з якими нині зіткнулася українська держава» [Додаток Щ.8].

Важливим здобутком у розвитку гуманітарної освіти стало відкриття у 1992 – 1994 рр. таких навчальних закладів як: «Український гуманітарний ліцей при Інституті українознавства та Київському університеті ім. Т.Г. Шевченка, українська школа-гімназія в Сімферополі, український ліцей Донецького університету, 56-а Львівська школа-гімназія з поглибленим вивченням українознавства та англійської мови, 252-а школа м. Києва, низка навчальних закладів на Буковині, Чернігівщині, Запоріжжі, Миколаївщині, і в Кривому Розі тощо» [207, с. 16]. Перший заступник міністра освіти України також підтримав і новий статут Києво-Могилянської академії, у якому закладу надавалися нечувані на той час академічні свободи, що викликало обурення у керівників ВНЗ. В. С. Брюховецький затвердження статуту назвав «сміливим кроком Анатолія Погрібного», без якого, можливо, не «...відбулося реальне відродження Академії...» [19, с. 227].

А. Г. Погрібний, перший заступник міністра освіти України (1992 – 1994 рр.), також стояв біля витоків створення ще одного важливого документа в історії реформування української освітньої системи – Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття»). Як зазначає В. П. Покась, «... те,

що стосується національного виховання, мовної політики у сфері освіти і міжнародних зв'язків ...» [Додаток Щ.8] розробляв Анатолій Григорович.

Програму затверджено у грудні 1992 року на першому загальноукраїнському з'їзді педагогічних працівників, який організував Анатолій Григорович [337, ар. 158; Додаток У], та 3 листопада 1993 року Кабінетом Міністрів України. «Перший з'їзд, який ухвалив програму, вирішив головне: освіта України більше не матиме колоніального характеру. Віднині в Україні будуть свої програми, свої підручники. Узят курс на відродження національної освіти, використання надбань національної культури, національного виховання» [192, с. 156].

Державну національну програму «Освіта» («Україна ХХІ століття») розроблено з метою реформування освіти, яка після проголошення незалежності України не відповідала «запитам особистості, суспільним потребам та світовим досягненням людства; у знеціненні соціального престижу освіченості та інтелектуальної діяльності; у спотворенні цілей та функцій освіти; бюрократизації всіх ланок освітньої системи» [54]. На думку А. Г. Погрібного, «в серцевині згаданого документа – пошук шляхів виведення нашої освіти на найвищі світові обрії. Мета – як досягти того, аби освіта в Україні була глибинно національною, зануреною в багатовікову товщу історії рідного народу, але водночас гармонійно поєднувала національне з загальнолюдським» [259].

Програма «Освіта» («Україна ХХІ століття») – це документ, у якому системно розписано заходи щодо її реформування. Вони охоплюють як освітні ланки (дошкільне виховання; загальну середню освіту; позашкільне навчання і виховання; професійну, вищу, військову та післядипломну освіту), так і діяльність педагогічних працівників, наукову діяльність у системі освіти, соціальній захист учасників навчально-виховного процесу, управління освітою, фінансове та матеріально-технічне забезпечення освіти, міжнародні зв'язки.

Уперше в українському нормативному документі дано визначення національного виховання та названо пріоритетні напрями його реформування. Як стверджує О. В. Коваль, основою даного пункту у програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») стали твори Г. Г. Ващенко [66, с. 243], із змістом яких посадовець ознайомився у 1992 році і відразу захопився його педагогічними ідеями, втіливши частину у відповідному розділі програми.

А. Г. Погрібний, як вчений та викладач, що вивчав досвід реформування освітньої галузі у США, Німеччині та інших країнах, бачив його результати, висунув у Державній національній програмі ідею гуманізації та гуманітаризації освіти, яка згодом знайшла розвиток у працях українських вчених та набула широкого пропагування.

Звертаємо увагу на те, що проблемами гуманітаризації освіти А. Г. Погрібний зацікавився у 80-х рр. ХХ ст. У статті «Чи власне вибудовувати оборону?» (1988 року) професор занепокоєний тим, що «у структурі нашої шкільної програми допущено значні відхилення від оптимального співвідношення гуманітарної та природничо-математичної освіти» [195, с. 223]. Велика його увага до особливостей вивчення української літератури у школі пов'язана з тим, що у системі гуманітарних предметів вона несе, на його думку, «особливий, ні з чим не зрівняний за силою естетичного та морально-психологічного впливу засіб формування особистості» [195, с. 222].

Проте найбільш активно тенденція гуманізації та гуманітаризації освіти виявилася в управлінсько-педагогічний період діяльності професора. Перебуваючи на посаді першого заступника міністра освіти з 1992 року, А. Г. Погрібний стверджує, що у реформуванні змісту освіти, на його думку, важливим є те, «щоб предмети не конкурували між собою, не витісняли один одного, а створювали своєрідний ансамбль, і всі разом били б у якусь єдину спільну точку» [203, с. 1]. Надзвичайно лаконічно описує професор і результат навчання, у якому чітко відбито принципи гуманізації та гуманітаризації освіти. Він полягає у тому, щоб «зведені воєдино предмети розвивали особистість

учня, індивідуальність учня, формували його як гармонійну людину» [203, с. 2]. Таким чином ідея оптимального співвідношення предметів гуманітарного та природничого циклу в навчальних планах усіх освітніх закладах України стала основою провадження освітньої політики А. Г. Погрібного.

Аргументом професора у важливості орієнтації української освіти саме на принципи гуманізації та гуманітаризації стало те, що «естетично розвинена людина не здатна випускати продукцію поганої якості» [203, с. 2]. Тобто орієнтиром її діяльності є досягнення стандарту шляхом використання творчості та креативності, що сприятиме розвитку та зміцненню економіки, попиту на людський капітал.

З метою чіткого розуміння сутності понять «гуманізація та гуманітаризація освіти» та принципів їх впровадження в українську освітню систему у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») подано їх розгорнуту характеристику. Згідно з нею гуманізація освіти «полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи» [54]. Варто зазначити, що ідея гуманізації знайшла неперервне і наскрізне відображення у Програмі, що свідчить про відхід від авторитарних цінностей та бажання побудувати молоду державу на принципах демократії.

У зазначеному вище нормативно-правовому документі вперше в Україні обґрунтовується принцип гуманітаризації освіти, що «покликана формувати цілісну картину світу, духовність, культуру особистості і планетарне мислення» [54]. Акцентується на тому, що внаслідок використання цього принципу перед нами повинна постати зовсім нова людина, людина-інтелектуал, що легко орієнтується в усіх галузях знань, має певний набір цінностей та переконань і всі свої дії спрямовує на благо свого народу, суспільства та людства в цілому.

У формулюванні визначення поняття «гуманітаризація освіти» звертається увага на виховання людини як члена соціуму, але з наявним індивідуальним багажем знань та вмінь, які необхідно розвивати.

Ефективним засобом гуманітаризації освіти, на думку А. Г. Погрібного, є висунута у Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») ідея «оптимального співвідношення в навчальних програмах дисциплін гуманітарного та природничо-технічного циклів» [54]. Це дасть можливість сформувати цілісну особистість, що володітиме не тільки фаховими компетентностями, а й стане активним учасником суспільного життя.

З метою визначення особливостей запровадження та функціонування принципу гуманітаризації в українській освіті нами проаналізовано навчальні плани Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова за 1991 – 1993, 1995 – 1996 рр. Згідно Наказу Міністерства народної освіти України №142 від 14 червня 1991 р. «Про викладання гуманітарних і суспільно-політичних дисциплін у педагогічних навчальних закладах» на вивчення історії України виділялося 60 годин, філософських дисциплін – 100/120 год., основ етики та естетики – 60 год., історії світової та вітчизняної культури – 90 год., правознавства – 40 год., практичного курсу української мови – 140 год., іноземної мови – 116/160 год. та ін. [151]. Цьому переліку повністю відповідає навчальний план Київського державного педагогічного інституту імені О. М. Горького (зараз Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова) за 1991 рік, спеціальність № 3.02.00 – праця і основи підприємництва [341]. Суттєві відмінності у відведеному часі на вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу спостерігаються у планах університету, затверджених уже в 1993 році. Так, студенти спеціальності 7.030502 – мова і література та спеціальності 7.10702 – трудове навчання і технічно-прикладна творчість вивчали історію України 140 год., філософію – 140 год., основи економічної теорії – 40 год., соціологію – 108 год., релігієзнавство – 54 год., етику – 54 год., іноземну мову – 186 год., ділову

українську мову – 94 год., правознавство – 64 год., основи конституційного права – 64 год., українську та зарубіжну культуру – 108 год. тощо [341]. Таким чином, констатуємо те, що вивченню гуманітарних дисциплін у 1993 – 1994 н. р. у ВНЗ приділяється значно більша увага, ніж у 1992-1993 н. р. А це, в свою чергу, свідчить про активне застосування в освітньому процесі принципу гуманітаризації.

У навчальних планах Українського державного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (зараз Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова) за 1995 – 1996 н. р. спеціальність 7.070501 – географія та біологія, 7.070401 – біологія та іноземна мова, 7.07501 – географія та іноземна мова, 7.070401 – хімія та біологія, 7.07040 – біологія та фізкультура спостерігаємо скорочення навчального часу на такі дисципліни: історія України – 98 год., філософія – 98 год., релігієзнавство – 40 год., основи етики й естетики – 32 год., ділова українська мова – 76 год., правознавство – 50 год., українська та зарубіжна культура – 40 год., іноземну мову, яка не входить до спеціальності, – 116 год. [342]. Отже, спостерігаємо зменшення ваги дисциплін гуманітарного циклу в освітньому процесі студентів. Ця ж тенденція спостерігається в навчальних планах на 1996 – 1997 н. р.

Вищесказане свідчить про те, що одним із основних орієнтирів діяльності А. Г. Погрібного та Міністерства освіти України загалом у 1992 – 1994 рр. стала практична реалізація принципу гуманітаризації освіти, який втілювався у збільшенні кількості відведених годин на дисципліни соціально-гуманітарного циклу, оптимальним поєднанням із конкретно професійними дисциплінами.

Велику увагу у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») приділено реформуванню освіти, зміст якої має відповідати сучасним потребам особистості та суспільства. Основними запропонованими у нормативно-правовому документі кроками на шляху досягнення цієї мети є диференціація та інтеграція навчально-виховного матеріалу, «забезпечення

альтернативних можливостей для одержання освіти відповідно до індивідуальних потреб та здібностей»; органічне поєднання у змісті освіти його загальноосвітньої та фахової складових; «підготовка нової генерації педагогічних кадрів, підвищення їх професіонального та загальнокультурного рівня»; «запровадження у навчально-виховний процес сучасних педагогічних технологій та науково-методичних досягнень»; «національна спрямованість освіти, що полягає у невіддільності освіти від національного ґрунту» [54].

Вищесказане дозволяє стверджувати, що у 1993 році затверджено і запроваджено перший у своєму роді документ, який спрямований на радикальні зміни в освіті з метою якнайповнішого розкриття та розвитку задатків учня, формування цілісного бачення світу, духовності, власного світогляду, любові та поваги до звичаїв і традицій як рідної країни, так і світових культурних надбань.

У Програмі привертає увагу також ідея, яку запропонував перший заступник міністра освіти України А. Г. Погрібний ще у наказі Міністерства освіти № 123 «Про додаткові заходи на виконання Закону «Про мови в Українській РСР», формування шкіл відповідно до національного складу населення певного регіону України. Впровадження її є ще одним фактом гуманістичного підходу в освіті, оскільки дозволяє учневі вивчати мову, звичаї, культуру не тільки держави, у якій він живе, а й тієї нації, від якої пішов його рід. Таким чином, на думку А. Г. Погрібного, відбувається виховання і громадянина України, і водночас збереження родових традицій іншого етносу.

У цьому руслі варто сказати про те, що особливого значення А. Г. Погрібний надавав вивченню українознавства як комплексу «дисциплін, що мають найяскравішу національну наснаженість, і водночас українознавства як окремої інтегрованої дисципліни» [214, с. 60]. Предмети гуманітарного циклу, на думку вченого, «мусять не просто давати правдиві знання, а насамперед виховувати, плекати громадянина незалежної Української держави, виховувати в ньому почуття національної гордості та національну свідомість,

звільняти від почуття меншовартості, сказав би – національно розпрямлювати кожного індивіда» [259]. Таким чином Анатолій Григорович виділяє саме ці дисципліни серед інших, оскільки переконаний, що вони дають якнайповніші відомості про Україну, виховують патріотизм, повагу та любов до культурних надбань українців, допомагають учням відчувати себе частиною цього народу.

Однак не всі засади Державної національної програми вдалося втілити у життя. А. Г. Погрібний до обставин, які стали перешкодою до успішного впровадження положень програми зараховує: «Перше. Відсутність чітких ідеологічних орієнтирів нашої держави. На державному рівні – розмитість, аморфність ідеології нашого державотворення. Натомість вигадали щось нечуване, скажімо, деідеологізація освіти... Друге. Складна фінансово-економічна ситуація – відсутність коштів. Коли розроблялася програма, ще не було обвалу економіки» [192, с. 157].

А. Г. Погрібний у 2000 році стверджував, що Програма ще й «сьогодні той визначальний документ, за яким має працювати наша освіта» [286, с. 22].

Прикладом провадження демократичної освітньої політики А. Г. Погрібним та членами Міністерства освіти України є не нав'язування, а підтримка створення регіональних програм, на які має спиратися загальнонаціональна [173]. Отже, А. Г. Погрібний не дотримувався принципу примушування та абстрактного розроблення змісту Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»). Він прагнув докладного вивчення та врахування регіональних особливостей освіти, що сприятиме швидкому, чітко спрямованому реформуванню даної галузі на місцях. Особливу увагу під час розробки програм перший заступник міністра освіти закликав звернути на розвиток сільської школи.

А. Г. Погрібний підкреслював, що до створення регіональних програм освітяни мають підійти творчо. Структура і її зміст відрізнятимуться в залежності від місцевих особливостей. Проте спільною основою для них, на думку професора, має стати саме програма «Освіта» («Україна XXI століття»),

зміст розділів якої кожен регіон не дублюватиме, «а буде творчо поглиблювати її, розвивати і доповнювати» [173]. Вищесказане свідчить про те, що А. Г. Погрібний у 1992 – 1994 році прагнув налаштувати взаємодію Міністерства освіти з обласними його департаментами, які шляхом розробки регіональних програм системно показали особливості та шляхи реформування даної галузі.

У 1994 році на основі Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») «завдяки А. Г. Погрібному розроблено «Концепцію національного виховання»» [287, с. 206], яка мала «на меті визначення стратегії розвитку наскрізної системи виховання молодого покоління України, наповнення виховання гуманітарним змістом, котрий узгоджується з кращими надбаннями цивілізації, орієнтований на соціалізацію, безпосередній розвиток людини і відповідає потребам її самореалізації та актуальним завданням відродження національної культури, становлення Української держави» [99, с. 5].

Усі програмові документи, направлені на реформування української освіти, склалися Міністерством освіти «з розрахунку на нормальний хід державного будівництва. На те, що в цій державі витримуватимуться державні пріоритети, на те, що фінансування освіти не слабшатиме, а, хай і поволі, зростатиме» [286, с. 22]. Проте економічна криза в Україні початку 90-х рр. XX ст. унеможливила виконання усіх їх положень, що спричинило нарікання на діяльність Міністерства.

Кардинальні зміни в освітній політиці Міністерства освіти України 1992 – 1994 рр. сприяли перегляду змісту освіти. А. Г. Погрібний у 1992 році стверджував, що важливим для розвитку української освіти є оновлення змісту «кожного предмета, співвідношення у розподілі часу між навчальними дисциплінами, виробити оптимальне скорочення навчальних програм та запропонувати різні їх варіанти на вибір, загалом досягти поліваріантності освіти» [259]. Вище сказане свідчить про те, що перший заступник міністра

освіти України належав до прихильників розробки різноманітного методичного забезпечення, що сприяло б самостійному виборі педагогом того засобу навчання, який, на його думку, відповідає побудові продуктивного освітнього процесу.

А. Г. Погрібний наголошував на тому, що першочерговим завданням національної школи є виховання «модерново інтелектуального учня, учня-європейця» [203, с. 2], учня-інтелігента. На думку професора, цьому сприятиме оптимальне поєднання циклу гуманітарних та природничих дисциплін, «які виховують національну гідність громадянина України, дають європейську освіченість, європейський світогляд, що не замикаються в рамках лише свого» [203, с. 2]. Результатом цього стане «людина, яка бачить далеко і відчуває себе часткою і європейської і світової сім'ї» [203, с. 2]. Отже, перший заступник міністра освіти України дотримувався принципу, що метою виховання має стати всебічно розвинена особистість, у якій сформовані національні та загальноєвропейські цінності.

Згідно з наказом № 119-11 «Про вивчення мов та літератур у навчальних закладах України» «випускники загальноосвітньої школи повинні володіти 3 – 4-ма мовами. Це мають бути: 1) рідна; 2) державна (українська); 3) зарубіжна (слов'янські, романо-германські, східні)» [78, с. 12].

А. Г. Погрібний належав до прихильників вивчення у школах кількох іноземних мов. Сам володів англійською, польською, російською, сербською, хорватською та частково німецькою мовами. Він застерігав, що якість оволодіння учнями іноземними мовами у даному випадку стоїть на першому місці, та стверджував, що «варто досконало вивчити одну мову – а я вважаю переважною англійську, як мову міжнародного спілкування, ніж кілька й потроху. Другою чи третьою мовою доцільно «довантажувати» класи гуманітарного спрямування» [39]. Таким чином перший заступник міністра освіти належав до прихильників виховання особистості, яка вільно може обмінюватися думками із представниками інших національностей як

у середині, так і за межами рідної країни, а тому зможе відчувати себе повноправною частиною світового суспільства.

Гостра дискусія точилася у 1993 році навколо скасування обов'язкового вивчення російської мови та входження російської літератури до інтегрованого курсу світової літератури. У наказі Міністерства освіти № 119-11 «Про вивчення мов та літератур у навчальних закладах України» закріплений вільний вибір вивчення російської мови як іноземної у неросійськомовних навчальних закладах. На думку А. Г. Погрібного, обирати її чи ні «мають шкільні ради, батьки, учні, але не одноосібно директор чи завуч» [39]. Він підтримував демократичність організації освітнього процесу, а не міжособистий розподіл годин у середині навчального закладу.

Спростовував А. Г. Погрібний і звинувачення, спрямовані у його бік та Міністерства освіти, у зв'язку з тим, що російська література стала мало вивчатися у шкільному курсі світової літератури. Перший заступник міністра освіти чітко ж оперує даними, що зазначено у наказі Міністерства освіти №119-11, у якому прописано, що 20 – 25% усього курсу названої дисципліни відводиться на вивчення літератури сусідньої держави. Це свідчить про прихильне ставлення до російської літератури, оскільки на вивчення словесних надбань інших народів виділено значно менше часу.

Зауважимо, що незважаючи на зростання кількості україномовних шкіл та запровадження обов'язкового вивчення української мови у школах країни, А. Г. Погрібний не вважав «досвід і майстерність педагогів російської словесності зайвим або непотрібним» [39]. Він акцентував увагу на допомозі їм у здобутті додаткової спеціалізації (вчителя польської, чеської, словацької чи болгарської мов) чи перекваліфікації (психолог, вчитель музики чи української мови та літератури) за рахунок державного бюджету. Водночас підкреслював, що «усе залежить від ініціативності, нахилів й уподобань самих учителів російської» [39]. Отже, відбувалася підтримка педагогів цієї галузі, а не тотальне звільнення з роботи у зв'язку з відсутністю навантаження.

А. Г. Погрібний значну увагу звертав на підготовку педагогічної діяльності вчителів. Вважав, що «треба всіляко підвищувати престиж учительської професії, у тому числі в спосіб посилення вимог до самих учителів» [259]. На думку професора, український освітянин має відійти від комуністичних ідеалів і сповідувати національні пріоритети, прагнути до творчості, самоосвіти, до «запровадження нових педагогічних методик» [259].

Великою проблемою у реформуванні української освіти 90-х рр. ХХ ст., на думку А. Г. Погрібного, є заідеологізований керівник навчального закладу, який стає «серйозним гальмом для цілих місцевостей і регіонів, скажімо, для створення умов одержання дітьми та молоддю освіти рідною мовою. ... Тому потреба оперативних заходів щодо якісного поліпшення керівного корпусу є сьогодні невідкладною» [203, с. 2]. Головними якостями керівника, згідно його поглядів, є незадогматизованість, ерудованість, творчість та ініціативність.

Особливе місце в освітньому процесі всіх типів навчальних закладів України А. Г. Погрібний відводив такому засобу навчання, як підручник. У 1992 році в інтерв'ю кореспонденту газети «Літературна Україна» В. Татаренку стверджував, що для навчання «терміново необхідні нам саме підручники, гідні нашого великого народу та часу українського державотворення, в якому ми живемо, з правдивим показом нашого розмаїтого історико-літературного процесу» [259].

На думку першого заступника міністра освіти, підручник має бути «максимально деполітизований», «просто давати інформацію», «давати знання», «на емоції бути розрахований», наявний акцент «вірності, відданості нормально розвиненого учня, нормально розвиненого студента – своїй незалежній, своїй самостійній державі» [203, с. 2]. Отже, простежується тенденція боротьби А. Г. Погрібного із деідеологізацією системи освіти.

З огляду на це, з 1992 року розпочинається активна робота Міністерства освіти України у напрямі заміни російськомовної, заідеологізованої навчальної літератури «не тільки для основної школи, але й для дитячих садків,

професійно технічних училищ, ліцеїв, гімназій, інститутів та університетів – не десятки і навіть не сотні, а тисячі назв видань...» [185, с. 3]. У зв'язку з цим створюються авторські колективи, які працюють над розробкою нових підручників або перекладом вже зарекомендованих, а також налагоджується співпраця з меценатами з діаспори. Очолив цей напрям діяльності Міністерства перший заступник міністра освіти України А. Г. Погрібний. Девізом його роботи став: «...зелену вулицю – оригінальним підручникам, як ми кажемо, нового покоління» [117].

Результати були досить помітними у 1992 – 1993 навчальному році «учні 5-х, 10-х, 11-х класів одержують підручники, що подають правдиву історію України» [259]. Завдяки А. Г. Погрібному «грифи міносвіти з рекомендацією використовувати в навчальному процесі на відповідних факультетах одержали витягнуті із таємних спецфондів непересічної ваги праці Миколи Костомарова, Михайла Грушевського, Михайла Драгоманова, Бориса Грінченка, Івана Огієнка, Дмитра Дорошенка, Володимира Антоновича, Наталі Полонської-Василенко та ряду інших авторів [260, с. 20]. Також перший заступник міністра освіти України підтримав видання двох серій «Літературні пам'ятки України» та «Пам'ятки історичної думки України». На думку М. С. Тимошика, «чималий перелік солідних авторів із планів-проспектів цих серій і став початком творення в Україні нового корпусу навчальної літератури [260, с. 20].

Налагоджує А. Г. Погрібний і співпрацю з видавництвом «Веселка». Я. П. Гоян стверджує, що лише за один рік видавництво випустило «понад тридцять видань із серії «Шкільна бібліотека». Світ побачили книжки авторів, які раніше не видавалися. Назву хоча б кілька імен: Іван Світличний, Василь Стус, Михайло Грушевський, Дмитро Яворницький, Володимир Винниченко, ... Євген Маланюк та багато інших, а також книжки світової класики, особливі збірники українського фольклору «Закувала зозуленька», «Калинова сопілка», «Вінок», «І прадіди в струнах бандури живуть...»» [66, с. 271 – 272]. Ці видання стали основою у здобутті учнями та студентами знань про творчість досі

заборонених письменників, залучення їх до знайомства з багатством та розмаїтістю усної народної творчості.

Критично відносився А. Г. Погрібний до перекладних підручників, в основному з російської мови. Стверджував, що особливо швидко їх треба замінити, оскільки в їхньому змісті зустрічається багато неточностей та прославляння здобутків СРСР.

З 1992 р. по 1994 р. А. Г. Погрібний, як перший заступник міністра освіти, досить часто виступає з доповідями про стан освіти в Україні та про роботу Міністерства освіти за кордоном (Детройт, Джерсі, Нью-Йорк, Мюнхен, Філадельфія, Чикаго та ін.) [86; 110; 115; 238; 242], а також відвідує американські школи з метою ознайомлення з методикою навчання, яка там застосовується [1]. У своїх виступах він наголошує на таких освітніх проблемах в Україні: функціонування української мови в навчальних закладах країни, «переучування вчителів у національному дусі» [108], видання української професійної періодики, розробка та друк незаідеологізованих підручників та посібників тощо.

Дуже великі труднощі з вирішенням останньої проблеми виникли у зв'язку з кризовими явищами в українській економіці. Підтримкою у реалізації плану видання нових підручників стає допомога українців із закордону, які переймалися освітою в Україні. З огляду на це А. Г. Погрібний у 1992 році активно налагоджує співпрацю з американською діаспорою. У результаті взаємодії з Координаційним Комітетом Допомоги Україні в державі на кошти, які пожертвували українці у ЗСА, 1992 року видано підручники «такими тиражами: буквар «Материнка» – 500, 000 прим., читанка «Ластівка», «Біла хата» і «Писанка» по 300,000 прим. кожна» [171] та читанка «Зелена неділя» 280, 000 прим. Про особливості їх розповсюдження А. Г. Погрібний докладно звітувався голові Комітету, що свідчить про його відповідальність.

Що ж до самого змісту випущених підручників, то, на думку професора, у них «як у подібних польських чи французьких, є національний дух, любов не

абстрактно сльозлива, а сповнена гідності й гордості за свій народ» [203, с. 2]. Перший заступник міністра освіти А. Г. Погрібний, як співголова організаційно-видавничого комітету, високо оцінював ці видання, які схвалено для використання у навчальному процесі і 1992 – 1993 та 1993 – 1994 н. р. вже після того, як видано чотири «Букварі» та «Читанки» в Україні. Таким чином, дотримуючись *принципу поліваріантності* в освіті, він вважав, що педагогові не варто нав'язувати лише один підручник. Їх має бути кілька, а вчитель сам має право вирішувати, який з них здійснюватиме найбільший навчально-виховний вплив на суб'єкта учіння.

Названі вище підручники застосовувалися для навчання не лише на території України, а й для східної української діаспори «(зарезервувавши певну їх частину, Міністерство задовольняє у цей спосіб освітні запити українців з Тюмені і Далекого Сходу, Казахстану і Башкирстану, Молдови і Білорусі)» [185, с. 4].

На кошти американської діаспори видано та рекомендовано Міністерством освіти України підручник «Історія України» Д. І. Дорошенка для учнів 7 – 8 класів.

Справжнім здобутком для освіти у галузі української літератури стало видання на кошти Українсько-Американської Асоціації Сенйорів Маямі та безкоштовне їх розповсюдження по українських школах трьох томів хрестоматії «Українське слово». Характерною її особливістю є те, що поряд із вміщеними творами досі заборонених письменників: І. П. Багряного, В. К. Барки, О. Ольжича, У. О. Самчука, О. І. Теліги та ін., наявний їх літературно-критичний аналіз Ю. А. Лавріненка, Ю. В. Шевельова, П. П. Кононенка, М. К. Наєнка та ін. Також це стала перша хрестоматія, яка висвітлювала цілісний літературний процес, який охоплював творчість не лише тих, хто жив в Україні, а й тих, хто змушений був покинути її межі.

А. Г. Погрібний завзято працював над виданням цієї хрестоматії як науковий редактор. Він із захопленням стверджував, що «Українське слово»

сприятиме тому, що «зовсім по-іншому – усебічно, цілком вивільнено від «соціалістичних» ярликів і штампів сприйматимуть дивосвіт нашого розмаїтого художнього слова усі ті, кому це видання адресоване, – старшокласники, учні ліцеїв та гімназій, студенти, самі вчителі!» [185, с. 4]. Є. В. Федоренко високо оцінював допомогу А. Г. Погрібного у розробці підручників для України [271].

Анатолій Григорович піклувався та жорстко контролював поширення підручників, виданих на кошти пожертвувань українців за кордоном, по навчальних закладах України [185, с. 6], що свідчить про чесність, скрупульозність та добросовісність у виконанні посадових обов'язків.

Пожертви українців із ЗСА також спрямовувались «на комп'ютеризацію шкіл в Україні та витратних матеріалів до нього, на закупівлю таких цінних книжок, як «Жнива скорботи» Конквеста, на заснування в Україні педагогічних предметних журналів» [185, с. 4], необхідних для підвищення професійних здібностей вчителів та обміну власною методикою навчання з певного предмета. У 1993 році «заступник міністра освіти проф. А. Погрібний ставить потребу видання професійних журналів на рівні з потребою підручників» [22]. Це пов'язано з необхідністю переорієнтації вчителів на виховання ерудованої особистості, українця-патріота. Із запланованих для видання Міністерством освіти восьми журналів Фонд Допомоги Школам України згодився допомогти у початковому випуску п'яти журналів: «Викладання історії та суспільно-економічних дисциплін», «Математика і фізика в школах України», «Трудова та професійно-технічна підготовка», «Природознавство у школі», «Викладання предметів естетичного циклу» [22]. На жаль, ці плани не вдалося реалізувати на початку 90-х рр. ХХ ст.

Значну роль А. Г. Погрібний відіграв у реформуванні газети «Освіта», яка на початку 90-х років ХХ ст. не здійснювала в достатній мірі покладену на неї освітньо-просвітницьку функцію. Тому колегія Міністерства освіти за 24.06.1992 вирішила провести конкурс проектів, які б відповідали новому її формату «мобільної і проблемної освітянської газети, яка була б спроможною

задовольнити запити найширших категорій працівників галузі, посвячувала б громадськість у глибинні процеси творення нової національної освітньої системи ...» [335, ар. 46]. Реалізацію цього рішення покладено колегією на першого заступника міністра освіти, який, об'єктивно оцінивши проекти реорганізації газети «Освіта», зупинився на розробці журналістки О. С. Коноваленко, яка згодом стала головним редактором газети і донині успішно виконує покладену на неї Міністерством місію.

А. Г. Погрібний – дієвий та багатовекторний заступник міністра освіти. Як стверджує нам в інтерв'ю П. М. Мовчан, Анатолій Григорович завжди реагував на конструктивні пропозиції «...не тим, що відписував, а тим, що наші пункти включав на обговорення колегії Міністерства. Ми проводили спільні засідання Міністерства освіти і Товариства «Просвіта», круглі столи, низку заходів по національному календарю. Це був найпродуктивніший період не тільки тому, що там був Анатолій Погрібний, а тому що ми тоді домоглися, що у багатьох зросійщених областях заступниками голів обласних адміністрацій з гуманітарних питань Товариство «Просвіта» мало своїх людей і делегувало їх у виконавчу владу. Це було надзвичайно плідно. Тепер згадую той потенціал, який не був задіяний, який не був використаний, який фактично здевальвований, знульований тоді, коли поміняли і міністра П. Таланчука, і особливо тоді, коли усунули А. Погрібного. Мені шкода, що та людина, яка могла зробити дуже багато, була звільнена» [Додаток Щ.4].

А. Г. Погрібний виступав противником бездумно запровадженої у школах тестувальної системи оцінки знань випускників (1994 р.), «яка, все ж таки насаджена П. Таланчуком та В. Гондюлом у силовий спосіб, обернулася великим злом, що значною мірою перекреслило усе добре, надбане міністерством за останні роки ...» [224, с. 27]. Численні доповідні записки першого заступника, виступи на колегії міністерства не спричинили належного впливу щодо її відміни. Проте А. Г. Погрібний «замість планових восьми обов'язкових випускних екзаменів за середню школу з переважанням

природничо-математичних предметів ... домігся трьох обов'язкових і трьох вибіркових, та те, що обстоював складання української літератури не лише у письмово-тестовій, а й в усній формі» [224, с. 27]. Це свідчить про стійкість у відстоюванні власних поглядів та про глибоке розуміння особливостей української освіти, яка ще не була готова перейти до нової форми оцінювання знань учнів.

З приводу вибору Міністерством освіти України обов'язкових випускних екзаменів П. П. Кононенко стверджував, що Анатолій Григорович довгий час відстоював те, що «диктант з української мови не можна відносити ні до гуманітарного, ні до природничого предметів. Це – перевірка грамотності, важливої і для гуманітаріїв, і для «технарів», це – державна мова, і вона не може стати предметом вибору поряд з іншими дисциплінами, в т.ч. національними мовами» [117]. Таким чином першому заступнику міністра освіти вдалося домогтися, щоб названий вище випускний іспит увійшов і міцно закріпився у плановій оцінці знань випускників шкіл.

Г. Ф. Семенюк, який працював начальником управління післядипломної освіти (1992–1993) та управління змісту базової освіти (1993–1995), результат діяльності Міністерства освіти України і, зокрема А. Г. Погрібного, вбачає у тому, що за 1992 – 1994 рр. «зроблено головне – закладено основу, фундамент української за змістом і спрямуванням освіти» [66, с. 279]. На думку М. Г. Жулинського, завдяки професійному запалу першого заступника міністра освіти «в багатьох містах України почали з'являтися такі середні навчальні заклади, в яких навчання велося українською мовою, де іноземні мови набували пріоритетного статусу, де впроваджувалося в навчальні програми українознавство...» [68, с. 222]. Отже, А. Г. Погрібний став ініціатором реформування змісту освіти, основою якого мала стати українська мова, культура, народна мудрість у поєднанні з кращими європейськими надбаннями.

У діяльності А. Г. Погрібного, як чиновника, відсутні були будь-які бюрократичні вчинки. Як згадує В. І. Сулима, коли їй потрібно було, щоб

Міністерство освіти України листом до видавця засвідчило потрібність її книги «Біблія і українська література» для України, то «Анатолій Григорович прийняв мене без найменших зволікань, терпляче вислухав мою справу і тут-таки дав вказівку підготувати короткого листа за його підписом» [66, с. 376].

Перший заступник міністра освіти знав про діяльність українських навчальних закладів не лише зі звітів управлінців на місцях, він їх особисто відвідував, знайомився з учнями та вчителями, студентами та викладачами, дізнавався про проблеми, які виникають під час організації освітнього процесу, пересвідчувався у дієвості прийнятих та запроваджених Міністерством освіти України наказів.

А. Г. Погрібний-чиновник – надзвичайно дієва людина. Про це свідчить його постійна спрямованість на конкретні результати. Наприклад, Анатолій Григорович, згадуючи наради в Міністерстві освіти України, називає їх «нуднющими»: «думаю, зараз за 20 – 30 хвилин поговоримо по суті, а як починають виступати з областей – години три! Сидиш, нудьгуєш: «Боже мій, на що марную час?!»» [51].

У квітні 1994 року указом Президента України Л. М. Кравчука А. Г. Погрібному присвоєно перший ранг державного службовця [Додаток 3]. Цього ж року починаються жорсткі нападки щодо оцінки діяльності першого заступника міністра освіти.

Так, народний депутат України Олександр Мороз у статті «Науковий націоналізм» на державному рівні?» звинувачував А. Г. Погрібного у впровадженні у навчання ВНЗ предмета «науковий націоналізм». У квітні 1994 року на адресу А. Г. Погрібного лунали звинувачення Н. Бердянського з приводу неправомірного відбору дітей для навчання в Ізраїлі. Прес-центр Міністерства освіти України [145] спростував оманливе твердження шляхом цитування листа першого заступника міністра освіти до посла Ізраїлю в Києві від 14.01.1994. Практичним кроком протистояння цьому стало підписане 31.03.1994 р. А. Г. Погрібним розпорядження «Про порядок відбору та виїзду учнів

загальноосвітніх навчально-виховних закладів України на навчання за кордоном». Малообізнаність Н. Бердянського з вирішенням цієї проблеми спричинила до необ'єктивної оцінки діяльності першого заступника міністра освіти.

20 червня 1994 року міністр освіти П. М. Таланчук зробив подання на ім'я прем'єр-міністра України В. А. Масола, у якому зажадав звільнення свого першого заступника з певних причин. Відповідним кроком А.Г. Погрібного на звинувачення міністра освіти стала написана ним заява «на ім'я В. А. Масола, в якій, по-перше, просив або ж не брати до уваги інкримінацію П. М. Таланчука, або ж провести їх службове розслідування, а по-друге, зазначив, що вразі, якщо призначення нового міністра пов'язується зі зміною усієї керівної команди міністерства, я можу піти з посади за власним бажанням. Як мовиться, було задоволено і перше (і тут я не можу не віддати належне Кабінетові міністрів), і друге, хоча службового розслідування ніхто так і не провів» [224, с. 26]. Заява в особовій справі першого заступника міністра освіти України А. Г. Погрібного (1992 – 1994 рр.) про звільнення «за власним бажанням» в архіві Міністерства освіти і науки України відсутня. Натомість у наказі на його звільнення основною причиною зазначалося «перехід на інше місце роботи» [340, ар. 169]. На яке саме, Анатолій Григорович і гадки не мав, бо окрім посади в Міністерстві працював ще й на половину ставки на кафедрі української літератури та журналістики КНУ ім. Т. Шевченка. На його ж думку, причиною звільнення з цієї посади була «єдина і вона не приховувалася: це – політичні мотиви, моя ідеологічна невідповідність тому, чого відомі сили сьогодні вимагають від освіти» [224, с. 26].

Звертаємо увагу також на те, що А. Г. Погрібний у період з 1992 – 1994 рр. не покидав викладацької діяльності. Він і надалі читав лекції в Інституті журналістики, а з 1993 року [305, с. 289] став займати посаду професора Українського Вільного Університету [156], де викладав історію української літератури (вияв тенденції науково-педагогічної діяльності за кордоном).

Поєднання чиновницької та педагогічної діяльності сприяло виокремленню освітніх проблем у вищій школі, які потребують негайного вирішення на рівні Міністерства освіти України.

Загалом співпраця Міністерства освіти України з УВУ почалася з 1992 р. Перший заступник міністра освіти мав далекосяжні плани щодо їх взаємодії. У серпні цього ж року у своїй доповіді на відкритті літнього семестру у зазначеному вище навчальному закладі він підкреслював, що «не повинно бути межі між освітніми закладами діаспори та України. УВУ, зберігаючи повну незалежність, повинен входити до науково-освітньої системи України» [118]. З огляду на це у 1993 році А. Г. Погрібний запропонував два проекти у рамках підписаного договору між зазначеними вище установами. У результаті чого на 1993 – 1994 н. р. затверджено такий план заходів: «навчання стажистів з України в УВУ, обміни професорами, безперешкодне користування архівами та бібліотеками, обміни нормативно-інструктивними матеріалами в галузі освіти, організація при сприянні МОУ курсів української мови для німецькомовного населення, поширення сітки бібліотек та архівів української діаспори в університетах України, участь МОУ в підборці стипендіатів для здобуття магістерських і докторських ступенів тощо» [29]. Отже, налагоджена першим заступником міністра освіти співпраця ґрунтувалася на мобільності викладачів і студентів та обміні інтелектуальними набутками сторін.

А. Г. Погрібний – людина прогресивних поглядів. Він дотримувався думки, що «українська освіта повинна інтегруватися у світову. Для цього ... слід проводити з міжнародним учительством спільні наукові дослідження, обмінюватися викладачами, учнівськими та студентськими делегаціями» [26].

Усе вищесказане свідчить про те, що третій період діяльності А. Г. Погрібного знаменується активними реформаторськими кроками в освіті. Як перший заступник міністра освіти, він здійснює освітню політику у напрямі відродження україномовного навчання у школах країни. З цією метою А. Г. Погрібний бере участь у розробці основоположних наказів, програм та

концепцій, які унормовують та регулюють педагогічну діяльність в умовах побудови незалежної держави. Одним із значних досягнень А. Г. Погрібного є те, що незважаючи на гостру критику та протистояння заідеологізованої маси людей, українська мова стала повноцінно функціонувати у різноманітних навчальних закладах країни та чиновницькому апараті.

Зазначені реформаторські ідеї А. Г. Погрібного мали далекоглядну та реформаторську спрямованість, оскільки розроблені ним вектори удосконалення освіти України і нині є основоположними для її розвитку.

Згоджуємося з думкою В. П. Покася, що «... 90-ті роки були самі потужні для розвитку освіти. 1992 – 1994 рр. – це самі важливі роки у розвитку української освіти. Саме в цей період було зламано стереотип меншовартості українців, мови, державності; заявлено про державність Київської Русі, козацької держави, державність 1917 – 1920 рр. До цього ні в історії, ні в педагогіці, історії освіти ці теми не піднімалися ..., що якби більше було таких як Анатолій Григорович у 90-ті роки ХХ ст. та й зараз, то питання національного виховання не стояло б на сьогоднішній день так гостро. У 1993 – 1994 рр. ним було акцентовано на національній спрямованості освіти та виховання. Залишився б він тоді хоча б ще на кілька років, то це б пришвидшило проведення політики у напрямі національної школи, національної системи виховання» [Додаток Щ.8].

2.2.4. Педагогічно-просвітницький період (1994 – 2007 рр.)

Період з 1994 року по 2007 рік у науково-педагогічній та громадській діяльності А. Г. Погрібного знаменувався не менш активною освітньо-просвітницькою діяльністю, ніж під час управлінського періоду.

Професор з 6 липня 1994 року продовжує викладати історію української літератури в Інституті журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка та в Українському Вільному Університеті. Для педагогічно-просвітницького періоду науково-педагогічної діяльності А. Г. Погрібного в першому навчальному закладі характерним є розробка

нового методичного забезпечення дисципліни, яку він викладав, підготовка наукових кадрів, участь у естетично-моральному вихованні (організація вечорів пам'яті, семінарів тощо), здійснення дослідної роботи та оприлюднення отриманих результатів (виступи на конференціях, семінарах, круглих столах).

Важливою складовою науково-педагогічної діяльності А. Г. Погрібного цього періоду стала робота у редколегіях наукових журналів («Слово і час», «Дивослово», «Урок української», «Сіверянський літопис», «Українські проблеми», «Пам'ять століть», «Мандрівець» та ін.) та газет («Літературна Україна», «Освіта», «Жива вода» та ін.). Усі ці періодичні видання об'єднує спільна українознавча (історія, література, мовознавство) та освітня тематика.

У цей період проявляється тенденція здійснення закордонної науково-педагогічної діяльності. Пов'язана вона з читанням А. Г. Погрібним лекцій з історії української літератури під час літніх семестрів студентам Українського Вільного Університету (м. Мюнхен) в період перебування на посаді звичайного професора (з 1993 року по 2006 рік). Він брав активну участь в організації різного роду святкувань [153], літературних вечорів [67], вечорів пам'яті [3] тощо. У період з 2001 р. по 2006 р. професор також займав адміністративну посаду, став співзасновником і першим деканом факультету україністики названого вище навчального закладу [305].

Як згадує колега А. Г. Погрібного Д. В. Степовик, лекції професора користувалися великою популярністю. Послухати «київського літературного Золотоуста» [66, с. 102] приходили і студенти, і викладачі, щоб почути «його вишукану мову, вловити артистизм його викладацької майстерності» [66, с. 102]. Лекції А. Г. Погрібного користувалися популярністю і у США. У 1995 році він прочитав три лекції англійською мовою про українську літературу й освіту в Україні для студентів, аспірантів і викладачів в університеті Ля Салль (Філадельфія, США), а в 1999 році професора запросили прочитати курс «Найновіша українська література» на вчительському семінарі на Союзівці, за що слухачі висловили йому глибоку подяку за «вичерпну інформацію про

тривожне становище в Україні відносно української мови, літератури та культури» [283, с. 23]. Анатолій Погрібний приваблював українську діаспору не тільки своєю майстерністю промовця, а й такими людськими рисами, як доброзичливість, толерантність, відвертість.

В УВУ А. Г. Погрібний готував і нові наукові кадри. У 2003 році він став науковим консультантом докторської дисертації С. Б. Козака «Український літературний процес в Німеччині та Австрії (1945 – 1950 рр.): постаті, твори, літературна періодика в контексті часу», яку той згодом успішно захистив.

Під час перебування у Мюнхені в УВУ А. Г. Погрібний займався і самоосвітою. Він знайомився у бібліотеці та архіві університету з книгами та документами, які зберігаються там з 1921 року – часу його заснування – черпав з них нові знання, якими згодом ділився з колегами, студентами, слухачами своєї авторської радіопередачі.

Анатолій Григорович турбувався про діяльність УВУ, у розвитку якого Україна не брала участі. Сприяв професор визнанню ВАК України дипломів названого вище університету (підписання договорів між сторонами відбулося 21 травня 2004 року у Києві) [169], за допомогою статей (однією з яких є «Український Вільний Університет. Чи потрібен він Україні? Однозначно: так!») знайомив українців з проблемами закладу, закликав чиновників допомогти у його фінансуванні, щоб врятувати від закриття тощо. А. Г. Погрібний стояв на тому, що УВУ може принести багато корисного для української освіти, наприклад, як центр для стажування українських фахівців, використанням вченими та викладачами його освітньо-наукової бази, налагодженням культурно-наукового співробітництва між Україною та Німеччиною та ін.

Таким чином, А. Г. Погрібний, як викладач, підтримував діяльність УВУ, у стінах якого українська діаспора вільно здобувала знання, бо вбачав у ній важливий внесок як в українську, так і світову освіту.

Цілком закономірним для педагогічно-просвітницького періоду діяльності А. Г. Погрібного стала міцна співпраця із українською діаспорою у США та Німеччині. Про це свідчать численні його виступи на конференціях з приводу проблем освіти в Україні [32; 160; 239; 241], літературознавчі доповіді [244], зустрічі з колегами [159]. Науково-педагогічну та громадську діяльність А. Г. Погрібного відзначено за кордоном різного роду нагородами. У 1998 році йому присвоєно в Кембріджі звання «Людина року», а в наступному році професор став ще й академіком Української вільної академії наук (США). Біографію А. Г. Погрібного в 2000 році включено до довідника «Видатні люди ХХ століття» (Великобританія) та енциклопедії «Who is who». Це є незаперечним свідченням визнання науково-педагогічної діяльності професора, що приносила користь і за межами України.

З 1994 року проявляється тенденція розширення кола наукових зацікавлень. Пов'язана вона з суто науковою діяльністю (1994 – 2007 рр.) А. Г. Погрібного в Інституті українознавства при Київському університеті імені Тараса Шевченка. Наприкінці цього ж року він очолює у названій установі відділ української літератури (1994 – 2000 рр.). Проаналізувавши звіти професора за зазначений період, спогади колег та його власні праці, нами виявлено, що діяльність вченого в Інституті спрямовувалася на сприяння поглибленому вивченню української літератури у загальноосвітніх навчальних закладах та ВНЗ шляхом розробки нових навчальних програм, підручників, довідників.

Часовий відрізок роботи А. Г. Погрібного в Інституті українознавства (з 1994 р. по 2007 р.) О. А. Хоменко називає періодом «творчого «акме»» [276, с. 38]. Професор повертається до улюбленої справи – праці літературного критика. Він ґрунтовно аналізує творчість українських класиків (Т. Г. Шевченка, П. О. Куліша, І. П. Котляревського, І. С. Нечуя-Левицького, В. М. Леонтовича та ін.), осмислюючи їхню творчість зовсім по-новому,

спираючись на «традицію та нове її осмислення в філософській оптиці ХХ віку» [276, с. 38], а також досліджує розвиток сучасного літературного процесу.

У своїх наукових розробках А. Г. Погрібний розглядав творчий доробок письменників у системі українознавства, висловлював гіпотезу про «ескізну» форму в літературі, доводячи на основі неї наявність спільних рис в українських та європейських творах певної доби. Свої припущення професор перевіряє під час розробки в Інституті наукового проекту «Українська література у системі українознавства: історія, теорія, методологія» [240, с.100]. Його результати спрямовані на удосконалення та оновлення «форм та методів викладання шкільного та вузівського курсів літератури» [240, с.100]. Як стверджує О. А. Хоменко, тексти професора «були новаторськими 94-го і залишаються такими ж і 2008-го» [276, с. 37].

Названі вище ідеї А. Г. Погрібного втілюються у його книгах, підручниках з української літератури, довідниках. У 1995 році А. Г. Погрібний розробляв проект підручника з історії української літератури для кафедр українознавства у ВНЗ, здійснював авторську та рецензентську роботу по створенню довідника «Українська література у портретах і довідках», у якому розкрито розвиток літературного процесу від Київської Русі до ХХ століття. Він постійно працював з авторами та науковими редакторами видання, залучав нових кваліфікованих науковців до написання статей та готував власні («Велесова книга», «Докія Гуменна», «Літературні організації та угруповання», «М. Кушнір», «М. Самійленко» тощо).

А. Г. Погрібний працює і в напрямку підвищення кваліфікації викладачів-українознавців та аспірантів НДІУ. Він стає одним із авторів наукового посібника «Українська література в системі українознавства» (2005).

Продовжує А. Г. Погрібний розвивати у своїх працях і принцип гуманізації та гуманітаризації освіти, що схарактеризований у Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ ст.»). Одним із таких предметів, що спрямований на виконання цих принципів, на його думку, є література.

Проаналізувавши творчий доробок, виявили, що професор їй надавав одне з провідних місць серед гуманітарних предметів. А. Г. Погрібний пояснював це тим, що література «найповніше акумулює у собі найцінніші моральні принципи, що найбезпосереднішим чином причетна до збереження та примноження у нашому житті таких необхідних нам засад Добра, Честі, Совісті, Гуманності, Краси, Любові ...» [197, с. 113]. Отже, вчений впевнений, що саме література покликана «ростити душу, додавати людству людяності» [197, с. 144].

У зв'язку з цим А. Г. Погрібний стверджував, що потрібно підвищити вимоги до вивчення літератури у системі українознавчих дисциплін. «Їй слід виділити найвагоміше місце в інтегрованому курсі «українознавство», що має адресуватися не так гуманітаріям (вони-бо засвоюють набір окремих українознавчих дисциплін), як саме усім без винятків не гуманітаріям – інженерам, медикам, фінансистам, будівельникам, військовим, агрономам і т.д. У цьому – одна з головних заporук виховання духовно багатого, естетично розвиненого, безмежно відданого Україні нового покоління, що знає ціну свого слова, сповнене шаноби до рятівниці української нації – її літератури [197, с. 138]. Отже, А. Г. Погрібний стверджував про важливість гуманітаризації та гуманізації освіти студентів природничо-технічного профілю шляхом обов'язкового вивчення літератури, яка є засобом морально-духовного виховання людини.

У 1996 році А. Г. Погрібний став академіком Академії наук вищої школи України [Додаток Д]. Його науковий доробок та діяльність, яка спрямовувалась на розвиток української освіти, відзначено Академією у 2002 році нагородою ім. Ярослава Мудрого.

Значну роль у становленні освітніх поглядів А. Г. Погрібного відіграла його зустріч у 1992 році з О. В. Ковалем, а особливо – знайомство з переданими ним працями свого учителя Григорія Ващенка. Захопленість педагогічними ідеями видатного українського педагога, про які в Україні на початку 90-х років

XX століття ніхто не мав і гадки, спонукає до міцної співпраці О. В. Ковалю, А. Г. Погрібного та Я. Й. Стецько, за ініціативи яких у 1995 році у м. Києві створено важливе для розвитку української освіти Всеукраїнське педагогічне товариство ім. Григорія Ващенка. З цього часу і до 2007 року у громадсько-освітній діяльності професора проявляється тенденція *поширення ідей Г.Г. Ващенка*.

На установчому конгресі 9 – 10 вересня цього ж року, в якому взяли участь 192 делегати з 19 областей України, а також гості з ЗСА, Канади, Німеччини, Бельгії, Польщі, Скандинавії, А.Г. Погрібного обрано головою Товариства. Про створення Всеукраїнського педагогічного товариства повідомлялося як в Україні в газеті «Освіта», так і за кордоном у журналі «Рідна школа». Офіційно ж названа організація почала діяти 12 березня 1996 року, коли її діяльність зареєстровано у Міністерстві юстиції України. Основним завданням Всеукраїнського педагогічного товариства ім. Григорія Ващенка стало сприяння «побудові державотворчої зорієнтованої системи освіти та утвердженню виховного ідеалу українського народу» [75].

У січні 1997 року кількість членів Товариства складала близько 30 тис. Як стверджує О. Д. Пономарів, «майже все Анатолій Григорович там робив сам, бо Товариство мало невеликий штат. Він був невтомний у праці» [Додаток Щ. 7].

Основними напрямками діяльності Всеукраїнського педагогічного товариства ім. Григорія Ващенка стало видання педагогічного доробку Г. Г. Ващенка, випуск газети «Освіта», організація педагогічних конференцій, семінарів, «різного роду поради, заяви, виступи» [184], співпраця з «педагогічними установами, творчими спілками, державними й громадськими освітньо-культурними закладами» [58]. Першою реакцією на діяльність Міністерства освіти України стала заява Товариства 1996 року, у якій висловлено «тривогу щодо загрозливих, ревізійністських тенденцій» [229]. Зокрема піддано об'єктивній критиці ряд документів: «Концепцію виховання

у національній системі освіти» та «Концепцію гуманітарної освіти в Україні (вища школа)» [98].

Як уже зазначалося, одним із завдань Товариства стало повернення творчості Григорія Ващенка на Україну. Із запланованих 8 – 10 томів його педагогічного доробку вдалося видати Всеукраїнським педагогічним товариством лише шість: «Виховний ідеал» (1995), «Загальні методи навчання» (1997), «Виховання волі і характеру» (1999), «Праці з педагогіки та психології» (2000), «Хвороби в галузі національної пам'яті» (2006), «Спогади. Статті» (2006). Кошти на їх друк зібрано за рахунок пожертв української діаспори Фондацією УВУ та Фондацією Г. Ващенка, що зазначено у списку жертводавців наприкінці кожної книги. Над редакцією педагогічного доробку Григорія Ващенка невтомно працював А. Г. Погрібний: «сам сканувальник, сам «виправляльчик» – і редактор, і коректор, і навіть верстальник також сам...» [274].

Уся діяльність А. Г. Погрібного, як голови Всеукраїнського педагогічного товариства ім. Григорія Ващенка, спрямовувалася на те, «щоб хай не у власності окремого вчителя, а в шкільних бібліотеках ці томи (видані Товариством твори великого педагога. – Н.М.) були хоч по одній книжці, як не по комплекту (як це є – такий приємний виняток з негарного правила – у всіх школах Києва)... А ще хотілося б, щоб по всій Україні, за найактивнішої участі «Просвіти» відбувалися – де ващенківські читання, де конференція, де семінари, де «круглі столи»; тим школам в областях, де найуспішніше працюють за педагогічною системою Г. Ващенка, присвоїли ім'я педагога (хоча б по одній школі в області); неодмінно слід належно пошанувати місця, де він жив та працював» [274]. Таким чином, професор намагався ознайомити українських освітян із педагогічними ідеями видатного педагога, які варто використовувати під час освітнього процесу як у дитсадку, школі, так і у ВНЗ.

У Другому конгресі Всеукраїнського педагогічного товариства ім. Григорія Ващенка у 1997 році взяли участь делегати з 23-х областей України

і в тому числі з АР Крим. А.Г. Погрібний назвав першочергові завдання організації: «обстоювання засад української національної освіти, її підпорядкованість справі побудови Української держави, освоєння, пропагування та захист системи освіти і виховання, що її створили видатні українські педагоги ...» [58].

Одним із проявом тенденції *боротьба за демократизацію освіти* стало видання у 1997 році за ініціативи Всеукраїнського педагогічного товариства ім. Григорія Ващенка книги «новаторських педагогічних концепцій» [58] «Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні». Концепції, які у ній вміщено, розроблено авторським колективом провідних науковців під керівництвом Анатолія Григоровича. Основними з них є такі: національна система освіти (автор П. П. Кононенко); шляхи демократизації управління освітою в Україні (автор В. К. Майборода); вихідні засади демократизації навчального процесу в освітніх закладах України (автор А. М. Алексюк); демократизація українського виховання (автор О. І. Вишневський); українська національна школа-родина (автори П. П. Кононенко та Т. П. Усатенко); реформування педагогічної науки в Українській Державі (автор М. Г. Стельмахович).

Упровадження цих концепцій у життя, як слушно зазначає А. Г. Погрібний, «уможливило б поглиблення засад демократизму у нашій освітній та виховній справі, гармонійне поєднання національного та кращого європейського і світового педагогічного досвіду, сприяло б практичному здійсненню реформ, немало з яких, як мовиться, давно вже на часі» [97, с. 9]. Зосередимо увагу на особливостях вищезазначених концепцій.

У концепції *шляхи демократизації управління освітою в Україні* В. К. Майборода наголошує на тому, що важливим є перетворення державного управління освітою у громадсько-державне. І починати потрібно з реформування, в першу чергу, вищого освітянського органу – міністерської колегії. Саме у здійсненні сміливих кроків у цьому напрямкові на всіх рівнях

(область, місто, район, село) і полягає одна з найважливіших запорук демократизаційних змін у названій сфері.

Концепція *вихідних засад демократизації навчального процесу в освітніх закладах України* полягає у демократизації структури освіти, передбачає зміни в навчальних планах, програмах, системі підручників, класно-урочній системі навчання та в оновленні методичного забезпечення навчального процесу.

Концепція *української школи-родини*, розроблена академіком П. П. Кононенком та кандидатом педагогічних наук Т. П. Усатенко, заснована на здобутках національної етнопедagogіки, що ставить на перший план відродження, розвиток та культивування неперехідних демократичних цінностей.

Концепція *демократизації українського виховання*, запропонована проф. О. І. Вишневським, «...пропонує кодекс сучасного українського виховання та шляхи реалізації концепції у навчально-виховних закладах» [97, с. 13].

Потрібно відзначити, що Анатолій Григорович значну увагу приділяв національному вихованню. Адже *«національне виховання – то не те, що може бути або може й не бути; це – першооснова демократичних засад освіти й виховання, першооснова поваги держави до самої себе»* [97, с. 30]. На його думку, національна система виховання має відбивати історичні, географічні, економічні та психологічні особливості даного народу, має бути адекватною його світосприйманню і світорозумінню.

Важливою є концепція академіка М. Г. Стельмаховича, яка стосується питання *реформування педагогічної науки в Україні*, що «передбачає вжиття заходів на подолання суперечностей між тоталітарною закомплексованістю й українобудівничим мисленням в педагогіці. Своїм змістом і призначенням концепція спрямована як на розв'язання сучасних проблем в українській педагогічній науці, так і на визначення майбутніх потреб і перспектив її дальшого розвитку. При цьому особливого значення набирає визначення суті й принципів організації наукової діяльності в педагогічній галузі» [97, с. 137].

Отже, можна з впевненістю погодитися з Анатолієм Григоровичем Погрібним, що «неможливо перебудувати суспільство без перебудови освіти. Але тим більше неможливо створити нове суспільство, нову державу без оновлення освіти» [97, с. 22].

З діяльністю Товариства пов'язана і тенденція громадської діяльності А. Г. Погрібного, що проявляється у об'єктивній критиці реформ в освіті.

Всеукраїнське педагогічне товариство ім. Григорія Ващенка стало одним із організаторів пікетувальної акції Адміністрації Президента 9 липня 1999 року [82]. Товариство таким чином висловило протест проти дозволу Л. Д. Кучми складання екзаменів до ВНЗ російською мовою.

Товариство мало осередки в усіх областях України та АР Крим. Їхніми здобутками є: створення бібліотеки ім. Г. Г. Ващенка (Миколаїв, Севастополь), проведення Ващенківських читань (Миколаїв, Кіровоград) та науково-практичної конференції (Одеса), заснування серії радіопередач «Вага слова» (Черкаси), проведення методичної ради, присвяченої педагогічним ідеям Г. Г. Ващенка у Луганському технікумі транспортного будівництва, написання та друк статей про педагога тощо. Найактивніше діяла Львівська організація Всеукраїнського педагогічного товариства ім. Григорія Ващенка. Нею з 1995 р. по 2005 рік організовано 29 науково-практичних конференцій, 27 презентацій педагогічної літератури, 22 педагогічних семінарів, 7 круглих столів [38], видано «Вибрані педагогічні праці» Г. Г. Ващенка. Також члени Львівського товариства «доклали чимало зусиль для розробки програми та запровадження в загальноосвітніх школах області предмета «Християнська етика», як однієї із складових системи українського виховання» [38]. Сьогодні названий предмет входить до варіативної складової навчальних планів загальноосвітніх шкіл по всій Україні.

Всеукраїнським педагогічним товариством імені Григорія Ващенка у 1998 році зініційовано проголосити 1998 – 1999 рр. роками української педагогіки та освіти. Ця ідея знайшла підтримку в Академії педагогічних наук та Міністерстві освіти України. У постанові Кабінету Міністрів з цього приводу

зазначався й оргкомітет акції, головою якої став В. Г. Кремень, а заступниками – О. Я. Савченко та А. Г. Погрібний. Заходи, які розробив оргкомітет, проводилися в усіх областях України. Вихователі, учителі, викладачі дізнавалися про педагогічні здобутки як вже відомих педагогів-дидактів, так і відкривали для себе нові імена.

Освітньо-педагогічні погляди та спрямування діяльності Всеукраїнського педагогічного товариства ім. Григорія Ващенка висвітлено в резолюції його III Конгресу в 2000 році. Проаналізувавши промову голови Товариства А. Г. Погрібного на зазначеному заході, виявили, що всі пункти прийнятого до виконання освітянами документа відповідають розставленим ним акцентами у своєму виступі.

Як у доповіді А. Г. Погрібного, так і у резолюції, насамперед проаналізовано ті освітні проблеми, які не сприяють її успішного розвитку: закриття сільських шкіл, соціальна несправедливість під час вступної компанії до ВНЗ, недотримання принципу приведення мережі навчальних закладів до оптимальної відповідності національного складу населення регіону та ін.

Із зазначеного вище можна зробити висновок, що незамінною складовою української освіти, як основи розвитку країни, учасники Конгресу називають її етнічні особливості та педагогічні здобутки, які варто враховувати в освітньому процесі в усіх без винятку навчальних закладах України.

У 2000 році при Всеукраїнському педагогічному товаристві створено Міжнародну педагогічну фундацію ім. Г. Ващенка, що «покликана посилити фінансові можливості Товариства у зміцненні українських засад у розвитку освіти в Україні, залучаючи до підтримки Фундації якомога ширше коло української громадськості» [245].

У 2005 році активно включається А. Г. Погрібний та члени ВУПТ ім. Г. Ващенка в обговорення проблем впровадження Болонського процесу у ВНЗ України. Центральне Правління Товариства підтримувало «вирівнювання української освіти на загальноєвропейські стандарти, як-от стосовно

ступеневості, активізації самостійної роботи студентів» [Додаток Н]. Проте у заяві, яку воно направило Міністерству освіти і науки України, засуджуються факти бездумності, формалізму та механічності в процесі долучення до Болонського процесу. Насамперед вони стосуються гуманітарної складової української освіти, яка є важливою в освітньому процесі для студентів природничо-технічних спеціальностей. До прорахунків запровадження Болонського процесу Товариство відносить зменшення часу на фахові та гуманітарні дисципліни, знецінення ролі викладача та збільшення кількості безробітних педагогів [Додаток Н].

Це свідчить про те, що Товариство піклувалося про виконання одного з завдань Болонського процесу – збереження власної культури, мови, цінностей, що не можливо здійснити при різкому скороченні часу на викладання дисциплін гуманітарного циклу та частковим ознайомленням студентів з матеріалами того чи іншого предмета.

Дослідження діяльності Всеукраїнського педагогічного товариства імені Григорія Ващенка показало, що після смерті А. Г. Погрібного (9 жовтня 2007 р.) – його голови – у м. Києві за адресою вул. Володимирська, 57, к. 15, Товариство перестало існувати.

Знайомство А. Г. Погрібного з педагогічними доробками Г. Г. Ващенка, редагування його текстів, заглиблення у його педагогічні ідеї спричинило до захоплення та використання професором поглядів педагога. У своїх статтях, інтерв'ю [173; 177; 178; 183; 196; 205; 215], у яких йде мова про шляхи розвитку української освіти, Анатолій Григорович спирався на провідні педагогічні думки видатного вченого. Він завжди підкреслював важливість спадщини Г. Г. Ващенка для України, адже той – «творець державницьки зорієнтованої української національної педагогіки» та «українського національного ідеалу» [177].

Громадська діяльність А. Г. Погрібного, яка мала яскраво виражений освітньо-просвітницький характер, пов'язана також із Національною спілкою

письменників України, у якій з 1994 року професор був заступником голови, а в 2003 році обраний головою її Київської міської організації. На цій посаді Анатолій Григорович доклав великих зусиль, щоб відновити і зміцнити Спілку. Він прагнув налагодити стосунки з Київською державною міськадміністрацією; залучити молодь до Спілки; допомогти молодим митцям у їх починаннях; добивався, щоб письменників прирівняли хоча б до рівня наукових працівників.

Удалося А. Г. Погрібному подолати чвари, які панували в середині організації. Як стверджує В. О. Яворівський, він «приніс із собою у спілчанську оселю дух довіри, свободи, братства» [66, с. 209]. Його ж непоступливість принципам та твердість характеру сприяла подоланню натиску влади на письменницьку спілку в 2004 році з метою її руйнації.

Як зазначав М. Т. Нестерчук в інтерв'ю, «коли Анатолій Григорович став головою Київської міської спілки письменників (до речі найбільшій в Україні (близько 800 письменників)), то жоден захід, який стосувався української справи: чи то мови, чи то питання видань, не обходився без нього. А. Погрібний завжди нас підтримував (Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка. – Н.М.). ... Тоді був тісний контакт «Просвіти» зі Спілкою письменників, і все робили разом. На мою думку, це було завдяки тому, що тоді саме Анатолій Григорович був головою Київської спілки письменників» [Додаток Щ.5].

А. Г. Погрібний, як голова Київської міської організації Національної спілки письменників України, приділяв значну увагу естетично-моральному вихованню українців. У цьому руслі варто згадати організовану ним та членами спілки у 2004 році акцію «Поетична весна в Києві». «За час проведення цього свята кияни мали змогу глибше познайомитися з творчістю багатьох сучасних українських поетів...» [17]. Таким чином відбувалося залучення людей до мистецтва слова та виховання любові до вітчизняної поезії.

Педагогічні здібності А. Г. Погрібного проявлялися й у вихованні молодих письменників. Спостерігаємо вияв тенденції *підтримка творчої*

молоді. А. Багряна згадує, що «на відміну від більшості своїх колег-одноліток, завжди ставився до молодих авторів із повагою, почувався з ними на рівних. Без жодної зверхності чи пихи, чи, боронь Боже, якоїсь прихованої заздрості до тих, хто лишень починає свій життєвий і літературний шлях. Ніколи не ставив жодних мурів і меж між поколіннями. Навпаки. Всіляко розмивав, розбивав усі оті умовні, штучні кордони. Щиро захоплювався кожним із нас, у кожному з нас бачив якщо не майбутнього літератора, то принаймні особистість. А це вже багато – для тих, хто хоче повірити у себе. Тож молодь завжди гуртувалася довкола нього, шукаючи опору у його мудрих і виважених словах, у його ласкавій усмішці, в його сміливих і справедливих діях. А він завжди відвідував творчі вечори молодих поетів, виступав із словом підтримки...» [12]. Наведені спогади є яскравим свідченням суб'єкт-суб'єктної взаємодії літературознавця-викладача з молодими літераторами. Він перечитував їх твори, ділився своїми враженнями, висловлював зауваження.

Варто звернути увагу на те, що А. Г. Погрібний мав чудове відчуття талановитих людей. Зі списку найцікавіших видань авторів-початківців, складеного й оприлюдненого професором на зборах Київської організації НСПУ, більшість, як стверджує А. Багряна, «нині стали відомими й успішними письменниками, інші захистили кандидатські дисертації і тепер роблять свої філологічні відкриття» [12].

А. Г. Погрібний – це людина прогресивних кроків, яка розуміла, що від виховання та розвитку молодого покоління чи то журналістів, чи то прозаїків і поетів залежить майбутнє рідної землі. У 1995 році професор, як член оргкомітету, допомагав у проведенні семінару творчої молоді [26]. Підтримує цей напрям діяльності й надалі. 9 – 12 березня 2004 року він організує і проводить нараду молодих літераторів. Професор розповідав про особливості цієї наради: «І от ми по різних студіях, які існують у Києві, назбирали близько 160 найобдарованіших молодих літераторів, запросили їх до нас і розділили на майстер-класи, де з ними проводили заняття досвідчені майстри художнього

слова ...» [17]. Цей захід здійснив потужний навчально-виховний вплив на молоде покоління письменників.

Одним із способів виховання нової генерації творчої молоді стали публічні виступи обдарованих прозаїків і поетів з нагоди свят чи то певних пам'ятних дат. Як стверджує А. Багряна: «Так він допомагав нам усвідомлювати власну участь у творенні майбутньої долі нашої держави» [12]. Отже, в основу естетично-морального виховання студентів та молодих письменників А. Г. Погрібним покладено найпотужнішу силу впливу – безпосереднє знайомство з класиками української літератури та відомими журналістами.

З 22 травня 1997 року в науково-педагогічній та громадській діяльності А. Г. Погрібного розпочинається важливий творчий період (тенденція *розширення меж просвітницької діяльності*), під час якого з професором, як з ерудованим майстром слова, що вміє переконувати, знайомляться слухачі Українського радіо під час прослуховування авторської передачі «Якби ми вчилися так, як треба». Анатолію Григоровичу і раніше доводилося вести радіопередачі, проте саме ця заслужила всенародне визнання та любов радіослухачів на цілих десять років. «Якби ми вчилися так, як треба» – це яскравий приклад медіапедагогіки, навчання і виховання сотні тисяч вже сформованих особистостей за допомогою такого засобу масової комунікації, як радіо. Як стверджує П. М. Мовчан, «...Анатолій Погрібний заповнив собою весь національний інформаційний простір своєю актуальністю, не загальними роздумами, а животрепетними, не філософськими, а рекомендуєчими, больовими» [Додаток Щ.4].

Радіопередача виходила двічі на місяць. Загалом у рік професор з'являвся в ефірі 25 разів по 19 хвилин кожного разу. «Якби ми вчилися так, як треба» стала прикладом можливості передачі знань та здійснення виховного впливу за межами навчального закладу на набагато ширше коло вже сформованих особистостей. Таким чином педагогічні здібності та ораторський хист

А. Г. Погрібного за допомогою засобів масової комунікації сприяли освітньо-просвітницькому впливові на слухацьку аудиторію.

Характерні особливості авторської радіопередачі «Якби ми вчилися так, як треба»: висвітлення актуальних проблем; всеохопність, системність їх дослідження; насиченість фактами; використання диктором методу порівняння (думок відомих людей, досвіду країн, історичних подій та ін.); логічність викладу думок; наявний потужний освітньо-виховний вплив; участь слухачів (діалог) в обговоренні проблемних питань, врахування їхньої думки; дискусійний характер; яскраво виражена майстерність лектора-оратора.

Тематика авторської програми досить різноманітна: історія та сучасність українців, проблеми рідної мови, культури, освіти, науки. У своїх ефірах А. Г. Погрібний, як досвідчений лектор-педагог, висвітлював злободенні проблеми українців, наводячи незаперечні факти з історії не лише рідної країни, а й помилки у державотворенні світових держав. Як вправний історик, аналізував причини повільного розвитку освіти, виникнення мовного питання, особливості української ментальності тощо. Зміст програми «Якби ми вчилися так, як треба» був настільки прогностичним і далекоглядним, що і на сьогодні залишається актуальним для українців.

Радіопрограма викликала великий інтерес, свідченням чого є тисячі листів небайдужих до проблем українського державотворення слухачів. А. Г. Погрібний писав про це так: «Дякую Богові, ці розмови зачіпають людей за живе. Листи, листи... Мушу зізнатися, що такої кореспонденції, для ознайомлення з якою потрібен величезний час, я ще не мав ніколи. Фактично, це вже в мене діалог із усією Україною, адже географія надсилань – всі області без винятків. І зрозуміло, що мої кореспонденти – то люди різних суспільно-національних орієнтацій, настільки різних, що я не перебільшу, зазначивши: в листах цих – щонайяскравіший зріз нинішнього нашого суспільства з розмаїттям, суперечливістю та конфронтацією поглядів, настроїв, уявлень, сподівань» [214, с. 62]. Вищесказане свідчить, що диктор перечитував кожне

звернення, відповідав дописувачу, дискутував із слухачами в радіоефірі. Водночас він дізнавався про ставлення до порушених під час передачі проблем від самих українців з усіх областей України, а не зі ЗМІ.

Численні риторичні запитання А. Г. Погрібного, що лунали в ефірі, спонукали слухачів задуматись над поставленою проблемою, самому почати шукати з неї вихід. Про те, що авторська радіопередача допомагала замислитись над питаннями державотворення, свідчать листи, що містили в собі «зерно конструктивності та сповнені бажання підказати: а що ж та як слід робити, на що належить звернути увагу, аби наша духовна сфера, усе життя в цілому, якомога скоріше ставали на рейки поступу, реального поліпшення» [214, с.71]. Звичайно, не бракувало і критичних відгуків недоброзичливців, які називали А. Г. Погрібного ворогом-націоналістом.

Переконливими здобутками Анатолія Григоровича, як педагога, є листи тих людей, що змінили свої переконання. Наприклад, Роман Шкільнюк з м. Маріуполя писав диктору, що «...з тих пір, як я почав слухати вашу програму, я сповнився національної свідомості, хоч ще років з п'ять тому я навіть був образився, коли батьки сказали мені, що я українець» [189, с. 134], П. Нужненко з м. Тростянця Сумської області стверджував, що «... своїми розмовами Ви допомогли мені перестати бути мовним калікою», Н. Рисай з с. Новоолександрівка Донецької області дякувала за те, що «тільки завдяки Вашим бесідам, у які Ви вкладаєте своє Велике Серце, я оцінила красу материнської мови» [130, с. 321] та ін.

Як стверджує Г. І. Дацюк, манера, з якою професор спілкувався зі студентами в аудиторії, простежується і у спілкуванні зі слухачами. «Анатолій Григорович, навіть, інколи так само десь якесь слово повторював» [Додаток Щ.1]. Про талановитість А. Г. Погрібного стверджував В. А. Марусик, редактор програм Українського радіо «Культура», який згадував, що у радіодраматургії професор «виявився майстром професійної справи ... він будував свої діалоги з

Україною так вміло, що листи слухачів «розмовляли», «сперечалися», «дискутували», «гнівалися», «раділи», «любили чи ненавиділи...» [66, с. 236].

Здійснював А. Г. Погрібний передачі «Якби ми вчилися так, як треба» проникливим, зачаровуючим і навіть гіпнотизуючим голосом, який виражав рівень його співпереживання та самовіддачі, позбавляв слухачів сумнівів у правдивості сказаного, «умів говорити так, що його думки й переконання «вживались» у душі й мозок слухачів» [233]. Кожна його репліка, пауза, процитований рядок та блискуча вимова налаштовували слухачів на сприйняття його думки, викликали бажання діяти та пропагувати любов до рідної землі.

Педагогічний талант А. Г. Погрібного визнано українцями, які присвоїли йому незафіксований у жодному з урядових документів звання «народний професор» (2000 р.). Це свідчить про те, що його мудре слово успішно здійснювало виховний вплив на слухацьку аудиторію. Як влучно зазначає С. В. Шебеліст, «по суті, він був публічним інтелектуалом – людиною, яка відбулася у своєму фаху, і мала хист говорити із суспільством про речі, що виходять далеко за межі теорії та історії літератури» [Додаток Щ.9].

Найбільшою оцінкою діяльності А. Г. Погрібного, на нашу думку, є те, що «викладачі кафедри радіомовлення, як і всього факультету журналістики Львівського національного університету ім. І. Франка, широко використовують авторську радіопрограму і книжки А. Погрібного в навчальному процесі, адже він служив добрим прикладом для наслідування у публіцистично-науковій, громадсько-політичній діяльності» [66, с. 110]. Отже, науково-дослідна робота професора, як журналіста та літературознавця, не залишилась непоміченою. Вона стала засобом навчання і виховання студентів.

На матеріалі цього радіоциклу А. Г. Погрібний опублікував цілу серію книг [188; 189; 200; 198; 206; 208; 209; 211; 214; 221]. Проаналізувавши ці видання, можна помітити, що кожне наступне продовжує попереднє, поглиблює, доповнює і розвиває порушену раніше проблему. С. В. Шебеліст

цю серію публіцистичних книжок називає своєрідним метатекстом, що «пронизаний наскрізною ідеєю утвердження української України (в нормальному, незвульгаризованому розумінні), сучасної європейської держави з чіткими національними пріоритетами в усіх сферах життя – політиці, культурі, освіті, інформаційному просторі тощо» [287, с. 208].

Книги А. Г. Погрібного «Розмови про наболіле, або Якби ми вчилися так, як треба» (2001 р.) та «По зачарованому колу століть, або Нові розмови про наболіле» (2002 р.) було номіновано на здобуття Національної премії імені Т. Г. Шевченка. І лише в 2006 році професор стає її лауреатом [Додаток Ж]. У своїй промові А. Г. Погрібний говорив про ті ж таки важливі для українців проблеми мови, культури, питання державотворення. Закликав «будувати Україну як європейськи зорієнтовану, соціально зорієнтовану національну державу українського народу, в якій має бути добре всім, але в якій мусять неухильно, послідовно підтримуватися українські національні пріоритети...» [66, с. 6].

Книги А. Г. Погрібного користуються популярністю і після його смерті. Одним із прикладів цього служить те, що професор посмертно став лауреатом першої премія за 2009 рік на конкурсі україністики ім. Воляників-Швабінських при Фундації УВУ за працю «Поклик дужого чину» [24].

Своїми роздумами про проблеми української освітньої, культурної сфери А. Г. Погрібний ділився під час численних зустрічей з учнями, студентами та простими українцями по всій країні. В. А. Марусик, редактор програм Національної радіокомпанії України, з метою показу масштабів популярності доповідей професора у своєму спогаді зазначав, що «упродовж двох днів / і то через кожні дві години, з приводу чого професор жартував: «Мав сеанси, наче Кашпіровський»/ виступав перед громадськістю у найбільшому в Чернівцях кінотеатрі, що так і називається – «Чернівці». Йшли і йшли люди на ці виступи, заповнювали залу то студентством, то вчительством, то швеями фабрики «Трембіта», то робітниками заводу «Машбуд»...» [130, с. 310].

Закономірним явищем для діяльності А. Г. Погрібного стала турбота про збереження національної пам'яті. В. Г. Дончик стверджує, що А. Г. Погрібний, «маючи вже незаперечний «громадський» авторитет, рятував від закриття українські школи, дитячі садки та бібліотеки, захищав святині Запоріжжя чи Прикарпаття...» [56, с. 213]. Він вболівав за долю початкової школи ім. К. Д. Ушинського у с. Богданка Шостківського району Сумської області, яку закрили як малокомплектну. З цього приводу з докором писав: «...відкрити школу Ушинського в роки царату і втратити її вже в незалежній Україні! Більшій образі пам'яті педагога годі й уявити...» [214, с. 191]. Як голова комітету з премії ім. Івана Огієнка (1995 – 2000 рр.), педагог А. Г. Погрібний підтримував присвоєння Кам'янець-Подільському університету імені першого його ректора [303, с. 317]. Отже, Анатолій Григорович своїми активними діями намагався зберегти та збагатити важливі для української історії пам'ятні заклади видатних українських письменників і педагогів, відвідуючи які, учні та студенти дізнаються про того чи іншого відомого діяча шляхом безпосереднього знайомства зі способом його життя та творчості.

Внаслідок тяжкої хвороби А. Г. Погрібний помирає 9 жовтня 2007 року. Похований на Байковому кладовищі у м. Києві [Додаток Б]. Ця дата є кінцевою межею науково-педагогічної та громадської діяльності А. Г. Погрібного. Як стверджує в інтерв'ю О. М. Кулик: «Ми втратили дуже велику людину. Людину, яка була дуже цінною для України, для українського народу» [Додаток Щ. 3].

Таким чином, проаналізувавши архівні документи, науковий доробок А. Г. Погрібного, спогади про професора його сучасників та публікації, що стосуються його діяльності, нами виокремлено провідні принципи, тенденції, закономірності його науково-педагогічної та громадської діяльності, які узагальнено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Принципи, тенденції та закономірності науково-педагогічної та громадської діяльності А. Г. Погрібного

Назва характерних рис	1-й період	2-й період	3-й період	4-й період
Принципи	Україноцентричність (національна самоідентифікація, незламна національна самосвідомість, беззастережний патріотизм), стійкість поглядів, висока вимогливість до себе, інноваційна спрямованість, несамовита працездатність, наскрізна креативність у діяльності, максимальна об'єктивність в оцінці фактів, подій, явищ та педагогічної діяльності.			
Тенденції	Здобуття педагогічної освіти та застосування отриманих умінь і навичок на практиці, національна спрямованість поглядів і творчості, проектування інноваційної педагогічної діяльності, багатогранність дослідницьких інтересів, постійний саморозвиток та самовдосконалення, здійснення культурно-просвітницької діяльності (організація вечорів пам'яті, відкриття музею П. Тичини), освоєння журналістської професії.	Розробка підходів до національної концепції освіти, налагодження співпраці з українською діаспорою, міжнародна викладацька діяльність, активна політична та освітньо-громадська діяльність, самовдосконалення педагогічної майстерності, зростання наукового потенціалу, акцент на розвиток творчих здібностей студентів, культурно-просвітницька діяльність (організація вечорів пам'яті), розробка нових інноваційних спецкурсів.	Втілення національно спрямованого науково-педагогічного світогляду в систему освіти України по всій освітній вертикалі засобами управлінської та законодавчої діяльності, толерантне впровадження надбань україномовної культури, боротьба за деідеологізацію системи освіти, співробітництво з українською діаспорою, гуманізація та гуманітаризація освіти, здійснення реформування освіти на інноваційній основі, запровадження поліваріантності в освіті, науково-педагогічна діяльність за кордоном.	Збереження національної пам'яті, поширення ідей Г. Ващенка, боротьба за демократизацію системи освіти, об'єктивна критика реформ в освіті, розширення меж просвітницької діяльності, поглиблення міжнародної співпраці, закордонна науково-педагогічна діяльність, розширення кола наукових зацікавлень, підтримка творчої молоді, культурно-просвітницька діяльність (організація вечорів пам'яті, масштабних виступів письменників).
Закономірності	Підпорядкування державної, громадської та педагогічної діяльності втіленню ідей українського патріотизму			
	Боротьба за збереження історичної пам'яті			
	Неперервне фахове самовдосконалення			
	Максимальна зорієнтованість на впровадження власного науково-педагогічного світогляду (підтримка творчої молоді, розробка інноваційного навчально-методичного забезпечення)			
	Реалізація особистісно-орієнтованого підходу			
	Здійснення науково-педагогічної діяльності за межами України			
	Теоретичне та практичне втілення розроблених завдань реформування української освіти			
	Розробка та пропагування принципів демократизації, гуманізації та гуманітаризації освіти в Україні			
Освітньо-просвітницька співпраця з українською діаспорою				

Висновки до другого розділу

1. Розроблено загальну методику дослідження, у якій виокремлено етапи та обґрунтовано використання методів дослідження (аналіз, синтез, класифікація, періодизація, порівняння, моделювання, термінологічний аналіз й операціоналізація понять, вивчення літератури, контент-аналіз, історико-педагогічні, узагальнення, інтерв'ю, біографічний метод).

2. В основу виокремлення періодів науково-педагогічної та громадської діяльності А. Г. Погрібного покладено знакові події, які стали поштовхом до його творчих та суспільно-корисних здобутків. У результаті обґрунтовано такі періоди: пошуково-пропедевтичний (1960 – 1970 рр.) – період здобуття першого педагогічного досвіду, розвитку професійних здібностей, обрання напряму творчих пошуків; науково-педагогічного становлення (1970 – 1992 рр.) – період становлення його як науковця й педагога, початок активної громадської діяльності та співпраці з українською діаспорою США, прояв пошуків шляхів вирішення проблем української освіти; управлінсько-педагогічний (1992 – 1994 рр.) – період активних реформаторських дій у галузі освіти на посаді першого заступника міністра освіти України; педагогічно-просвітницький (1994 – 2007 рр.) – період досягнення вершини педагогічної майстерності, поширення педагогічного доробку Г. Г. Ващенка, заснування Всеукраїнського педагогічного товариства ім. Григорія Ващенка, ведення освітньо-просвітницького діалогу з українцями під час ефіру радіопередачі «Якби ми вчилися так, як треба».

3. На основі обґрунтованої періодизації виявлено *основні принципи* (україноцентричність (національна самоідентифікація, незламна національна самосвідомість, беззастережний патріотизм), стійкість поглядів, висока вимогливість до себе, інноваційна спрямованість, несамовита працездатність, наскрізна креативність у діяльності, максимальна об'єктивність в оцінці фактів, подій, явищ та педагогічної діяльності); *тенденції та закономірності* (підпорядкування державної, громадської та педагогічної діяльності втіленню

ідей українського патріотизму, боротьба за збереження історичної пам'яті, неперервне фахове самовдосконалення, максимальна зорієнтованість на впровадження власного науково-педагогічного світогляду (підтримка творчої молоді, розробка інноваційного навчально-методичного забезпечення), реалізація особистісно-орієнтованого підходу та ін.) науково-педагогічної та громадської діяльності професора.

4. Аналіз архівних матеріалів, автобіографічних відомостей, спогадів рідних та друзів професора дає підстави стверджувати, що на формування науково-педагогічного та громадського світогляду А. Г. Погрібного, його нестримного бажання до професійного саморозвитку та самовдосконалення, становлення як науковця, педагога, громадського та політичного діяча, впливали такі чинники: родинне виховання та приклад батьків; повоєнне середовище, в якому він зростав; система освіти, в умовах якої відбувалося становлення особистості академіка; авторитет учителів та викладачів (А. О. Іщука, М. П. Комишанченка); особисте знайомство з українськими письменниками (Б. Д. Антоненком-Давидовичем, П. Г. Тичиною, О. Т. Гончаром та ін.); дослідження творчих досягнень Б. Д. Грінченка та Г. Г. Ващенка; вивчення освітнього досвіду інших країн; самовдосконалення та самоосвіта протягом усього життя.

Основні наукові результати даного розділу опубліковано у працях автора [132; 134; 135; 140; 304].

РОЗДІЛ 3

АКТУАЛІЗАЦІЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ НАДБАНЬ А. Г. ПОГРІБНОГО У МОДЕРНІЗАЦІЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

3.1 Особливості науково-педагогічної діяльності А. Г. Погрібного

Сучасна науково-педагогічна діяльність викладача має різнобічну спрямованість. Насамперед це пов'язано з тим, що нинішнє суспільство потребує не вузько обмежених фахівців певної галузі, а різнобічно розвинених особистостей, які суміщають воедино фундаментальну освіченість з духовним та культурним багатством. Успішно інтегрував у собі всі елементи науково-педагогічної діяльності на практичному, теоретичному та законодавчому рівнях А. Г. Погрібний – відомий український вчений, педагог, громадський та політичний діяч. Досвід, здобутий академіком за час безперервної науково-педагогічної діяльності, потребує вивчення з метою подальшого його використання у вихованні молодих педагогів та науково-педагогічних працівників.

Зміст дослідження зазначеного вище виду діяльності А. Г. Погрібного полягатиме у розкритті її напрямів (згідно таблиці 1.1 «Структура науково-педагогічної діяльності», що зазначена у розділі 1.2) та виокремленні провідних рис.

Проаналізуємо особливості організації та здійснення професором навчально-виховного процесу у вищій школі. Спочатку розглянемо ті форми і методи, які найкраще відображають взаємодію викладача та студентів і зорієнтовані на їх творчий розвиток, особистісну орієнтацію та індивідуалізацію.

А. Г. Погрібним використовувалася така найпоширеніша у вищій школі форма передачі вторинної синтезованої інформації та підготовки до подальшої самостійної роботи студентів, як лекція, тобто публічний виступ, за допомогою якого викладач шляхом безпосередньої взаємодії з аудиторією (студентами)

розкриває сутність предмета, знайомить слухачів з проблемними питаннями, активізує їх пізнавальну діяльність. Як стверджує Г. І. Дацюк, то «... були якісь особливі лекції ... глибокі, інтелектуальні тексти. Література, з якою ми знайомились, сприймалася нами не рельєфно, не просто як якісь знання, а як особливий випуклий світ [Додаток Щ.1]. Отже, професор під час занять розкривав літературний процес не абстрактно, а у зв'язку з історичними чинниками та життєвими колізіями, що дозволяло студентів краще зрозуміти розвиток певного явища чи становлення творчості письменника.

Аналіз педагогічної діяльності А. Г. Погрібного дає підстави стверджувати, що лекції професора мали таку структуру: зацікавлююча вступна частина; проблемний виклад матеріалу; філософсько-літературне підбиття підсумків (інтарсійне закінчення).

Вступна частина виступу завжди задавала тон подальшої розповіді будь-якого лектора. Від її емоційної та фактологічної насиченості залежить не лише розгортання лекції загалом, а й вплив на свідомість слухачів, на їхнє бажання слухати доповідача, здобувати та осмислювати нову інформацію. Зазначений вище вид публічного виступу А. Г. Погрібний розпочинав шляхом цитування значного за розміром уривку з прозового чи віршованого твору залежно від теми, що розглядалася, або влучного вислову відомих людей, що стосувався суті проблеми, що надалі обговорюватиметься лектором і студентами. Фрагменти ж творів IX – XIII ст. професор обов'язково читав напам'ять без перекладу, автентичною книжною мовою. Це дозволяло студентам краще познайомитися з особливостями тієї епохи, коли був створений твір (культурою, особливостями мови українців, топонімами).

Обраний професором спосіб привертання уваги аудиторії сприяв мисленнєвій активності слухачів, розкривав важливість тематики лекції, породжував інтерес до її докладного вивчення. Вступна частина виступу А. Г. Погрібного викликала в студентів зацікавленість і водночас захоплення ерудованістю викладача. Це в свою чергу породжувало інтерес у слухачів до

почутого, створення мотивації для відповіді на виникле запитання: «А про що ж ітиме мова далі?»).

Для основної частини викладу навчального матеріалу А. Г. Погрібного стала характерним змістовність та насичення фактами, глибина наукової думки, достатня аргументованість, багатство фактажу та емоційність, яка сприяла забезпеченню постійної уваги та свідомого сприйняття студентами змісту лекції.

Тамара Гусейнова також стверджує, що манера викладання Анатолія Григоровича дивувала студентів та й самих викладачів, який знайомив їх «із письменником, як з людиною» [152, с. 93], а не постаттю поміж великої кількості персоналій у літературному процесі. Такий спосіб характеристики життєвого та творчого шляху прозаїків і поетів допомагав розкривати причини їх певних вчинків, вплив епохи на їх формування та становлення, вибір тематики й проблематики творів. Перед студентами поставала людина з її незгодами, життєвими колізіями та творчими успіхами, що давало можливість аудиторії не лише аналізувати та давати їй об'єктивну оцінку, а й формувало у них власне ставлення до письменника.

Про незвичність лекцій професора стверджує С. М. Квіт, який належав свого часу до студентів Анатолія Григоровича. Він писав: «Анатолій Погрібний давав студентам не самі лише сухі знання про літературний процес, він долучав їх до живого, емоційно наснаженого образу письменника. Пам'ятаю його блискучі лекції про Грінченка, на яких він зацікавлював читачів і огромом зробленого нашим «титаном праці», і такими деталями, як особливості його підпису, або те, з наголосом на якому складі Грінченко вимовляв своє прізвище. Він завжди був у гурті студентів, завжди зорганізовував нові семінари, відкривав заборонені в часи більшовизму імена. Погрібний умів захоплювати інших своєю справою. Він знайшов себе як у часи національного відродження, так і в нашій добі» [280, с. 38]. Спогади С. М. Квіта свідчать про те, що студенти прихильно ставилися до А. Г. Погрібного, а він в свою чергу

знайомив їх новою інформацією у сфері української літератури та українознавства загалом, з тими деталями, які досі не належали до поля зору дослідників, зацікавлював та викликав бажання докладно вивчати досі не досліджені білі плями в названій вище галузі знань.

Закінчення лекції А. Г. Погрібного мало інтарсійне забарвлення, тобто у загальну розповідь викладача органічно впліталися порівняння, вислови відомих людей, що якнайповніше відбивали своєрідність того чи іншого твору, розкривали його красу та багатство, ставали коротким викладом квінтесенції лекції. Наприклад, інтарсійне оснащення лекції про «Слово о полку Ігоревім» полягало у перефразуванні вислову Джорджа Оруела – «Гарна проза подібна віконному склу» – співвідносного з поемою, яка стала предметом обговорення. Перефразовуючи цей вислів, А. Г. Погрібний зазначав, що «й наша поема подібна прозорому склу у вікні, через яке можна, зокрема, зазирнути у глибину сиводимних віків, сприйняти в певній інтерпретації окреслені деякі історичні події, краще зрозуміти ті світлоносні, благодатні підвалини, на котрі спиралось, розвивалось і зростало наше красне письменство» [66, с. 313]. Завершуючи лекцію, він здійснював інтарсійне вплетення шляхом використання вислову О. П. Довженка про те, що «кожен художній твір схожий на розкішну яблуню з досяглими плодами. Від того, скільки в кого запалу, наснаги, стільки й вдається йому струсити красивих і корисних плодів» [66, 313]. Порівнюючи «Слово о полку Ігоревім» із яблунею, лектор говорив про його багатство, яким варто скористатися кожному. Такі образні порівняння та проведені А. Г. Погрібним паралелі з висловами відомих письменників надихали студентів-журналістів до власної творчості.

І. Р. Семенчук, колега А. Г. Погрібного, прослухавши лекцію професора про творчість Лесі Українки, стверджував, що ідейно-композиційно вона «продумана до деталей. Вступ – «заспів»: як М. Рильський визначав роль і місце Лесі Українки в літературному процесі. А далі – аналіз збірки «На крилах пісень», «Думи і мрії». Розкривається життя і творчість поетеси в органічній

єдності» [331, ар. 15 – 16]. Таким чином колеги викладача відзначали його високопрофесійне методичне вміння організовувати та проводити заняття так, щоб воно було продуктивним, творчим, а проаналізовані, процитовані твори зацікавили та відобразилися в душах студентів.

З цього приводу варто звернути увагу на вплив, що чинить артистично прочитаний уривок з прози чи поезії українських класиків на слухачів. За свідченням колишнього студента А. Г. Погрібного В. Глембоцького, продекламований «проникливо-виразно, з пафосом, легко» напам'ять викладачем величезний уривок з роману П. О. Куліша «Чорна рада» надовго, «якщо не назавжди неповторно вкарбувався в юначій свідомості» [66, с. 312]. Згодом «він часто повертався до цього твору і тричі уважно перечитував його текст, робив численні закладки й вивчив напам'ять чималий уривок» [66, с. 312]. Отже, здійснений емоційний вплив на слухачів викликав у них потяг до власного детального дослідження аналізованого твору не лише після закінчення лекцій, а й протягом тривалого часу потому.

Важливо, що професор проводив лекції з максимальним врахуванням специфіки студентської аудиторії, що їх слухала. Оскільки А. Г. Погрібний викладав у Інституті журналістики КНУ ім. Т. Шевченка, то викладач у ході заняття постійно звертався не тільки до нових літературознавчих праць, але й до того, як розкрито тему в матеріалах поточної періодики, взагалі в засобах масової інформації, на ряді прикладів показував, наскільки важливе добре знання історії літератури для професійної праці з обраної спеціальності.

Читання лекційного матеріалу викладачем у відповідності до складу аудиторії свідчить про відчуття її специфіки та фахових пріоритетів. Наприклад, доктор філологічних наук М. С. Тимошик, який належав до студентів А. Г. Погрібного, зазначає, що в лекціях викладача «несподівано появилось якраз те, що нам, майбутнім журналістам, було вкрай потрібне: особливості манери писання того чи іншого автора, складники сюжетної побудови твору, чинники портретотворення, засоби увиразнення героїв, подій,

явищ, символів та емоційні домінанти тексту тощо» [260, с. 18 – 19]. Анатолій Григорович на заняттях звертав увагу саме на названі деталі у вивченні української літератури з метою виховання у студентів умінь описувати події і героїв їхніх майбутніх репортажів з письменницькою точністю та достовірністю.

Поміж усіх інших різновидів лекцій звернімо увагу на особливості вступної лекції А. Г. Погрібного, виокремимо її риси. За приклад візьмемо публічний відкритий виступ професора в аудиторії на тему «Специфічні прикмети української літератури» [312, ар. 3].

Як уже зазначено у самій назві лекції, вона присвячувалась опису своєрідних прикмет української літератури, розкриттю її органічних зв'язків з історією суспільства, його розвитком і трагедіями. Основним завданням, яке перед собою ставив А. Г. Погрібний, стало подання «процесу розвитку української літератури у її реальних суперечностях, художніх здобутках і ознайомленні студентів із найпомітнішими її письменниками» [312, ар. 3].

Н. Ф. Остапенко стверджує, що професор на лекції не лише розкрив специфічні прикмети української літератури, а й «створив струнку систему, що дозволяє студентам зримо представити місце української літератури в контексті світової культури» [312, ар. 3]. А. Г. Погрібний виокремив, охарактеризував такі її риси : європеїзм, ментальність, демократизм, релігійність на конкретному історичному фоні, що дозволило слухачам сформувавши для себе цілісну картину розвитку літературного процесу з кінця ХІХ до ХХ ст., мати уявлення про характер творчості певних українських класиків.

Н. М. Сидоренко та С. Б. Козак відзначають високий науково-теоретичний рівень вказаної лекції, чому сприяли насиченість фактографічним матеріалом, цікаві порівняння та деталі не тільки з сфери української літератури, а й з публіцистики та історії журналістики [250; 90].

З метою розкриття національно-демократичних та духовно-естетичних принципів української літератури, які стали притаманними творчості

Т. Г. Шевченка, Лесі Українки, І. Я. Франка та ін., та їх конкретного показу на прикладі творів письменників А. Г. Погрібний цитував напам'ять з них ті фрагменти, які найкраще підходили до обраної теми лекції.

Н. Ф. Остапенко та В. М. Коваль звертають також увагу на ерудованість викладача, ораторський талант та відчуття аудиторії. Поєднання цих трьох елементів сприяло досягненню поставленої лектором мети – ознайомити слухачів зі специфічними прикметами української літератури та викликати бажання її вивчати, докладно досліджувати.

Отже, для вступної лекції А. Г. Погрібного характерними є вмотивованість; інформаційна насиченість; аналіз фактів на основі історичного тла; логічність побудови виступу, що допомагало аудиторії не загубитись у вирі отриманих відомостей; використання проблемності, засобів (порівняння, цитування напам'ять, ритм тощо), які зацікавлюють слухачів та сприяють швидкому запам'ятовуванню інформації; контакт з аудиторією; спільне (викладача і студента) здійснення висновків.

Успішному проведенню кожної лекції сприяла щоденна копітка робота (підготовчий етап). А. Г. Погрібний для відображення творчості кожного письменника чи літературної епохи створював окрему папку. Інформація, яка там містилася, збиралася ним протягом усього його життя. У папках наявні картки, на яких професором записано маловідомі та цікаві факти з життя чи творчості письменника, особливості літературних явищ чи епох, які він знайшов у бібліотеках, архівах не тільки України, а й інших держав, почув по радіо, слухаючи літературні передачі. Наведене вище є свідченням високої організованості, що проявилася у зібраному Анатолієм Григоровичем літературному архіві.

Готуючись до лекції, з метою відтворення у пам'яті всіх змістових подробиць майбутньої доповіді, А. Г. Погрібний переглядав свої записи, що систематично ним збиралися у названій вище формі. Насамперед це пов'язано з тим, що Анатолій Григорович під час публічного виступу не користувався

ніякими нотатками. Підтверджує наведену вище думку Віталій Святовець, який стверджує те, що професор під час лекцій під рукою «не мав ніяких текстів, конспектів, тому високий політ його думки ніщо не сковувало» [66, с. 310]. Це у свою чергу свідчить про те, що А. Г. Погрібний мав добре треновану пам'ять.

Аналіз архівних документів, спогадів студентів та колег професора показав, що академік належав до прихильників лекції-дискусії. Оскільки довгий час література залишалася під впливом певної ідеології, то критичне трактування змісту творів набуло догматизму. Гостро дискусійним на лекціях стало пояснення А. Г. Погрібним доробку письменника чи поета шляхом безпосереднього його аналізу, виокремлення тих деталей, на які досі дослідники не звертали уваги, проте вони належали до важливих штрихів характеристики образів героїв чи опису подій, історичного тла, а їх поверхове трактування спричиняло до викривлення змісту та головної думки твору. Полеміка виникала між лектором і студентами ще й тоді, коли викладач зіставляв історичні факти з описаними письменником у творі особами чи подіями саме тоді, коли намагався пояснити причину зміни автором закарбованих в історичній пам'яті народу обставин на свій лад. Обговорення зі студентами нових для них фактів, прискіпливий аналіз доробку літературних класиків сприяло виробленню у вихованців академіка навичок уважного прочитання та трактування твору, вихованню критичного мислення.

А. Г. Погрібний беззаперечно мав великий талант ведення дискусії. Своїми логічними запитаннями і на лекціях, і на семінарах він спрямовував студентів (ні в якому разі не нав'язував своєї думки) до здобуття ними істини. Головними рисами професора, які сприяли цьому, є: знання предмета, аналітичне та логічне мислення, повага до співбесідника, обізнаність з психологією людини, впевненість у своїх знаннях, інтелігентність тощо.

Анатолій Григорович вважав за неприпустиме застосовувати на лекції анекдоти, перетворювати її на розважальне шоу, «бо у справжньої науки немає

нічого спільного з розвагою, викладач – не лицедій, а студент – не по витрішки ходить на лекцію» [45, с. 8]. Він радив колегам використовувати неоднорідну інформацію, переходити на бесіду та залучати аудиторію до обговорення дискусійних аспектів теми.

Лише інколи А. Г. Погрібний застосовував спогади із власного життя, які стосувалися теми лекційного заняття і знайомили студентів із особливостями буденного, не описаного у книгах життя письменників. Наприклад, розповідав про своє знайомство з Б. Д. Антоненко-Давидовичем та перше прочитання його книги «Смерть»; зустріч із П. Г. Тичиною; знайдену в засекречених досі архівах інформацію про Б. Д. Грінченка та ін.

Підтвердженням зазначеної вище думки є інтерв'ю Г. І. Дацюк, яка стверджує, що «характерною для викладача особливістю було те, що він поряд із важливою інформацією ні в якому разі не розповідав анекдотів. Натомість Анатолій Григорович змальовував дивовижні історії із життя письменників. Ми знайомилися з померлими класиками як із живими, звичайними людьми, з якими траплялися несподівані історії. Це було своєрідне наближення до них. Коли ж ми ставили запитання, викладач дуже уважно на них відповідав. Це були глибокі розвідки» [Додаток Щ.1]. Усе це свідчить про великий педагогічний талант, що виражається у передачі студентам власних знань у такій формі, яка різнобічно висвітлює проблему та показує зв'язок із життям.

Отже, проаналізувавши наведені вище факти, можна зробити висновок про те, що А. Г. Погрібний – блискучий лектор. Характерними особливостями його лекцій стали такі риси: новаторське висвітлення теми, раціональний добір матеріалу, методична досконалість, логічність її побудови та викладу думки, вміння заповнити увагу аудиторії, майстерне ведення дискусії, постійне звернення викладача до тексту твору тощо.

Дослідження науково-педагогічної діяльності А. Г. Погрібного підтверджує той факт, що характерним для академіка є продукування естетичного виховання, що полягає у формуванні «естетичного відношення

людини до дійсності» [76, с. 32]. Вироблення у студентів орієнтації на естетичні цінності, смаки та ідеали відбувалося шляхом аналізу творів українських письменників, безпосередньому знайомству з красою їх стилю та мови. Зі слів Г. М. Гримич, А. Г. Погрібний завжди любив повторювати слова О. Т. Гончара: «Там, де доторкнеться слово, там завжди виросте краса» [Додаток Щ].

Він розумів і неодноразово говорив про потужну силу наукового та художнього слова, стверджував, що воно «багатоманітне, різнолике, як і саме життя. І то з повними підставами про нього кажуть, що воно може і втішати, й допомагати, і захищати, і лікувати, і надихати... Усе залежить від того, наскільки слово мистецьки проникливе, наскільки спроможне бути почутим суспільством, належно спопуляризованим» [197, с. 105]. Саме тому Анатолій Григорович надавав великого значення в житті літературі, яка «формує розвинену духовність сучасника, його моральність і культуру почуттів» [197, с. 113].

А. Г. Погрібний особливо детально опитував студентів за прочитаними творами (Н. М. Сидоренко [250, с. 11], О. Д. Пономарів [Додаток Щ.7], В. Ф. Святовець [66, с. 318]). Він на першій же вступній лекції «неодмінно попереджав, що буде вимагати не по «діагоналі», а по рядках, не минаючи «ніже тої титли, ніже тої коми» прочитання кожного твору, що входить до навчальної програми з історії української літератури» [66, с. 318]. Причина такої скрупульозності професора щодо опрацювання творів пояснюється впевненістю у тому, що безпосереднє знайомство з ними сприяє розвитку творчої особистості, її уяви, літературного смаку, вміння аналізувати поставлені проблеми, висловлювати власну думку; вихованню естетичних та духовних цінностей. На його думку, «література вчить мислити, вчить писати, аналізувати явища життя і людської психології, разом з іншими предметами, в першу чергу – суспільними, закладає ту фундаментальну культурно-політичну

базу, без якої повноцінний журналіст неможливий» [197, с. 60]. Таким чином Анатолій Григорович став «кумиром думаючих студентів» [287].

В. Ф. Святовец впевнений, що «незважаючи на серйозну, безкомпромісну, воістину батьківську вимогливість, Анатолій Григорович був улюбленцем студентів» [66, с. 318]. Використаний ученим для характеристики професора епітет «батьківська вимогливість» свідчить про те, що академік скрупульозно відносився до знань студентів лише з добрим наміром – виховати професіонала. Наведену вище думку підтверджує Г. М. Гримич, яка стверджує, що «відмінники А. Г. Погрібного – то були справді відмінники ...» [45, с. 9]. Таким чином оцінювання професором знань студентів відбувалося об'єктивно, без жодних поступок та поблажок. Водночас він продукував принцип: «вимогливість треба поєднувати з індивідуальним підходом до кожного студента» [329, ар. 6], що в свою чергу свідчить про те, що професор розумів неповторність кожної особистості, здібності якої потрібно розвивати, а не придушувати застарілою методикою викладання.

Для організаційно-методичної роботи А. Г. Погрібного характерним є як внутрішньоуніверситетська діяльність, так і зовнішня. До першої відносимо кураторство, допомогу підшефному курсу кафедри, залучення студентів до участі в наукових конференціях, круглих столах, створення проблемних груп, входження до комісії по набору майбутніх студентів на підготовче відділення факультету журналістики (нині – Інститут журналістики КНУ ім. Т. Шевченка), участь у методичних нарадах і засіданнях, членство у спеціалізованих радах КНУ ім. Т. Шевченка та Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України. Зовнішня організаційно-методична робота полягала в активній участі у центральному правлінні Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка, головування у Педагогічному товаристві імені Григорія Ващенка, експертній раді ВАК та раді Малої академії наук.

Проаналізувавши знайдені архівні матеріали 1972 – 1983 рр., варто зазначити, що А. Г. Погрібний належав до наставників студентської групи

урізні часові межі. Він відвідував студентське містечко, цікавився життям кожного з членів підшефної групи, аналізував успішність її навчання [324 – 333].

Анатолій Григорович активно працював із підшефними групами. Він «вивчав всі особові справи, які є, брав участь у розподілі гуртожитку та стипендій. Провів бесіду, прочитав дві лекції, зустрічався з партійною групою курсу, мав розмову з старостами груп» [328, ар. 4]. У його звіті за 1981 – 1982 навчальний рік зазначається, що він, як член методичної комісії факультету журналістики, «керував секцією адаптації та профорієнтації студентів молодших курсів» [334, ар. 22]. Своїми спостереження з цього приводу А. Г. Погрібний поділився на університетській науково-методичній конференції, виступивши з доповіддю «З досвіду роботи факультету журналістики з питань адаптації та профорієнтації студентів молодших курсів». Також у звіті викладача за 1982 – 1983 рр. знаходимо відомості про проведений ним диспут «Твоя журналістська професія» для першокурсників [323, ар. 27]. Усе наведене вище свідчить про те, що А. Г. Погрібний цікавився студентським життям, активно працював із студентами з метою розкриття їм специфіки обраного фаху та полегшення входження у новий для них ритм навчання.

Опрацювання архівних матеріалів [308 – 313; 320 – 334] засвідчує, що викладач часто аналізував на засіданнях кафедри причини низької успішності навчання студентів. Насамперед він це пов'язував з недостатньою кількістю годин, виділених на вивчення курсу, та з нерегулярним відвідуванням ними лекцій. А. Г. Погрібний критично ставився до ледарства. Неодноразово пропонував на кафедральних зборах позбавити стипендії неуспішного студента на користь старанного. Як куратор однієї із груп підшефного кафедрі курсу, пропонував «у групах щотижня проводити коротенькі збори. На зборах треба розглядати кожний пропуск, треба вимагати у студентів звітності про відвідування кожної лекції» [325, ар. 26]. Таким чином викладач намагався залучити їх до активного навчального процесу, а не розмінюватися на дрібниці.

А. Г. Погрібний завжди належав до ініціаторів будь-якої підтримки вихованців. Він неодноразово за радянських часів їздив разом зі студентами на сільськогосподарські роботи до радгоспів, а потім із захопленням звітував про це на кафедрі, наголошував на їх працьовитості та свідомості, просив відзначити їх старанність. Враження від поїздки журналісти висвітлювали у своїх газетах, блискавках та фотомонтажах.

Контролював Анатолій Григорович і набір майбутніх студентів на підготовче відділення факультету журналістики (зараз – Інститут журналістики КНУ ім. Т. Шевченка). Він вивчав особові справи вступників та аналізував той рівень знань, з яким вони приходять до університету. Це дозволяло сформулювати загальне бачення про рівень здібностей студента.

У звіті за 1979 – 1980 рр. [331] також знаходимо, що А. Г. Погрібний проводив заняття з журналістської майстерності та вів проблемну групу «Ідейно-стильові пошуки в сучасній радянській прозі». Студенти, які брали в ній участь, неодноразово виступали зі своїми доповідями на конференціях та круглих столах (університетських та загальноукраїнських). Їх творчий потенціал часто відмічали досвідчені науковці.

Невід’ємною частиною науково-педагогічної діяльності А. Г. Погрібного стала участь в експертній раді ВАКу, спеціалізованих радах КНУ ім. Т. Шевченка та Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Слово Анатолія Погрібного про наукову вартість досліджень молодих науковців мало велике значення для його колег. Адже всі добре знали, що «він прискіпливий, надзвичайно вимогливий – непоступливий, коли мова заходила про оцінювання студентів, і особливо – наукових праць» [66, с. 454].

Анатолій Григорович також з 1994 року був головою ради Малої академії наук, яка «є науково-методичним центром Малої академії наук і наукових товариств учнів, сприяє якісному оновленню змісту, принципів, форм, методів та напрямів їх діяльності» [338]. Отже, А. Г. Погрібний підтримував

обдарованих дітей, які входили до цієї організації, пропагував їх творчі досягнення.

Дослідженням встановлено, що значну увагу в науково-педагогічній діяльності Анатолієм Григоровичем приділено професійному та естетично-моральному вихованню студентів. Він добре розумів те, що позааудиторна робота з суб'єктами навчання сприяє інколи значно більшому впливу на їх свідомість та розвиток. Професор залучав студентів до відвідування музеїв, літературних та ювілейних вечорів, організовував зустрічі з відомими письменниками та письменниками-початківцями.

Як стверджує Г. І. Дацюк, у цьому напрямі «А. Г. Погрібний – людина надзвичайно діяльна. Завжди ходив на ті вечори, які сам зоорганізовував та брав участь. Це були вечори присвяти, пам'яті, вечори-реквії, вручення літературних премій. З 1991 року разів 30 зустрічалися на оцих різних громадських вечорах» [Додаток Щ.1].

П. С. Щириця згадує, як допомагав Анатолію Григоровичу організувати вечір-спомин про Василя Симоненка. «Ідея А. Г. полягала в зустрічі колишніх, «досвідчених» літстудійців з «молодняком» Інституту журналістики» [66, с. 422]. На запрошення взяти участь у цьому вечорі, як стверджує П. С. Щириця, відгукнулися такі відомі літературному колу люди, як Олесь Лупій, Борис Олійник, Анатоль Перепадя, Микола Сом, Борис Рогоза, Валерій Гужва та інші. Той вечір, на його думку, «удався на славу, принаймні був не банальний і, як на мене, доволі яскравий – чого вартий бодай згаданий вище літературний десант» [62, с. 423]. Також згадує П. С. Щириця про організовані ним вечори, присвячені Івану Багрянному, Д. К. Гуменній, С. Ф. Русовій, Б. Д. Грінченку та ін.

Важливою ланкою науково-педагогічної діяльності А. Г. Погрібного стала науково-дослідна діяльність. Проаналізувавши архівні матеріали, встановлено, що професор вирізнявся високою продуктивністю. Наприклад, за 1999 рік він видав монографію, опублікував 20 наукових статей та розділ

у хрестоматії, що разом становить 38,9 др. ар., за 2001 – 2002 рр. він видав монографію та опублікував 38 наукових розвідок загальною кількістю 48,25 др. ар., з вересня 2002 року по квітень 2003 року – академік видав 5 книг та опублікував 23 статті загальною кількістю 67,7 др. ар. А. Г. Погрібний досліджував освітні, українознавчі та мовознавчі проблеми, сучасний літературознавчий процес та історію української літератури.

Загалом науково-дослідна робота А. Г. Погрібного відображена у змісті тридцяти монографій та тисячі статей. На думку Т. В. Старченко, успіх А. Г. Погрібного-науковця полягав у тому, що він умів майстерно «вести діалог з читачем, широко й органічно залучаючи художні тексти, біографічні відомості про знаних українських митців. Умів вибудуваний такий діалог забезпечував вихід на життєво важливі проблеми – моральні, естетичні, філософські» [66, с. 62].

На підставі системного аналізу, синтезу та узагальнень науковий доробок А. Г. Погрібного можна поділити на групи відповідно до галузей, які вони охоплюють. Це праці: педагогічні [173; 174; 177 – 179; 181; 183 – 185; 187; 189; 192; 196; 199; 202; 205 – 207; 211; 214; 215; 217 – 220; 224; 226; 230]; літературознавчі [175; 176; 180; 182; 191; 193 – 195; 197; 201; 204; 216; 223; 25; 231]; громадсько-мовознавчі [188; 189; 200; 207 – 209; 211; 214; 221; 228].

До першої групи належать праці А. Г. Погрібного, у яких ґрунтовно проаналізовано особливості розвитку та реформування освіти незалежної України. Дослідження стану освіти подано шляхом співставлення рис двох періодів: комуністичного та демократичного. А. Г. Погрібний аналізує та пропонує свої шляхи вирішення проблем, які спіткали молоду державу у цій галузі.

Значну частину творчого доробку А. Г. Погрібного становить просвітницько-педагогічна публіцистика – вид публіцистики, предметом якої є актуальні, суспільно важливі проблеми в українській освіті, культурі та державотворенні. До цієї групи належать праці, які написано автором на основі

циклу радіопроеграми «Якби ми вчились так, як треба...» [189; 206; 207; 211; 214; 230]. Вибір професором саме цього жанру дав змогу поширити власні роздуми щодо вказаних проблем на значно ширшу аудиторію, яка охоплює людей різних професій, роду занять та поглядів.

Просвітницько-педагогічна публіцистика А. Г. Погрібного виконує певні функції: *інформаційна* – відображає актуальні проблеми; *навчальна* – ознайомлює читача з причиною їх виникнення та можливими шляхами вирішення; *формуюча* – формує суспільну думку про проблеми сучасної освіти, культури та питань державотворення; *виховна* – впливає на свідомість та світогляд читача, визначає його ціннісні орієнтири; *стимулююча* – стимулює до роздумів та сприяє виробленню власного бачення вирішення зазначених проблем; *інтегруюча* – інтегрує інформацію з історії, освіти, культури, мовознавства, досвіду інших країн з метою створення цілісного знання про певну проблему; *діагностико-прогностична* – аналіз сучасного стану освіти, культури, мовної ситуації в Україні та прогнозування подальшого їх розвитку.

Просвітницько-педагогічна публіцистика А. Г. Погрібного містить у собі гуманістичні, демократичні, національні та загальнолюдські цінності.

Метою просвітницько-педагогічної публіцистики А. Г. Погрібного є різностороннє ознайомлення читачів із сутністю певної проблеми у тій чи іншій суспільній сфері життя, мотивування українців до пошуку шляхів їх вирішення та вироблення стійкої світоглядної позиції.

Характерними ознаками просвітницько-педагогічної публіцистики А. Г. Погрібного є актуальність тематики; ґрунтовний аналіз сутності проблеми; наявність синтезованої інформації з історії України та інших держав світу, з мовознавства, українознавства, освіти, культури; дискусійний характер; переконливість аргументів, підкріплення власних думок цитатами відомих письменників, педагогів, політиків, відомостями, знайденими ним в українських та світових архівах, статистичними даними та історичними фактами; апелювання автора до читачів тощо.

За структурою публіцистичні книги професора складаються з розділів, кожен з яких побудований у вигляді його діалогу зі слухачами радіопроеграми «Якби ми вчилися так, як треба...», які надсилали дикторові листи з різноманітними думками щодо вирішення окреслених ним проблем. Завдяки педагогічним здібностям та таланту критика А. Г. Погрібний компонував матеріал розділів так, що на сторінках книг виникала ціла дискусія.

Тематика просвітницько-педагогічної публіцистики А. Г. Погрібного різноманітна: освіта, культура, функціонування української мови, державні реформи тощо.

Значну увагу в публіцистиці А. Г. Погрібний приділяє саме проблемам освіти в Україні. Він всебічно аналізує її сучасний стан функціонування: простежує історію розвитку освіти в Україні та особливості діяльності вчителя («Сфера, що кинута напризволяще» [214]), розкриває основні проблеми, які охопили цю галузь, та досліджує освітні програми («Я хочу бути!» [207, с. 410]), підкреслює важливість утвердження національної системи освіти («Покоління з нездорового сімені» [214]), стверджує важливість використання у педагогічній практиці набутоків таких педагогів, як: Г. Г. Ващенко, Б. Д. Грінченко, І. І. Огієнко, С. Ф. Русова, К. Д. Ушинський та ін. («Коли зникає народна мова, народу більше немає», «Знову про національне виховання», «Служіння Богові та Україні», «У чому ми «інші» порівняно з «іншими»» [214]), вболіває за збереження дисципліни «Українознавство» у навчальних закладах країни («Хто дослухається світового українства?» [214, с. 60]), стурбований скороченням годин, виділених на предмети гуманітарного циклу в ВНЗ («Чого ми в Україні не будемо?» [207, с. 29]), функціонуванням української мови у навчальних закладах України («Чим більше неукраїнської мови, тим менше України» [214]) тощо. Про те, що названі проблеми не залишилися поза увагою українців, засвідчують їх листи. В одному з них навіть запропоновано програму «щодо того, що держава мусить змінити своє ставлення до освіти, і щодо реформування управління освітою, яке лишається

таким же, як і за тоталітарного режиму, і щодо педагогічного навантаження, матеріального забезпечення галузі, утвердження в ній державної мови і т.д.» [214, с. 75].

Отже, просвітницько-педагогічна публіцистика А. Г. Погрібного здійснює значний навчально-виховний вплив на українців, сприяє їх всебічному ознайомленню з актуальними питаннями сьогодення та допомагає відчутти себе повноцінним учасником суспільного життя, що впевнено відстоює свою думку.

Стиль і манера опису результатів наукових дослідження А. Г. Погрібного своєрідний. О. А. Хоменко помітив, що аналізу професором творчого спадку українських письменників властиві «широкі контексти, панорамність мислення, сьогодення в оптиці синтезу минулого і майбутнього, повага до традиції, і то не як до музейного експонату, а як до завжди актуальної відповіді на одвічні запитання буття й історії» [276, с. 36]. П. П. Кононенко ж, проаналізувавши стиль літературознавчих розвідок професора, дійшов висновку, що це, в першу чергу, «стиль мудрої і мужньої, соціально й естетично глибокої людини» [66, с. 32]. Таким чином, для наукових розвідок А. Г. Погрібного характерними є упізнавана авторська манера викладу матеріалу, аналіз значного об'єму інформації, проникнення у суть досліджуваного твору, власне бачення задуму автора тощо. Влучну характеристику А. Г. Погрібного-науковця наводить Є. М. Баран, аналізуючи книгу «Літературні явища і з'яви». Він виділяє такі основні його риси: «чіткість фактажу, виваженість оцінок, скрупульозність аналізу, внутрішнє розуміння естетичного й етичного конфлікту, в якому перебувають митці, незаангажованість висновків і бажання зрозуміти позицію письменників» [13].

В Україні ґрунтовним дослідженням творчості Бориса Грінченка стали монографії А. Г. Погрібного «Борис Грінченко. Нарис життя і творчості» (1988 р.) та «Борис Грінченко в літературному русі кінця ХІХ – початку ХХ ст.» (1990 р.). Ним вперше «на такому ґрунтовному фаховому рівні аналізу подій і явищ показано, що Грінченко – це, в першу чергу, інтелектуальна і духовна

проблема, а не просто собі факт з історії вітчизняного письменства» [276, с. 35]. Як стверджує О. А. Хоменко, у названих монографіях у зв'язку з тим, що вони видавалися у часи, коли автора «Словаря» вважали буржуазним лібералом з націоналістичними поглядами, наявні ідеологічні елементи.

Автентичний варіант дослідження творчості Б. Д. Грінченка професор видає лише у 2007 році у книзі «Літературні явища і з'яви», яку П. П. Кононенко називає «новочасною енциклопедією знань і пізнання». Цю книгу він також вважає новаторською за змістом і стилем. На думку П. П. Кононенка, праця «Літературні явища і з'яви» «знаменує новий рівень мислення, нову парадигму суспільної свідомості в освіті, науці, культурі, новий критерій синтезу переконань і дій. І для кожного сучасника окремо, і для суспільства в цілому» [66, с. 32]. У названій вище книзі у чотирьох розділах зібрано короткий аналіз творчості класиків української літератури: Б. Д. Грінченка, О. Т. Гончара, Т. Г. Шевченка, Я. І. Щоголева, Марка Вовчка, П. О. Куліша, П. Г. Тичини, І. С. Нечуя-Левицького, В. М. Леонтовича та багатьох інших.

Високо оцінив написаний у 1987 році А. Г. Погрібним літературний нарис «Олесь Гончар: нарис творчості» сам Олесь Терентійович, «як працю дослідницьку й сумлінну», написану «без «банальщини», а тим більше – без «дурниць»» [40]. Тобто літературознавчому доробку професора властиві об'єктивність, ретельність дослідження, новизна та обґрунтованість припущень.

Літературознавчі праці А. Г. Погрібного студенти активно вивчають і сьогодні для поповнення своїх знань з цієї галузі.

Окрему групу становлять праці А. Г. Погрібного, у яких проаналізовано мовні проблеми: «Жива душа донбасівського краю» [188], «Найперше з Києва питати (про мовну ситуацію в столиці)» [200], «Про національні пріоритети і стратегію націєвбивства» [208]. У них професор розкриває особливості мовних явищ, що стали характерними для сучасної України, співставляє досвід

впровадження двомовності в інших країнах з ситуацією, що склалася у нашій державі, застерігає від прийняття необдуманих поспішних рішень, а також закликає українців повернутися до своєї споконвічної родової мови. Як стверджує М. Т. Нестерчук, відповідальний секретар Всеукраїнського товариства «Просвіта», «...усі книжки Анатолія Григоровича, всі просякнуті любов'ю до України. Україна – понад усе. Усі його передачі, книжки – все воно було спрямовано на Україну, на виховання українства у душі патріотизму» [Додаток Щ.5] .

Проаналізувавши наукові праці вченого, встановлено, що у них завжди присутній виховний вплив на читача, здійснений шляхом аналізу важливих моральних, естетичних та суспільних проблем, які А. Г. Погрібний розкриває у синхронічному та діахронічному контекстах, що дозволяло окреслити низку шляхів їх вирішення. Майстерність науковця вести діалог з читачами забезпечувала водночас і поповнення їх знання з українознавства, світової історії, літератури та мистецтва. Отже, науковий доробок академіка спрямований на формування всебічно розвиненої особистості, патріота та цінителя мистецтва слова.

Одним із важливих елементів науково-педагогічної діяльності будь-якого викладача ВНЗ є підготовка молодих наукових кадрів, які стануть гідною заміною своєму вчителю. У процесі їх дослідної роботи над обраною темою вони переймають від керівника основи пошуку та характеру викладу досі не відомої інформації, навчаються встановлювати власну оцінку знайденим у бібліотеках та архівах документам, висувати гіпотези щодо розв'язання проблем дослідження, аргументовано доводити свою думку, вести конструктивний діалог тощо. Ріст молодих науковців відбувається поступово. Спочатку студенти досліджують обрану тему своєї дипломної, магістерської роботи. У процесі їх написання оцінюють власні можливості та схильність (талант) до наукової роботи, а вже потім обирають продовжувати чи ні наукові пошуки в аспірантурі, докторантурі та професійній діяльності.

Як показав аналіз архівних матеріалів, А. Г. Погрібний з 1972 року по 2007 рік [308 – 334] мав значну кількість дипломників та магістрантів. На жаль, в архіві Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка та Історичному архіві м. Києва збереглися лише деякі звіти та протоколи засідання кафедри історії літератури та журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. Нами вдалося встановити, що 1979 – 1980 навчального року Анатолій Григорович консультував 4 дипломників, 1981 – 1982 н. р. – 3, 1996 – 1997 н. р. – 3, 1997 – 1998 н. р. – 5, 1998 – 1999 н. р. – 2, 1999 – 2000 н. р. – 2. У 2001 – 2002 н. р. допомагав у написанні 3 дипломних та 1 магістерської робіт, 2002 – 2003 н. р. – 2 дипломних та 2 магістерської, 2003 – 2004 н. р. – 1 дипломної та 1 магістерської [308 – 318].

Проаналізувавши тематику дипломних, магістерських, кандидатських та докторських робіт, помітили, що їх зміст присвячений висвітленню нової для науки інформації з філології та журналістики. Наприклад, дисертаційне дослідження О. В. Чекмишева «Міфо-символічна система публіцистичних текстів С. В. Петлюри в контексті національної міфології» [284] на 1996 рік належала до новаторських, оскільки творчість С. В. Петлюри на той час ще не викликала зацікавлення у науковців. Е. Г. Шестакова у докторській дисертації «Теоретичні аспекти співвідношення текстів художньої літератури та масової комунікації» [293] запропонувала нову концепцію словесності Нового і новітнього часу, основою якої став аналіз співвідношення двох її типів: художньої та масової комунікації. У праці ж С. В. Шебеліста «Особливості розвитку сучасної української есеїстики в системі журналістських жанрів» [289] описано історію есею, узагальнено підходи до інтерпретації жанру, проаналізовано головні жанрові ознаки, розкрито місце есеїстики в системі жанрів журналістики тощо.

Вище зазначене свідчить про те, що Анатолій Григорович у роботі зі своїми аспірантами та докторантами вирізнявся філігранною майстерністю у відборі теми та її наступному розкритті. Йому варто було поставити кілька

запитань про вподобання та зацікавленості філолога, як потім все це трансформувалося у простір журналістики. Як згадують аспіранти та докторанти професора, академік не прагнув змінити їх фахових уподобань, навпаки – завжди шукав спільні точки дотику. Так, І. Головай, згадуючи першу зустріч з А. Г. Погрібним, як з науковим керівником, стверджує, що її хвилювання зникло відразу, як професор заговорив: «Я сиділа, мов зачарована, і слухала, слухала... Скільки нового почула я тоді» [66, с. 454].

Перша зустріч з професором у якості вже наукового консультанта запам'яталася і Е. Г. Шестаковій. Вона згадує, що А. Г. Погрібний розмовляв з нею «спокійно, з зацікавленням, як з тим, кого добре і давно знає, постійно шуткував, іронізував, приводив дотепні приклади, ставив такі запитання, що відразу розуміла, він мене слухає та чує» [66, с. 307]. Знайомлячись із людьми, ведучи діалог зі студентами, він пізнавав людей, цікавлячись їхнім життям, запитував: «Яку книжку ти читаєш? Що думаєш із того чи того приводу? Якими справами живеш?» [66, с. 198]. Таким чином вже на першій зустрічі з молодими науковцями під час невимушеної розмови професор дізнавався про коло їх зацікавлень, аналізував їхню базу знань, життєву позицію, визначав напрями, що охоплюватиме дослідження тощо.

З ним працювалося легко та цікаво. Е. Г. Шестакова, докторант А. Г. Погрібного, зазначає у своїх спогадах, що Анатолій Григорович «умів так розставляти ціннісні акценти, що я вже точно знала, куди і як рухатися далі» [66, с. 308]. Він поважав тих людей, що мали власний погляд на ту чи іншу проблему. І не важливо, якою мовою вона висвітлювалася. Головне – наявність концепції. У цьому плані Анатолій Григорович дотримувався думки, що «не можна відбирати у людини те, що вона любить» [66, с. 309]. Усе це свідчить про толерантність професора, наявність у розмові психологічного аналізу людини, а також про відчуття ним найменших тонкощів своєї професії.

Як зазначає С. В. Шебеліст, аспірант А. Г. Погрібного, професор завжди турбувався про його фаховий рівень, «...він давав мені вирізки з наукових

журналів, де були статті, що безпосередньо стосувалися теми мого дослідження» [Додаток Щ.9].

Діяльність керівника наукового дослідження не обмежувалася лише порадами. А. Г. Погрібний постійно намагався допомогти аспірантам і докторантам. С. В. Шебеліст згадує, що професор, порекомендувавши опублікувати статтю у журналі «Слово і час» «... не обмежився простою порадою керівника аспірантові, а написав рекомендаційного листа головному редакторові, що, звісно, підвищувало мої шанси на публікацію матеріалу, який згодом став одним із цитованих у своїй галузі» [Додаток Щ.9].

Захоплював А. Г. Погрібний аспірантів та докторантів своєю впевненістю, «впевненістю людини, яка звикла не боятися відповідальності» [66, с. 309]. Вони бачили у ньому надійного наставника, що завжди дасть ґрунтовну пораду та підтримає на захисті дисертації. Водночас він належав до вимогливих, добре обізнаних опонентів. Науковці дослухалися до його думки, бо «добре знали, що Анатолій Погрібний непідкупний, об'єктивний і чесно скаже, чи є та чи інша дослідницька робота науковим надбанням» [66, с. 454].

Як стверджує останній аспірант А. Г. Погрібного С. В. Шебеліст, «у роботі з аспірантами Анатолій Григорович був уважним і вимогливим. Він ретельно читав чернетки їхніх напрацювань і робив зауваження на берегах сторінки, коли якийсь аспект потрібно було розкрити докладніше. А наприкінці навіть підбивав підсумки і давав рекомендації» [Додаток Щ.9]. Такий спосіб опрацювання тексту молодих науковців доцільно використовувати і сьогодні у практиці підготовки наукових кадрів, адже це дозволяє активізувати їх увагу на тому, що варто доопрацювати, виявити рівень розробленості проблеми та запропонувати можливі шляхи удосконалення дослідження.

У співпраці наукового наставника з молодими дослідниками надзвичайно важливим для останніх є перейнятий досвід від керівника. Так, С. В. Шебеліст визначив такі риси науково-педагогічної діяльності А. Г. Погрібного, які він використовує у своїй фаховій діяльності: «По-перше, це доброзичливість до

молодого науковця. По-друге, увага до його дослідницьких інтересів без нав'язування своєї теми. Тобто необмеження свободи наукової творчості. Таких же засад я намагаюся дотримуватися зі своїми студентами, яких заохочую обирати цікаві для них теми курсових, бакалаврських і дипломних робіт, щоб написання дослідження не було вимушеним і обтяжливим. По-третє, у Погрібного можна було повчитися читати лекції та тримати увагу аудиторії, котра ним захоплювалася. Це було майстерно. А по-четверте, щоб так викладати, мабуть, треба дуже любити свій предмет і жити ним. Тоді твоя зацікавленість передасться іншим і не перетворюватиметься у «відбувалівку». І звісно, чого можна було повчити в Погрібного, так це працьовитості та похідної від неї творчої плідності» [Додаток Щ.9]. Зазначене вище, на нашу думку, – це своєрідні заповіді, якими має керуватися кожен науково-педагогічний працівник.

Науково-видавничий компонент науково-педагогічної діяльності А. Г. Погрібного полягає у розробці та виданні навчальних програм, методичних рекомендацій, інноваційних спецкурсів, розділів навчальних підручників з історії української літератури.

Визначним науково-педагогічним доробком А. Г. Погрібного є розробка ним у 2000 році програми для студентів Інституту журналістики з навчальної дисципліни «Історія української літератури ХХ ст.» (45 годин лекцій), яка теж є інноваційною за своїм змістом. Розрахована вона на три семестри (5,6,7). Програма складається зі вступу, змісту літературних періодів (література в роки революції на Україні (1917 – 1921 рр.), література 20-х років, література 30-х – середини 50-х років, література кінця 50-х – 60-х рр., література 70-х – початку 80-х років, література на сучасному етапі (від середини 80-х років до наших днів)), списку художніх текстів до курсу та навчальної літератури. Основними завдання зазначеного курсу було те, щоб: розкрити процес «розвитку новітньої української літератури у її реальних суперечностях, найвидатніших художніх здобутках, у боротьбі проти підпорядкування ідеологічним догмам; ознайомити

студентів із найпомітнішими письменницькими іменами та художніми творами; зацентувати увагу на витворенні повноти історико-літературних уявлень про український літературний процес, вияскравити його особливості у сфері журналістської діяльності» [210].

Важливим є те, що програма відображає «білі плями» розвитку української літератури, згадка про які довготривалий час заборонялася, та у зв'язку з цим є малодослідженими. Зокрема розкривалися такі проблемні питання: традиції і новаторство в умовах революційного зламу в суспільстві (1917-1921 рр.); «відлига» в духовному та літературно-культурному житті 50 – 60-х років; боротьба системи з кращими творчими індивідуальностями 70-их – початку 80-х років ХХ ст.; літературні напрямки в роки УНР та громадянської війни та інші.

А. Г. Погрібний значну увагу приділяв розробці інноваційних навчальних дисциплін. Ним розроблено такі спецкурси: «Риси новаторства сучасної радянської прози», «Історія української дожовтневої критики», «Шляхи розвитку дожовтневого літературознавства», «Риси новаторства радянської літератури останніх років та розвиток сучасної літературно-мистецької періодики», «Природа художньої творчості», «Тенденції літературно-мистецького життя в Україні» та ін. Зазначені спецкурси свідчать про те, що професор постійно перебував у наукових пошуках, ознайомлював студентів не з усталеними знаннями з предмета, а з тими, що не знайшли відображення в основному курсі історії української літератури. Із самих їх назв зрозуміло, що у змісті мова йшла про новаторство письменників певного історичного періоду, художню творчість, особливості розвитку літературного процесу. Отримана студентами на спецкурсах інформація поглиблювала їхні знання з предмета, сприяла творчим пошукам.

Розглянемо один зі спецкурсів «Літературно-мистецьке життя в Україні» [213], розроблений професором для магістрантів спеціальності «Видавнича справа та редагування, журналістика» у 2003 році. Аналіз змісту програм

показує адекватність реагування А. Г. Погрібного сучасним викликам того часу, однак вони є актуальними і на сьогодні. Зокрема змістовне наповнення дисципліни (30 годин лекційних) становили неоднозначність і суперечливість процесів розвитку духовної сфери на нинішньому етапі будівництва української держави; специфічні прикмети української літератури на тлі інших літератур світу; характеристику творчих шукань письменників старшої і середньої генерації (нові теми, підходи, стильові пошуки); молоду прозу наших днів; нові теми, нові підходи, стильові пошуки в сучасній українській прозі та ін. Показово, що А. Г. Погрібний розробив навчально-методичне забезпечення, яке розкриває зміст програми («Криниці, яким не зміліти», «Раз ми є, то де», розділи хрестоматії «Українське слово»). Це дозволило йому вдало поєднувати аудиторну та самостійну роботу.

Проаналізувавши змістове наповнення курсу, визначили, що він спрямований на розкриття особливостей нових творів як молодих авторів, так і письменників старшої генерації. Це, в свою чергу, вимагало від укладача програми спецкурсу постійного його змістового оновлення, відслідковування появи у літературному процесі талановитих письменників, а також вивчення та визначення мистецької цінності їх творчого доробку. Отже, А. Г. Погрібний систематично поповнював свої знання, спостерігав за розвитком сучасної літератури і знайомив студентів із новими її здобутками.

З метою унормованості та логічності побудови самостійної роботи студентів А. Г. Погрібний також розробив методичні рекомендації [198] для її проведення з тих курсів, які він викладав, та журнал самостійної роботи, у якому зазначено кількість годин, яка виділяється на самостійне вивчення теми, названо навчально-методичну літературу та засоби навчання, способи контролю (опитування, співбесіда, перевірка читацького щоденника). Рекомендації будувалися на основі програми до курсу дисципліни і склалися з пояснювальної записки, посеместрового списку тем, які виносилися на самостійну роботу, списку художніх текстів до курсу, підруничково-методичної

та навчальної літератури. Таким чином, зазначені методичні рекомендації допомагали студентам ознайомитись з тією кількістю творів та критичними матеріалами, які вони мають опанувати за певний відрізок часу. Усе це підтверджує випереджуваність наукової думки професора щодо ролі самостійної роботи у навчальній діяльності студентів, яка нині є одним із її провідних чинників.

А. Г. Погрібний також є автором розділів кількох підручників [79; 80; 263] та хрестоматій [262; 266].

Результати проведення наукового дослідження певної проблеми з метою встановлення достовірності отриманих висновків потребують оприлюднення та обговорення громадськістю на конференціях, семінарах, круглих столах і т.д. Професор А. Г. Погрібний належав до активних учасників таких заходів. «Викладацький професорський вишкіл допомагав йому підкорювати будь-яку аудиторію» [66, с. 206]. Проаналізувавши архівні матеріали, відзначимо, що у 1995 році він взяв участь у 14 міжнародних та 14 загальноукраїнських наукових конференціях, у 1996 році «загальна кількість доповідей та виступів на різкого роду конференціях, конгресах, з'їздах, переважно міжнародних та загальноукраїнських – не менше 40» [312, ар. 9], у 1997 році він взяв участь у 8 наукових конференціях (міжнародних та загальноукраїнських наукових), 10 зібраннях, присвячених певним визначним датам та виголосив 40 «менш масштабних доповідей» [312, ар. 16], у 1998 році – у 16 міжнародних та загальноукраїнських наукових конференціях, 4 круглих столах, 5 семінарах, 7 зібраннях, присвячених певним визначним датам [313], у 1999 році – у 8 міжнародних та 17 загальноукраїнських наукових конференціях [314], у 2000 році – 9 міжнародних, 24 загальноукраїнських наукових конференціях та 20 міських та університетських [315]. Тематика виголошених промов мала широке спрямування. Вона висвітлювала шляхи реформування освіти в Україні, мовні проблеми, літературознавчі та українознавчі результати наукових досліджень.

А. Г. Погрібний також входив до числа бажаних гостей студентської конференції Інституту журналістики КНУ ім. Т. Шевченка з питань походження, історії та сучасного функціонування української літературної мови та вечорів молодого автора. Одна з організаторів названої конференції, професор А. І. Мамалига, стверджує, що участь академіка у ній стала вагомим внеском у розвиток молодих мовознавців. Запрошуючи А. Г. Погрібного виголосити доповідь, вона бажала, «щоб молодь, яка буде на конференції, почула ще й мудру, виважену думку талановитого професора, в якого глибокі теоретичні думки тісно пов'язуються з їхнім виховним спрямуванням, автора численних ґрунтовних книжок» [66, с. 50].

У протоколах та звітах кафедри історії української літератури та журналістики КНУ ім. Т. Шевченка знайдено звіти А. Г. Погрібного про відвідані конференції та виголошені доповіді, які викликали у слухачів значний інтерес [307 – 334].

Велике враження справила на друзів, колег, студентів промова, виголошена професором на ювілейному вечорі, присвяченому Борису Грінченку [66, с. 365, 400; 260, с. 19 – 20]. Я. П. Гоян згадує, що «доповідач стояв на сцені і дві години говорив про Бориса Грінченка і його подвиг в ім'я української нації, говорив без єдиного папірця в руках, цитував напам'ять сторінки з творів, листів, заповідей письменника...» [66, с. 269]. Такий стиль промови М. В. Гуць, професор Київського міжнародного університету, назвав «найвищим рівнем викладання» [66, с. 51], а доповідь, виголошена академіком, настільки врізалася йому в пам'ять, що той і сьогодні розповідає «студентам, як треба готуватися до виступів і виголошувати їх, маючи на увазі згадану доповідь Анатолія Погрібного, бо це ж зразковий приклад для них, найвищий «пілотаж»» [66, с. 51]. Публічні виступи професора викликали захоплення в аудиторії. Вони відзначалися фактологічною насиченістю, високою аргументованістю та доказовістю, неперевершеним ораторським талантом та енциклопедичністю знань.

Отже, науково-педагогічна діяльність А. Г. Погрібного характеризується високою активністю та результативністю. Він проявив себе як блискучий творчий лектор, організатор, науковець, доброзичливий учитель та колега. Педагогічні здібності професора сприяли вихованню талановитих журналістів, літераторів та перспективних молодих учених. Науковий доробок академіка відзначається глибиною осягнення сутності досліджуваної проблеми, новизною, актуальністю та прогресивністю думки.

Вищесказане дозволяє відзначити, що А. Г. Погрібний був знаковим, високоосвіченим, професійним, інноваційним, креативним, високоморальним науковцем і педагогом. Його науково-педагогічна діяльність, ідеї і погляди не втратили свого значення донині.

3.2. Психолого-педагогічний портрет А. Г. Погрібного

Портрет, як особливий засіб опису людини, є досить популярним у таких видах мистецтва, як живопис та література. Для першого виду мистецтва характерним є зображення її за допомогою олівця або пензля та фарб, а для іншого – слів, їх сполучень та речень.

Для художнього портрета властивим є вираження засобами графіки чи малюнка внутрішнього світу певної особи чи групи людей. На основі візуального сприйняття за портретом можна виявити інтелектуальні та моральні якості людини, її характер, душевний стан.

При створенні літературного портрета того чи іншого персонажа також значна роль відводиться його зовнішньому вигляду, який слугує характеризуючими ознаками його особистісної сутності. Разом з цим значна увага приділяється опису його внутрішнього стану у різноманітних ситуаціях та вчинках, який дозволяє зрозуміти основоположні життєві принципи.

Спільним для літературного і художнього портрета є намагання максимально відобразити правдивий образ особистості. В обох випадках портрет, що створено художником чи письменником, детально описує зовнішність людини, що дозволяє цінителю живопису чи літератури зрозуміти

її характер, дізнатися про спосіб життя та рід заняття. Проте саме мистецтво слова здатне розповісти про особистість значно більше, адже розкриває її психічні стани, у динаміці показує її професійне становлення та взаємодію з соціумом.

Для науково-педагогічної літератури також є характерним побудова професійних портретів, зокрема вчителів, педагогів, науковців.

Теоретичне обґрунтування методики портретотворення педагога-науковця здійснено у працях М. Є. Добрускін [55], В. Ф. Моргуна [148], Л. Юрчак [299], В. В. Шевчук [291] та ін. Їх аналіз дозволив виявити загальні «критерії-характеристики» створення портрета педагога-науковця. До них належать обов'язкове здійснення аналізу з урахуванням просторово-часових змін, відображення потребнісно-вольових переживань, змістовної спрямованості особистості, рівня засвоєння та реалізації діяльності. Значна увага приділяється відповідності чи випередженню соціальним запитам та ідеалізованим образам. За думкою Ю. І. Терещенка, ідеал є світоглядною проекцією освітнього людинотворення. Визначення його граней дозволяє окреслити такі риси людини, які дозволяють їй бути самокерованою, позиціонувати себе особистістю, носієм та поборником національної культури. Науковець вважає, що освітньо-виховний ідеал є моделлю педагогічного творення і самотворення особистості в контексті ідей і цінностей, що відповідають тенденціям соціорозвитку [243, с. 32 – 34, 44, 48].

У педагогіці портрет, як спосіб визначення набору провідних характеристик діяльності педагога, еталонних для самовдосконалення молодого спеціаліста, використовується досить рідко. Опису педагогічного портрета конкретного вчителя чи викладача ВНЗ не приділено належної уваги у сучасних наукових розвідках.

Характерною особливістю опису портрета педагога (на відміну від літературного і художнього, де чітко простежуються авторське бачення людини та ставлення до неї) є об'єктивна оцінка його фахових задатків та здібностей.

У зв'язку з цим нами для опису психолого-педагогічного портрета А. Г. Погрібного використовувалася автобіографія, спогади колег, однодумців, вихованців, рідних, а також архівні документи.

В основу показників педагогічного портрета професора нами взято концепцію педагогічної майстерності, розроблену академіком І. А. Зязюном [166] (гуманістична спрямованість, професійна компетентність, педагогічні здібності, педагогічна техніка).

З метою творення портрета А. Г. Погрібного використовувалися такі характеристики: напрям та сфера педагогічної діяльності; педагогічна майстерність; світогляд; особисті якості; взаємодія з колегами та вихованцями.

Важливими елементами в описі педагогічної діяльності людини та створенні уявлення про неї є наявність відомостей про її фахові вподобання, тобто ту галузь знань, яка стала напрямом її наукових пошуків, здобуття знань, їх передачі молодшому поколінню, а також сферою їх реалізації. Анатолій Григорович Погрібний, професор кафедри історії української літератури та журналістики Інституту журналістики КНУ ім. Т. Шевченка, викладав історію української літератури. Він, як багатогранна особистість, до своїх професійних інтересів відносив не лише досконалу обізнаність із перебігом українського літературного процесу, а й з особливостями журналістської справи (див. Розділ 2.2), цікавився проблемами в галузі українознавства та мовознавства. З огляду на це наукові уподобання професора охоплювали різноманітну тематику: аналіз творчості заборонених комуністичною ідеологією чи досі невідомих письменників (Б. Д. Грінченка, Я. І. Щоголева, Д. К. Гуменної) та педагогів (Х. Д. Алчевської, Г. Г. Ващенко, Б. Д. Грінченка, А. С. Макаренка), осмислення доробку українських класиків (О. Т. Гончара, І. С. Нечуя-Левицького, І. Я. Франка, Т. Г. Шевченка та ін.), теоретико-літературні розвідки [182; 195; 197; 223], просвітницько-педагогічна публіцистика, як реакція на проблеми українського державотворення, дослідження у галузі мовознавства та українознавства. Отже, А. Г. Погрібний належав до викладачів гуманітарної

сфери, які значну увагу приділяють морально-естетичному вихованню студентів.

Як стверджує Г. Г. Погрібна, Анатолій Григорович «цікавився поглядами на виховання мислителів античного світу. Вражався багатством західної педагогіки –працями Песталоцці, Руссо, Спінози, Канта, Шопенгавера.

Вивчав досягнення і українських національних педагогів (відомих і більш-менш відомих) – таких, як: С. Русова, І. Огієнко, І. Стешенко, С. Сірополко, А. Волошин, Б. Грінченко. Саме вони продовжили й розвинули педагогіку Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха, Григорія Сковороди, Тараса Шевченка.

Звертався у своїх статтях, працях і до педагогічних поглядів К. Ушинського та В. Сухомлинського.

Та найбільше присвятив часу працям українського педагога Григорія Ващенко, який розробив власний «Виховний ідеал», найстисліша формула якого вкладається у педагога буквально у три слова «Служіння Богу й Україні!» [Додаток Щ. 6].

У науково-педагогічній діяльності професор керувався гуманістичними принципами. Для нього стало характерним суб'єкт-суб'єктна взаємодія в системі «викладач-студент», що проявлялася у взаємній активності в навчальному процесі, емпатії, толерантності та рефлексивному керуванні діяльністю студентів.

Гуманістичне кредо своєї науково-педагогічної діяльності А. Г. Погрібний визначив ще у вісімнадцятирічному віці: «Справжній педагог – це людина, яка любить життя, благословляє оточуючий світ і – найголовніше – шанує людину у безмежному просторі нашого буття, адже покликання педагога – це возвеличити і підняти до небесних висот Лю – ди – ну!» [Щоденник, 08.02.1960].

Стиль спілкування професора зі студентами демократичний: «А. Г. Погрібний ніколи не кричав на студентів, не ображав, не дозволяв собі

зверхності, а говорив на рівних і вимогливо. Він ніколи не скупився на слова підтримки. «У Вас це добре вийшло», – говорив студентам. Був завжди динамічним» [Додаток Щ.1].

На нашу думку, важливим елементом діяльності педагога є комунікабельність, яка сприяє кращому пізнанню студента (учня), розкриттю його потенціалу. Ця риса стала характерною і для А. Г. Погрібного. Як згадує О. Д. Пономарів, «Анатолій Григорович був дуже комунікабельним у спілкуванні і міг знайти підхід до кожної людини. З ним було цікаво розмовляти, бо він завжди щось нове знаходив у творчості вже відомих письменників, а тим більше тих, яких не дуже популяризували» [Додаток Щ.7].

Найважливішим складником педагогічної майстерності А. Г. Погрібного стало досконале знання предмета, методики його викладання та специфіки студентської аудиторії. З приводу першого, студенти та колеги стверджували, що «складалося враження, точніше, виникало глибоке переконання, що у сфері української професор Погрібний знає все, абсолютно все!» [66, с. 323]. Тому, як влучно стверджує О. Д. Пономарів, професор кафедри мови та стилістики Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, що саме «за знання Анатолія Григоровича поважали студенти» [Додаток Щ.7].

М. В. Гуць, професор Київського міжнародного університету, називає А. Г. Погрібного цілою ходячою енциклопедією [66, с. 58]. Він також зауважує, що академік «кохався не тільки в художній літературі, але й у мистецтві, захоплювався українським фольклором, навіть записував на Чернігівщині народні пісні» [66, с. 58]. Із наведених вище спогадів цілком зрозуміло, що коло інтересів А. Г. Погрібного не обмежувалося знаннями предмета, який він викладав. Анатолій Григорович володів інформацією не лише дотичною до обраної ним галузі професійної діяльності, а й тією, що ставала важливою у процесі його громадсько-просвітницької діяльності.

О. А. Хоменко, який працював з професором в Інституті українознавства, стверджує, що Анатолій Григорович «володів таким інтелектуалізмом, який важко пояснити» [152, с. 94]. Його манера викладу матеріалу поєднувалася «не з якимось академічним снобізмом, високочолістю, прагненням вразити, приголомшити, ошелешити співрозмовника своєю ерудицією, а з якоюсь такою іронією, гумором, дотепністю» [152, с. 94]. Також він відзначає те, що А. Г. Погрібний оперував асоціативним та контекстним знанням, що дозволяло образно та вичерпно відразу відповідати на поставлені запитання.

Як згадує Г. І. Дацюк, студентка А. Г. Погрібного, «у манері його викладання наявна була оптимістична інтонація. А. Г. Погрібний не бубонів, інколи підглядав у свої записи. Він ніколи не зупинявся, не заїкався, вмів надзвичайно структуровано мислити, а тому лекції його були логічно вибудованими. Як правило, А. Г. Погрібний не зупиняв погляду на якомусь студентові, а дивився на нас своїми сірими очима, (...), і погляд його завжди був спрямований кудись повз тебе. Він нібито десь зчитував оте все, ту літературу» [Додаток Щ.1]. Зазначене свідчить про високу лекторську майстерність професора.

Матеріали лекцій А. Г. Погрібний викладав не на основі простого відтворення відомих досліджень, підручників чи посібників, а з «наявністю елементів ділової, конструктивної проблемності, певною мірою, дискусійності» [66, с. 312]. Для нього було важливим познайомити студентів з тими питаннями, що раніше не привертали пильної уваги літературознавців, але є дуже важливими щодо трактування тексту. Тому Анатолій Григорович звертав увагу на кожну деталь у творі та біографії письменника, що потім слугувала б основою пошуків та вироблення власних літературознавчих поглядів. «Саме пояснення до твору в ряді випадків було незвичним, а точніше незвичайним, гостро дискусійним, полемічним» [66, с. 312]. Таким чином, А. Г. Погрібний залучав студентів до роздумів над порушеними тим чи іншим письменником проблемами, учив їх самостійно знаходити правильний шлях вирішення.

А. Г. Погрібний під час занять у ВНЗ створював своєрідне емоційно-енергетичне поле сприйняття подій студентами, що сприяло не тільки успішному засвоєнню знань суб'єктами навчання, а й виховувало любов до української літератури та повагу до творчості письменників інших держав. На думку О. Монаррової [147], це йому вдавалося завдяки тому, що лекції професора «були чимось більшим, ніж викладанням теми до аудиторії». Література стала для А. Г. Погрібного невід'ємною частиною його життя, а тому розповідь студентам про неперевершене багатство українського письменства приносила йому задоволення від заняття своєю улюбленою справою. Кожну лекцію про долю того чи іншого митця він пропускав через своє серце. Тому вираз його обличчя ставав «задумливим, переповненим гордості і завжди трохи сумним» [147, с. 51].

Із першого знайомства студентів із лектором А. Г. Погрібним їм «відразу стало зрозуміло – цей викладач любить студентів, і вчить не тільки для того, щоб просто вчити, а ходить на заняття з задоволенням, щоб привнести в «спотворені» душі сучасної молоді трохи добра та ніжності. Анатолій Григорович ніколи не кричав, але й не давав студентам «сісти собі на голову». Завжди був ввічливий і трохи суворий» [116, с. 49]. Вони ж, у свою чергу, «Сиділи смирно, «як миші», записували лекції, прислухались до кожного слова» [116, с. 50]. Інтелігентна манера викладу та відчуття настрою слухачів сприяла встановленню співпраці між ними. А відвертість та доброзичливість викладача викликала почуття довіри.

Важливою складовою діяльності педагога є підвищення власної професійної кваліфікації. А. Г. Погрібний постійно займався самоосвітою. Він поповнював свої знання не лише у бібліотеках та архівах України, а й за її межами, стежив за перебігом літературного процесу, появою нових авторів, їх неповторним стилем та проблематикою творів. Невідому інформацію з тої чи іншої літературної теми А. Г. Погрібний занотовував і зберігав в окремих

папках [Додаток Л]. Наведене вище є свідченням високої організованості, що проявилася у зібраному Анатолієм Григоровичем літературному архіві.

А. Г. Погрібний володів добре тренованою пам'яттю. Відтворював дослівно значні уривки тексту та знав, у якому виданні розташована потрібна співбесіднику інформація. Відомо, що він легко оволодівав іноземними мовами (англійською, польською, російською, німецькою, сербською і хорватською). З приводу останнього Елеонора Шестакова, докторант професора, згадує, як несподівано запитала Анатолія Григоровича про аномальність в українських творах малої форми і через дві хвилини отримала вичерпну відповідь, у якій окреслено такі дрібниці, як: назви газет, журналів та й навіть рубрик, у яких письменники друкували свої твори, причини вибору ними різних видань для друку власних доробок та ін. Проте найбільше її вразило те, коли А. Г. Погрібний «серйозно і навіть дещо засмучено промовив: «На жаль, я не пам'ятаю всіх сторінок, на яких друкувалися ці твори...» [66, с. 309]. Отже, професор міг легко, без прикладання великих зусиль відтворити знайдену та опрацьовану ним раніше інформацію.

Пам'ять, яка є важливим елементом професійної діяльності будь-якого викладача і визначає рівень його знань, тренувалася А. Г. Погрібним ще з дитинства. Він вивчав напам'ять твори усної народної творчості, грав на домбрі, гітарі, балалайці, мандоліні [66, с. 452]. Таким чином розвивалося зорове, слухове та підсвідоме запам'ятовування.

Уже в юнацькі роки Анатолій Григорович виголошував доповіді на ювілейних вечорах, брав участь у виставах, а з 1964 року, коли навчався на 4 курсі стаціонару філологічного факультету Київського університету, «накинувся на науку настільки, що працівники університетської бібліотеки, мабуть, втомилися носити замовлювані мною (тобто А. Г. Погрібним. – Н. М.) книжки та журнали з книгосховища до читальної зали, в порядку винятку відвели мені (А. Г. Погрібному. – Н. М.) місце біля віконця в самому книгосховищі...» [186, с. 15].

Тренує пам'ять Анатолій Григорович і у зрілому віці. Він поповнює свої знання новими відомостями, які здобуває у світових архівах і бібліотеках з галузі українознавства, вивчає творчість молодих талановитих письменників, дослівно цитує значні уривки з творів українських класиків.

Отже, розвиток пам'яті А. Г. Погрібного залежав від безперервного її тренування, зосередженості на предметі, уважності. Для викладацької діяльності зазначений психофізіологічний процес став важливим знаряддям передачі наступному поколінню найповнішого та детального знання про навколишню дійсність.

А. Г. Погрібний тренував свою пам'ять шляхом вивчення віршів, прозових уривків з літературних творів; освоєння та удосконалення знань з іноземних мов; зацікавлення новими літературними творами та творчістю письменників ХХІ ст.; читання та аналізу кореспонденції, що надходили на радіопередачу «Якби ми вчилися так, як треба», відповіді на них та ін.

Варто зазначити, що інформацію, яку здобував Анатолій Григорович, на нашу думку, запам'ятовувалася системно. Припускаємо, що це відбувалося за таким алгоритмом: здобуті факти – аналіз їх суті – співвіднесення з літературним явищем чи питаннями українознавства. Оскільки інформація запам'ятовувалася не хаотично, а асоціативно-взаємозв'язано, то це сприяло швидшому відтворенню отриманих знань та послідовності викладу матеріалу.

Копітка робота А. Г. Погрібного над підвищенням власних фахових здібностей та розвитком задатків сприяла виробленню індивідуально-творчого стилю науково-педагогічної діяльності.

Невід'ємною частиною психолого-педагогічного портрета А. Г. Погрібного є довершене володіння ним педагогічною технікою та ораторським мистецтвом. Професор – майстер застосування слова як на папері, так і в аудиторії. Його слово – це зброя. Літературне мовлення професора характеризується лексичним багатством, образністю, емоційністю, мелодійністю та чіткою літературною вимовою, успадкованою від матері [186],

яка допомагала викладачу якнайточніше передати суть та емоційну наснаженість твору. Мелодика розповіді передавала такі почуття, як сум, радість, гнів, стурбованість тощо. Це залежало від предмета, про який йшла мова. Г. І. Дацюк, студентці А. Г. Погрібного, запам'яталося у мові професора вживання ним м'якого «ль», твердих шиплячих та їх особлива тональність [66]. Голос його в аудиторії завжди лунав владно та переконливо. В. Ф. Святовець баритонне звучання професора називає спокійним, одомашненим, м'яким і приємним для сприймання [66, с. 319]. Це свідчить про відсутність у викладача хвилювання чи боязні аудиторії, яка для нього ставала колом однодумців. Дотримується такої ж думки і М. Подолянка, яка стверджує, що спокійність та врівноваженість мовлення А. Г. Погрібного свідчить про те, що він належав до тих людей, які впевнені у своїй правоті, яким «є що сказати, і це сказане буде вагомим і значущим» [233].

Однак А. Багряна зазначає, що «слово Анатолія Григоровича не завжди було лагідним. Іноді воно ставало гострим, ніби вістря списа, з яким ідуть на ворога. Це тоді, коли на поверхню вилазили пиха, нещирість, підлість, духовне зубожіння і байдужість» [12]. Професор не терпів у людях зазначених негативних якостей і своїм словом прагнув викоренити та перевиховати їх носіїв. Цьому, на думку А. Багряної, допомагав стиль виголошення промови академіком, у якому поєднувались стислість висловлювання із влучністю та переконливістю. Вона стверджує, що А. Г. Погрібний говорив так, «аби кожне слово перетворювалося на вистріл. Аби кожне слово проникало в найсокровенніші глибини людських душ» [12]. Зазначене вище є підтвердженням того, що професор чудово володів не лише переконливою лексикою, а й знаннями з психології. Вміле їх поєднання сприяло вихованню творчих, ерудованих та перспективних студентів.

Для публічного виступу професора є характерним чіткий ритм розповіді, тобто відсутність пауз, різких змін темпу доповіді, наявність непомітних переходів від аналізу твору до його декламації тощо. Академік Д. В. Степовик,

який разом із Анатолієм Григоровичем викладав в Українському вільному університеті у м. Мюнхен, називає професора «київським літературним златоустом», який притягував «до себе молодь із діаспори й України, щоб сказати їм багато, красиво; щоб послухати його вишукану мову, вловити артистизм його викладацької майстерності» [66, с. 102]. Таким чином стиль викладання А. Г. Погрібного користувався популярністю не тільки в стінах КНУ ім. Т. Шевченка, а й далеко за його межами.

Для ораторського таланту А. Г. Погрібного характерна яскрава емоційність промови. Н. М. Сидоренко стверджує, що його «темпераментні лекції нікого не залишали байдужим...» [250, с. 11]. Така характеристика виступу перед аудиторією А. Г. Погрібного свідчить про те, що викладач мав певний стиль подачі матеріалу – жвавий, насичений, запальний та зацікавлюючий. Його власна рефлексія життя та творчості письменників сприяла не лише виокремленню та передачі студентам тих переживань та думок, які закладено автором в основу твору, а й впливала на їх інтелектуальний розвиток та творчі пошуки.

Анатолій Григорович, як філолог, літературознавець та фахівець своєї справи, чудово був обізнаний не лише з творчістю українських класиків, а й цікавився творами молодого письменницького покоління, а це в свою чергу формувало та поповнювало його систему знань. «Він легко вступав у дискусії з будь-якими опонентами й завжди виходив логічно-переконливим переможцем» [66, с. 318]. А. Г. Погрібний мав значний лексичний запас слів та велику ерудованість, будував та висловлював свою думку філігранно доказово так, що співрозмовник-слухач відразу ж погоджувався з ним. Його жива, багата на художні засоби мова приваблювала оточуючих своєю мелодійністю та легкістю. А. Мордюк, яка належала до студентів професора, підтверджуючи наведену вище думку, згадувала, що на лекціях А. Г. Погрібного «не хотілось робити нічого іншого, крім того, що слухати. Навіть дехто боявся записувати, щоб випадково нічого не пропустити» [249].

Віталій Святовець стиль виголошення лекції А. Г. Погрібного називає «чаклунським». Це пов'язано з тим, що професор «золотослівно, віртуозно заплітав у канву власної оповіді логічно-доречні образні міркування – оздоби з творчої спадщини митців, учених» [66, с. 313]. Це насамперед образно та емоційно наснажувало вплив викладеного матеріалу на студентів і сприяло кращому розумінню теми, що розглядалася.

Одним із незаперечних елементів ораторського таланту є вміння переконувати та доводити правильність висловленої думки. Ним учений володів дуже добре. Звернімо увагу на те, що докази, які надавав професор на підтвердження свого судження, були обґрунтованими та підкріпленими документально. Тому цілком зрозуміло, що він на лекціях студентам-журналістам неодноразово наголошував на правдивому, об'єктивному, виваженому та перевіреному висвітленні життєвих подій у ЗМІ, адже належав до прихильників справедливості, точності та достовірності.

Для оратора важливим є не лише логічно побудована змістовна розповідь, а й вміння слухати та відчувати оточуючих. Однобічність та закритість доповідача веде до нерозуміння та відстороненості аудиторії. Професор А. Г. Погрібний завжди вислуховував та допомагав студентам слухними порадами як під час занять, так і поза ними.

Про терплячість та вміння слухати академіка свідчать спогади М. М. Сухомозського [258], якого Анатолій Григорович свого часу врятував від виключення з факультету журналістики Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, хоч знав того хвилин сорок, але повірив його відвертій сповіді, та Е. Г. Шестакової, його докторантки. Вона зазначає, що педагог «розмовляв зі мною спокійно, з зацікавленням, як з тим, кого добре і давно знає, постійно шуткував, іронізував, приводив дотепні приклади, ставив такі запитання, що відразу розуміла, він мене слухає та чує» [66, с. 307]. По-перше, таким чином професор легко розкривав уподобання співрозмовника, а по-друге, це сприяло виробленню довіри та бажання співпраці. П. С. Щириця згадує, що

навіть усмішка А.Г. Погрібного поєднувала у собі «особливу приязнь і довіру» [66, с. 421].

Про майстерність оратора свідчить вмiла iмпровiзацiя, яка багато в чому залежить вiд мiри обiзнаностi доповідача з темою доповiдi та iншими сумiжними науками, умiння iх логiчно пов'язати. Як стверджує I. Р. Семенчук, «Анатолiй Григорович – творча особистiсть» [333, ар. 37], а тому вiн легко та фiлiгранно точно пояснював матерiал з української лiтератури, застосовуючи iнформацiю, що стосувалася психологiї, iсторiї, журналістики тощо. Завжди «ерудицiя викладача служила дiлу, тобто ерудицiя була не заради ерудицiї, а щоб пiдсилити висловлену думку, пiдтвердити її» [333, ар. 36]. Обiзнанiсть А. Г. Погрібного з рiзними галузями знань дозволяла максимально точно описати психологiчний портрет письменника, героїв його творiв, сiвставити особливостi розвитку української i свiтової лiтератури, показати вплив iсторичних процесiв на iх розвиток та формування свiтогляду поетiв та прозаїкiв, виокремити тi факти, якi є важливими для фахiвцiв-журналістiв. Тобто лектор мав на метi розкрити проблематику доповiдi об'ємно, охопивши всi можливі деталi, що сприяли б її повному висвітленню. А. Г. Погрібний «радив викладачам бути уважними навіть до скупих рядкiв бiографiї письменника, журналіста, дошукуватися в них елементiв, деталей, що могли б стати iмпульсами майбутнiх творчих пошукiв, уподобань, прямувань» [45, с. 8].

Елементом творення портрета будь-якого педагога є опис його зовнiшнього вигляду, загальний аналіз якого розкриває особливостi характеру людини та її естетичні вподобання.

Як зазначає Г. I. Дацюк, студентка професора у 1973 році, «Анатолiя Григоровича не можна було, звичайно, не помітити серед викладачiв. Це була молода, дуже приваблива людина, чисто вiзуально дуже харизматична, у якiї внутрiшня краса органiчно поєднувалася iз зовнiшньою. Викладач був європейцем. Навiть одяг його був європейським [Додаток Щ.1].

А. Г. Погрібний мав вишуканий смак. Н. М. Сидоренко стверджує, що професор «був красивим і в костюмі з краваткою (як у 70-х – 80-х ХХ ст.), а особливо – у вишиванках, якими, як нам здавалося, навіть пишався» [250, с. 12]. Колеги та друзі А. Г. Погрібного пригадують цю його любов до вишиванок та розповіді про ті цікаві історії, які з ними пов'язано. Професор носив цей атрибут гардеробу не завжди, хоча він дуже йому пасував. Анатолій Григорович належав до цінителів української культури. Як стверджує О. А. Хоменко, вишиванка насамперед характеризувала вміння викладача «переживати світ української культури» [152, с. 97] і ні в якому разі не належала до простого ритуального елемента. А. Г. Погрібний жив українською аурою, а тому легко передавав свої знання та любов до усього того, що є її частиною, своїм студентам та радіослухачам передачі «Якби ми вчилися так, як треба».

Привітна усмішка, як прикметна риса обличчя академіка, виражала любов та повагу до оточуючих і викликала симпатію у студентів до викладача. Зазначену думку підтверджують спогади П. С. Щириці, студента та аспіранта А. Г. Погрібного. Він стверджував, що з перших хвилин зустрічі з професором йому насамперед запам'яталася «рідкісного сяйва усмішка, в якій поєдналась якась особлива приязнь і довіра. Саме так – особлива» [66, с. 421].

Про надзвичайно проникливі блакитно-прозорі очі Анатолія Григоровича згадує його друг П. М. Мовчан. На його думку, «вони відбивали порухи його душі: нічого не втаював, не приховував» [66, с. 204]. Це говорить про відкритість думок А. Г. Погрібного та його відвертість. Про впевненість та відсутність будь-якого негативу в особі професора свідчать спогади Л. В. Голоти, яка пригадує легкість його ходи, «коли йшов, то високо тримав голову, його зграбна постать зберігала оту хлоп'ячу летючість, з якою дітваки збігають з гори, широко розвівши руки – наче обіймають цілий світ» [66, с. 201]. З вищесказаного випливає те, що Анатолій Григорович ніколи не зраджував власним принципам, а тому й не мав причин відводити очі від

оточуючих. Він завжди поспішав втілити власні ідеї у життя, приваблював своєю життєрадісністю та енергійністю.

Важливою основою науково-педагогічної діяльності викладача є його світоглядні та особистісні якості, які неупереджено свідчать про духовний стан педагога та про готовність до педагогічної діяльності. Названі якості тісно пов'язані. Світогляд є основою сформованості особистості, її характеру. А. Г. Погрібний мав високоморальні та життєдайні принципи та риси вдачі, керувався гуманістичними переконаннями існування.

Влучно охарактеризував життєву позицію А. Г. Погрібного Богдан Коломієць, на той час студент Інституту журналістики: «... він – справжній українець! Патріот. Має характер бійця! – дає відсіч, протистоїть українофобам усіх мастей! Так, він інтелігент, інтелектуал найвищої проби. А ще професор – переконаний оптиміст, – і це подивовує й зворушує. Його зустрічали і проводжали студенти аплодисментами» [66, с. 348]. Висловлені студентом враження від спілкування з професором свідчать про те, що вихованці захоплювалися і поважали А. Г. Погрібного за стійкість життєвих позицій, силу духу, інтелектуалізм та віру у те, що знайти вихід можна з будь-якої ситуації.

Якщо Б. Коломієць наголошує на постійній оптимістичності академіка, то О. С. Коновалено додає ще й те, що «Погрібний залишався беззастережним романтиком відданості справі й віри у те, що кожен захід, кожен крок і кожен вчинок мусять бути відкритими, відвертими, щирими, або й оголеними» [95]. Тобто Анатолій Григорович дотримувався думки, що досягти поставленої мети можна лише з хорошими намірами, довіряючи оточуючим, і ні в якому разі не приховувати правдивої інформації.

Про те, що А. Г. Погрібний – це палкий український патріот [68, с. 224], стверджує і М. П. Оцун, який у цьому плані характеризує його як «акумулятора, сповідальника, випромінювача, рефлектора української національної ідеї, що був і залишається прикладом, яким має бути громадянин у будь-якому суспільстві, аби почуватися у ньому повноцінним і

самодостатнім» [66, с. 401]. Своім палким словом та власним прикладом професор навчав українців любити свою Батьківщину, мову, культуру, людей.

Професора поважали за незмінність та відстоювання своїх переконань. Наведену думку підтверджує В. О. Карпенко [81], М. Т. Нестерчук [Додаток С₅] та Р. Ш. Чілачава [66, с. 336 – 338]. «А. Погрібний ніколи не приховував своїх поглядів, навіть тоді, коли вони розходилися з позицією людей, від яких залежали його особистий спокій та власне благополуччя. Тому для багатьох він був не ручним і незручним – бо непоступливий» [81, с. 28]. Підтримує думку професора і Н. М. Сидоренко, яка підкреслює, що А. Г. Погрібний «був справжній у всьому – у педагогічній і громадській діяльності, у письменницьких роздумах і публіцистичних виступах, у спілкуванні з колегами і студентами: без загравання і поблажливості, без даремних обіцянок та ілюзорних планів» [250, с. 10 – 11]. Це свідчить про такі якості, як чесність та відвертість, що у спілкуванні з людьми мають велике значення. Такі особистості завжди викликають до себе довіру та повагу, адже незмінно виконують покладені на них сподівання. Так, В. П. Коротя-Ковальська стверджує, що А. Г. Погрібний завжди дотримувався слова, і насамперед володів «талантом бути Людиною» [66, с. 408].

На основі світоглядних позицій сформувалися в А. Г. Погрібного риси характеру, що зазначені на рис. 3.1. Проаналізуємо вияв деяких з них.

Характер А. Г. Погрібного В. О. Яворівський [66, с. 206], В. Г. Дончик [56, с. 211], М. Г. Жулинський [68] характеризують такими епітетами, як цілісність, потужність та крицева твердість. Це свідчить про те, що професор завжди дотримувався своєї думки, не порушував принципів та доводив розпочату справу до логічного завершення. Він не піддавався негативним впливам з боку оточуючих, легко відділяв фальш від щирості.

Рис. 3.1 Основні риси характеру А. Г. Погрібного

Г. І. Дацюк називає таку чесноту А. Г. Погрібного, як «несамовита працьовитість». Саме вона, на її думку, «вирізняла його особистість, що завше перебувала у русі, енергії слова, пошуку, обороні й наступі. Він не відпочивав!» [66, с. 340]. Зазначену думку підтверджує в інтерв'ю і П. М. Мовчан, стверджуючи, що «коли потрібно готувати якийсь документ на правлінні, яке відбувалося кожену середу (а тоді ми готували гори документів: чи день писемності, чи героїв Крут, чи День соборності, апеляції до всіх президентів), і коли казали: «Нехай хтось сяде і напише», то уже перший проект під кінець засідання правління був накиданий Анатолієм Григоровичем. Потім ми доопрацьовували його. Анатолій Григорович був надзвичайно оперативним. Це винятково яскрава постать індивідуального покрюю. Таких не буває» [Додаток Щ. 4].

Г. Т. Гайовий зазначав, що працездатність, наполегливість та зібраність Анатолія Григоровича стала основою його енциклопедичної освіченості, колосальної ерудиції та феноменальної пам'яті. Колеги та друзі [66, с. 359] у своїх спогадах неодноразово підкреслювали, що професор ненавидів

лідарство і вважав його спокусою, що не дозволяє рухатися вперед. Про його працьовитість свідчать видані ним монографії, наукові статті, розроблені програми, нові спецсемінари, проведені радіопередачі та різного роду виступи.

До однієї зі складових характеру А. Г. Погрібного, на думку П. М. Мовчана та Г. Гайового, належала пунктуальність. «Він завжди вчасно встигав усюди. Спокійно, не кваплячись, без паніки й метушливого поспіху» [66, с. 357]. Якщо ж спізнювався або від'їжджав у відрядження, то обов'язково попереджав, що також свідчить про повагу до оточуючих.

Л. В. Голота [66, с. 196 – 201], А. Ю. Мокренко [146], Г. Л. Токмань [66, с. 172 – 179] стверджують, що академік належав до людей надзвичайно скромних та простих у спілкуванні. «Уже тоді, коли його пізнавали на вулицях – хто в лице, а хто по голосу – ніколи не дивився поверх людських голів. Дивився в очі. І що особливо прикметно – дивився живими очима. Зацікавленим поглядом. Дивився бачучи» [66, с. 198]. З наведеної думки чітко простежується той факт, що А. Г. Погрібний поважав співбесідника, не випромінював пихи та уїдливісті, намагався розгледіти в людині притаманні їй риси (інтелектуальні можливості, світогляд, життєву позицію та ін.), сприймав кожного як індивідуальність. На думку Г. Л. Токмань, це все йшло «від його української, по-дитячому щирої і відкритої душі» [66, с. 178].

Викликало повагу у співбесідників та колег шанобливе ставлення А. Г. Погрібного до оточуючих. В. Й. Клінчак, заслужений журналіст України, стверджує, що професор до нього, значно молодшого віком, «завжди звертався на «Ви», лише декілька разів, може два чи три, звернувся на «ти»» [66, с. 254]. Отже, академік не належав до фамільярних людей, поважав кожную особистість незалежно від вікової різниці, у душі не мав ні краплини заздрості [66, с. 273].

В. Д. Гончар наголошує на делікатності та совісності А. Г. Погрібного. Це свідчить про те, що професор будь-яку роботу (наукову, педагогічну, громадську) виконував на високому рівні та не допускав можливості неякісного її виконання. Також В. Д. Гончар зазначає, що Анатолій Григорович – це

людина «з глибокою внутрішньою культурою, з «потужним силовим полем духовності і краси»» [40]. Тобто мистецькі вподобання та переконання А. Г. Погрібного залишалися незмінними протягом його життя. Лише естетично, духовно та проблематично багата творчість залишалася у його полі зору. Він не розмінювався на графоманство та масовість літератури.

Професор «мав добрий слух не лише на слово, а й на ідею, ініціативу, завжди їх радо підхоплював. Якщо йому це було близько, включався в справу з півоберта і працював на повну силу» [66, с. 200]. Отже, А. Г. Погрібний завжди підтримував нові та прогресивні кроки для вирішення певної проблеми і при цьому належав до людей, які не бояться «рутинної роботи» [66, с. 282]. Цієї ж думки дотримується і В. Г. Дончик, який стверджує, що професору не властиво було запропонувати «ідею і не включитися самому в її реалізацію» [56, с. 213]. Він не перекладав виконання своїх обов'язків на інших людей, усе виконував самостійно, справно та невтомно. Як стверджує В. Ф. Святовець, «Спішив, квапився зробити якомога більше корисного для людей і для суспільства» [66, с. 317].

Про безкорисливість професора свідчать В. Г. Дончик [56] та В. О. Карпенко [81]. Професор «звик робити людям добро, нічого не вимагаючи навзаєм» [81, с. 265]. «Скрізь, хоч би де і на якій роботі чи посаді він був, він ніколи не дбав про власні інтереси й вигоди» [56, с. 213].

Н. М. Сидоренко підкреслює таку притаманну А. Г. Погрібному рису характеру, як відповідальність. Вона стверджує, що Анатолій Григорович завжди залишався «щирим, доброзичливим, розуміючим у будь-яких обставинах, незалежно від посад, завантаженості громадськими дорученнями, необхідності квапитися зі статтею чи заповненням індивідуального плану...» [250, с. 10]. Це підтверджує ще й той факт, що професор сумлінно ставився до виконання покладених на нього службових обов'язків.

В. О. Карпенко [81], О. Леонтович [66, с. 391 – 392], О. Ф. Черногуз [66, с. 273 – 277], Г. Ятківська [66, с. 405 – 406] доповнюють духовний портрет

професора такими рисами, як уважність, чуйність, доброзичливість, лагідність, надійність.

Також характеру А. Г. Погрібного притаманна рішучість та твердість у прийнятті та виконанні доленосних рішень.

Влучно та об'єктивно охарактеризувала такі риси А. Г. Погрібного, як непоступливість власним принципам, працьовитість, щирість, чуйність, турботливість І. Молчанова, прочитавши лаконічного адресованого їй листа професором. Вона помітила, що «круто нахилені у правий бік літери свідчать про його вміння йти проти обставин і перемагати їх, але не списами гострих настанов, а округлими наполегливими переконаннями. Стрімкість швидкого письма розповідає про намагання громадського діяча, який хоче скрізь встигнути, утиснутись в особисту добу 36, ба й 48 звичайних людських годин. Часті знаки оклику, що аж злітають над текстом, і розмашистий підпис – то вже свідчення широкої бентежної натури, котра на події відгукується не лише розумом, але й серцем! Та головне – зміст послань, завжди уважний до адресата, наповнений турботами саме про нього – поки ще невідомого загалу, та реальні заходи на підтримку знов-таки адресата – шкільної вчительки або провінційного діяча українства» [66, с. 417 – 418]. Таким чином, постать академіка випромінювала свої світоглядні та особисті риси характеру не лише у безпосередньому спілкуванні з особистістю, а й у листуванні шляхом емоційної та значеннєвої насаженості слова.

Одним із важливих елементів в описі портрета педагога є висвітлення ставлення вихованців та колег до його діяльності. А. Г. Погрібного дуже поважали і любили як студенти, так і колеги.

Як стверджує О. Д. Пономарів, «Анатолій Григорович не був зверхнім, фамільярності не дозволяв, але й не був зарозумілим. З ним було дуже просто і викладачам, і студентам. Студенти любили його і дружили з ним. Особливо дружні стосунки А. Погрібний мав з вихідцями з Чернігівської області

[Додаток Щ. 7]. Це свідчить про відкритість професора для спілкування та допомоги у розв'язанні навчальних питань.

Як згадує колишній вихованець Анатолія Григоровича, а нині головний редактор газети «Літературна Україна» С. Б. Козак, студенти «любили свого викладача і «ходили на Погрібного», як театрали – на «Івченка» чи на «Ступку», а футбольні фанати – «на Блохіна» чи «Безсонова». «Навіть найледачіші й найзакоханіші з нас – студентів-журналістів, залишали шевченківський сквер (біля університету), де просиджували «нецікаві лекції», і сходилися до аудиторії на ту годину, коли мала початися лекція професора» [90, с. 4]. Отже, своїм влучним словом, енергійністю, «розкутістю знань, захопленістю і залюбленістю у свій предмет» [250, с. 11] професор знаходив спільну мову із незацікавленими до навчання студентами, пробуджував у них бажання до отримання знань, до саморозвитку та самозбагачення.

Важливим судженням в описі психолого-педагогічного портрета А. Г. Погрібного є спогади його колеги Т. В. Старченко, яка стверджувала, що професор об'єднував людей спільною метою, випромінював завжди енергію та був налаштований на співпрацю. Про настрій, який створював своєю появою професор на кафедрі історії літератури та журналістики КНУ ім. Т. Шевченка, вона зазначає, що «усе починалося з того, що рвучко відчинялися двері – і на кафедрі з'являвся стрімкий, завжди усміхнений, осяяний якоюсь особливою доброзичливістю професор Погрібний. Моментально його оточували студенти, у ту ж таки хвилину він ставав конче потрібним комусь із аспірантів, методистів, викладачів! Створювався такий собі симпатичний вир, якесь дуже привабливе багатоголосся, і найприкметнішим було те, що уся ця поліфонія бриніла й сповнювалася радістю! Це була радість від спілкування із справжнім Учителем, Наставником» [66, с. 322]. І Головай, аспірантка А. Г. Погрібного, стверджувала, що та доброзичлива атмосфера, яка панувала навколо професора, відкритість, манера його спілкування «свідчили про одне – незвичайна, дужого чину Людина» [66, с. 454]. Отже, наведені вище спогади відображають стиль

науково-педагогічної діяльності А. Г. Погрібного, який полягав у впевненості в собі та власних діях, готовності до виконання професійних обов'язків та відчутті задоволення від цього, спрямованості на допомогу оточуючим (колегам, аспірантам, студентам), доброзичливості та відкритості.

На основі зазначеного вище можна стверджувати, що психолого-педагогічний портрет А. Г. Погрібного в багатьох чинниках є свідченням досягнення професійних вершин, які можуть слугувати ідеальним образом для нинішніх та майбутніх поколінь педагогів і науковців.

3.3. Науково-педагогічна спадщина А. Г. Погрібного як чинник модернізації освіти України

Оцінку значимості науково-педагогічних поглядів А. Г. Погрібного для сьогодення ми здійснювали шляхом аналізу їх реальної та потенційно можливої імплементації у сучасну систему освіти.

Підкреслимо, що в багатьох інтерв'ю відчувається ностальгія по особистості А. Г. Погрібного. Зокрема Павло Мовчан у розповіді нам стверджував: «Його порожнечу, те місце, не заповниться дуже довго... Він був такий субстанціональний, що довго ще, багато ще часу мине, поки може (якщо є у житті так, і особливо у суспільному) з'явиться така категорія як замітник. А заміників не буває. Тому втрата Анатолія Погрібного, його відсутність позначається на температурі політичній і не лише у громадському сегменті» [Додаток Щ.4].

Важливою є також думка В. П. Покася, що «...якби більше було таких як Анатолій Григорович у 90-ті роки ХХ ст. та й зараз, то питання національного виховання не стояло б на сьогоднішній день так гостро. У 1993 – 94 рр. ним було акцентовано на національній спрямованості освіти та виховання. Залишився б він тоді хоча б ще на кілька років, то це б пришвидшило проведення політики у напрямі національної школи, національної системи виховання» [Додаток Щ. 8].

Прогностичність ідей А. Г. Погрібного підкреслює Г. І. Дацюк, яка зазначає: «Анатолій Григорович належав до сучасних людей. У 70-ті роки він випереджав час як викладач. А. Г. Погрібний мислив на перспективу. Для нього було важливо зробити якийсь посил не тільки для думання, але й для чину. Тому для цієї людини важливо було захопити кожного національною ідеєю, спроектованою на рідний простір, на українськість» [Додаток Щ. 1].

Виявлені нами у розділі 2.2. принципи, тенденції, закономірності науково-педагогічної та громадської діяльності А. Г. Погрібного безпосередньо корелюють із підвищенням якості освіти, яка для сучасної української освітньої системи є пріоритетним напрямом її розвитку. Розв'язання названої проблеми є надзвичайно важливим, адже постійне стремління до поліпшення цієї галузі сприяє зростанню інтелектуального потенціалу нації, неперервному здійсненню удосконалення професійних здібностей особистості до рівня світових стандартів, що сприяє мобільності, обміну та здобуттю прогресивного досвіду щодо поліпшення функціонування певної сфери діяльності.

Вітчизняні вчені (В. П. Андрущенко [9], С. М. Квіт [85], В. Г. Кремень [102], В. І. Луговий [122], І. Р. Совсун [252]) ведуть гостру дискусію щодо можливих шляхів, засобів та умов підвищення якості освіти. З огляду на це важливим кроком стало прийняття Верховною Радою та затвердження Президентом України у 2014 році Закону України «Про вищу освіту» [71], що унормовує та регламентує порядок реформування зазначеної галузі у названому напрямі, одним із основних положень якого є надання максимальної автономії вищим навчальним закладам, що є значним проявом відходу від централізації та здійснення демократизації системи вищої освіти.

Важливим засобом підвищення якості освіти є врахування національних своєрідностей виховання, що занотовано у працях відомих українських педагогів (Г. Г. Ващенко, М. П. Драгоманова, І. І. Огієнка, М. І. Пирогова, С. Ф. Русової, В. О. Сухомлинського, К. Д. Ушинського та інших). Детальне вивчення їх творчого доробку та використання запропонованих ідей на

практиці в органічному поєднанні з кращими світовими набутками сприяє виробленню оптимально-продуктивного шляху реформування освітньої галузі.

Значний внесок у цьому напрямі здійснив А. Г. Погрібний. У зв'язку з цим П. М. Мовчан підкреслює «... можна розвивати ті книги, що видала «Просвіта» (5 видань). Фактично майже вся публіцистика А. Погрібного була реалізована у видавничому центрі «Просвіта». У нас був «зелений коридор» не тому, що нічим було заповнити, а тому, що це найболючіше, найтрепетніше і на сьогоднішній день пульсує те його слово. Очевидно, А. Погрібний невикористаний як людина пасіонарна, яка потім згорає, коли не знаходить великого якби свого поля, людина закроена на великий формат: політичний, суспільний [Додаток Щ.4].

Невичерпним джерелом упровадження національного виховання є видання шеститомника праць українського педагога-психолога Г. Г. Ващенка, редактором, упорядником та автором більшості передмов якого був А. Г. Погрібний. На думку А. Г. Погрібного, «творча спадщина Г. Ващенка розкривається перед сучасним читачем вже у достатньо вияскравленому вигляді» [23, с. 3] і «...з успіхом прислужиться як глибшому пізнанню цієї особистості, так і зміцненню засад української духовності, національної освіти і виховання в нашій країні» [23, с. 3]. Завдяки ініціативі А. Г. Погрібного видане зібрання творів Г. Г. Ващенка є важливою інтелектуальною опорою для розвитку і саморозвитку його ідей. Вони вивчаються в курсах «Педагогіки» та «Історії педагогіки» усіх вищих педагогічних навчальних закладів.

Корисними для розвитку української освіти є погляди А. Г. Погрібного, які є синкретизмом повчань народної педагогіки, аналіз історичних умов функціонування та висновків щодо напрямів її реформування з урахуванням сучасних суспільних запитів. Актуальним на сьогодні залишається твердження професора про те, що освіта має «...беззастережно виховувати в нас людину європейської освіченості, раз, патріота України, людину з українським державним почуттям, два» [Додаток Ш]. Таким чином наголошується на

розвитку у людині органічно поєднаних двох складових: національної свідомості та відкритості до педагогічних, інформаційних-технічних, культурних досягнень інших народів. Тобто освіта спрямована на формування не ізольованої особистості, а як частинки світового товариства.

Керувався А. Г. Погрібний у своїй науково-педагогічній та громадській діяльності концепцією людського капіталу, «згідно з якою освіта, наука – то є ключовий чинник економічного зростання...» [97, с. 7]. Ця концепція є актуальною для сучасної України, яка має не лише збільшувати інвестиції у культурно-освітню сферу, а й утримувати відтік за кордон своїх інтелектуальних та фізичних ресурсів шляхом створення нових робочих місць та забезпечення можливості професійного зростання. Необхідно докласти максимум зусиль для поліпшення економічного стану освітньо-культурної галузі та створення робочих місць.

З огляду на виявлені нами принципи, тенденції та закономірності науково-педагогічної та громадської діяльності А. Г. Погрібного її безперечно можна схарактеризувати як рух на випередження.

На сьогодні залишаються ключовими для реформування освіти запропоновані професором принципи демократизації та «нарощування нею свого державо- і націєтворчого покликання, перетворення у силу, повністю, беззастережно підпорядковану інтересам Української Держави, націлену на її інтелектуальне зміцнення» [97, с. 9].

На перше місце в освітньому процесі А. Г. Погрібний ставив національне виховання, яке, на його думку, «...то не те, що може бути або може й не бути; це – першооснова демократичних засад освіти й виховання, першооснова поваги держави до самої себе» [97, с. 12], яке ні в якому разі не виключає загальнолюдські цінності. Для кожної країни воно має своє своєрідне значеннєве наповнення, оскільки об'єднує у собі географічні, історичні, психологічні та світоглядні особливості певного народу. Особлива увага Анатолія Григоровича до національного виховання пояснюється тим, що саме

воно сприяє утвердженню національної ідеї, самоідентифікації особистості серед різних народів світу, збереженню та передачі власної культури та традицій наступним поколінням тощо. З огляду на це національне виховання об'єднує в собі окремі напрями: громадянське виховання, патріотичне, естетичне, музичне, фізичне, екологічне та ін. [207, с. 386].

Для Української держави сьогодні є важливим укорінення в освітньому процесі національного виховання, зміст якого наповнений культурно-історичним надбанням українського народу. Його утвердженню сприяє теоретико-методична база, що ґрунтується на вітчизняному та світовому досвіді; особистісно-зорієнтована спрямованість навчання; звернення особливої уваги на родинне виховання; діяльність різноманітних дитячих організацій та позашкільних освітньо-виховних закладів; ознайомлення суб'єктів навчання лише з високохудожніми творами літератури та мистецтва; обмін духовними надбаннями серед українців, що знаходяться на території країни чи за її межами; ґрунтовно підготовлені національно спрямовані кадри [54].

Слід зазначити, що, будучи безкомпромісним у впровадженні національної ідеї у системі освіти, А. Г. Погрібний здійснював це не прямолінійно, волюнтаристськи, а гнучко, з максимальним врахуванням готовності до цього суспільства. Так, В. П. Покась, характеризуючи його діяльність як першого заступника міністра освіти України (1992 – 1994 рр.), зазначає, що «на перше місце своєї діяльності А. Г. Погрібний відразу ж поставив мовну політику, максимальний перехід освітніх закладів на українську мову навчання. Це було на часі і правильно. Слід відмітити, що відразу ж була негативна реакція на це так званого сучасного Південного Сходу: «не перейдемо, бо в нас російськомовне населення...». Проте вирішено було перевести негайно дошкільні заклади, школи, профтехучилища, вищі навчальні заклади на україномовне навчання, але без фанатизму, із збереженням відповідності до національного складу населення. Таким чином, А. Г. Погрібний у 1992 році започаткував мовну політику щодо приведення у

відповідність до національного складу населення мережі навчальних закладів освіти України. Оскільки Анатолій Григорович був філологом, то продумував все до деталей. Він для підсилення ролі української мови здійснив стимулюючий крок – введення обов'язкового вступного іспиту з неї. А оскільки більшість випускників бажало вступати у вищі навчальні заклади, то вчителі мали обов'язково підготувати учнів для контролю знань з української мови та літератури. Наявні були також деякі послаблення для національних меншин. А. Г. Погрібний для залучення навчальних закладів південного сходу до активного переходу на українську мову викладання здійснював опору на історію. Наприклад, під час відбудови Донбасу, переселення українців на його відродження та роботу на шахтах. У зв'язку з цим там відкривалося багато україномовних шкіл. Погрібному випало у 90-ті роки повертати ситуацію до отих 50-х років» [Додаток Щ. 8]. Така виваженість, вдумливість, системність у здійсненні національного виховання особливо необхідна сьогодні у такий важкий для України час.

Важливим є твердження А. Г. Погрібного про те, що національне виховання має пронизувати всі освітні рівні. Адже лише системне ознайомлення з провідними здобутками українського етносу, починаючи від дитячого садка та закінчуючи ВНЗ, формує національно-свідому особистість, яка відчуває себе у суспільстві повноправним громадянином.

Одним із основних документів, розробленим під керівництвом А. Г. Погрібного, стала Концепція національного виховання, що затверджена Всеукраїнською педагогічною радою працівників освіти 30 червня 1994 року. Хоча в опублікованому варіанті Концепції [99] Анатолій Григорович не значиться в її авторах, проте В. М. Герасименко стверджує, що той «...безпосередньо працював над нею. ... Генеральна лінія розроблена ним, а ми вже відпрацьовували» [Додаток Щ.2]. На сьогодні вона набула подальшого розвитку в Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, затверджена колегією Міністерства освіти і науки України 27 березня 2015 року.

У вказаній Концепції здійснюється опора на кращі здобутки системи національного виховання, отримані під керівництвом А. Г. Погрібного. Так, «в основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку українського суспільства та української політичної нації» [100]. У концепції також підкреслюється, що «найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації» [100]. Завдання патріотичного виховання, що представлені в концепції, також підпорядковані «утвердженню в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України; ... утвердженню гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства; культивуванню кращих рис української ментальності – працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, обережного ставлення до природи» [100]. Водночас у зв'язку з викликами часу у Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді здійснено значний ухил на патріотичне виховання.

Спостерігаємо вплив Державної програми «Освіта» («Україна XXI ст.»), Концепції національного виховання (1994 р.) на Концепцію національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015 р.). Зміст положень вказаних документів перегукується у принципах національного виховання (принцип національної спрямованості, принцип самоактивності й саморегуляції, принцип полікультурності, принцип соціальної відповідності, принцип історичної і соціальної пам'яті, принцип міжпоколінної наступності).

Також у Концепції, затвердженій колегією МОН України у березні 2015 року, реалізується висловлена Анатолієм Григоровичем пропозиція системності, тобто здійснення названого виховання у дошкільних навчальних закладах, загальноосвітніх школах, позашкільних навчальних закладах та ВНЗ.

С. В. Шебеліст підкреслює, що «науково-педагогічні погляди Анатолія Погрібного були сконцентровані на питанні національного виховання, що досі залишається актуальним і набуває нових імпульсів. Не менше він переймався розбудовою наукових інститутів України за кордоном, найперше – Українського вільного університету в Мюнхені (Німеччина). Нині у світі вкрай мало закладів, які на системному рівні вивчають мову, літературу, культуру, історію України, удоступнюють її західній аудиторії, популяризують знання про Україну. А УВУ є одним із них, але його потенціал уповні не реалізований через брак уваги і фінансової підтримки з боку самої України» [Додаток Щ. 9]. Вважаємо, що така діяльність є особливо необхідною і є важливим напрямком ознайомлення світової спільноти з надбаннями української культури та об'єднання українців всього світу.

У міжнародному співробітництві професор дотримувався принципу ініціативності – розробка українською стороною та підписання угод про співпрацю з міністерствами освіти інших країн, щоб «... з допомогою нашої освіти звучала і набирала свого авторитету і Держава Україна» [Додаток Ш].

Важливу роль у реформуванні системи освіти має і запропонований А. Г. Погрібним принцип її гуманітаризації, який є сьогодні досить актуальним. Оптимальне співвідношення гуманітарних та природничих дисциплін в освітніх закладах України сприяє насамперед формуванню в особистості цілісної картини світу, суспільних цінностей та розвиває її різносторонні вміння.

Процес імплементації нового Закону України «Про вищу освіту» (1 липня 2014 року) спричиняє до реформування цієї галузі і наближення її до рівня світових стандартів. З метою виконання положень зазначеного закону 25 листопада 2014 року Міністром освіти і науки України С. М. Квітом було скасовано наказ № 642 «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента», який закріплював перелік та обсяг гуманітарних предметів у навчальних планах ВНЗ. Спостерігається негативна тенденція

зменшення кількості годин на їх викладання, що призведе до продукування вузькоспеціалізованих фахівців.

Особливо важливою для сучасної української освіти залишається позиція А. Г. Погрібного щодо поліваріативності її навчально-методичного забезпечення. Дотримуючись демократичного принципу, стверджував, що вчитель має сам обирати підручник, за яким навчатимуться учні, вносити необхідні правки у навчальні програми, оскільки лише він оцінює особисті можливості та рівень засвоєння матеріалу вихованцями [173].

Нині здійснено крок для впровадження цієї ідеї А. Г. Погрібного. Відповідно до Наказу МОН від 11.12.2014 р. №1461 «Про проведення конкурсного відбору оригінал-макетів підручників для учнів 4 та 7 класів загальноосвітніх навчальних закладів» [93] конкурсний відбір підручників не обмежується трьома переможцями, а допущені до використання підручники обираються вчителями відповідно до їх концептуального бачення навчальних предметів, власних методичних уподобань, особливостей регіону, методичних традицій тощо. Сприяє поліваріантності навчально-методичного забезпечення і відміна грифів навчальних посібників та підручників для вищих навчальних закладів.

А. Г. Погрібний був глибоко переконаний, що «...всі наші підручники, всі наші методи, всі наші розробки методичні і так далі, все це мусить бути оперте в два береги – один берег – це загальнолюдські цінності, вони рівно великі може ці береги, і другий берег – це власно національний берег ..., отже нам треба це творити так, щоб оці наші підручники, методики вони були б обернені в багатовікову товщу історії, традиції нашого українського народу» [Додаток Р]. Ці пропозиції сьогодні реалізуються в підручниках 4-х та 7-х класів, які отримали гриф Міністерства освіти і науки України й унормовані у вимогах до оцінювання підручників (пункт 9, 10. Додаток 1 до наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження інструктивно-методичних матеріалів» 12.01.2015 № 9) [93].

Використовував Анатолій Григорович поліваріативність у своїй науково-педагогічній діяльності шляхом постійного оновлення програм національно-патріотичного спрямування, розробки інноваційних спецкурсів та підручників, стежив за розвитком літературного процесу, а тому миттєво реагував на оновлення тематики лекцій та семінарів, зміст яких містив синтез інформації з архівних джерел, монографій та публіцистики України, США, Канади, Німеччини тощо.

Для сучасної середньої та вищої освіти є актуальним особистісно-орієнтоване навчання. А. Г. Погрібний також особливу увагу звертав на розвиток творчої особистості, яка після здобуття освіти проявлятиме креативність під час вирішення фахових проблем. Він використовував на лекціях та семінарах дискусію, під час якої суб'єкти навчання висловлюють та доводять власну думку за допомогою фактів, розв'язують певну проблему та роблять узагальнення. Впливав на формування творчої особистості і зміст лекцій професора, оскільки оригінальне їх наповнення сприяло творчій мотивації, яка у поєднанні із частково-пошуковими та творчими завданнями розвивала творчі здібності студентів. Ця думка підтверджується в інтерв'ю з Г. М. Гримич, яка стверджує, що «особливої уваги в оцінці педагога А. Погрібного вартує те, що саме такі викладачі можуть формувати тип нової людини, здатної на самостійне мислення. Анатолій Григорович великого значення надавав розвитку творчості молодій людині, студента (і не тому, що він працював у Інституті журналістики, який вважався творчим сам по своїй суті)» [Додаток Ш].

Значним резервом для національного, зокрема патріотичного виховання, є здійснення сучасних програм у медійному просторі. На жаль, у цьому сьогодні спостерігається відчутне відставання.

Характеризуючи радіопередачу А. Г. Погрібного «Якби ми вчилися так, як треба», Г. І. Дацюк зазначає: «Я вважаю, що зараз подібної публіцистичної передачі про українську мову і про сучасні українські проблеми просто немає.

Анатолій Григорович завжди надавав велику вагу слову. Часто у своїх лекціях озвучував уривки з творів українських письменників і вмів підібрати влучне слово для вираження потрібної думки чи почуттів. Пам'ятаю його хороші слова, живі слова. У випусках передачі «Якби ми вчилися так, як треба» вони також наявні: «мова – це нація»; «з рідним словом ми дужі»; «українська мова об'єднує». Ці посили є актуальними і сьогодні» [Додаток Щ. 1].

Невичерпним джерелом для поліпшення підготовки студентів та викладачів педагогічних ВНЗ є педагогічні досягнення А. Г. Погрібного, які відображено у його психолого-педагогічному портреті.

У підготовці вчителів, викладачів та журналістів широко використовуються аудіозаписи радіопередач «народного професора» «Якби ми вчилися так, як треба».

Отже, вищезазначене засвідчує фундаментальність, надійність, цінність, наскрізність, прогностичність громадських та науково-педагогічних ідей А. Г. Погрібного.

Висновки до третього розділу

1. Здійснивши системний аналіз науково-педагогічної діяльності А. Г. Погрібного відповідно до її складових елементів, виявили, що професор блискуче, сумлінно та продуктивно поєднував усі без винятку компоненти, які органічно пов'язувалися між собою. Результати своєї науково-дослідної роботи він обов'язково застосовував під час освітнього процесу шляхом оновлення змісту лекцій, розроблення програм та інноваційних спецкурсів, написання розділів підручників. Глибока обізнаність А. Г. Погрібного зі сферою діяльності, майстерність лектора, який зацікавлював студентів із першої ж хвилини заняття, дієвість та безмежне захоплення професією – все це сприяло висококваліфікованій підготовці молодих перспективних фахівців та наукових кадрів.

2. Проектування психолого-педагогічного портрета А. Г. Погрібного здійснювалося відповідно до таких чинників: напрям та сфера педагогічної

діяльності; педагогічна майстерність; світогляд; особисті якості; взаємодія з колегами та вихованцями. У зв'язку з цим виявлено, що успішності науково-педагогічної діяльності А. Г. Погрібного сприяли його особисті риси характеру (енергійність, життєрадісність, чуйність, лагідність, простота, зібраність, уважність, непоступливість, твердість, самостійність, рішучість, впевненість, сміливість, наполегливість, пунктуальність, ініціативність, цілеспрямованість, самовдосконалення, відповідальність, чесність, доброзичливість, доброта, добропорядність, щирість, надійність, безкорисливість, скромність, відкритість, делікатність, совісність, працьовитість, шанобливість, активність, допитливість, креативність, кмітливість, результативність, інноваційність), світоглядні переконання (оптимістичність, сповідування загальнолюдських цінностей, дотримання особистих принципів), висока компетентність та захопленість обраною професією.

3. Актуалізовано науково-педагогічні погляди А. Г. Погрібного для модернізації української освіти, зокрема вищої. Наголошується на важливості використання у сучасному освітньому процесі ВНЗ принципів гуманізації та гуманітаризації освіти та виховання творчої молоді. Виявлено, що ідея поліваріативності професора в навчально-методичному забезпеченні сьогодні поступово втілюється шляхом надання МОН України самостійного права вибору вчителями оригінал-макетів підручників, які подано на конкурс у 2015 році, ліквідації грифів підручників та навчальних посібників для вищої школи. Часткова реалізація ідеї А. Г. Погрібного запровадження національного виховання в українській освіті здійснюється в Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015 р.).

Основні наукові результати цього розділу опубліковано у працях автора [131; 136; 142].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і нове розв'язання важливого й актуального завдання, що полягає в обґрунтуванні та систематизації педагогічних поглядів, принципів, тенденцій та закономірностей науково-педагогічної та громадської діяльності А.Г. Погрібного, описі його психолого-педагогічного портрета та визначенні місця доробку професора в українській педагогічній науці та практиці.

Результати дослідження підтверджують гіпотезу, покладену в його основу, а реалізовані мета й завдання дають можливість сформулювати висновки й рекомендації, що мають теоретико-практичне значення.

1. Аналіз історіографічної та джерельної бази дає підстави стверджувати, що науково-педагогічна та громадська діяльність А.Г. Погрібного є недостатньо висвітленою.

Нами проаналізовано наукову літературу за темою дослідження, здійснено її систематизацію та поділ на групи: праці педагога-науковця; навчально-методичний доробок професора; довідково-енциклопедичні видання; нормативні документи; монографії, підручники та навчальні посібники; спогади колег, вихованців, однодумців; дисертаційні дослідження; статті; інтерв'ю; архівні матеріали. На основі здійснення системного аналізу літератури за темою наукового дослідження виокремлено такі його напрями: науково-педагогічна діяльність; освітньо-просвітницька публіцистика професора; втілення ідей українознавства у навчально-виховний процес; міжнародна освітня діяльність; управлінська діяльність та її результати; особливості громадської діяльності.

2. Конкретизацію змісту поняття «науково-педагогічна діяльність» здійснено за допомогою об'єднання різних підходів до понять «наукова» та «педагогічна діяльність», виділення у ній не лише змістових компонентів, а й психологічного, соціального та функціонального контекстів.

3. В основу виокремлення періодів науково-педагогічної та громадської діяльності А.Г. Погрібного обрано знакові події, які стали поштовхом до його творчих та суспільно-корисних здобутків. У результаті обґрунтовано такі періоди: пошуково-пропедевтичний (1960 – 1970 рр.) – період здобуття першого педагогічного досвіду, розвитку професійних здібностей, обрання напряму творчих пошуків; науково-педагогічного становлення (1970 – 1992 рр.) – період становлення як науковця й педагога, початок активної громадської діяльності та співпраці з українською діаспорою США, прояв пошуків шляхів вирішення проблем української освіти; управлінсько-педагогічний (1992 – 1994 рр.) – період активних реформаторських дій у галузі освіти на посаді першого заступника міністра освіти України; педагогічно-просвітницький (1994 – 2007 рр.) – період досягнення вершин педагогічної майстерності, поширення педагогічного доробку Г.Г. Ващенка, заснування Всеукраїнського педагогічного товариства імені Григорія Ващенка, ведення освітньо-просвітницького діалогу з українцями під час ефіру радіопередачі «Якби ми вчилися так, як треба».

4. На основі аналізу біографії науковця, архівних матеріалів, спогадів колег та друзів визначено, що на формування науково-педагогічного та громадського світогляду А.Г. Погрібного, його нестримного бажання до професійного саморозвитку та самовдосконалення, становлення як науковця, педагога, громадського та політичного діяча впливали такі чинники: родинне виховання та приклад батьків; повоєнне середовище, в якому він зростав; система освіти, в умовах якої відбувалося становлення особистості академіка; авторитет учителів та викладачів (А.О. Іщука, М.П. Комишанченка); особисте знайомство з українськими письменниками (Б.Д. Антоненком-Давидовичем, П.Г. Тичиною, О.Т. Гончаром та ін.); дослідження творчих досягнень Б.Д. Грінченка та Г.Г. Ващенка; вивчення освітнього досвіду інших країн; самовдосконалення та самоосвіта протягом усього життя.

5. Виявлено принципи, тенденції та закономірності науково-педагогічної та громадської діяльності А.Г. Погрібного. Їх моделювання здійснювалося відповідно до названих чотирьох періодів.

Основними принципами науково-педагогічної діяльності професора є: україноцентричність (національна самоідентифікація, незламна національна самосвідомість, беззастережний патріотизм), стійкість поглядів, висока вимогливість до себе, інноваційна спрямованість, несамовита працездатність, наскрізна креативність, максимальна об'єктивність в оцінці фактів, подій та явищ.

Аналіз напрямів науково-педагогічної та громадської діяльності А.Г. Погрібного дозволив виокремити тенденції та закономірності зазначених вище видів діяльності педагога: підпорядкування державної, громадської та педагогічної діяльності втіленню ідей українського патріотизму, боротьба за збереження історичної пам'яті, неперервне фахове самовдосконалення, максимальна зорієнтованість на впровадження власного науково-педагогічного світогляду (підтримка творчої молоді, розробка інноваційного навчально-методичного забезпечення), реалізація особистісно-орієнтованого підходу, освітньо-просвітницьке спрямування громадської діяльності (для всіх чотирьох періодів); здійснення науково-педагогічної діяльності за межами України, теоретичне та практичне втілення розроблених завдань реформування української освіти, розробка та пропагування принципів демократизації, гуманізації та гуманітаризації освіти в Україні (другий-четвертий період); освітньо-просвітницька співпраця з українською діаспорою (третій-четвертий період).

6. Нами описано психолого-педагогічний портрет А.Г. Погрібного. За основу його представлення обрано такі характеристики: напрям та сфера педагогічної діяльності; педагогічна майстерність; світогляд; особисті якості; взаємодія з колегами та вихованцями. У результаті аналізу багаточисленних періодичних, архівних джерел та інтерв'ю виявлено домінуючі риси характеру

професора: емоційні (емоційність; енергійність; життєрадісність; чуйність; лагідність; простота); вольові (непоступливість; твердість; самостійність; рішучість; впевненість; сміливість; наполегливість; пунктуальність; ініціативність; цілеспрямованість; самовдосконалення; відповідальність); моральні (чесність; доброзичливість; доброта; добропорядність; щирість; надійність; безкорисливість; скромність; відкритість; делікатність; совісність; працьовитість; шанобливість) та інтелектуальні (активність; допитливість; креативність; кмітливість; результативність; інноваційність).

А.Г. Погрібний був еталонним майстром науково-педагогічної справи. Його гуманістична спрямованість, професійна компетентність, інноваційність, енциклопедичність, педагогічні здібності та техніка є взірцевими.

7. Здійснено актуалізацію ідей та досвіду науково-педагогічної та громадської діяльності А.Г. Погрібного в сучасних умовах: демократизація, гуманізація та гуманітаризація освіти; утвердження поліваріативності освіти та її навчально-методичного забезпечення; використання особистісно-орієнтованого підходу; запровадження національного виховання по всій освітній вертикалі; входження українських закордонних навчальних закладів до національної системи освіти, запровадження їх державної підтримки.

8. Отримані наукові результати та висновки дисертаційного дослідження дають підстави запропонувати рекомендації стосовно доцільності використання, впровадження досвіду та педагогічних ідей А.Г. Погрібного з метою модернізації української освіти, зокрема вищої, в умовах глобалізації та інформаційної революції: посилити увагу до національного виховання дітей та молоді в усіх навчальних закладах України, збільшити кількість годин на викладання дисциплін суспільно-гуманітарного блоку, особливо для природничо-технічних спеціальностей; використовувати записи радіопередачі «Якби ми вчилися так, як треба» як наочний матеріал для формування та розвитку лекторської майстерності студентів, викладачів ВНЗ; відновити

діяльність осередку Всеукраїнського педагогічного товариства імені Григорія Ващенка у м. Києві.

Використання досвіду науково-педагогічної діяльності А.Г. Погрібного пропонується здійснювати на таких рівнях: законодавчому – під час розробки нормативних освітніх документів; організаційно-методичному – під час наповнення змісту лекційного курсу «Історія педагогіки», розширення змісту дисципліни «Педагогічна майстерність», написання праць з історії педагогіки та дидактики, підручників, посібників, розробці інноваційних спецкурсів та спецсемінірів з педагогіки та історії педагогіки для вищих навчальних закладів педагогічної освіти; теоретико-практичному – у роботі наукових гуртків та творчих групах, під час написання курсових, дипломних, магістерських робіт та наступних наукових пошуках.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний аналіз науково-педагогічної та громадської діяльності А.Г. Погрібного. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у поглибленому теоретико-практичному вивченні просвітницької діяльності професора та значимості Всеукраїнського педагогічного товариства імені Григорія Ващенка для української освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. А. Погрібний відвідує американську школу // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1993. – Ч. 109. – С. 1.
2. Анатолій Погрібний: Письменники не підуть у влади на повідку [Електронний ресурс] // Україна молода. – 2003. – № 200. – Режим доступу: <http://umoloda.kiev.ua/number/48/164/980/>.
3. Агаркова Н. Вечір на честь 125-річчя Григорія Ващенка / Н. Агаркова // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 2003. – № 32. – С. 12.
4. Адаменко О. О. Освітня діяльність та науково-педагогічні погляди Василя Захаровича Смаля (1930 – 1987 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О.О. Адаменко ; Ін-т вищ. освіти НАПН України. – К., 2010. – 20 с.
5. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія : підруч. [для студ.] / А. М. Алексюк; Міжнар. фонд "Відродження". – К. : Либідь, 1998. – 558 с.
6. Алчевская Х. Д. Полгода из жизни воскресной школы: из записной тетради учительницы воскресной школы / Х. Д. Алчевская. – СПб. : Тип. Скороходова, 1895. – 126 с.
7. Андрущенко В.П. Аксіологічна платформа педагогічного процесу (проблема формування) / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2013. – №3 (дод. 1). – Тематич. вип. «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». – Т. 1. – С. 10 – 13.
8. Андрущенко В. «Доктрина. Початок шляху» / В. Андрущенко // Від першої особи. Діалоги про освіту: інтерв'ю, опубліковані в газ. «Управління освітою». – К., 2002. – С. 45 – 52.
9. Андрущенко В. Педагогіка майбутнього – педагогіка компромісу / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2014. – № 3 (дод. 2). – Тематич. вип. «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». – Т. 1. – С. 16 – 18.

10. Артемчук Г. І. Методика організації науково-дослідницької роботи : навч. посіб. [для студентів та викладачів вищих навч. закладів] / Г. І. Артемчук, В. М. Курило, М. П. Кочерган. – К. : Форум, 2000. – 271 с.
11. Бабчук Е. Упав на льоту / Е. Бабчук // Слово просвіти. – 2010. – Ч. 40 (7-13 жовтня). – С. 9.
12. Багряна А. Його остання Покрова (есеї-спогад про Анатолія Погрібного) / А. Багряна // Слово просвіти. – 2010. – Ч. 40 (7-13 жовтня). – С. 9.
13. Баран Є. Книжка нового і оновленого... / Є. Баран // Слово Просвіти. – 2007. – № 28. – 12–18 липня.
14. Березівська Л. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : монографія / Л. Березівська. – К. : Богданова А.М., 2008. – 406 с.
15. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. – Кн. 1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
16. Бобіна О. Теорія та практика гуманітаризації вищої технічної освіти: новий етап і нові проблеми / О. Бобіна // Вища освіта України . – 2006. – №2. – С. 45 – 48.
17. Бойко В. Письменники Києва і Київська влада: Бесіда з головою Київської організації НСПУ Анатолієм Погрібним / В. Бойко // Вітчизна. – 2004. – № 3-4.
18. Бондар В. І. Концепція пошуку предмета дидактики як науки продовж XVII-XIX століття / В. І. Бондар // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. – Рівне, 2015. – Вип. 12 (55). – Ч. I. – С. 48 – 57.
19. Брюховецький В. З ним велося легко... / В. Брюховецький // Погрібний А. Поклик дужого чину / А. Погрібний. – К. – 2009. – С. 225 – 227.
20. Василенко В. А. Концепція національної освіти Махатми Ганді : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01 / В. А. Василенко ; Інститут педагогіки АПН України. – К., 1994. – 34 с.

21. Василик Л. Сучасна світоглядна публіцистика літературно-художніх видань в контексті історії української журналістики: концептосфера національної ідентичності: дис. ... доктора наук із соціальних комунікацій : спец. 27.00.04 / Любов Василик. – К., 2010. – 473 с.
22. Василів В. Фонд допомоги школам України / В. Василів // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1993. – Ч. 144. – С. 8.
23. Ващенко Г. Твори. Спогади. Статті. / Г. Ващенко. – К. : Школяр, 2006. – Т.6. – 464 с.
24. Висліди конкурсу Фундації УВУ ім. Воляників-Шабівських / Професорове бюро Фундації УВУ// Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 2012. – № 3. – С. 13.
25. Відбувся світовий з'їзд вчителів // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1993. – Ч. 162. – С.1.
26. Відбувся семінар творчої молоді України – 95 // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1995. – № 129. – С. 3.
27. Відділ української літератури (художньої словесності) // Українознавство. – 2011. – № 4. – С. 56 – 62.
28. Вірний М. Радіограма – документ доби / М. Вірний // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 2001. – № 47. – С. 17.
29. Вісті з УВУ / Секретаріат УВУ // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1993. – Ч. 167. – С. 3.
30. Вовк Л. П. Історія освіти і педагогіки в загальній, методологічній і професійній культурі майбутнього вчителя: посібник-коментар із пропедевтики вивчення історії педагогіки / Л. П. Вовк; [Мін-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – 331 с.
31. Волощук І. С. Педагогічне дослідження : навч. посіб. / І. С. Волощук ; Ін-т вищ. освіти АПН України, Ін-т обдарованої дитини. – К., 2009. – 390 с.

32. Галів М. Виступи з доповідями на форумі НТШ в Нью-Йорку (від лютого 1994 до червня 1995) / М. Галів // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1995. – Ч. 169. – С. 3, 5.
33. Гальченко С. Помер Анатолій Погрібний / С. Гальченко // Газета по-українськи. – 2007. – №469. – С. 3.
34. Гаєцький Ю. 25-ліття учительського семінару (1985 – 2009) / Ю. Гаєцький // Рідна школа. – 2009. – Ч. 3 (154). – С. 23 – 24.
35. Гентош О. Він служив Батьківщині / О. Гентош // Педагогічна думка. – 2012. – № 1. – С. 12 – 14.
36. Гентош О. Григорій Ващенко: повернення в Україну / О. Гентош // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 2004. – № 41. – С. 25.
37. Гентош О. Згуртував освітянську спільноту / О. Гентош, О. Вишневецький // Освіта. – 2007. – №46. – С. 5.
38. Гентош О. Конференція освітян і проблеми держави. До 10-річчя заснування у Львові Педагогічного товариства імені Г. Ващенка / О. Гентош // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 2005. – № 23. – С. 16.
39. Глазунова Л. Російська мова в незалежній Україні: про перспективи вивчення «великого и могучего» в нашій країні розмова спецкора «Освіти з першим заступником міністра освіти А. Г. Погрібним / Л. Глазунова // Освіта. – 1993. – №30. – С. 2.
40. Гончар В. Про Анатолія Погрібного / В. Гончар // Слово Просвіти. – 2010. – Ч. 40 (7-13 жовтня). – С. 9.
41. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – Київ-Вінниця, 2008. – 278 с.
42. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 375 с.
43. Гості з України в Чикаго / Око // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1993. – Ч. 131. – С. 3.

44. Гримич Г. Працой і будеш знаменитим / Г. Гримич // Журналістика. – 2014. – № 13. – С. 34 – 36.

45. Гримич Г. Університетська професура: А.Г. Погрібний / Г. Гримич // Наукові читання Інституту журналістики. Присвячено пам'яті А. Г. Погрібного. 23 грудні 2008 р. / [за ред. В. В. Різуна; наук. ред. Н. М. Сидоренко; упоряд. Л. В. Боярська, І. М. Забіяка]. – К. : Інститут журналістики, 2009. – Вип. 16. – С. 6 – 10.

46. Грінченко Б. Д. Зібрання творів : Педагогічна спадщина. Кн. 2 / Б. Грінченко ; [кер. проекту, голова ред. ради: Огнев'юк В. О. ; ред. рада : Хоружа Л. Л. [та ін.] ; упоряд. Олена Мислива [та ін.] ; коментарі, примітки : Яременко В. В. ; художнє оформ. Нестерової Т. В.]. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. – 422 с.

47. Гуманітарна педагогічна парадигма вищої освіти: монографія / [Г. Онкович, В. Андрущенко, М. Бойченко та ін.]. – К.: Педагогічна думка, 2007. – 333 с.

48. Гунчак Т. Пам'яті Анатолія Погрібного / Т. Гунчак // Свобода. – 2007. – № 42. – С. 21.

49. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки / Н. М. Гупан. – К. : А.П.Н., 2002. – 224 с.

50. Гусак П. М. Історія педагогіки України : посібник [для студ. вузів України] / П. М. Гусак, Л. А. Мартіросян. – Луцьк, 1996. – 164 с.

51. Дзюба С. Якби ми вчилися так, як треба, то... вчилися б у Погрібного / С. Дзюба // Хвиля десни. – 2014. – 26 липня. – http://www.hvilya.com/news/jakbi_mi_vchilis_tak_jak_treba_to_vchilisja_b_u_pogribnogo/2014-07-26-4863 (Дата звернення: 15.10.2014). – Назва з екрана.

52. Дебич М. А. Проблема гуманізації вищої освіти в діяльності Юнеско : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / М. А. Дебич. – К., 2012. – 20 с.

53. Дем'яненко Н. М. Учительські інститути в системі педагогічної освіти України (друга половина XIX – початок XX ст.): монографія / Н. М. Дем'яненко, І. М. Кравченко. – К. : Фенікс, 2010. – 510 с.
54. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). – К. : Райдуга, 1994. – 61 с.
55. Добрускін М. Е. Соціально-психологічний портрет вузовського педагога / М. Е. Добрускін // Соціологічні дослідження. – 1995. – № 9. – С. 137 – 141.
56. Дончик В. Інакше він не міг / В. Дончик // Погрібний А. Поклик дужого чину / А. Погрібний. – К., 2009. – С. 211 – 217.
57. Дончик В. Анатолій Погрібний: «Бог дарував нам Україну... Будьмо ж гідними цього дару» / В. Дончик, П. Кононенко // Погрібний А. Поклик дужого чину / А. Погрібний. – К., 2009. – С. 7 – 22.
58. Другий конгрес Всеукраїнського педагогічного товариства ім. Гр. Ващенка відбувся // Рідна школа. – 1998. – № 119. – С. 16.
59. Енциклопедія освіти / АПН України; голов. ред. В. Г. Кремень; [підгот. : Авшенюк Н. М. та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1036 с.
60. Жадько В. Коли дозріє душа українця? / В. Жадько // Слово Просвіти. – 2011. – Ч.18 (5-11 травня). – С. 10.
61. Жадько В. Ми Вас не забули, Анатолію Григоровичу / В. Жадько // Українська літературна газета. – 2012. – № 20. – С. 4.
62. Жадько В. У пам'яті Києва: науковий фотоілюстрований довідник-посібник / В. Жадько. – К. : Фенікс, 2007. – 480 с.
63. Жадько В. Феномен історичної пам'яті в контексті творчої діяльності особистості / В. Жадько // Вища освіта України. – 2006. – №4. – С. 29 – 33.
64. Жадько В. Якби ж ми вчилися так, як ви навчали.../ В. Жадько // Кримська світлиця. – 2012. – №40. – С. 4.

65. Жеребіло І. Обличчя кафедри: кілька коротких інтерв'ю / І. Жеребіло // Журналістика: наук. зб. – 2014. – № 13. – С. 172 – 213.
66. Життя і чин Анатолія Погрібного: наук. розвідки, ст., спогади / [упоряд. Л. Голота]. – К. : Просвіта, 2011. – 488 с.
67. Жугай В. Творчий вечір Ігоря Качуровського / В. Жугай // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 2003. – Ч. 33. – С. 11.
68. Жулинський М. Той, що не давав спати на волі / М. Жулинський // Погрібний А. Поклик дужого чину / А. Погрібний. – К., 2009. – С. 219 – 224.
69. З виступу Анатолія Погрібного // Освіта. – 1995. – №45 – 46. – С. 9.
70. З історії наукових студій викладачів НПУ імені М. П. Драгоманова (до 180-річчя Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова) / за наук. ред. проф. Л.П. Вовк, О С. Падалки; [Л.П. Вовк, О. С. Падалка, О. В. Назаренко, О. В. Вознюк]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – 362 с. – (Серія: Наукова діяльність професорсько-викладацького складу НПУ імені М. П. Драгоманова: теорія і сучасність).
71. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page>.
72. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
73. Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>. – Назва з екрана.
74. Зарубінська І. Б. Формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів (теоретико-методичний аспект) : монографія / І. Б. Зарубінська. – К. : КНЕУ, 2010. – 348 с.
75. Звернення учасників Установчого Конгресу Всеукраїнського педагогічного товариства імені Григорія Ващенка до вчителів загальноосвітніх шкіл, ПТУ, викладачів вищої школи, вихователів – усієї освітянської

громадськості України / Учасники Конгресу // Освіта. – 1995. – № 36 (160). – С. 2.

76. Зязюн І. А. Краса педагогічної дії: навч. посіб. [для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навчальних закладів] / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач. – К., 1997. – 300 с.

77. Івченко О. Самовідданий патріот / О. Івченко // Освіта. – 2007. – № 46. – С. 3.

78. Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1993. – № 5.

79. Історія української літератури другої половини ХІХ ст. – К. : Видавництво Київського університету, 1979. – 398 с.

80. Історія української літератури. Друга половина ХІХ ст. – К., 2002. – 376 с.

81. Карпенко В. Анатолій Погрібний: дума – про Україну, праця – для України ... (спогади про колегу і друга) / В. Карпенко // Українознавство. – 2008. – №1. – С. 28 – 30.

82. Карпенко В. Мовна карта у виборчих перегонах – далі зросійщення / В. Карпенко // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1999. – № 29. – С. 5 – 6.

83. Кафедра історії літератури і журналістики // Інститут журналістики Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка: довідник. – К., 1998. – С. 9– 10.

84. Кафедра історії літератури і журналістики // Інститут журналістики Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка: довідник. – К., 2005. – С. 11 – 14.

85. Квіт С. Потрібні зміни: зміст і завдання освітніх реформ / С. Квіт // Освіта України. – 2015. – № 5. – С. 4 – 5.

86. Кедрин І. Боротьба за освіту в Україні / І. Кедрин // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1993. – Ч. 108. – С. 2.

87. Клименко В. Помер публіцист, літературний критик, громадський діяч Анатолій Погрібний / В. Клименко // Час і події. – 2007. – № 46. – С. 1.
88. Климончук О. Кричуца втрата для України / О. Климончук // Освіта. – 2007. – № 46. – С. 6.
89. Коваль О. Освіта України – протистояння систем / О. Коваль // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1999. – № 13. – С. 13, 27.
90. Козак С. Він з тих, на кого надія / С. Козак // Погрібний А. «Україна навпаки» / А. Погрібний. – Детройт: Українські вісті, 1995. – С. 3 – 10.
91. Комітет збірки фондів видання педагогічної спадщини проф. Григорія Ващенка: оголошення // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1997. – № 233. – С. 3; 1998. – № 51. – С. 3.
92. Кондратенко Г. Теоретичні аспекти та практика становлення гуманітарного світосприйняття майбутніх педагогів / Г. Кондратенко // Педагогічний альманах. – 2011. – Вип. 12. – Ч. 3. – С. 17 – 21.
93. Конкурс підручників: нормативні документи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/konkurs-pidruchnikiv/normativni-dokumenty.html>.
94. Коноваленко О. Слово, як криця / О. Коноваленко // Освіта. – 2002. – №1-2. – С. 3.
95. Коноваленко О. Усе посіяне – зійде / О. Коноваленко // Освіта. – 2007. – №46. – С. 1.
96. Кононенко П. Шлях чесний і несхибний / П. Кононенко, М. Дробноход, О. Хоменко та ін. // Освіта. – 2007. – № 46. – С. 2.
97. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні / Всеукраїнське Педагогічне Товариство імені Григорія Ващенка. – К. : Школяр, 1997. – 149 с.
98. Концепції, що загрожують національній освіті (Заява Всеукраїнського педагогічного товариства ім. Григорія Ващенка) / Правління Всеукраїнського педагогічного товариства ім. Григорія Ващенка; голова проф.

А. Погрібний // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1996. – № 201. – С. 2; 1996. – № 202. – С. 2.

99. Концепція національного виховання // Освіта. – 1994. – 26 жовтня. – С. 5 – 6, 11 – 12.

100. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/4068->.

101. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – К. : Грамата, 2005. – 448 с.

102. Кремень В. Г. Проблеми якості української освіти в контексті сучасних цивілізаційних змін / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2014. – № 4. – С. 5 – 10.

103. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / В. Г. Кремень. – 2-ге вид. – К.: Знання, 2010. – 520 с.

104. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму у контексті проблем освіти [Електронний ресурс] / В. Г. Кремень. – Режим доступу : <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2006/txt/06kvkpo.php>.

105. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2007. – 576 с.

106. Кузеля А. Очима літературного критика / А. Кузеля // Життя і чин Анатолія Погрібного: наук. розвідки, ст., спогади / [упоряд. Л. Голота]. – К. : Просвіта, 2011. – С. 443 – 444.

107. Кузь В. Г. Сухомлиністика – нова парадигма елітного виховання / В. Г. Кузь // Педагогічний дискурс. – 2011. – Вип. 10. – С. 268 – 272.

108. Кузьмович О. Вклад в освіту і культуру – це вклад у ріст держави: інтерв'ю з А. Погрібним / О. Кузьмович // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1993. – Ч. 110. – С. 1.

109. Кузьмович О. «Мене завжди хвилює найбільше питання освіти» / О. Кузьмович // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1995. – № 98. – С. 1, 3.

110. Кузьмович О. Україна мусить взяти в руки освіту / О. Кузьмович // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1992. – Ч. 63. – С. 1, 4.
111. Лавріненко О. А. Педагогічна майстерність в історико-педагогічному вимірі : теорія, практика, поступ: монографія / О. А. Лавріненко. – К. : Богданова А. М., 2009. – 328 с.
112. Левицький М. Анатолій Погрібний: «Мені б хотілося, щоб товариство згуртувало все українське вчительство»: інтерв'ю / М. Левицький // Наше слово. – 1995. – №39. – С. 1 – 2.
113. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.
114. Лесик Г. В. Науково-педагогічні погляди та освітня діяльність С. А. Литвинова (1916 – 1982 рр.): дис. ... кандидата педагогічних наук : 13.00.01 / Ганна Володимирівна Лесик. – К., 2010. – 266 с.
115. Лизанчук Р. В Дітройті промовляв заступник міністра освіти України проф. А. Погрібний / Р. Лизанчук // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1993. – Ч. 129. – С. 6.
116. Лисак І. Спогади-фрагменти / І. Лисак // Наукові читання Інституту журналістики. Присвячено пам'яті А. Г. Погрібного. 23 грудні 2008 р. / [за ред. В. В. Різуна; наук. ред. Н. М. Сидоренко; упоряд. Л. В. Боярська, І. М. Забіяка]. – К. : Інститут журналістики, 2009. – Вип. 16. – С. 49 – 50.
117. Логвиненко О. Чи може принижений учитель виховати справжнього громадянина держави? / О. Логвиненко // Літературна Україна. – 1994. – №43. – С. 5.
118. Лозинський М. Урочисте відкриття літнього семестру УВУ / М. Лозинський // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1992. – Ч. 154. – С. 5.
119. Лубківський Р. ...А залишився в серцях / Р. Лубківський // Освіта. – 2007. – №46. – С. 3.

120. Лубківський Р. Український вільний університет. Чи потрібен він Україні? Однозначно: так! / Р. Лубківський, А. Погрібний // Урядовий кур'єр. – 2006. – № 208. – С. 9.

121. Луговий В. І. Проблеми якості вищої освіти України в контексті вимог Болонського процесу / В. І. Луговий // Проблеми якості освіти теоретичні і практичні аспекти : матеріали методологічного семінару АПН України (15 листопада 2006 р., Київ). – К. : СПД Богданова А.М., 2007. – С. 231 – 236.

122. Луговий В. І. Системна модернізація педагогічної і науково-педагогічної освіти – необхідна умова забезпечення освітньої якості / В. І. Луговий // Вища освіта України. – 2009. – № 1. – С. 20 – 26.

123. Луговий В. І. Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні (теоретико-методологічний аспект) : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Володимир Іларіонович Луговий. – К., 1995. – 492 с.

124. Мазоха Д. С. Педагогіка : навч. посіб. / Д. С. Мазоха, Н. І. Опанасенко. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 232 с.

125. Майборода В. К. Методика підготовки й оформлення рукопису та автореферату дисертації : навч. посіб. / В. К. Майборода; за ред. В. І. Лугового. – 5-те вид., змінене та допов. – Чернігів : ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2014. – 228 с.

126. Майборода В. К. Становлення і розвиток національної вищої педагогічної освіти в Україні (1917-1992 рр.) : дис. ... д-ра пед. наук у формі наук. доп.: 13.00.01 / Майборода Василь Каленикович ; АПН України, Ін-т педагогіки. – К., 1993. – 58 с.

127. Майборода В. С. Розвиток університетської освіти та науки в Польщі (кінець ХХ - початок ХХІ століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Майборода Вікторія Сергіївна. – К., 2011. – 220 с.

128. Манько О. Про виховання нашої молоді / О. Манько // Педагогічна думка. – 2012. – № 1. – С. 14 – 16.

129. Мартинюк А. Українська громада США в скорботі / А. Мартинюк // Освіта. – 2007. – №46. – С. 7.
130. Марусик В. Діалог з Україною / В. Марусик // Погрібний А. По зачарованому колу століть, або Нові розмови про наболіле / А. Погрібний. – К. : Просвіта, 2001. – С. 309 – 321.
131. Марченко Н. В. Взірцевість лекцій А. Г. Погрібного / Н. В. Марченко // Вища освіта України. – 2014. – № 3 (дод. 2). – Тематич. вип. «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». – Т. 2. – С. 357 – 362.
132. Марченко Н. В. Гуманізація и гуманітаризація образования в Украине и России: компаративный аналіз / Н. В. Марченко // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. – 2013. – № 4 (15). – С.115 – 118. – (Серія: Педагогіка, психологія).
133. Марченко Н. Громадська діяльність А. Г. Погрібного / Н. Марченко // Проблеми освіти: наук. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України. – К., 2012. – Вип. 73. – С. 244 – 246.
134. Марченко Н. В. Державотворчі ідеї у творчому доробку А. Погрібного / Н. Марченко // Проблеми трудової і професійної підготовки. – Слов'янськ, 2012. – Вип. 17. – Т. 3. – С. 195 – 201.
135. Марченко Н. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні / Н. В. Марченко // Вища освіта України. – 2012. – № 3 (дод. 1). – Тематич. вип. «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». – Т. 2. – С. 207 – 213.
136. Марченко Н. В. Науково-педагогічна діяльність А. Г. Погрібного / Н. В. Марченко // Вища освіта України. – 2013. – № 2 (дод. 1). – Тематич. вип. «Наука і вища освіта». – С. 191 – 196.
137. Марченко Н. В. Особливості загальної методики історико-педагогічного дослідження / Н. В. Марченко // Наукова скарбниця освіти Донеччини. – 2014. – № 4. – С. 16 – 19.

138. Марченко Н. В. Передача ... пристрасті / Н. В. Марченко // Освіта. – 2014. – №24-25. – С. 4.
139. Марченко Н. В. Погрібний Анатолій Григорович: учитель, вчений, гуманіст / Н. В. Марченко // Проблеми освіти: наук. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України. – К., 2012. – Вип. № 70 (II). – С. 252 – 255.
140. Марченко Н. В. Принципи гуманізації і гуманітаризації освіти у наукових пошуках А. Г. Погрібного та їх подальший розвиток у працях українських учених / Н. В. Марченко // Вища освіта України. – 2014. – №1. – С. 106 – 111.
141. Марченко Н. В. Сущность содержания понятия научно-педагогическая деятельность / Н. В. Марченко // Категория «соціального» в современной педагогике и психологии: материалы 2-й научно-практической конференции (заочной) с международным участием, (2-3 апреля 2014 г.): в 2 ч. / [отв. ред. А.Ю. Нагорнова]. – Ч. 1. – Ульяновск: SIMJET, 2014. – С. 294 – 301.
142. Марченко Н. В. Цінності педагогічної діяльності А. Погрібного / Н. В. Марченко // Вища освіта України. – 2013. – № 3 (дод. 1). – Тематич. вип. «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». – Т. 1. – С. 184 – 187.
143. Метеуш В. Професор Погрібний і українська ідея в літературознавстві / В. Метеуш. – Хмельницьк : Цюпак, 2008. – 55 с.
144. Микитенко О. Лицар української ідеї / О. Микитенко. – К. : Укр. пріоритет, 2012. – 56 с.
145. Міністерство не мовчить / Прес-центр Міносвіти // Освіта. – 1994. – №36-37. – С. 2.
146. Мокренко А. Лицар без страху та докору / А. Мокренко // Слово просвіти. – 2010. – Ч. 40 (7-13 жовтня). – С. 9.
147. Монартова О. Мені було б що сказати про цю людину / О. Молчанова // Наукові читання Інституту журналістики. Присвячено пам'яті

А.Г. Погрібного. 23 грудні 2008 р. / [за ред. В. В. Різуна; наук. ред. Н. М. Сидоренко; упоряд. Л. В. Боярська, І. М. Забіяка]. – К. : Інститут журналістики, 2009. – Вип. 16. – С. 51.

148. Моргун В. Ф. Автобіографічний опитувальник «Історико-психологічний портрет фахівця» / В. Ф. Моргун // Психологія і особистість. – 2012. – № 2. – С. 141 – 154.

149. Мороз О. «Науковий націоналізм» на державному рівні? / О. Мороз // Віче. – 1994. – №3. – С. 25 – 33.

150. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка / Н. Є. Мойсеюк. – К., 2007. – 656 с.

151. Наказ Міністерства народної освіти України №142 від 14 червня 1991 р. «Про викладання гуманітарних і суспільно-політичних дисциплін у педагогічних навчальних закладах» // Інформаційний збірник Міністерства народної освіти УРСР. – 1991. – № 6. – С. 23 – 34.

152. Наукові читання Інституту журналістики. Присвячено пам'яті А. Г. Погрібного. 23 грудні 2008 р. / [за ред. В. В. Різуна; наук. ред. Н. М. Сидоренко; упоряд. Л. В. Боярська, І. М. Забіяка]. – К. : Інститут журналістики, 2009. – Вип. 16. – 168 с.

153. Небесняк Є. В Мюнхені відзначено 60-ліття УВУ / Є. Небесняк // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 2005. – Ч. 31. – С. 12.

154. Немченко Г. Лицар національного чину / Г. Немченко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/Vpu/Fil/.../60_Nemchenko.pdf.

155. Ничкало Н. Проблеми гуманітаризації професійно-технічної освіти / Н. Ничкало // Гуманізація та гуманітаризація професійної освіти / [ред. кол. І. Зазюн, В. Зайчук, В. Доній та ін.]. – К. – 1996. – С. 8 – 14.

156. Нові професори Українського Вільного Університету / УВУ // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1993. – Ч. 78. – С.4.

157. Новиков А. М. Методология образования / А. М. Новиков. – 2-е изд. – М. : ЄГВЕС, 2006. – 488 с.

158. Образцов П. И. Методы и методология психолого-педагогического исследования / П. И. Образцов. – СПб.: Питер, 2004. – 268 с.
159. Олійник Ю. Зустріч з проф. А. Погрібним в столиці Каліфорнії / Ю. Олійник // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1995. – Ч. 92. – С. 3.
160. Ольшанівська Б. Проф. А. Погрібний в Ньюарку / Б. Ольшанська // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1995. – Ч. 70. – С. 4.
161. Осипчук Н. Уроки Анатолія Погрібного / Н. Осипчук // Освіта. – 2007. – №46. – С. 7.
162. Павленко В. Альтернативне педтовариство є! / В. Павленко // Освіта. – 1995. – №36. – С.2.
163. Пасемко І. Всеукраїнські наукові читання, присвячені пам'яті Анатолія Погрібного / І. Пасемко // Рідна Школа. – 2008. – №150. – С. 16 – 19.
164. Пасемко І. Рубіж, з якого не зійдемо / І. Пасемко // Освіта. – 2012. – № 20. – С. 7.
165. Педагогіка вищої школи: підручник / [В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, І. С. Волощук та ін.]; за ред. В. Г. Кременя, В. П. Андрущенка, В. І. Лугового. – К.: Педагогічна думка. – 2008. – 256 с.
166. Педагогічна майстерність: підручник / [І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.]; за ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища шк., 1997. — 349 с.
167. Педагогічний словник / [АПН України; Ін-т педагогіки; авт. колектив: А. Алексюк, М. Антонець, О. Сухомлинська та ін.]; за ред. М. Д. Ярмаченка. – К: Педагогічна думка, 2001. – 514 с.
168. Пехота О. М. Особистісно орієтоване навчання: підготовка вчителя / О. М. Пехота, А. М. Старєва. – 2-ге вид., допов. та перероб. – Миколаїв, 2006. – 271 с.
169. Підписано договір УВУ з ВАК України / УВУ // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 2004. – Ч. 25. – С. 14.

170. Педагогічна майстерність: підручник / [І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.]; за ред. І. А. Зязюна. – 2-ге вид., допов. і переробл. — К. : Вища шк., 2004. – 422 с.
171. Підручники для шкіл України // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1992. – Ч. 237. – С.3.
172. Погрібний Анатолій Григорович (біографічна довідка) // Педагогічна думка. – 2012. – №1. – С. 48 – 50.
173. Погрібний А. Алгоритм Дії / А. Погрібний // Освіта. – 1993. – №35. – С. 14.
174. Погрібний А. Бій за українську державність триває / А. Погрібний. – К., 2013. – 26 с.
175. Погрібний А. Борис Грінченко в літературному русі кінця ХІХ – початку ХХ ст. : Питання ідейно-естетичної еволюції / А. Погрібний. – К. : Либідь, 1990. – 230 с.
176. Погрібний А. Борис Грінченко: нарис життя і творчості / А. Погрібний. – К.: Дніпро, 1988. – 269 с.
177. Погрібний А. Благом Батьківщини є... / А. Погрібний // Світло. – 1999. – №1 (11). – С. 45 – 48.
178. Погрібний А. Виховний ідеал педагога-держаника / А. Погрібний // Освіта. – 1998. – № 29-30. – С. 1 – 3.
179. Погрібний А. Виходити на ширші простори : (Про статтю В.Сухомлинського "Йти вперед!") / А. Погрібний, Ю. Руденко // Освіта. – 2003. – № 59. – С. 8 – 9.
180. Погрібний А. Від стежин до континентів / А. Погрібний // «З любов'ю і болеєм» : спогади про Павла Тичину / упоряд. М. Павленко. – К. : Міленіум, 2005. – С. 166 – 177.
181. Погрібний А. Відгомін давнього конфлікту : післяслово до ювілею Х. Д. Алчевської / А. Погрібний // Наука і культура: Україна. – К., 1993. – Вип. 26-27. – С. 125–131.

182. Погрібний А. Відповідальна перед епохою: соц.-дослід. Пафос сучасної радянської літ. / А. Погрібний. – К., 1987. – 47 с.
183. Погрібний А. Вступне слово Голови Оргкомітету Анатолія Погрібного на відкритті Установчого Всеукраїнського Конгресу педагогічних товариств імені Григорія Ващенка 9.09.95 р. / А. Погрібний // Рідна школа. – 1996. – Ч.1 (113). – С. 10 – 13.
184. Погрібний А. Державо- і націє творче покликання освіти в Україні / А. Погрібний // Освіта. – 1997. – січень. – С. 6.
185. Погрібний А. До української громади в ЗСА у зв'язку з виходом хрестоматії «Українське слово» / А. Погрібний // Рідна школа. – 1994. – липень. – С. 3 – 6.
186. Погрібний А. Докладніше «About myself» / А. Погрібний // Життя і чин Анатолія Погрібного: наук. розвідки, ст., спогади / упоряд. Л. Голота. – К. : Просвіта, 2011. – С. 9 – 30.
187. Погрібний А. Доповідь на третьому Конгресі Всеукраїнського педагогічного товариства ім. Г. Ващенка / А. Погрібний // Освіта. – 2000. – №60 (4882). – С. 2 – 3.
188. Погрібний А. Жива душа донбасівського краю / А. Погрібний. – К. : Дніпро, 2006. – 95 с.
189. Погрібний А. Захочеш – і будеш: Публіцистика. Статті / А. Погрібний. – К. : Просвіта, 2007. – 484 с.
190. Погрібний А. Заява / А. Погрібний // Освіта. – 2000. – 21-28 червня. – С. 5.
191. Погрібний А. Г. Злет народного генія / А. Г. Погрібний // Марко Вовчок Твори / Марко Вовчок. – К.: Молодь, 1972. – С. 5 – 28.
192. Погрібний А. Г. «Із розмов про наболіле» / А. Г. Погрібний // Від першої особи. Діалоги про освіту: інтерв'ю, опубліковані в газ. «Управління освітою». – К., 2002. – С. 153-157.

193. Погрібний А. Г. Емоціо, раціо і нормальна почуттєвість. Українська література в системі українознавства / А. Г. Погрібний // Освіта. – 1996. – № 35. – С. 4 – 5.
194. Погрібний А. Класика не зовсім за підручником / А. Погрібний. – К.: Школяр, 2000. – 136 с.
195. Погрібний А. Криниці, яким не зміліти: Полеміка. Літературні огляди. Діалоги / А. Погрібний. – К. : Український письменник, 1994. – 260 с.
196. Погрібний А. Лікуймо національну пам'ять: вступне слово на відкритті Всеукраїнського Конгресу педагогічного товариства імені Григорія Ващенка / А. Погрібний // Освіта. – 1995. – № 47 (171). – С. 2.
197. Погрібний А. Літературні явища і з'яви. (Статті. Портрети. Силуети. Наближення) / А. Погрібний. – К., 2009. – 688 с.
198. Погрібний А. Г. Методичні рекомендації для самостійної роботи студентів [Електронний ресурс] / А. Г. Погрібний. – Режим доступу: <file://localhost/C:/Users/master/Desktop/Програми%20погрібного/методичні%20рекомендації%20Погрібного.mht>. – Назва з екрана.
199. Погрібний А. Міністрові освіти та науки України Станіславу Ніколаєнку / А. Погрібний // Освіта. – 2005. – № 6. – С. 2.
200. Погрібний А. Найперше з Києва питати (про мовну ситуацію в столиці) / А. Погрібний. – К. : Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2006. – 62 с.
201. Погрібний А. Олесь Гончар / А. Погрібний. – К. : Дніпро, 1987. – 242 с.
202. Погрібний А. Освіта в Україні: час демократизації, час реформ / А. Погрібний // Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні / Всеукраїнське Педагогічне Товариство імені Григорія Ващенка. – К. : Школяр, 1997. – С. 5 – 23.
203. Погрібний А. Освіту храмом назовемо / А. Погрібний; інтерв'ю вела О. Коноваленко // Освіта. – 1992. – № 24 – 25. – С. 1 – 2.

204. Погрібний А. Осягнення сутності: літературно-критичний нарис / А. Погрібний. – К. : Радянський письменник, 1985. – 214 с.
205. Погрібний А. Педагогічні концепції видатного вченого-державника / А. Погрібний // Видатний національний педагог Григорій Ващенко: зб. матеріалів до 125 річчя від дня народження / Всеукраїнське педагогічне товариство ім. Г. Ващенка. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2003. – С. 11 – 25.
206. Погрібний А. По зачарованому колу століть, або Нові розмови про наболіле / А. Погрібний. – К. : Просвіта, 2001. – 324 с.
207. Погрібний А. Поклик дужого чину (3 розмов про наболіле) / А. Погрібний. – К. : Видавничий центр «Просвіта», 2004. – 496 с.
208. Погрібний А. Про національні пріоритети і стратегію нації вбивства / А. Погрібний. – К., 2006. – 75 с.
209. Погрібний А. Про паспортну наругу та піар-спектакль під назвою «Перепис населення» / А. Погрібний. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2002. – 37 с.
210. Погрібний А. Г. Програма з історії української літератури ХХ ст. [Електронний ресурс] / А. Г. Погрібний. – Режим доступу : <file:///localhost/C:/Users/master/Desktop/Програми%20погрібного/програма%20з%20укр%20л-ри.mht>. – Назва з екрана.
211. Погрібний А. Раз ми є, то де? (3 розмов про наболіле) / А. Погрібний. – К. : Укр. Письменник, 2003. – 293 с.
212. Погрібний А. Г. Робоча навчальна програма з курсу «Історії української літератури ХХ ст.» : спеціальність – видавнича справа та редагування, журналістика [Електронний ресурс] / А. Г. Погрібний. – Режим доступу : <http://journalib.univ.kiev.ua/ukrlitJOURNPogr.doc>. – Назва з екрана.
213. Погрібний А. Г. Робоча навчальна програма зі спецкурсу «Літературно-мистецьке життя в Україні» : спеціальність – видавнича справа та редагування, журналістика [Електронний ресурс] / А. Г. Погрібний. – Режим доступу : <http://journalib.univ.kiev.ua/cultlife.doc>.

214. Погрібний А. Розмови про наболіле, або Якби ми вчилися так, як треба... / А. Погрібний. – К.: Видавничий центр «Просвіта», 2000. – 320 с.
215. Погрібний А. Слово педагога і публіциста / А. Погрібний // Ващенко Г. Твори. Спогади. Статті. / Г. Ващенко. – К. : Школяр, 2006. – Т. 6. – С. 3 – 5.
216. Погрібний А. Г. Сонцекларнетні карби віку / А. Г. Погрібний // Тичина П. Вибрані твори у двох томах / П. Тичина. – Т. 1: Вірші, поеми. – К. : Українська енциклопедія, 2011. – С. 5 – 41.
217. Погрібний А. ...То й мудрість би була своя / А. Погрібний // Дніпро. – 1996. – № 1 – 2. – С. 7 – 13.
218. Погрібний А. То якої України прагнуть українці світу?: виступ на IV Всесвітньому форумі Українців в палаці «Україна» 18 серпня ц. р. / А. Погрібний // Літературна Україна. – 2006. – 7 вересня. – С. 3.
219. Погрібний А. УВУ – для України і Німеччини / А. Погрібний // Освіта. – 2005. – № 7. – С. 14.
220. Погрібний А. «Україна навпаки» / А. Погрібний. – Детройт : Українські вісті, 1995. – 67 с.
221. Погрібний А. «Умію, та не хочу», або Про фальш одного етикету: Науково-публіцистичний есей / А. Погрібний. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2006. – 172 с.
222. Погрібний А. Г. Унікальний документ нашої культури (каталог особистої бібліотеки Б. Грінченка) / А. Г. Погрібний // Рукописна та книжкова спадщина України : археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів. – 1993. – Вип. 1. – С. 70–83 .
223. Погрибный А. Художественный конфликт и развитие современной советской прозы / А. Погрибный. – К.: Вища школа, 1981. – 200 с.
224. Погрібний А. Чого я пішов з Міністерства освіти ? / А. Погрібний // Рідна школа. – 1994. – Ч. 3 (109). – С. 26 – 29.

225. Погрібний А. Шевченкові імперативи і ми / А. Погрібний. – К., 2012. – 26 с.
226. Погрібний А. Ще раз про національне виховання / А. Погрібний // Освіта. – 2000. – 27 вересня – 4 жовтня. – С. 7
227. Погрібний А. Щоб кожен мав претензії і до самого себе / А. Погрібний // Педагогічна думка. – 2012. – № 1. – С. 26 – 39.
228. Погрібний А. «Я говорю українською»: наук.-метод. розробка на допомогу лектору-викладачу народ. ун-ту українознавства / А. Погрібний. – К. : Знання, 2006. – 164 с.
229. Погрібний А. Г. «Якби ви вчилися так, як треба, то й мудрість би була своя» (Тарас Шевченко) / А. Погрібним; інтерв'ю вела О. Гарицька // Освіта. – 1996. – 4 вересня. – С.10.
230. Погрібний А. Якби ми вчилися так, як треба.../ А. Погрібний. – К., 1998. – 287 с.
231. Погрібний А. Яків Щоголев: нарис життя і творчості. – К. : Дніпро, 1986. – 166 с.
232. Подоляк Л. Г. Психологія особистості та діяльності викладача вищої школи / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – 2-ге вид., допов. і перероб. – К. : Каравела, 2008. – 352 с.
233. Подолянка М. Нескінченна розмова про наболіле / М. Подолянка // Шлях перемоги. – 2008. – 8 жовтня. – С. 4.
234. Помер професор Анатолій Погрібний: некролог [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www/telekritira.ua/news/2007-10-10/34312>.
235. Пономаренко А. Погрібний Анатолій Григорович / А. Пономаренко // Українські мовознавці та письменники-мовотворці: довідник / за ред. С. Єрмоленко. – К., 2008. – С. 214 – 216.
236. Поняття науки та регулювання наукової діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCkQFjAA&url=http%3A%2F%2Fkul.kiev.ua>

%2Fimages%2FShishka_master_class.pdf&ei=c1nyUt3PHoOjhgfGnoCwBg&usg=A
FQjCNFj07qLTeRPOq8K4DPWXQENG5nV3g&bvm=bv.60799247,d.ZG4. –

Назва з екрана.

237. Примуш М. В. Загальна соціологія: навч. посіб. [Електронний ресурс] / М. В. Примуш. – К. : Професіонал, 2004. – 590 с. – Режим доступу : http://megalib.com.ua/content/8147__273_Nayka_naykova_diyalnist_yak_obekt_sociologichnogo_analizu.html. – Назва з екрану.

238. Присяжний М. Про стан освіти в Україні / М. Присяжний // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1992. – Ч. 161. – С. 3.

239. Проблеми освіти і науки в Україні // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1997. – Ч. 43. – С. 2.

240. Проекти НДІ українознавства МОН Ураїни // Українознавство. – 2001. – № 1. – С. 95 – 100.

241. Проф. А. Погрібний у Філядельфійській філії УКУ: оголошення // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1995. – Ч. 42. – С. 1.

242. Професор А. Погрібний прибув до ЗСА // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1992. – Ч. 448. – С. 1.

243. Психолого-педагогічне проектування особистісно орієнтованих технологій навчання і виховання у вищих навчальних закладах : монографія / за ред. В. П. Андрущенка, В. І. Лугового. – К.: Пед. думка, 2008. – 255 с.

244. П'ятнадцятирічна наукова шевченкознавча конференція: оголошення // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1995. – Ч. 40. – С. 3.

245. Резолюція III Конгресу Всеукраїнського педагогічного товариства ім. Гр. Ващенка / Всеукраїнське педагогічне товариство ім. Гр. Ващенка // Освіта. – 2000. – 20-27 грудня. – С. 7.

246. Рудницький Л. Вічному воїну слова / Л. Рудницький // Освіта. – 2007. – №46. – С. 5.

247. Рудницький Л. «Завдяки таким подвижникам Україна буде...» / Л. Рудницький // Національна трибуна. – 2007. – Ч. 40 (1236). – С. 3.

248. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори / С. Ф. Русова; [упоряд. О. В. Проскура]. – К. : Освіта, 1996. – 304 с.

249. Сьогодні в Києве прощались с Анатолием Погрибным [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://podrobnosti.ua/podrobnosti/2007/10/13/464489.html>. – Название с экрана.

250. Сидоренко Н. Анатолий Погрибный: «... Тривале стажування» / Н. Сидоренко // Наукові читання Інституту журналістики. Присвячено пам'яті А. Г. Погрибного. 23 грудні 2008 р. / [за ред. В. В. Різуна; наук. ред. Н. М. Сидоренко; упоряд. Л. В. Боярська, І. М. Забіяка]. – К. : Інститут журналістики, 2009. – Вип. 16. – С. 10 – 12.

251. Сікорський П. Пріоритет загальнолюдських цінностей в освіті / П. Сікорський // Гуманізація та гуманітаризація професійної освіти / [ред. кол. І. Зазюн, В. Зайчук, В. Доній та ін.]. – К. – 1996. – С. 25 – 28.

252. Совсун І. Ми не можемо підвищувати вимоги до студентів і лишати старими вимоги до тих, хто їм викладає / І. Совсун ; інтерв'ю вів М. Короденко // Освіта України. – 2015. – № 9. – С. 7.

253. Страцинська І. А. Дискретна метрика життєвого шляху творчої особистості: автореф. дис. ... кандидата психологічних наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / І. А. Страцинська. – Одеса, 2005. – 19 с.

254. Сухомлинский В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский ; [сост. и авт. вступ. очерков С. Соловейчик]. – изд. 4-е. – Москва : Политиздат, 1982. – 270 с.

255. Сухомлинська О. Педагогічна спадщина як предмет вивчення (на прикладі доробку К.Д. Ушинського) / О. В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2008. – №4. – С. 37 – 41.

256. Сухомлинська О. Періодизація педагогічної думки в Україні : кроки до нового виміру / О. Сухомлинська // Педагогічна газета. – 2002. – № 10 – 11. – С. 3 – 4.

257. Сухомлинська О. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі / О. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2001. – №4. – С.10 – 15.
258. Сухомозський М. Рятівний штрафбат (невідомі сторінки з життя українського велета Анатолія Погрібного) / М. Сухомозський // Журналістика. – 2014. – №13. – С. 135 – 140.
259. Татаренко В. «Я – за підпорядкованість освіти розбудові української держави»: інтерв'ю з А. Погрібним / В. Татаренко // Літературна Україна. – 1992. – №35. – С. 2.
260. Тимошик М. Україна – понад усе. Це про Анатолія Погрібного / М. Тимошик // Наукові читання Інституту журналістики. Присвячено пам'яті А. Г. Погрібного. 23 грудні 2008 р. / [за ред. В. В. Різуна; наук. ред. Н. М. Сидоренко; упоряд. Л. В. Боярська, І. М. Забіяка]. – К. : Інститут журналістики, 2009. – Вип. 16. – С. 18 – 23.
261. Тимченко А. А. Освітня діяльність та науково-педагогічні погляди М. М. Грищенка (1900-1987 рр.) : дис. ... кандидата педагогічних наук: спец. 13.00.01 / А. А. Тимченко. – К., 2007. – 189 с.
262. Українська література: хрестоматія [для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів] / за ред. П. П. Кононенка, Є. В. Федоренка. – К.: Міленіум, 2005. – 1262 с.
263. Українська література XIX століття. – К. : Либідь, 1986. – 297 с.
264. Українська педагогіка в персоналіях: у 2-х кн. / [за ред. О. В. Сухомлинської]. – К. : Либідь, 2005. – Кн.1. : X – XIX ст. – 624 с.
265. Українська педагогіка в персоналіях: у 2-х кн. / [за ред. О. В. Сухомлинської]. – К. : Либідь, 2005. – Кн.2. : XX ст. – 552 с.
266. Українське слово: хрестоматія української літератури та літературної критики XX ст. в 4-х томах. – К., 1994–1995.
267. Українсько-російський словник навчально-педагогічних понять і термінів / [Л. Вовк, В. Гончаров, О. Падалка та ін.]; за заг. ред. Л. Вовк. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – 334 с.

268. Ушинський К. Д. Твори : в 6-ти т. Т. 5. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології / К. Д. Ушинський ; [відп. за укр. вид. Г. С. Костюк, С. Х. Чавдаров]. – К. : Рад. шк., 1952. – 430 с.
269. Федоренко Є. Жива вода відродження / Є. Федоренко // Рідна школа. – 1996. – № 114. – С. 12 – 14.
270. Федоренко Є. Некролог / Є. Федоренко // Рідна Школа. – 2008. – № 149. – С. 19.
271. Федоренко Є. Шкільна рада – Україна / Є. Федоренко // Свобода. – Джерсі Сіті – Нью-Йорк, 1994. – Ч. 11. – С. 2.
272. Філь Я. Пам'яті великого патріота / Я. Філь // Шлях перемоги. – 2007. – Ч. 46. – С. 4.
273. Философский энциклопедический словарь. – 2-е изд. / [ред. кол. С. С. Аверенцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичёв и др.]. – М. : Советская энциклопедия, 1989. – 815 с.
274. Химич В. Світогляд і віра видатного педагога-державника: інтерв'ю з А. Погрібним / В. Химич // Слово Просвіти. – 2003. – № 15(183). – С. 6.
275. Хоменко О. Анатолій Погрібний: прості уроки складної української / О. Хоменко // Літературна Україна. – 2012. – № 39. – С. 5.
276. Хоменко О. Візія української словесності і візія України: пролегомени до теми «Анатолій Погрібний – українознавець» / О. Хоменко // Українознавство. – 2008. – №1. – С. 31 – 38.
277. Хоменко О. Зимовий сад Анатолія Погрібного (29 січня 2009 року в Будинку вчителя відбулися другі всеукраїнські наукові читання, присвячені пам'яті Анатолія Григоровича Погрібного) / О. Хоменко // Українознавство. – 2009. – № 1. – С. 56 – 59.
278. Хоменко О. А. Відділ української літератури / О. А. Хоменко // Українознавство. – 2006. – № 2. – С. 36 – 38.
279. Хоменко О. А. Внесок А. Г. Погрібного до становлення концепції «мова як українознавство» [Електронний ресурс] / О. А. Хоменко. – Режим

доступу : <http://visnyk.com.ua/stattya/5179-vnesok-ag-pogribnogo-do-stanovlennja-kontseptsiyi-mova-jak-ukrayinoznavstvo.html>. – Назва з екрана.

280. Хоменко О. Камінний хрест Анатолія Погрібного / О. Хоменко // Українська літературна газета. – 2010. – № 20(26).

281. Хто є хто в Україні. – К. : «К.І.С.», 2000. – 576 с.

282. Цимбалюк Н. Проблеми гуманітаризації вищої освіти в Україні / Н. Цимбалюк, В. Калініченко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2010. – №891. – С. 176 – 179.

283. Чабан Х. Вчительський семінар на Союзівці / Х. Чабан, Г. Касіян // Рідна школа. – 1999. – Ч. 3 (124). – С. 22-23.

284. Чекмишев О. В. Міфо-символічна система публіцистичних текстів Симона Петлюри у контексті національної міфології: дис. ... кандидата філологічних наук: спец. 10.01.10 / Олександр Вікторович Чекмишев. – К., 1996. – 174 с.

285. Шалата М. Оборонець рідної мови / М. Шалата // Педагогічна думка. – 2012. – № 1. – С. 16 – 18.

286. Шаповаленко Т. Наріжний камінь освіти: бесіда з А. Погрібним / Т. Шаповаленко // Світло. – 2000. – № 3 (17). – С. 20 – 22.

287. Шебеліст С. Анатолій Погрібний: людина дужого чину / С. Шебеліст // Рідний край. – 2010. – №1(22). – С. 202 – 210.

288. Шебеліст С. Духовний світ Анатолія Погрібного / С. Шебеліст // Наукові записки Інституту журналістики. – К., 2007. – Т. 28. – С. 134–138.

289. Шебеліст С. В. Особливості розвитку сучасної української есеїстики в системі журналістських жанрів: автореф. дис. ... кандидата наук із соціальних комунікацій: спец. 27.00.04 «Теорія та історія журналістики» / С. В. Шебеліст. – К., 2009. – 20 с.

290. Шевнюк О. Л. Ідеї І. Огієнка у контексті сучасної культурологічної освіти / О. Л. Шевнюк // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2002. – № 9. – С. 113 – 115.

291. Шевчук В. В. Дослідження біографії вченого як персоніфікованого образу науки / В. В. Шевчук // Історико-педагогічні студії. – К., 2011. – Вип. 5: І Всеукраїнські Морозівські педагогічні читання. – С. 276 – 279.
292. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарченко. – К. : Знання-Прес, 2002. – 295 с.
293. Шестакова Е. Г. Теоретичні аспекти співвідношення текстів художньої літератури та масової комунікації: автореф. дис. ... доктора філологічних наук: спец. 10.0.08 «Журналістика», 10.01.06 «Теорія літератури» / Е. Г. Шестакова. – К., 2006. – 44 с.
294. Шестакова Е. Ювілейна рефлексія щодо морального принципу науки / Е. Шестакова // Журналістика. – 2014. – Вип. 13. – С. 63 – 67.
295. Штофф В. А. Моделирование в философии / В. А. Штофф. – М. – Л.: Наука, 1966. – 301 с.
296. Шульга Л. Гуманітаризація освіти / Л. Шульга // Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України; [гол. ред. В. Кремінь]. – К., 2008. – С. 158 – 159.
297. Щербакова О. Л. Педагогічні погляди та просвітницька діяльність Я.Ф. Чепіги (кінець ХІХ – початок ХХ століття): дис. ... кандидата педагогічних наук: спец. 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Олена Леонідівна Щербакова. – Миколаїв, 2009. – 228 с.
298. Що здійснив ККДУ у 2000-му році // Свобода. – 2001. – № 17. – С. 12.
299. Юрчак Л. Штрихи до професійного портрета та типові девіації вчителів / Л. Юрчак // Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації: матеріали ІХ Всеукр. наук. конференції, 18-22 листопада 2013 року. – Тернопіль, 2013. – С. 30 – 36.

300. Ющенко співчуває з приводу смерті видатного публіциста і педагога А. Погрібного [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <file://localhost/C:/Users/master/Desktop/Некрологи/Некролог2.mht>.
301. Ющук І. На вістрі доби / І. Ющук // Слово Просвіти. – 2012. – № 21. – С. 1, 6.
302. Яновський С. Анатолій Погрібний: «Аби згодом не каятися»: інтерв'ю / С. Яновський // Радянська освіта. – 1990. – № 1. – С. 3
303. 2012 – рік Анатолія Погрібного // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : зб. наук. праць. – 2012. – Вип. ІХ. – С. 316 – 318.
304. Marchenko Nataliia. The role of cooperation between world Ukrainian diaspora with A.h. Pohribnyi in the development of Ukrainian education in the 90's of Xx century [Electronic resource] / N. Marchenko // Intellectual Archive Bulletin. – February. – 2015. – Mode of access: <http://www.intellectualarchive.com/?link=item&id=1466>.
305. Universitas Libera Ucrainensis: 1921 – 2011. – München, 2011. – 828 s.
306. Yurchuk Y. Reordering of Meaningful Worlds. Memory of the Organization of Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurgent Army in Post-Soviet Ukraine : PhD dissertation / Yuliya Yurchuk. – Stockholm, 2014. – 295 p.
307. Архів Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Ф. 428 Личные дела преподавателей
Оп. ув 1993-ППС- 153 Погребной Анатолий Григорьевич (1.12.1970 р. – 30.06.1993 р.), 121 арк.
Архів Київського національного університету імені Тараса Шевченка
308. Ф. 5-3 Інститут журналістики
Оп. 10-п, №1 Протоколи засідання кафедри історії літератури та журналістики за 1993-1994 рр.
309. Оп. 11-п, № 2 Протоколи засідання кафедри історії літератури та журналістики за 1994-1995 рр.

310. Оп. 12-п, № 3 Протоколи засідання кафедри історії літератури та журналістики за 1995-1996 рр.

311. Оп. 13-п, № 4 Протоколи засідання кафедри історії літератури та журналістики за 1996-1997 рр.

312. Оп. 14-п, № 5 Протоколи засідання кафедри історії літератури та журналістики за 1997-1998 рр.

313. Оп. 15-п, № 6 Протоколи засідання кафедри історії літератури та журналістики за 1998-1999 рр.

314. Оп. 16-п, № 7 Протоколи засідання кафедри історії літератури та журналістики за 1999-2000 рр.

315. Оп. 17-п, № 8 Протоколи засідання кафедри історії літератури та журналістики за 2000-2001 рр.

316. Оп. 18-п, № 9 Протоколи засідання кафедри історії літератури та журналістики за 2001-2002 рр.

317. Оп. 19-п, № 10 Протоколи засідання кафедри історії літератури та журналістики за 2002-2003 рр.

318. Оп. 20-п, № 11 Протоколи засідання кафедри історії літератури та журналістики за 2003-2004 рр.

319. Оп. 21-п, № 12 Протоколи засідання кафедри історії літератури та журналістики за 2004-2005 рр.

Державний архів м. Києва

320. Ф. Р-1246 Документальні матеріали факультету журналістики Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка

Оп. 17

Спр. 534. Отчет о научно-исследовательской работе кафедры за 1978, 26 арк.

321. Спр. 594. Отчет о научно-исследовательской работе кафедры за 1981, 12 арк.

322. Спр. 593. План и отчет о научно-исследовательской работе кафедры за 1981/82 учебный год, 26 ар.

323. Спр. 615. План и отчет о научно-исследовательской работе кафедры за 1982/83 учебный год, 33 ар.

324. Спр. 432. Протоколы №1 – 18 заседаний кафедры (28 августа 1972 – 12 июня 1973), 180 арк.

325. Спр. 446. Протоколы №1 – 25 заседаний кафедры (27 августа 1973 – 17 июня 1974), 66 арк.

326. Спр. 463. Протоколы №1 – 20 заседаний кафедры (27 августа 1974 – 13 июня 1975), 54 арк.

327. Спр. 477. Протоколы №1 – 15 заседаний кафедры (30 августа 1975 – 25 июня 1976), 65 арк.

328. Спр. 495. Протоколы №1 – 22 заседаний кафедры (1 сентября 1976 – 7 июня 1977), 113 арк.

329. Спр. 512. Протоколы №1 – 21 заседаний кафедры (30 августа 1977 – 23 июня 1978), 87 арк.

330. Спр. 533. Протоколы №1 – 18 заседаний кафедры (29 августа 1978 – 13 июня 1979), 79 арк.

331. Спр. 552. Протоколы №1 – 20 заседаний кафедры (30 августа 1979 – 30 июня 1980), 131 арк.

332. Спр. 573. Протоколы №1 – 20 заседаний кафедры (29 августа 1980 – 26 июня 1981), 131 арк.

333. Спр. 614. Протоколы №1 – 21 заседаний кафедры (30 августа 1982 – 30 мая 1983), 160 арк.

334. Спр. 593. План и отчет о научно-исследовательской работе кафедры за 1981/82 учебный год, 26 арк.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління
України (ЦДАВО України)

335. Ф. 166 Міністерство освіти України

Оп. 18 Справи постійного зберігання за 1990-2000 рр.

Спр. 50 Протоколи засідання колегії та документи до них №13, 14,15, 16 (23 червня – 29 вересня 1993 р.), 254 ар.

336. Спр. 4 Накази міністерства з основної діяльності № 85-135 (5 жовтня – 29 вересня), 137 ар.

337. Спр. 5 Накази міністерства з основної діяльності №136-169 (5 жовтня – 30 жовтня 1992), 171 ар.

338. Спр. 73 Накази міністра з основної діяльності № 1-38 (5 січня – 11 лютого 1994 р.), 162 арк.

339. Спр. 76 Накази міністерства з основної діяльності №71-101 (17 березня – 14 березня 1994 р.), 199 ар.

Архів Міністерства освіти і науки України

340. Ф. 166 Особові справи працівників Міністерства

Оп. 1

Спр. 36 Перший заступник міністра освіти Анатолій Григорович Погрібний, Ар. 156-169.

Архів Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

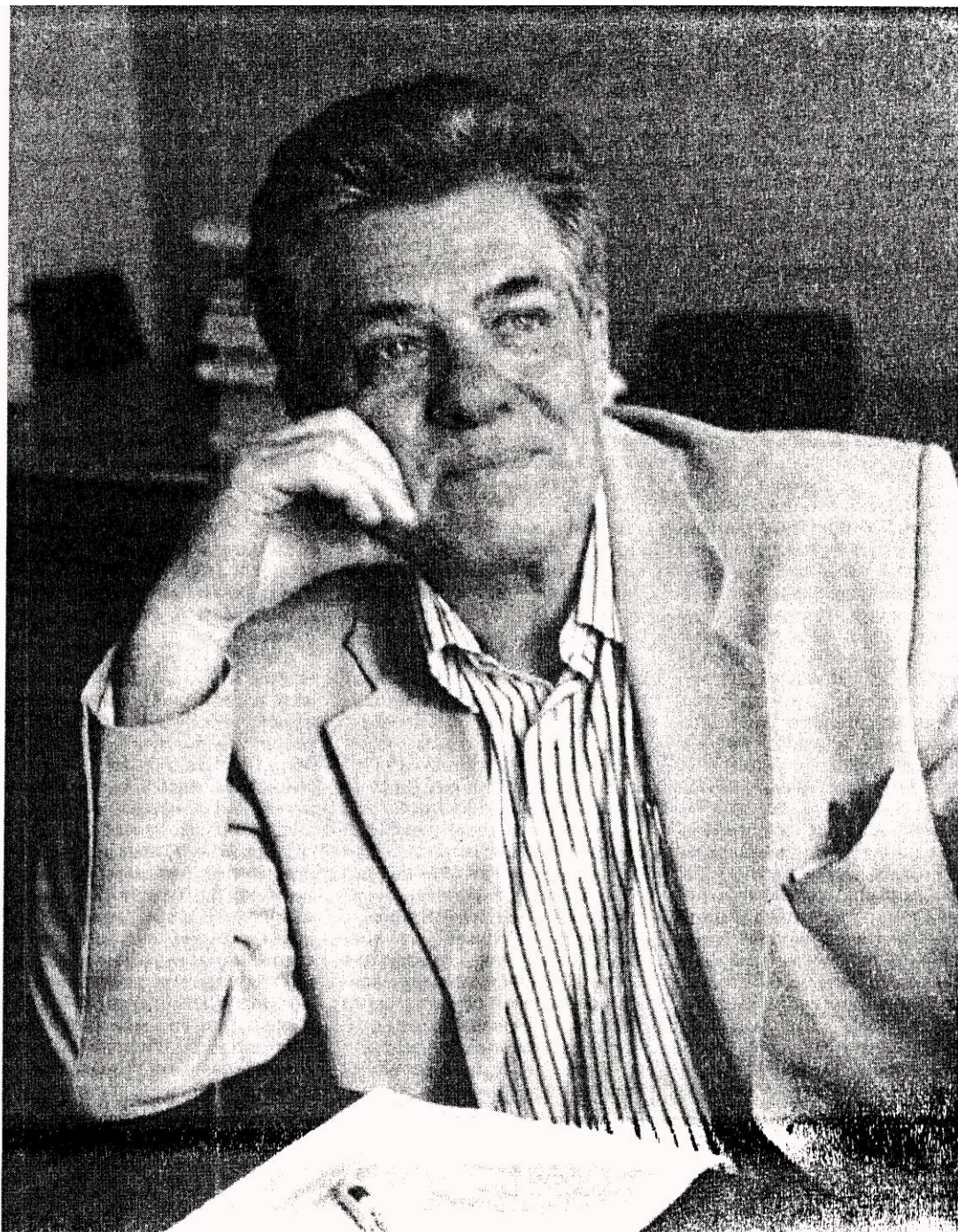
341. Ф. Р-346

Оп. 384 Навчальні плани Київського державного педагогічного інституту ім. М. П. Драгоманова на 1991 – 1993 рр., 7 ар.

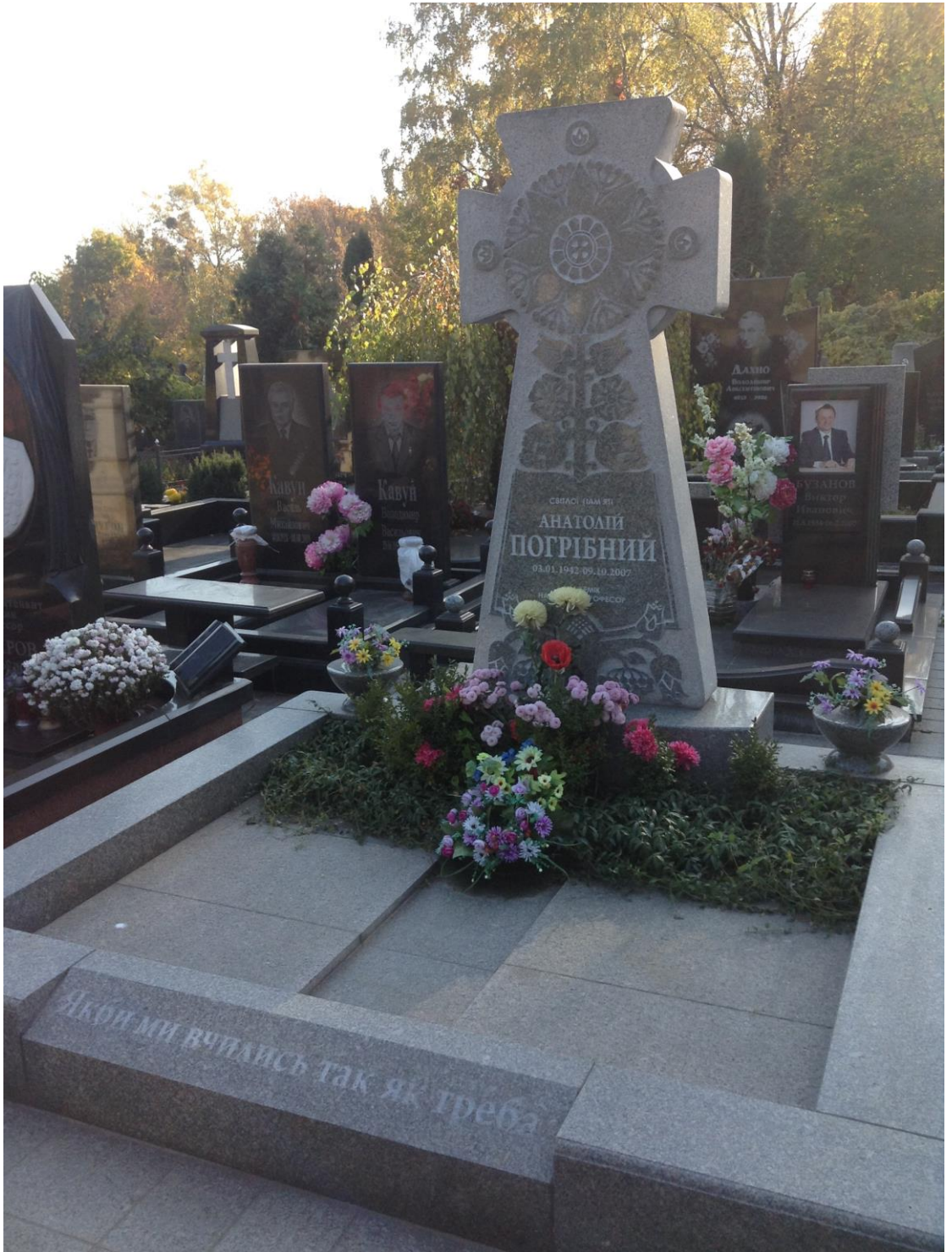
342. Оп. 386а Навчальні плани Українського державного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова на 1995рік, 7 ар.

ДОДАТКИ

Додаток А

Додаток Б

Додаток В

АВТОБИОГРАФИЯ

... в произвольной форме, собственноручно, без помарок и исправлений с обязательным указанием даты и места рождения, когда и в каких учебных заведениях обучались, какое образование получили и специальность, где и в какой должности работали, причины перехода с одной работы на другую, а также все подробные сведения указать о жене (муже). Состав семьи.

... сведения о родителях и близких родственниках (отец, мать, братья, сестры) и отец (мать, муж). О них обязательно указать фамилию, имя, отчество, дату и место рождения, где и в какой должности работает в настоящее время и где проживают (точный адрес).

... были ли Вы и Ваши родственники под судом или следствием, за что, где и когда; были ли Вы и Ваши родственники за границей, в какой стране (указать населенный пункт) и вместе ли с ними связь;

... другие сведения по Вашему усмотрению.

В. Борисович Анатолий Григорьевич, родился 2 декабря 1942 г. в с. Мосалище Каховско-Басовской (ныне Басовщинской) р-на Черниговской области Мадэ, Зинболевская София Петровна, учительница начальной школы, сейчас учительница школы, Покрибская Григория Федоровна, работница завхозом, сейчас в отпуске; родители на отдыхе в селе Мосалище Каховско-Басовской области по организации в с. Мосалище Каховско-Басовской школы по сельской школе в селе Мосалище Каховско-Басовской области в с. Сосновини Среднебутовской р-он Черниговской области, где ныне проживает мать. В 1955 г. поступил в Киевский химико-механический техникум, который в 1958 г. был переведен в г. Харьков. В 1959 г. он закончил с отличием этот техникум и по распределению работал до 1961 год на заводе "Химфармив" в г. Мосала Сумской области (специальность поспе техник-техник химик-аналитик; работа инженером-проектировщиком).

В 1962 г. поступил (заочно) на филологический факультет Киевского государственного университета. В связи с тем все же расстался со специализацией: с октября 1962 г. по июль 1964 г. работал учителем истории и обществознания в средней школе с. Пески Черниговской области.

области. В 1964 г. переведен на старшую
 мое обучение в КГУ, кафедра и работа
 в 1966 г. По распределению с 1966 г. по 1969 г.
 работа в газете "Курский вестник" (монтаж
 страниц типографской, зав. отделом
 галереи типографской и искусства), одновременно
 обучился в вечерней школе журналистики по кафедре
 истории украинской типографии КГУ. Аспирантуру
 в 1969-70 гг. заканчивал уже старшим
 ко, и осенью 1970 г. защитил кандидатскую
 диссертацию. В том же 1970 г. работал
 заводом печати газеты "Ленинградская
 Уфабия", а с ноября 1970 г. перешел на должность
 старшего преподавателя филологического ф-
 КГУ, где и работал до сих пор (с 1975 г.
 в должности доцента, с 1989 г. - профессор
 зав. кафедрой истории типографии и
 журналистики). С 1982 г. - доктор филологиче-
 ских наук

С 1956 г. - член ВЛКСМ. С 1967 г. - член КПСС
 Жена - Попова Анна Григорьевна, ч-
 номер с/н N 148 г. Киева. Имею с нею двух сыновей
 Владимира (1977 г. р.) и Валентина (1980 г. р.) Об
 первого брака с Поповой Марией Захаровной
 имею дочь Богдану (1970 г. р.)

За границей был в 1972-73 гг. - в командировке
 за рубежом на преподавательской работе
 в СФРЮ (загребский ун-т)
 Член Союза писателей СССР с 1983 г.

19.4.86г. Попова

Додаток Г

ОСОБОВИЙ ЛИСТОК
з обліку кадрів

Місце для фотокартки
158

1. Прізвище Богрибкий
 ім'я Андрій по батькові Павло Павлович
 2. Стать чол. 3. Рік, число й місяць народження 1942, 3 серп.

4. Місце народження с. Моголище Бобрівського району Тернопільської обл.
біло, місто, район, область

5. Національність українець 6. Соц. походження служб.

7. Освіта Всесуц.

Назва навчального закладу та його місцезнаходження	Факультет або відділення	Рік вступу	Рік закінчення або завершення	Якщо не закінчив, то з якого курсу пішов	Який фах отримав у результаті закінчення навчального закладу, зазначити № диплому або посвідчення
<u>Київський державний університет ім. Т. Шевченка</u>	<u>філолог.</u>	<u>1960</u>	<u>1966</u>	<u>-</u>	<u>філолог. спеціальність української мови і літератури № 1879659</u>

8. Якими іноземними мовами і мовами народів СНД володієте російською, сербо-хорватською, англійською
читаєте й перекладаєте зі словником, читаєте й можете пояснити, володієте вільно

9. Учений ступінь, учене звання доктор філологічних наук, професор

10. Які маєте наукові праці та винаходи
дві збірні літературно-критичних і соціально-критичних та іст.-літературно-теоретичних праць (в зб. М. Моккоградів: Проблема хворого конфлікту в сучасній радянській прозі (1981), "Особливості сучасної" (1985), "Олеся Трояк" (1988), "Лев Сергачев" (1986), "Борис Пастернак" (1989), "Історико-естетичні проблеми поезії Пастернака в літературній багатобаччості поч. ХХ ст." (1989), "Критика, якесь не зміліти" (1994), Автор близько 300 статей та інших наукових публікацій у зб., журналах, журналах, науково-теоретичній пресі.

II. Виконувана робота з початку трудової діяльності (включаючи навчання у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах, військову службу, участь у партизанських загонах і роботу за сумісництвом).

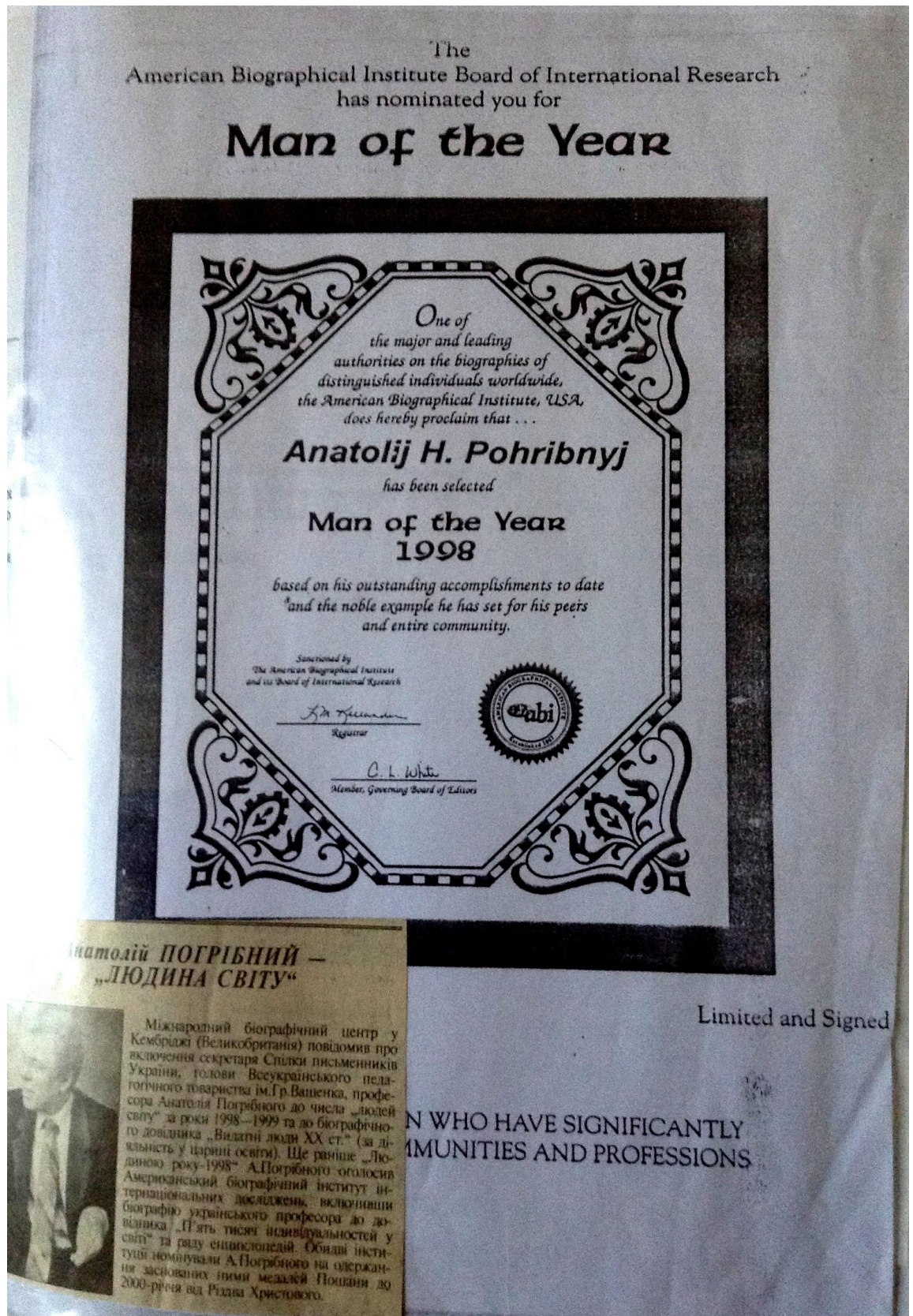
При заповненні даного пункту установи, організації й підприємства необхідно вказувати так, як вони вимовлялися в свій час, військову службу записувати із зазначенням посади.

Місяць і рік вступу		Посада із зазначенням установи, організації, підприємства, а також міністерства (відомства)	Місцезнаходження установи, організації, підприємства
viii 1955	vii 1959	студент Київського (з 1958 р. - Харківського) державного педагогічного університету ім. Шевченка СРСР	м. Київ
viii 1959	x 1961	старший аналітичний збирач "Літфабрики" ім. Кірова СРСР	м. Москва
ii 1962	viii 1964	участь в історії та суспільствознавстві середньої школи Київської області УРСР	с. Писарів Київської області УРСР
viii 1964	ii 1966	студент спеціального Київського державного університету ім. Шевченка СРСР	м. Київ
v 1966	ii 1969	літфабрики, старший редактор факультету, завідуючий кафедрою "Дружба народів" державного університету СРСР	м. Київ
ii 1969	viii 1970	асистент Київського державного університету ім. Шевченка СРСР	м. Київ
vii 1970	ii 1970	завідуючий кафедрою "Література України" спеціального педагогічного університету	м. Київ
xii 1970	v 1972	старший викладач, доцент, професор, завідуючий кафедрою Київського університету ім. Шевченка	м. Київ
v 1992	поде	перший заступник начальника факультету спеціального педагогічного університету	м. Київ

Додаток Д

Додаток Е

Додаток Ж

Додаток 3

166

УКАЗ
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Про присвоєння рангів державних службовців

Витяг

Відповідно до статей 25 та 26 Закону України "Про державну службу" присвоїти ранги державних службовців:

Державний службовець першого рангу:

ПОТРІБНОМУ
Анатолію Григоровичу

- першому заступнику Міністра освіти
України

Президент України

Л.КРАВЧУК

14 квітня 1994 року
№ 162/94

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ
УКРАЇНИ
ЗАГАЛЬНИЙ ВІДДІЛ
ВХІДНИЙ № 650
18.04 1994 р.

Додаток И

Міністерство Освіти УРСР
ТАБЕЛЬ
про успішність, поведінку та відвідування

За 1952/1953 навч. рік

учня Б.В. класу Сокільської
учениці Семішківської (повна назва школи) школи
Почеп'яного
Анастасія Оринковича
(прізвище, ім'я та по батькові)

Місто, село Сокільське
район Східноукраїнський
область Чернівецька

ОЦІНКА УСПІШНОСТІ, ПОВЕДІНКИ ТА ОБЛІК ПРОПУСКІВ УРОКІВ

Предмети	Чверті				Річна оцінка	Оцінка на екзамени	Оцінка випуск. перек.
	I	II	III	IV			
Українська мова	усна	5	5	5	5	5	5
	письм.	5	5	5	5	5	5
	загальна оцінка	5	5	5	5		5
Українська література	5	5	5	5	5	5	5
Російська мова	усна	5	5	5	5	5	5
	письм.	5	5	5	5	5	5
	загальна оцінка	5	5	5	5		5
Російська література	5	5	5	5	5	5	5
Історія (включаючи інозем. мови)	5	5	5	5	5		5
Арифметика	5	5	5	5	5		5
Алгебра							
Геометрія	5	5	5	5	5		5
Тригонометрія							
Природознавство	5	5	5	5	5		5
Історія	5	5	5	5	5		5
Конституція СРСР і УРСР							
Географія	5	5	5	5	5		5
Фізика							
Астрономія							
Хімія							
Психологія							
Логіка							
Фізичне виховання	5	5	5	5	5		5
Малювання	5	5	5	5	5		5
Креслення							
Музика і спів							
Поведінка	5	5	5	5	5		5
Пропущено уроків	-	-	-	-	-		-
Запізнів							
Підпис класн. керівника	<i>Підпис класного керівника</i>						
Підпис батьків	<i>Підпис батьків</i>						
Угода педагогічної ради	<i>Угода педагогічної ради</i>						
М. П.	<i>М. П.</i>						
Директор школи	<i>Директор школи</i>						
Завідувач	<i>Завідувач</i>						

Переведено до наступного класу; вилучено із школи; нагороджено похвальною грамотою; залишено на повторний курс; дано повторні екзамени з _____ (назва предмету)

Додаток К

УРСР
Міністерство Освіти
ПІСКІВСЬКА
середня загальноосвітня
ТРУДОВА ПОЛІТЕХНІЧНА
ШКОЛА
з виробничим навчанням
13 листопада 1964 р.
№ 117/2
с. Писка,
Вербовського району,
Чернігівської області

Характеристика

випадка вчителя Писківської сшк.
Бобровицького р-ну Чернігівської обл.
Могрідному Анатолію Григоровичу,
який працював у школі із січня
1962 р. до 26/III - 1964 року.

Протягом 1963-1964 навч. року
зов. Могрідний А.Гр. був учителем
української мови і літератури у
VIII-IX класах та історії і суспіль-
ствознавства в IX-XI класах.
До роботи відносився сумлінно,
постійно працював над підвищен-
ням свого ідейно-теоретичного
рівня та ідейності викладання,
виготовляв і використовував наочні
посібники із своїх предметів, що був
відзначений по наказу ОблВНО,
кориснувавсь повагою і авторитетом
серед учнів і наставників.
Мав. Могрідний А.Гр. член ВЛКСМ,
був керівником політклуба з
учнями школи по вивченню
політекономії, працював керівни-
ком XI кл., вислухав з доповідями
перед учнями та колективом.
Директор шк. *В. Жукович*
Голова шк. *Т. Мат.*

Додаток Н

**Всеукраїнське Педагогічне
Товариство ім. Григорія Ващенка**

"28" жовтня 2005 р. 01030 м. Київ-30, вул. Володимирська, 57, Будинок учителя, т.-ф. 552-72-00

ЗАЯВА

Центрального Правління Всеукраїнського педагогічного товариства ім. Г. Ващенка

Центральне Правління Всеукраїнського педагогічного товариства ім. Г. Ващенка висловлює занепокоєність у зв'язку з негативними тенденціями, що спостерігаються у часі приєднання України до Болонського процесу.

Усвідомлюючи, що вирівнювання української освіти на загальноєвропейські стандарти, як-от стосовно ступеневості, активізації самостійної роботи студентів, є прогресивним і необхідним, ЦП ВУПТ ім. Г. Ващенка водночас протестує проти численних фактів бездумності і формалізму в ході долучення до Болонського процесу.

Основні прояви кампанійщини, які тут мають місце, такі.

1. У серйозній небезпеці опинилися сьогодні фундаментальні дисципліни, кількість часу на які зазнає скорочення, а це значить – на очах руйнується одна з донинішніх реальних переваг вищої освіти у нашій країні.
2. У ВНЗ пришвидшено нищать дисципліни державницького – українознавчого циклу, що з точки зору необхідності формування не тільки фахівців, а й патріотів країни неприпустимо і злочинно. Прикро, але питання викладання цих дисциплін віддане сьогодні на волю самих навчальних закладів, що означає на практиці їх масове зліквідування чи – що є те ж саме – зведення до обсягу кількох годин. У зв'язку з цим ВУПТ ім. Г. Ващенка знову й знову повертає увагу до обов'язковості повноцінного вивчення у ВНЗ, особливо негуманітарного профілю, таких дисциплін, як історія української державності, українське ділове мовлення, українська культура тощо, які, всупереч поширеним контраргументам тих, для котрих українознавчий компонент освіти просто чужий, насправді не дублюють шкільних програм.
3. Істотно знеоцінюється роль викладача, який, не маючи елементарної часової змоги розкритися перед студентами у яскравості своїх знань, на практиці, як на це скаржаться освітяни, перетворюється на свого роду обліковця, що найбільше дбає про те, як встигнути нарахувати студентам необхідні бали.
4. Існує серйозна небезпека поповнення викладачами ВНЗ і без того численної армії безробітних, адже за нинішніх орієнтирів цілий ряд важливих кафедр та предметів виявляються у навчальних закладах просто зайвими.

Протестуючи проти цих тенденцій, ВУПТ ім. Г. Ващенка вимагає від міністерства освіти і науки:

а) рахуватися з тим, що приєднання України до Болонського процесу не може бути механічним і в жодному разі не може не відзначатися дотриманням вимог національної специфіки, як вони, ці вимоги, себе в українських умовах заявляють;

б) не перетворюючи освітян у закладників волі частини запопадливих чиновників, якомога повніше враховувати у питанні деталей долучення до Болонського процесу позицію громадськості, найперше педагогічної, яку і необхідно закликати до значно ширшого, ніж досі, обговорення даної проблеми.

Центральне Правління Всеукраїнського педагогічного
товариства ім. Г. Ващенка

м. Київ, 28 жовтня 2005 р.

Додаток Р

ПОЗАЧЕРГОВІ ВИБОРИ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ
27 ТРАВНЯ 2007 РОКУОБЛІКОВА КАРТКА
кандидата у народні депутати України

1. Погрібний Анатолій Григорович
(прізвище, ім'я, по батькові)
2. Число, місяць, рік народження 03 січня 1942 р.
3. Громадянство Україна
4. Місце народження с. Моголище Боднівського р-ну Черкавської обл.
5. Відомості про освіту вища,
(середня, базова вища, вища,
Київський державний університет ім. Т. Шевченка -
назва навчального закладу, дата закінчення навчання)
ка, закінчив у 1966 р.
6. Спеціальність за освітою філософський факультет укр. мови та літератури
7. Посада (заняття) публіцист, журналіст, історик літератури та журналістики
8. Місце роботи Київський національний університет ім. Т. Шевченка
9. Партійність член Української Республіканської партії "Свобода"
(зазначити належність до партії)
10. Науковий ступінь, вчене звання, рік присвоєння доктор філол. н., професор (1984)
11. Почесні звання, нагороди Заслужений працівник вищої школи України, лауреат Національної премії України ім. Т. Шевченка "За досягнення в галузі науки"
12. Чи обирався народним депутатом України, депутатом місцевих рад, сільським, селищним, міським головою у 1990-1995 рр. був депутатом Київської міської Ради народних депутатів
(коли, якого представницького органу, якого скликання)
13. Сімейний стан одружений; Погрібна Галина Григорівна 24.11.1946 - 04.07.2004
(передіти членів сім'ї із зазначенням дати їх народження)
дочка; Погрібний В'ячеслав Анатолійович 26.05.1977 - син;
погрібний Максим Анатолійович 18.11.1980 - син
14. Домашня адреса 02100 м. Київ, в. Будицький, 37б, кв. 4
(поштовий індекс, назва населеного пункту, вулиці, номер будинку та квартири)

15. Контактні телефони: службовий 253-10-56
домашній 297-22-00
мобільний 3650-030-22-18

16. Трудова діяльність

Виконувана робота з початку трудової діяльності (включаючи навчання у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах, військову службу, роботу за сумісництвом).
 При заповненні цього пункту установи, організації та підприємства необхідно іменувати так, як вони називалися у свій час, дані про військову службу записувати із зазначенням посади.

Місяць і рік		Посада із зазначенням установи, організації, підприємства, а також міністерства (відомства)	Місце знаходження установи, організації, підприємства
вступу	звільнення		
VIII 1955	VII 1958	учасник В.ХІМКО-механічного цеху в м. Київ	м. Київ
VIII 1958	VII 1959	учасник В.ХІМКО-механічного цеху в м. Київ	м. Київ
VIII 1959	X 1961	апаратник заводів ХІМКО в м. Київ	м. Київ
II 1962	VII 1964	учасник В.ХІМКО-механічного цеху в м. Київ	м. Київ
VII 1964	VII 1966	вчитель механічного цеху в м. Київ	м. Київ
VI 1966	II 1969	вчитель механічного цеху в м. Київ	м. Київ
II 1969	VII 1970	вчитель механічного цеху в м. Київ	м. Київ
VIII 1970	XI 1970	вчитель механічного цеху в м. Київ	м. Київ
XII 1970	V 1992	вчитель механічного цеху в м. Київ	м. Київ
V 1992	VII 1994	вчитель механічного цеху в м. Київ	м. Київ
V 1993	по даній картці	за сумісництвом: зав. цехом в м. Київ	м. Київ
X 2003	X 2006	за сумісництвом: зав. цехом в м. Київ	м. Київ
II 1995	по даній картці	вчитель механічного цеху в м. Київ	м. Київ
Робота в СДР			

"17" квітня 2007р.

облікова_картка_кандидата

(особистий підпис)

Додаток Т

Затверджено
Комісією
державних
нагород та
геральдики
при
Президентові
України
від 17 березня
2003 р.

Для службових відміток	Дані картотеки про нагородження

НАГОРОДНИЙ ЛИСТ
для представлення до відзначення
державною нагородою України
(посмертно)

1. Прізвище, ім'я, по батькові Погрібний Анатолій Григорович
2. Посада і місце роботи, служби професор кафедри історії літератури і журналістики Київського національного університету ім. Т. Шевченка.
3. Число, місяць, рік і місце народження 3 січня 1942 року
4. Стать чоловіча 5. Національність українець
6. Партійність УРП «Собор» 7. Освіта вища, закінчив Київський університет ім. Т. Шевченка в 1966 р., викладач української мови та літератури
(які учбові заклади закінчив (ла) коли, спеціальність за дипломом)
8. Науковий ступінь, вчене звання, спеціальне звання доктор філологічних наук, професор Київського університету, академік Академії наук Вищої школи України, дійсний член НТШ.
9. Які має державні нагороди України, дата нагородження Лауреат Національної премії України ім. Т. Шевченка (2006 р.), орден «За заслуги» III ступеня (1998 р.)
10. Домашня адреса м.Київ, в. Будівельників,32\2, кв.4. Тел. 292-72-00
11. Службова адреса м. Київ, вул. Ісаакяна,18 Тел. 236-01-28
12. Загальний стаж роботи 52 роки
Стаж роботи у даному колективі з 1970 року
13. Характеристика з зазначенням конкретних особливих заслуг особи В історії України доби відновлення її Незалежності ім'я і чин Анатолія Григоровича Погрібного знають такий огром пережитого, осмисленого і утвердженого щоденною подвижницькою працею, що кожна з іпостасей його унікального творчого обдарування заслуговує на окремішне пошанування. Найперше – варто згадати за Погрібного-науковця, одного з найкращих дослідників історії національного письменства XIX-XX ст. Його ґрунтовні монографії «Художній конфлікт і розвиток сучасної прози, «Осягнення сутності», «Яків Щоголев», «Олесь Гончар. Життя і творчість», «Борис Грінченко. Життя і творчість», «Борис Грінченко в літературному русі кінця XIX-початку XXст.», «Літературні явища і з'яви» (назагал - перу Анатолія Погрібного належить близько 30 наукових книг), сотні й сотні статей, що в них українська література осмислюється як феномен світової духовної культури, увійшли до «золотого фонду» національної гуманітаристики. За його підручниками та посібниками продовжують студіювати

вітчизняну художню словесність у середній та високій школі, провідні журналісти нашої держави, які на факультеті журналістики слухали лекції професора Погрібного, вважають за честь називати себе його учнями, науковий доробок Анатолія Григоровича стає предметом поважних наукових студій сучасних дослідників (переконливе свідчення цьому – Всеукраїнські наукові читання, присвячені пам'яті Анатолія Погрібного, які відбулись 15 лютого 2008 р.; саме під час їхнього проведення наукова та освітянська громадськість Києва порушила питання про присвоєння Анатолію Григоровичу Погрібному звання «Герой України»). Наукові здобутки Анатолія Погрібного поціновані званням «Заслужений працівник вищої школи України (1987р.), преміями ім. Олександра Білецького (1996р.), Івана Багряного (2002 р.), Івана Огієнка (2003р.), Бориса Грінченка (2004р.), Дмитра Нитченка (2004 р.), премією Фонду Тараса Шевченка (2003 р.). Протягом багатьох років науковець був також професором зорганізованого в діаспорі Українського Вільного Університету. З постановою масового народного руху за незалежність поч.90 рр.ХХ ст. Анатолій Погрібний – у першому шерезі тих, хто виборює державність України. Він входить до ініціативних груп, що заснували Товариство української мови ім. Т. Г. Шевченка («Просвіта»), Народний Рух України, Конгрес Української Інтелегенції, очолює Всеукраїнське Педагогічне Товариство ім. Г. Ващенко. Величезну увагу вчений приділяє у цей час проблематиці повноцінного функціонування української мови в складних умовах сьогодення. Сотні й сотні статей, у яких аналізувався мовна ситуація в сучасній Україні, численні лекційні виступи на Приліпів'ї і в Донбасі, у Криму і на Закарпатті сприяли утвердженню в нашій державі справжньої толерантності та громадянської згоди. Справжнім життєвим подвигом ученого стала заснована ним 1997 р. на хвилях українського радіо авторська програма «Якби ми вчилися так, як треба»: мільйони її слухачів назвали Анатолія Погрібного «народним професором».

Кандидатура Погрібного А. Г. рекомендована Проводом Спілки офіцерів України, Протокол №8/8 від 6 червня 2008 року.

(найменування підприємства, установи організації тощо, дата обговорення, № протоколу)

Представляється до присвоєння звання «Герой України» з врученням ордена Держави

(вид нагороди)

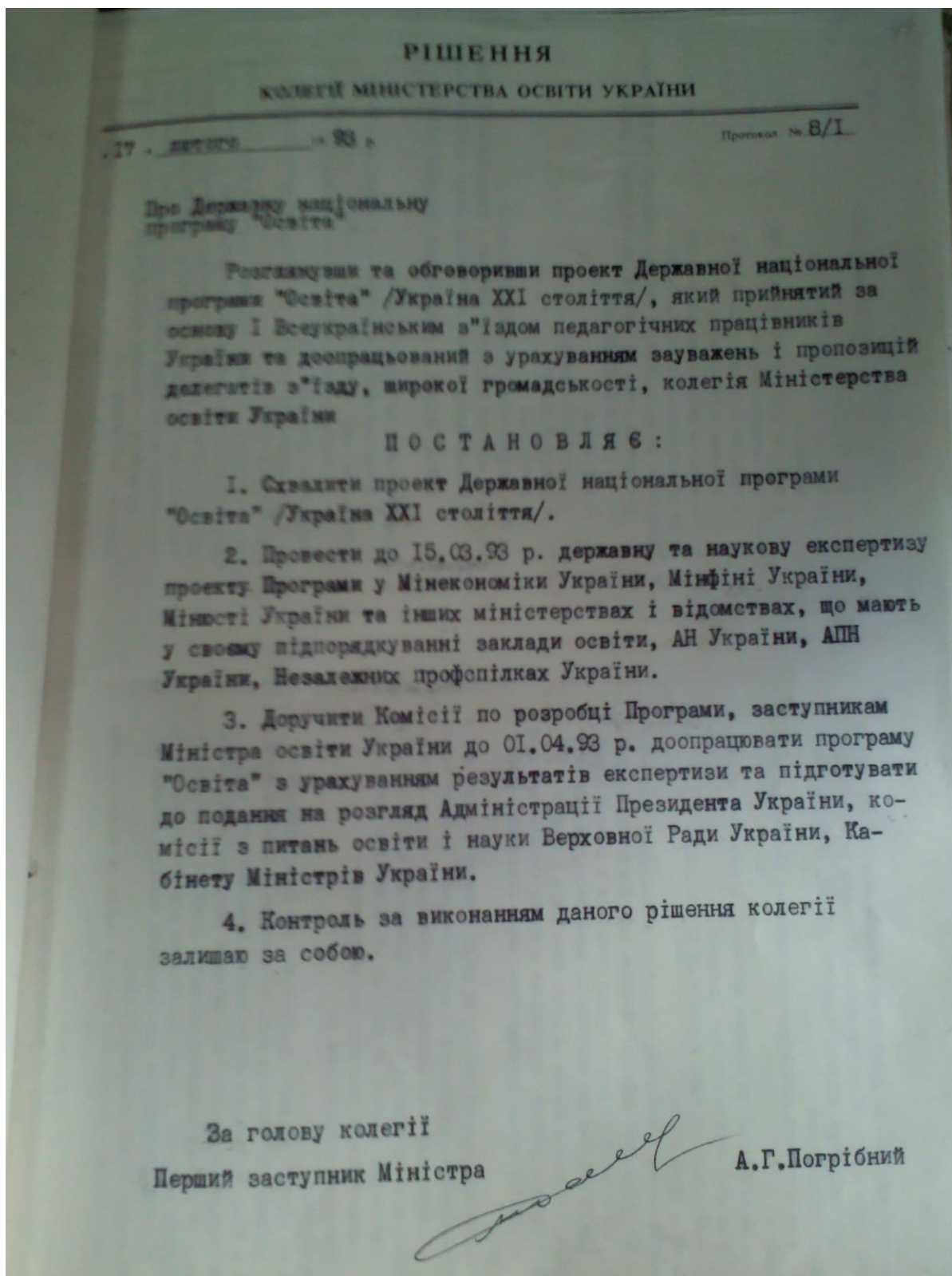
(Handwritten signature)
(Білоус В. О.)

Голова зборів колективу

(Handwritten signature)
(Білоус В. О.)

“ 6 ” червня _____ 2008__ року

Додаток У

Додаток Ф

Кілька думок, які хотілося б тут висловити, відбивають не лише мій власний погляд, а й переважної більшості викладачів та співробітників Київського університету, котрі успішно, хоч і не без труднощів, втілюють сьогодні у життя розроблені нашою Вченою Радою "Заходи щодо впровадження української мови у навчальний процес".

Отже, перша теза. Закон, який ми маємо прийняти, мусив би називатися точніше і ясніше, а саме: "Закон про українську мову та інші мови в Українській РСР". Чому це важливо? Тому, що основне в майбутньому законі, поряд з гарантуванням вільного розвитку всім мовам, — надання статусу державної мові українській. Висловлювалася думка /у пресі, та вже й ось тут, на сесії/ про доцільність запровадження двох державних мов в УРСР — української і російської. Я вважаю, що говаристи, які на цьому наполягають, не розуміють очевидного, а саме: державного статусу, ^державної ^{их} гарантії щодо свого повносилового функціонування може потребувати лише та мова, природні права якої є на сьогодні штучно обмеженими і ущемленими. Питається: чи може йтися про якісь ущемлення стосовно російської мови? Лийно було б і ставити це запитання. Ані обов'язкового державного статусу, ані ще якихось інших форм захисту ця мова не потребує. Є вона і хаа і надалі лишається добровільно прийнятою усіма народами мовою міжреспубліканського спілкування в СРСР — що, справді, може бути вищим і почеснішим за ось цей її статус, який реально і вже давно утвердився у житті!

Інша річ — українська мова. Принизливий стан, у якому вона опинилась, дійсно потребує державного забезпечення її функціонування. Прикро про це говорити, але правда полягає у тому, що цю мову мусимо сьогодні рятувати — так небезпечно вона "відтиснена на другий план" /В.І.Ленін/. Рятувати ж мову — значить рятувати і народ: від нівеляції, розчинення його в об'єднаному, псевдоінтернаціоналістському місиві. Тому нічим не виправданих дискусії щодо доцільності двох державних мов ми, ленінці, інтернаціоналісти, просто

2.

не повинні тут розводити. Кому бо не ясно, що за умови санкціонування двох державних мов українській мові не тільки не полегшає, а навпаки - погіршає! А водночас - ні в чому не будуть ущемлені росіяни, які живуть на Україні, якщо державного статусу дістане українська мова.

У зв'язку з цим - друга теза. Неодноразово висловлюється думка, нібито надання державності українській мові означає її нав'язування. Вважаю: ніяке це не нав'язування - це повернення до нормального, природного стану речей. Кожному народові своя мова, своя школа - яке ж тут нав'язування? Правда, йдеться і про те, що громадяни інших національностей, які постійно живуть в УРСР, державну мову повинні бодуть, бодай у певних межах, знати. Однак - хаба це нав'язування? Хіба це не природній обов'язок кожної культурної людини перед корінним населенням республіки?

І тим більше смішно говорити про "нав'язування", коли цим сліпцем послуговуються самі ж наші землячки - ті українці, що з різних причин відбилися від свого роду і народу. Так от: не наші брати росіяни, не наші брати поляки, євреї, молдавани, німці, татари, болгари і т.д., чий національні права ми повністю підтримуємо, бояться цього "нав'язування" - найголосніше кричать про це саме вони, "землячки". "Лучше быть изнасилованной, чем украинизированной", - як висловлюється тьотя Мотя з п'єси українського драматурга Миколи Куліша. Отже, питання: наскільки можемо зважати у законі на цю відсутність належної повноти моральних якостей у тих, хто свідомо чи й не зовсім свідомо виступає в-незичію проти української мови з позиції зденационалізованого обивателя, міщанина? Чи можемо припасовувати ті чи інші статті закону під загурканість і незрячість останнього?

Ось бо як відреагував один з таких землячків на недавній мій виступ по українському телебаченню. "Вам об не ректором КГУ обть, - написав він мені у листі, - а командовать отрядом Бандеровцев". То

3.

що – мусимо освячувати подібну затурканість і надалі? Парадоксально, але факт: у нас, в університеті, є вже немало іноземців, котрі хочуть вивчати українську мову /і вже три групи вивчає/, а ось такий українець, як бачите, не хоче про неї і чути.

Третя теза. Стосується вона термінів запровадження закону. Розповідають, що один дресирувальник за півроку навчив ведмедя ходити по канату. Мають, якби тому ведмедеві дати десять років часу то він і людську мову вивчив би. Чому ж, питається, автори законопроекту так недооцінюють можливості людини? Згодьмося; непомірно розтягнені терміни ніби на те і визначено, щоб потопити в них закон. Якщо аж 10 років потрібно на освоєння мови, найближчої до російської, то скільки ж тоді, за цього роду розрахунками, потрібно було б для мови, скажімо, литовської або грузинської? Мають не менше двадцяти п'яти... Отже, терміни слід принаймні вдвічі скоротити. Інша річ, що впровадження державної мови не може не мати регіональних особливостей: одні особливості, наприклад, на Донбасі, інші – в Києві, зовсім інші – на Західній Україні.

І четверта, остання теза. Як видається мені, одне з найневідкідніших завдань, пов'язаних з введенням закону у дію, має стосуватися нашої вищої школи. Згадуються тут слова ^з щоденника О. Довженка: "На сороковому році будівництва соціалізму. У столиці сорокамільйонної Української Радянської Соціалістичної Республіки викладання наук так же, як і в інших вузах Української Радянської Соціалістичної Республіки, проводиться руською мовою. Такого нема нігде в світі. Згадую листи Леніна по національному питанню і думаю: не говоріть мені більше нічого. Я все зрозумів... Якщо мій народ не спромігся на вищу школу, вся абсолютна решта, себто ну ніщо вже інше не має цінності. Яка нечуванна аморальність..." /запис від 7.XI.1956 р./

Отже, для відродження українськомовної вищої школи мусить бути розроблена окрема урядова програма, чільне місце у якій має

4.

зайняти невідкладне налагодження випуску українських підручників і посібників. Завдання це складне, однак не настільки, щоб варто було його гіперболізувати. Посилаються, наприклад, на нерозробленість термінології, забуваючи, що перша в світі "Енциклопедія кібернетики" вийшла у нас українською мовою. Або зволікають з переходом на читання лекцій цією мовою, оскільки, мовляв, відсутні підручники. Ніби і резонно все це, хоч кому не ясно: викладач може читати українською мовою /зрозуміло, що для приїжджих з інших республік мають створюватися російські групи/, вчити ж студент може не тільки за українськими чи російськими підручниками, а хоч би за французькими або німецькими - аби лише знав він мови...

Думаю про те, яку велику відповідальність покладає сьогодні на нас історія - і перед всіма в минулими поколіннями нашого народу, і перед сучасниками, і перед поколіннями майбутніми. Давайте ж прийнемо сьогодні такий закон, за який ніхто з нащадків не кине би у нас каменем. Повторюю: це закон, що стосується порятунку українського етносу, закон, який стосується налагодження ленінських норм національного співжиття всіх народів, які живуть на Україні.

Підготовлено на професорстві
Кендзофа КДЗУ (92) з його
виступу на сесії През. Ради
УРСР, мовчав 1989 ф.

[Handwritten signature]

Додаток Х

Далі сформулювати єдило, то
 національна школа - це наслідок
 ред високої інтелектуальної, високорухов
 школи, яка, згідно завоювання
 людської знань, як створює усього
 життя та свого народу, постійно
 знаходиться у біополі національ-
 ної самовідомості.

У біополі національної само-
 відомості...

Додаток Ц

це вже зроблено) - то приєднання
 мистецтва необхідність. Нехарактерного
 наведено лише ту конкуренцію, з якою перед
 давав: усі наші навчальні програми, всі
 підручники, всі підручники мають бути
 об'єктом допису ^{оригінальній} історії тобто
 історії рідного народу, до якої особли-
 во важко, до якої наводять ч, де ж там,
 щоб національний зміст освіти наві-
 органічно пов'язувалися зі всією
 всією нацією, бо це не тільки не
 пов'язане з вивченням мови
 національного змісту, вивчення
 мови з світу кожної освіти кожної
 мови. Націоналізм - то не тільки бути школою,
 але також націоналізм осередкованих
 знань і почуттів, або ж інакше інакше і
 вводить вивчення ч, сараї, світовий
 форум інших народів, з ^{яких} ~~випливають~~ ^{розумі-}
 або етнічності (саме - всебічний нагляд-
 ня), але кожна з функцій вив-
 чення мови власного народу у своїй
 функції. То стосується, що перш, не
 тільки гуманітарних дисциплін
 (до перш, біда з мовою: навіть на в
 інститутах мовознавства, на бібліотечних
 функціях своєї на національну інфа-
 рму призначає вартість мови
 може на фінансову - зовсім 60-90'
 годин, в той час, скажімо, не на
 національну вивчення до 200 го-

13.

емоційно, педагог - педагог? Велика
 людина Володимира Софійовича. Одне з
 не. Багато вчителів під керівництвом, аби
 повністю думи його виправдані
 у праці, - навіть у підручнику
 чинили не дозволяють відкрити
 для цієї цілющої впливу як навіть
 у професорі експерименту в рамках
 єдиної під м. Гітлерівської школи,
 і то під керівництвом, що, як і уряди
 світу нову, національну керівництво
 освіти вимагає нам уперед, думи
 також виводити, чини
 Задача з не, що має прав завжди
 національній освіти, що має прав завжди
 вати всі наслідки ідей, що на
 сьогодні уже виводити у багатьох
 підсумку праці, як одні в Гітлерівській,
 мусять виводити національним
 керівництвом - в у дитячого серед-
 шею школи, професорів, деякі
 кет - до в у. у все те має вивести
 національну. нагадує, все те мусять
 маю в у і розв'язати національ-
 національній самостійності. Освіта на-
 ціональній повинна наслідки, кожна -
 вивести публічне ^{національній} керівництвом; до цього;
 національній і; мусять вивести
 ми тут, на уряди, а не в нових
 А зовсім не потрібна Мислитель.

14.
 стве об'являючи у Москві, що
 як і сьогодні прагне улаштувати,
 міхван-до родимі наслідки реаліза-
 цій ліній на "дисципліну, пове-
 ршове с науковою школою етати
 фінансової реалізації". се вивчення
 нашого, вивчення, дисципліни школи
 або реалізації індивідуальності реаліза-
 цій віз професій картографів
 не буду здійснювати на інших
 місцях ~~на~~ комерційно науково-на-
 вчальній освіті; там же, де наочливо
 її гуманітаризація, там же, де
 професія у розробці різних

це працює
 на "увазі"
 14

в школі і в інших місцях, де
 дисципліна і професія реаліза-
 цій віз професій картографів
 не буду здійснювати на інших
 місцях ~~на~~ комерційно науково-на-
 вчальній освіті; там же, де наочливо
 її гуманітаризація, там же, де
 професія у розробці різних
 етапів освіти. Коли б не зрозумі-
 ло: вивчення ми вивчаємо з цього
 те урядового мовного в ~~на~~ вуз
 інститута та університетах - і фінан-
 сово-автоматично вивчення вогню і
 в дисциплінах, і у школах: прагати
 на кафедрі бачити, починаючи
 у нас повернувшись до нашого мови, в д. з.
 і т. зб. "рускає ризиком". Але саме
 боювати за вузи і буде для нас над-
 тенного. Силони бо сам розвинути
 сьогоднішній дисципліни наш для розвитку
 вивчення бачити освітній реформ,

15-

якщо русифікатор, нігіліст або фомікатор
Від української мови у везі.

Міф 1^й - не розроблена казача терміно-
логія; ^{кавалерія} ^{визавати} ^{мобілізація} ^{воєнних} ^{сил} ^у ^{війні} ⁽ ^{науково-фелічне} ^{во} ^{війні} ⁾;
термінологія у воєн-воєні.

Міф 2^й - нема інформатив.

Міф 3^й - ^{своєрідна} ^а ^{не} ^{можливо} ^{посилати} ^{не} ^{тільки} ^{свої} ^{силы} ⁽ ^{для} ^{війни} ⁾;

Міф 4^й - ^в ^{війні} ^{не} ^{можливо} ^{посилати} ^{свої} ^{силы} ⁽ ^{для} ^{війни} ⁾;
Усі ці міфи - саме міфи. Неспілку.

Ві, порівнявши буре-якої долі сфідомості.
То коли не буде заледженіо казача,
українська мову ссодуємо на українсь-
кою утверджувати у високі аристократич-
наву, одити? Визнають може бути
тут місце дана: ^{свідчення} ^{се} ^{до} ^{до};
коли ми всебіжно керуємо, самостійно
у українську державу. Буре вільна
держави - буре вільного і наша мова.
Та доки те додержується, ^{кавалерія}
нам ^{українська} ^{до} ^{українська}
зроби ^{наше} ^{воєні} і ^{наше} ^{українська}

До всіх

Володарю са Т. Могилу,
воєні українська
29. VII 2011.

Додаток Ш

УВУ Мюнхен Німеччина 17. липня 1992р.

Доповідь першого заступника міністра освіти України Анатолія Погрібного

Особливості сучасної освітньо-мовної ситуації в Україні

Те що я буду казати то не є академічною доповіддю і не є якимсь науковим рефератом, от у мене скорше буде жива інформація, якісь думки, якісь спостереження, от про характер, про особливості мовно-освітньої ситуації в сьогоденній Україні. Я буду радий також відповісти на ваші запитання якщо вони будуть. Сподіваюся, що дуже багато часу не займу і почну мабуть, я на німецькій землі, почну от зі слів німецького філософа Лайбніца, який казав такі слова які я давно люблю повторювати: “Той хто тримає в своїх руках освіту той здатен змінити обличчя землі”. Чому я повторюю ці слова, тому, що та система від якої ми зараз відходимо, з обіймів котрої ми визволяємося, та система прекрасно розуміла оту істину, що – той хто тримає в своїх руках освіту той здатен змінити обличчя землі. – Тому з допомогою тоталітарної системи освіти обличчя нашої землі, обличчя України справді було змінене до невпізнання. Освіта працювала на засадах національного (знімелювання), освіта вирощувала, їй вдалось великою мірою це виростити, коли це багатомільйонове безбаченків, перевертчиків, людей зі сталінізованими національними почуттями, освіта була спрямована в офіційно-імперське річіще, освіта діяла у спосіб навалної брутальної, нахабної русифікації і таким чином змінене обличчя України до невпізнання. Україна опинилася перед реальною загрозою втратити свої національну ідентичність.

Оці слова Лайбніца, які я казав, вони відомі були в нас раніше, але потрактовувалися як слова, мовляв, філософа-ідеаліста, і ми мусіли вважати, що скажімо в таких висловлюваннях вага освіти перебільшувалась. Я впевнений, що жодних перебільшень тут нема. Вагу освіти ви також на німецькій землі відчуваєте, національну освіту, бо якщо ваші діти і внуки зберігають свою національну ідентичність то це тільки завдяки в першу чергу освіті, тому що вони ходять до національної, до української школи і мають в родині також національне виховання. Отже, систему національної освіти, систему освіти, а й не лише національної, довгі десятиріччя тримала в своїх руках тоталітарна держава. Радянська система тут успадкувала те, що було в руках царського уряду, але діяла щечнішими, ще підступнішими методами. Маємо сьогодні ситуацію коли освіта в Україні мусить перейти до рук Незалежної Української Держави. Постає питання, чи вже освіта в Україні справді перебуває в руках Української Держави, яка зовсім недавно проголосувала свою незалежність? Я розумію, що для вас хотілося б, і для нас,.....хотілося б почути стверджений факт “вже”, так як це ми кажемо, вже незалежність, вже те, вже те, вже те, я з такою відповіддю все ж таки не поспішаю і відповідь ствердити цілковито ще не можу, тому, що є цілий ряд мотивів які таку відповідь ще застережно.....Є звичайно велика різниця у (житній) справі скажімо по регіонам, одна ситуація, скажімо, на Заході України, інша ситуація на Сході України, на Півдні України, все це такі регіональні відмінності є, по суті вони відчуваються.

Далі той напрямок в якому треба працювати, це посутньо зміцнити матеріально технічу базу освіти. Далі відкрити всі шлюзи для педагогічного пошуку для експерименту і звичайно треба кардинально змінити мовну ситуацію в освітній справі. От я деякі лише напрямки назвав, але я розумію що ви чекаєте хоча невеликої відповіді на питання які перші кроки нового міністерства в цьому напрямку. З чого починає нова установа діяти, вона розробляє план дії, правда, програму, от сьогодні почали.....великий колектив, десь там двіста шістьдесят чоловіка і розробляємо програму розбудови, перебудови української освіти. Це та програма, яка стосується найближчих років і заглядає в 21 століття і вона буде складовою частиною загально-державної української програми *Україна у 21 столітті*. Ми до вересня хочемо завершити цю роботу і з тим, щоб опублікувати, це дуже велика праця, опублікувати в пресі, наприкінці року зібрати з'їзд педагогічних працівників України і там цю програму прийняти. Ми хотіли б дати Президентові України цю програму аби вона вийшла як президентська програма, бо ми знаємо, що, що такі програми є в світі, скажімо, Бушова програма є президентська програма в Сполучених Штатах Америки і оце в оцю програму ми хочемо закласти все те про що я зараз говорив, те що треба зробити, і багато чого іншого. Далі, що ми робимо, це ми готуємо пропозиції це закон України про освіту, закон цей інше, він прийнятий Верховною Радою, але він прийнятий ще в ті часи, в ті часи і, як кажуть, потребує перевірки точно. Так саме ми хочемо подати до Верховної Ради пакет змін і доповнень до закону про мови в Україні, ви знаєте, що закон цей є, що він надзвичайно недосконалий, я сказав би, що цей закон більше захищає не українців а тих інших шанованих національностей, які живуть на нашій землі, тобто не достатньо захищає так багато, як кажуть, моментів які прив'язані до тоталітарної, до імперської системи, отже, закон слабкий, закон погано діє, дуже незадовільно діє, найбільша в ньому недосконалість, що в ньому не передбачено того що встановлювало б відповідальність людей за не виконання, за порушення цього закону.

Це такий наш крок за цей короткий час..... видали ми ряд наказів, роз'яснень по системі міністерства освіти, про які я згадаю. Коли я йшов на цю працю в міністерстві, то мені може видавалося дещо райдужніше аніж зараз я бачу. Річ в тім, щоб оце все виконати лише міністерства освіти недостатньо, тому, що є цілий ряд питань, я в цьому навіть переконався, які залежать не від міністерства освіти, тобто не тільки від міністерства освіти, або й зовсім не залежать від міністерства освіти. Скажімо, всі найпринциповіші, кардинальніші рішення у нас, у нашій країні, вони мусять переходити через Кабінет Міністрів, над міністерством є Кабінет Міністрів і отже, раз-по-раз ми субліки пишемо до Кабінету Міністрів, поки вони чи розглядаються, чи не розглядаються, чи доповняються, чи не доповняються..... Так саме над нами є Верховна Рада України, бо нам потрібні закони, про які я говорив, добрі, але це вже на залежить від нас а від Верховної Ради Так само є президентська служба, до якої ми мусимо апелювати. В наслідок цього всього є цілий ряд ускладнень про які я теж правдиво хотів би розказати. Перше ускладнення це є фінансування Верховна Рада прийняла закон про освіту, як була стаття зазначена про те що щороку на освіту буде введене

С

приватних людей, наша від приватних людей нічого не має. Для нас це 10% це мало, але нехай хочай було б 10%. В той же час, незадовго перед моїм відїздом Верховна Рада приймає бюджет на цей рік який зараз є і раз проти закону зрізує це фінансування до 8.1%, майже 2%, це дуже великі гроші і одразу ми опиняємося перед тим, що чогось ми не зможемо зробити, тому що, що таке ці гроші це є ті підручники, скажімо яких в нас нема, ті приміщення шкіл яких в нас бракує, це те і виконання і впровадження стиглої, застосування стиглої для українізування нашої освіти. Ми ж видали наказ у Міністерстві Освіти і в цьому наказі є вирішити до першого вересня цього року питання про встановлення додаткової платні тим викладачам, які переходять на україномовне навчання. Ми це дуже хочемо, ми навіть подали проект указу Президентові де те ж саме зазначене. А чому б цього не робити, якщо ж ви знаєте, що довгий і довгий час так звані *ташкенці* в розумінні вчителі російської мови за працю в національних республіках одержували 15% більшої платні. Треба стимулювати шукати, як знаєте, не просто наказом, що ви переходьте, а стимул, знаєте люди, багато хто на це зверне увагу, якби встановили бодай 20%, або хай би навіть тих 15%. Зараз ми апелюємо і розіслали такі листи до ректорів щоб на місцях шукали такі кошти, стимулювали людей, але нам хочеться щоб це не на місцях просто вирішувалось, а щоб це в масштабі Держави було вирішене, це як оте чим може реально обертати недостатнє фінансування. Ускладнення іншого роду є які ми не можемо самі без втручання того ж Президента вирішити, скажімо розпорошеність освітніх закладів в Україні різними міністерствами..... Народна освіта вся в наших руках, дошкільне виховання все в наших руках, професура в наших освіта в наших,..... а що стосується вищих навчальних закладів то з ти х десь сто шестидесяти вищих навчальних закладів тільки сотня у нас у розпорядженні, т.б. нам підлеглі, тому що медичні інститути вони нам не підлягають вони підлягають Міністерству Охорони Здоров'я. Скажімо, інститути культури вони також нам не підлягають, вони підлягають Міністерству Культури і т. д. Скажімо сільсько-господарські інститути, Академія сільсько-господарська підлягають Міністерству Сільського Господарства. Ми зараз демократично настроєні люди, але ми зараз за централізацію в цьому питанні, чому, тому що мусить бути наскрізна державна система освіти, і то не може бути щоби Міністерство визначало якісь орієнтири для своїх підлеглих безпосередньо Міністерства Освіти а паралельно існують структури в яких свої закони, свої порядки, свої погляди. Отже ми хочемо це змінити, ставлемо зараз питання перед Президентом, ми заготували указ йому на три сторінки, але покищо він не підписаний, і це з труднощами великими буде він проходити, не знаю коли він вийде, де ми хотіли би як кажуть, оцю галузеву підпорядкованість якось зліквідувати, щоб наші всі навчальні заклади, щоб це справді була єдина система освіти, тим більше, що ми бачимо, що ми тільки заготували це а вже десь там прочули вже навіть листи пішли від інститутів культури, про те що вони не хочуть підпорядковуватися Міністерству Освіти, от вже така діяльність почалась, я розумію, це значить їм вигідно щоб це було у їхньому відомі, хоча, якщо говорити про Міністерство Оборони, яким керує Морозов то нам з ними найприємніше тому, що перед самим моїм відїздом зателефонував заступник Морозова і мені сказав чи ви не візьмете під свою опіку дванадцять військових ліцеїв, це на місці колишніх так званих

що відкрили б а пояснює директор школи чи інший якийсь начальник, що нема підручників, то ми у вас заберемо, бо ви й так научите, але туди ми перекинемо обов'язково. Оце ми обов'язково будемо контролювати хоча вигадки на тему оцю і різного формув відмови їх маса є і я повторюю, що це причини переважно суб'єктивного плану.

Особливо складно із вищою освітою, я вищій освіті надавав би може ще більшого значення ніж шкільній освіті в питанні впровадження української мови чи переходу на україномовне навчання тому, що люди є прагматичні, батьки кожний з них мріє щоб дитина здобула вищу освіту, Коли вища школа стане україномовною то це дуже спрацює, батьки будуть віддавати самі до українських шкіл. В питанні вищої освіти я маю ту точку зору яку висловлював неодноразово і давно. Я би їх розрізняв, два тих коди і вони не зовсім ототожні до шкільної і до вищої освіти . Шкільна освіта це освіта обов'язкова і шкільна освіта вибір мови навчання ми справді тут не можемо диктаторами бути ми хочемо зміцнити так засади української освіти щоб і росіяни і інші віддавали б дітей до українських шкіл. Але тут ми гарантуємо всім мати право на навчання рідною мовою. Особистий мій погляд на інститут, на університет такий, що це вже не є обов'язкова освіта і ця мовна політика у вищих навчальних закладах вона мусить визначатися вже не батьками а Українською Державою. Отже, що для цього треба зробити, щоб у вузах була українська мова, вона потроху йде і подекуди добре йде, я наприклад в київського в якому працюю, це бачу, що таки йде, хоча знаєте де найгірше йде найгірше йде на правничому факультеті, на економічному факультеті, там де як кажуть, оті кадри із певних хат великою мірою зібрані, а скажімо на тіуспіхи, на фізичному успіхи, на географічному я знающе два роки назад студенти ухвалу прийняли заснувати товариство української мови і у Було записано, що до першого вересня зообов'язати усіх викладачів перейти на україномовне викладання, це самі студенти. Знаєте, до речі, питання впровадження української мови це великої мірою питання, яке залежить не стільки від студентів, то це все є відмовка, що студенти не хочуть, найперше не хочуть викладачі, керівники, ректори, декани, завкафедрами, просто професори, бо крім усього іншого їм ще треба переписувати конспекти своїх лекцій, тут і так вони пожовклі ті листки, двадцять років у ряд читає чоловік знайбільшості з отих листків, а тут ще треба сидати не те переписувати а й ще перекладати українською мовою, ось де ця причина основна. Ось ми для того щоб зрушити це все і це обов'язково позначиться й на школі, на дитячих садках, ми хотіли би запровадити обов'язковий вступний іспит з української мови, з державної мови до вищих навчальних закладів і до середніх спеціальних. Такий іспит мусів би бути і ми би хотіли щоб це було в цьому році, але я вам правдиво скажу як склалося цього року, міністерство, я кажу, буквально тільки почало працювати

о

н

мо

о

з

проти якого буде важко будь-якому шовеністу щось заперечити, хоча вони заперечують, а ми виходимо з того, що якщо, скажімо в Києві є 77% українців так мінімум 77% дітей наших мусить вчитися в українських школах, якщо 20% росіян то 20% російських шкіл а те що було зовсім не так.....Ось такий принцип, ми хочемо і зараз пішов наш циркуляр такий, ми хочемо мережу таку, щоб в кожному районі повсюдно створювали таку мережу і щоб вже сьогодні кожна школа знала яка перспектива завтра, якщо в цілому районі п'ять шкіл і в цьому районі росіян, для прикладу 40%, будь ласка, дві школи російські а три школи українські, а зараз немає жодної так як скажімо в Донбасі в цілому ряді регіоні чи в і т. д. Це я кажу демократичний принцип, але зустрічається також в штики тому що кажуть що є росіяни і є ще руско-язичное населеніє, і от мовляв, руско-язичное население не хоче, навіть, до речі, прояв цього нехотіння перебільшується. Отже ми зустрічаємося і зараз із проявами саботування. Скажімо для нас в цьому році дуже важливо зрушити мовну ситуацію хоча щодо питання набору учнів до першого класу. Я кажу, що прояви саботування цього є, в різних регіонах і в різних містах це про різному розв'язується, скажімо в Києві, я є депутат київської міської ради і входжу до комісії з національних питань для контролю за впровадження закону про мови, ми впродовж тривалого часу тиснули на начальника міського управління освіти аж доки він таки не видав рзпорядження згідно якого маса шкіл з першого вересня цього року переводиться до україномовного режиму, тобто набирають тільки до українських класів діти. Я вам скажу, що..... ще недавно було 40 шкіл українських, ще надалі, два роки тому а зараз, при чому ми це виконаємо, якщо власті київські виконають то буде тільки всього 35 російських шкіл, решта з україномовним режимом. Правда, йдеться тільки про перший клас, але бачите, така ситуація.....хоча б уже на цей рік, бо ж перший клас піде в другий і так поступово вже буде перетворюватися все це в українське Ми порозсилали по всій Україні зараз такий циркуляр про те, що ми вважаємо, що вісім, десять заяв, цього достатньо для того щоб відкрити український клас, це для міста, для села будь-яка кількість, навіть четверо, троє тобто, ми хочемо, і домагаємося, і калькулюємо це щоб, як кажуть усі шлюзи, всі оці перешкоди, а перешкоди які, перешкоди переважно суб'єктивного плану, директор не хоче відкривати школи, не хоче відкривати український клас, директор каже, – нема підручників, – а ми зараз знову ж таки розіслали і кажемо, що для першого класу підручники є, всі, вся Україна перейде українською мовою і всі матимуть підручники тому, що ми видали зараз буквально перший національний буквар в Україні, це в наших часах, звичайно, під назвою *Материнка*, це вже той буквар в якому є національний зміст, це вже той буквар в якому діти, так як польські діти вчать про свою належність до нації, так і наші будуть вчити, – хто ти хлопчику маленький, українець молоденький, – хто ти дівчинка маленька, українка молоденька, – і там уже прапор наш є там і гімн наш є. Є такі підручники, ми можемо в кожному випадку забезпечити комплектами підручників всю Україну, хто забажатає, хто тільки буде відкривати ці перші класи. До нас в міністерство зараз приїзжали, до мене особисто заходили начальник обласного управління освітою з Тернополя, з Івано-Франківська і всім я їм казав, що вам буде з нами житися дуже тяжко тому, що в тих випадках коли десь в Дніпропетровщині або на Донеччині надходять сигнали до нас,

що це все сталося буквально за якийсь тиждень, за десять днів до початку вступних екзаменів, коли студенти, чи абітурієнти вже були з'орієнтовані, батьки їхні були з'орієнтовані інакше, на ті правила прийомні які існували, то з наступного року, ми таки за всяку ціну, ми хочемо щоб всі ті особи, не залежно від того якою мовою школу закінчили, але якщо вони атестовані українською мовою, щоб вони обов'язково склали вступний іспит і про вже всі освітні заклади знають, і була в нас нарада по селекторові, я виступав на цій селекторній нараді і казав, що будемо вважати, що вже всі поінформовані, і освітяни і батьки будуть знати, що наступного року, раз уже так, що треба давати час, то аж цілий рік часу, але обов'язково щоб це було. Далі ми хочемо проконтролювати щоб обов'язково читалася українська мова, як і інші дисципліни українознавчі у вищих закладах, особливо технічних тому що в технічних навчальних закладах як правило не читається. Отже в кожному закладі в такому мусить і читатися і бути відкрита українознавча кафедра.

Проблема для вищої школи видання підручників, у нас є цифра скільки нам підручників треба для задоволення потреб вищої школи, цифра астрономічна – 80 тисяч підручників, навіть там рахували темпи, якщо такі темпи зберігатимуться як сьогодні то це розтягується в трет'є тисячеліття. Підручники треба і писати і видавати їх різними способами. Що ми зараз зробили, це вже такий теж практичний крок з боку нашого міністерства, по-перше ми зобов'язуємо видавництва, в нас є ці тематичні плани видавати підручники тільки українською мовою для вищої освіти. Ми обґрунтовуємо так щоб це всім мусить бути зрозуміло, річ в тому, що російськомовних підручників у нас маса і московське видавництво *Просвещение* воно й сьогодні засипає ціми підручниками, отже їх є в бібліотеках, вони і у видавництвах видаються, а українською мовою? Отже ми хочемо щоб ці підручники йшли українською мовою. Ми чуємо протести знову ж таки зі східних регіонів, що як же ж так, ви забороняєте нам видавати російською мовою. Ми пішли на такий крок, ми балансуємо як можемо, дозволяємо оці підручники, якщо вони наполягають російською мовою, але хай вони видають в загально українському видавництві а видають засобами малої поліграфії, тобто, кожен інститут, кожен університет має свою певну видавничу базу і вони видають виключно для потреб свого інституту, але умови для того щоб ми дозволили їм це видати, видати скажімо 500 екземплярів російською мовою, але 500 екземплярів і українською мовою. Якщо, бодай це буде дотримуватися то це дозволить нам якось розібратися з цим.

Нарешті, я знову ж таки, якби вся Україна була така як Галичина щодо рівня національної свідомості, всіх цих проблем не було б, але повірте, що ціле прогалия лежить у і тією ж Галичиною, і ми маємо випадки коли в окремих регіонах, оцих південних, східних хочуть ввести україномовне навчання і отна доказ того наскільки все це складне я ось такий приклад вам наведу. Місто Миколаїв місто, є там корабле-будівний інститут і от на цьому корабле-будівному інституті з'явилася група людей викладачів, які пробудилися до національного життя і хочуть почати україномовне викладання. Отже, вони набрали ще весною абітурієнтів десь пів сотні чоловік, курси для них організували, почали готувати, українською мовою читати лекції, це доценти, кваліфіковані люди, вони їх підготували, отже, тепер підготовано і

питання про те щоб вони склали іспити вступні українською мовою і вчилися в цьому інституті, але обернулося все це печально тому, що ректор цього інституту у той час не був коли все це організовувалось, він був у відпустці, повернувся, то він не дав на це дозволу і от вже до мене в міністерство приїхала група цих викладачів, привезли список тих хто буде вчитися, список викладачів які будуть читати лекції українською мовою і вже йдеться про те щоб дозволити групу, одну групу на весь корабле-будівний інститут, цілковито зрусифікований, відкрити. Отже я звернувся до представника Президента у миколаївській області, він підтримав, він підтримав і таким чином підтримка пішла від Міністерства Освіти і підтримка від представника Президента. Як відреагував ректор корабле-будівного інституту він, грубо кажучи, того і того, ту і ту інстанцію – послав. Він сказав, що я основа інституту, у мене є статут цього інституту..., оце такі проблеми. Значить ми, вже десь до від'їзду видали наказ по нашому міністерству в якому наказовим порядком ми зобов'язуємо ректора
.....таки нам підлеглим, відкрити цю групу, і оце я сюди поїхав і не знаю чи її відкривають чи не відкривають.

З того що ми ще зробили за такий короткий час, бачите майже ще нічого, але хоча б зробили ще, ну скажімо в наших освітніх установах, знову ж таки схід, південь України атрибутика, символіка, старі, ви ще прийдете дошки і і портрети висять вождівкімнати і т. д, то ми принаймні хоча б теж такий циркуляр направили про те щоб скористалися оцім літнім часом коли ремонт навчальних закладів і атрибутику тоталіторного часу зі шкіл і наших навчальних закладів прибрали.

На закінчення я хотів би сказати про форми міжнародного співробітництва з боку міністерства освіти. Раніше міністерство те яке існувало мало..... форми співробітництва і це форми були побудовані не на ініціативі на якійсь а суто на виконанні. Був імперський центр, з Москви спускалися вказівки до українського міністерства, того чи іншого і це, таким чином навчали студентів з Азії, Африки, з інших країн, з Європи також. Зараз ми хочемо вийти на принципово нові форми міжнародного співробітництва, бо ми розуміємо, що це є питання між іншим престижу цілої нашої держави в світі, не тільки престижу якогось там світу. Тому, на перший план виходить ініціатива, ми не можемо чекати того, що скажімо французьке міністерство освіти Франції, чи міністерство освіти Фінляндії, чи міністерство освіти Канади звернеться до нас з якимось ініціативами – давайте будемо угоди підписувати, давайте будемо співпрацювати. Ми беремо курс на те щоб ми самі це робили і це й зараз я коли приїхав сюди, я вчора мав зустріч з керівними людьми у міністерстві освіти Баварії, я привіз проект угоди про співробітництво між міністерством баварським і нашим міністерством, ми хочемо підписувати все це, ми хочемо щоб з допомогою нашої освіти звучала і набирала свого авторитету і Держава України.

Зовсім вже на закінчення я скажу про те як ми визначаємо питання про навчання в Україні людей з діаспори. Це теж для нас питання тому, що діаспора наша незмірно стала численніша аніж раніше, ми раніше

т
п

зробили величезний внесок відтворення правдивої української освіти. Ми знаємо про ті томи наукових праць, які видано було впродовж десятиріч професорами УВУ. Я думаю, що зараз настав той час коли весь науковий набуток УВУ мусить іти на пожиток в Україну. Я хотів би також сказати про те, що ті слова які щойно було зачитані з листа міністра освіти України Таланчука то не є якийсь реванс, ми свідомі того, що межі системою освіти в Україні і межі освітянськими закладами які є в діаспорі межі не повинно більше бути. Я з сприйемністю великою почув ці слова, що професори, керівництво Українського Вільного Університету свідомі того, що сьогодні університет потребує уточнення концепції своєї діяльності, я думаю, те уточнення мусить здійснюватися в такому напрямку аби Український Вільний Університет зберігаючи свою цілковито незалежність автономну він всетаки по суті входив до ланки української освіти в Україні, якимось входив до цієї системи. Я хотів би слова признання сказати нинішнім керівникам університету, вам, шановний пане докторе ректоре Цюцюра, вам, пане проректоре Гою, деканові філософського факультету Васьковичу, деканові правничого факультету Соколюкові, незмінному енергійному секретареві Володимирові Леникові, всім викладачам, всім студентам УВУ дай Боже вам успіхів великих і дай Боже подальшої надхненної праці аби УВУ сприяв нам в тому щоб українська освіта якомога швидче очистилася від усякої скверни пов'язаної з нашим підколоніальним становищем, підімперським становищем, аби швидше виходила на простор широкої вільної європейської освіти в своїй вільній незалежній державі.

Мюнхен, Німеччина – 6. серпня 1993р. – Український Вільний Університет

Доповідь першого заступника міністра освіти України Анатолія Погрібного

Один рік праці міністерства освіти України

Вельмишановне зібрання я справді маю велику приємність виступити тут перед громадою в Мюнхені у стінах наукового і навчального Українського Вільного Університету який зробив національний внесок в розвиток української культури в зміцнення збереження української національної ідеї державницької ідеї, який і сьогодні багато для цього робить і який, я переконаний в цьому, мають всі можливості для того щоб вийти на нові, ще ширші простори в цій дуже потрібній для і України і цілого світу, західного світу, діяльності. Та тема яка сформульована у мене вона майже в звіттовому сформульована тому, що там написано *Рік праці міністерства освіти України*. Вже насправду трішки більше тому, що міністерство освіти України розпочало свою діяльність червні 1992 року а ми маємо нині серпень, але всеодно, нехай буде рік бо до того існувало в нас окреме міністерство народної освіти, міністерство вищої, середньої освіти,....., зараз маємо єдине спільне міністерство яке охоплює всі щаблі нашої освіти, від дошкілля і закінчуючи доцентурою, професурою, отже і вища школаосвіта все це міністерство освіти України. Маємо нову покищо таку слабосилу державу незалежну і отже і мале молоде міністерство освіти, державі раптом, як ви знаєте 24. серпня виповниться два роки.

Додаток Ш

1

**Розповідь кандидата філологічних наук
Галини Михайлівни Гримич про науково-педагогічну діяльність
А.Г. Погрібного**

Понад тридцять років соціальної роботи в Київському державному, нині національному університеті, імені Тараса Шевченка просто зобов'язують розповісти про колегу Анатолія Григоровича Погрібного. Вчений-літературознавець і талановитий педагог А.Г. Погрібний – людина з унікальною національною специфікою. Та наша розповідь обмежена темою даного дисертаційного дослідження, тому акцентувати будемо на його діяльності як педагога, на тих теоретичних і практичних засадах, які сповідував професор.

Після успішного захисту кандидатської дисертації про життя і творчий шлях Бориса Грінченка А. Г. Погрібний з 1970-го по 1972-й рік працював старшим викладачем на кафедрі історії української літератури філологічного факультету. Від 1972 р. його наукова та педагогічна діяльність була тісно пов'язана з факультетом (згодом Інститутом) журналістики, де він працював на посаді доцента (від 1976 р.), професора (від 1984 р.), завідувача кафедри історії літератури і журналістики (від 1983 р.).

Це була кафедра професіоналів й однодумців: проф. А. Погрібний (завідувач кафедри), професори О. Бабишкін, В. Яременко, доценти М. Хмелюк, Ю. Бурляй, В. Довгич, О. Кузьменко, до яких маю сміливість і підстави долучити і себе.

А. Погрібний як завкафедри не боявся сказати «ні», коли ігнорувалися критерії, які сповідував професор як під час видання підручників, посібників, обговорення лекційних курсів, спецкурсів, укладання програм, науково-методичних матеріалів, одним словом – усього того, що ВНЗ, як «свята святих», називається навчальним процесом.

У всьому, що писав, говорив, робив А. Погрібний, він залишався педагогом. Маючи від Бога педагогічні здібності, розумів, що талант треба підживлювати працею і наукою. Недаремно він полюбляв слово «учітесь» (книги «Якби ми вчилися так, як треба», «Літературні явища і з'яви»), а студентам часто цитував слова Т. Шевченка «учися, серденько, колись з нас будуть люди».

колегам професор не забувати педагогічний прийом – стимулювання. Наприклад, участь студента в науковій конференції давала йому можливість збільшити бали на екзамені.

Блискучий лектор А. Погрібний вимагав від колег і студентів бути уважними навіть до скупих рядків біографії письменника, журналіста чи політичного діяча, дошукуватися в них елементів, деталей, які могли б стати імпульсом майбутніх творчих пошуків, уподобань, прямувань. Водночас він був непохитним щодо неприпустимості профанації лекції, перетворення її на елементи веселощів.

«Уникайте, – радив він, – спокуси елементів розваги під час лекції, бо у справжньої науки немає нічого спільного з розвагою. Викладач – не лицедій, а студент – не по витрішки ходить на лекцію». «Натомість, якщо втомилися студенти, розкажіть їм, що Ви любите. Я, наприклад, страшенно люблю Олесь Гончара за естетику. Пригадуєте: «Там, де доторкнеться слово, там завжди виросте краса»».

Педагогом, як було мовлено, А. Погрібний був у всіх галузях своєї творчої і громадської діяльності. Елементи педагогіки присутні в його літературознавчих і публіцистичних творах, радіопрограмах, полум'яних промовах, надто – на болочу тематику: навчання і захисту рідної мови та національно свідомий потенціал нашої держави – молодь.

Додаток Щ.1

**Розповідь журналістки, викладача Інституту журналістики
Національного університету імені Тараса Шевченка Г.І. Дацюк
про А.Г. Погрібного**

У 70-ті роки ХХ століття факультет журналістики КДУ ім. Т.Г. Шевченка вважався ідеологічним. Ми, вчорашні випускники 1973 року, сімнадцятирічні студенти першого курсу, мали певні ідеали, переконання, орієнтири. Нам дуже подобалося черпати нові знання з класичної журналістики, соціалістичної філософії, ну і, звичайно, української літератури, літератури народів СРСР, зарубіжної література. Це було необхідно для здобуття професії журналіста.

А.Г. Погрібний розпочав читати нам курс української літератури, повернувшись зі стажування в Югославії, яка на той час була «капіталістичною» країною. Анатолія Григоровича не можна було, звичайно, не помітити серед викладачів. Це була молода, дуже приваблива людина, чисто візуально дуже харизматична, у якої внутрішня краса органічно поєднувалася із зовнішньою. Викладач був європейцем. Навіть одяг його був європейським.

У манері його викладання наявна була оптимістична інтонація. А.Г. Погрібний не бубонів, інколи підглядав у свої записи. Він ніколи не зупинявся, не заїкався, вмів надзвичайно структуровано мислити, а тому лекції його були логічно вибудованими. Як правило, А.Г. Погрібний не зупиняв погляду на якомусь студентові, а дивився на нас своїми сірими очима, (те, що я пам'ятаю) і погляд його завжди був спрямований кудись повз тебе. Він нібито десь зчитував оте все, ту літературу.

Це були якісь особливі лекції. Я не можу сказати, що виклад на них був аж надто радикальним. Можливо, це пов'язано з тією несвободою, яка панувала в той час, а ще з тим, що Анатолій Григорович працював секретарем парткому факультету, а це ставило у певні рамки. Тому ця людина була невольна в форматі тієї ідеології і партійних вимог. Проте лекції А.Г. Погрібного – це глибокі, інтелектуальні тексти. Література, з якою ми знайомились, сприймалася нами рельєфно, не просто як якісь знання, а як особливий випуклий світ.

Особливістю манери викладання Анатолія Григоровича стало повторювання рядка. Обов'язково якийсь рядочок, на якому він акцентував увагу студентів, повторювався двічі. Лекції його були дуже наповнені. Було видно, що це свіжа робота, а не те, що друкується з року в рік, коли викладач користується вже набутими матеріалами. Усі ми, студенти 1973 року, пам'ятаємо просто блискучі лекції А.Г. Погрібного, блискучий виклад людини, яка знає набагато більше, ніж каже. Це дуже важливо, бо інколи людина виговорюється, що вже сказати особливо нічого. Анатолій Григорович же робив якісь посили для нас, проектуючи весь час на майбутнє.

Характерною для викладача особливістю було те, що він поряд із важливою інформацією ні в якому разі не розповідав анекдотів. Натомість Анатолій Григорович змальовував дивовижні історії із життя письменників. Ми знайомилися з померлими класиками як із живими, звичайними людьми, з якими траплялися несподівані історії. Це було своєрідне наближення до них. Коли ж ми ставили запитання, викладач дуже уважно на них відповідав. Це були глибокі розвідки.

А.Г. Погрібний ніколи не кричав на студентів, не ображав, не дозволяв собі зверхності, а говорив на рівних і вимогливо. Він ніколи не скупився на слова підтримки. «У Вас це добре вийшло», – говорив студентам. Був завжди динамічним. Ніколи не йшов, опустивши голову.

А.Г. Погрібний – людина надзвичайно діяльна. Завжди ходив на ті вечори, які сам зоорганізовував та брав участь. Це були вечори присвяти, пам'яті, вечори-реквії, вручення літературних премій. З 1991 року разів 30 зустрічалися на оцих різних громадських вечорах.

Коли я прийшла викладати до Інституту журналістики, то помітила, що Анатолій Григорович ніколи не підкреслював, що той чи інший випускник Інституту належав до його студентів. Викладач, спілкуючись з нами, вважав, що ми колеги: колеги-журналісти, колеги-викладачі.

Анатолій Григорович належав до сучасних людей. У 70-ті роки він випереджав час як викладач. А.Г. Погрібний мислив на перспективу. Для нього було важливо зробити якийсь посил не тільки для думання, але й для чину.

Тому для цієї людини важливо було захопити кожного національною ідеєю, спроектованою на рідний простір, на українськість.

Я часто згадувала студентські роки і те, як мене навчав Анатолій Григорович Погрібний українською мовою, спілкуючись з м'яким л. Потім чула його знайомий голос і вимову по радіо, по якому транслювалися випуски передачі «Якби ми вчилися так, як треба». Це була особлива радіопередача, під час якої з цією людиною говорила вся Україна. Для мене – це другий етап знайомства з А.Г. Погрібним. Я вловлювала ту манеру, з якою він спілкувався з нами, студентами, у спілкуванні з слухачами. Анатолій Григорович навіть інколи так само десь якесь слово повторював. Слухаючи його, все виглядало так, ніби диктор все це каже експромтом, тобто він каже не по писаному, а так, як відчуває. Проте, коли я розмовляла з Галиною Григорівною і запитала про підготовку його до ефіру, то та розповіла, як він неймовірно готувався до кожної радіопередачі (як і все, коли воно виглядає легко, блискуче, професійно, то за тим велика підготовча робота).

Я вважаю, що зараз подібної публіцистичної передачі про українську мову і про сучасні українські проблеми просто немає. Анатолій Григорович завжди надавав велику вагу слову. Часто у своїх лекціях озвучував уривки з творів українських письменників і вмів підібрати влучне слово для вираження потрібної думки чи почуттів. Пам'ятаю його хороші слова, живі слова. У випусках передачі «Якби ми вчилися так, як треба» вони також наявні: «мова – це нація»; «з рідним словом ми дужі»; «українська мова об'єднує». Ці посили є актуальними і сьогодні.

Коли вийшла книга «Поклик дужого чину», я і мої студенти Інституту журналістики запалили свічку, поклали рушник, і кожен з них підготував спомин про професора, а саме: спомин від М. Тимошика, Г. Дацюк та ін. Це була нетлінна данина пам'яті, поваги до професора. Коли ж я запитала у студентів, які вони висновки зробили з почутого, то зрозуміла, що вони відчули викладача і усвідомили, як прекрасно, коли були і є на світі такі педагоги як Анатолій Григорович.

Два роки тому Всеукраїнське товариство «Просвіта» нагородило мене премією ім. Анатолія Погрібного. Вона стала для мене ніби премією ім. Т.Г. Шевченка.

A handwritten signature in black ink, consisting of stylized, cursive letters, possibly representing the name of the author or a related figure.

Додаток Щ.2

**Інтерв'ю з Головою Всеукраїнського педагогічного товариства
ім. Гр. Ващенка Василем Михайловичем Герасименком**

- Де і за яких обставин Ви познайомились з А. Погрібним?

Анатолій Григорович був депутатом Київради першого демократичного скликання 1990 рік. Він і я після кількох виступів зрозуміли, що ми – однодумці. У цей час і було вирішено створити комісію із питання національних меншин, відродження та впровадження української мови. Чому національних меншин? Бо якби ми просто ставили питання функціонування української мови, то таку комісію не дали б створити. В основному, до її складу входили всі патріоти української держави. Це були, фактично, у душі націоналісти (О. Кулик, А. Погрібний, Д. Щегельський та ін.). Комісія займалася питаннями дерусифікації: зміна статусу шкіл (якщо взяти на той час у м. Києві всього 22,5 % школярів навчалися українською мовою, а зараз- десь 97 %), табличок, вивісок тощо. Ми викликали директорів підприємств, ЖКХ, вимагали, щоб вели діловодство українською мовою та замінювали таблички. Уперше, мабуть, у м. Києві була така комісія, яка активно працювала над дерусифікацією столиці України.

З 1992 року А.Г. Погрібний починає працювати у Міністерстві освіти України першим заступником міністра освіти. На мою думку, запросив його на цю посаду М.Г. Жулинський. Через кілька днів роботи першим заступником міністра освіти Анатолій Григорович запропонував мені стати начальником управління з виховної роботи. Я довго вагався, тому що ще випадку переходу з посади директора школи на посаду начальника управління Міністерства фактично не було в радянській Україні. Та все ж я погодився.

Ми відразу ж почали розробляти структуру управління. Мною було запропоновано, а Анатолієм Григоровичем підтримано, назвати управління управлінням національного виховання. Але ота номенклатура, яка там працювала, незважаючи не те, що міністром освіти був П.М. Таланчук, була

категорично проти і не дозволила цього зробити. Але принаймні плани були хороші і ми більшість цих планів втілили. Я підтримував його, а він підтримував мене у багатьох питаннях. Наприклад, Анатолій Григорович вважав, що потрібно навчатися за українськими підручниками, оскільки треба будувати дійсно українську освіту. З огляду на це була дуже велика боротьба за московське видавництво «Просвещение», яке випускало книги російською мовою. Навіть міністр освіти не дуже рішуче підтримував випуск українських підручників. Але А.Г. Погрібний настояв, і система освіти перейшла на національні підручники.

- Які риси менеджера освіти можна виділити у А.Г. Погрібного?

Можна назвати багато позитивних характеристик Анатолія Григоровича. Найперше – це принципова людина, наполеглива. Якщо А.Г. Погрібний ставив завдання, то ми вдвох працювали над його вирішенням до пізньої ночі, а ранком знову поверталися на роботу. Це свідчить про величезну працездатність професора. Наступна риса – принциповість. Він не міг поступитися (і я в нього цьому вчився) принципам, особливо, якщо це стосувалося української мови і національного виховання. У нього не було досвіду «підкилимної роботи». Анатолій Григорович був просто порядним професором. Він турбувався про свої кадри: якщо десь треба було допомогти, то завжди відгукувався. Анатолій Григорович з усіма вітався і міг зайти просто до звичайного спеціаліста Міністерства освіти у кабінет поговорити. Він ішов у люди, до людей. А.Г. Погрібний не пропускав жодного листа, який був не відточений до досконалості. І таких позитивних рис у нього дуже багато.

- Які основні ідеї А.Г. Погрібного втілено в державних документах під час його перебування на посаді першого заступника міністра освіти?

Анатолій Григорович вів питання розробки Державної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття»). Фактично, він був генератором оцієї програми. Дуже багато людей тоді були проти, щоб розділ «Виховання» у Державній програмі назвати «Національне виховання». Проте А.Г. Погрібний настояв на цій назві

на колегії, і ми разом переконали П.М. Таланчука про доцільність саме такого найменування розділу. Я вважаю цю програму унікальною, хоч багато речей «чистили» і викидали. Якби Міністерство освіти і науки України взяло зараз цю програму, то не треба ніякої реформи.

Перед тим, як ^{реваншистське} почали вичищати Міністерство освіти у 1994 році, ми розробляли Концепцію національного виховання, до якої згодом мала додаватися програма її впровадження. Тобто було заплановано обговорити Концепцію у освітянських колективах різних регіонів, а потім на її основі зробити програму. Анатолій Григорович безпосередньо працював над Концепцією національного виховання. Генеральна лінія Концепції розроблена ним, а ми вже детально відпрацьовували її розділи. Адже це ж не так, що він сів і від А до Я написав. Анатолій Григорович консультувався з людьми (І. Калинець, Л. Лук'яненко та ін.). Я також безліч разів приходив до нього і радився щодо її змісту. За вказівкою професора у 1994 році були зібрані Всеукраїнські збори педагогічної громадськості, на яких затвердили Концепцію національного виховання. Він був керівником колективу авторів Концепції і мав стати автором Державної програми національно виховання. Проте у цей час у Л. Кравчука лежав наказ про звільнення Анатолія Григоровича.

У 1992 – 1994 рр. розроблялася нова документація, нові методичні розробки. Усе було по-новому. Це була така революція в системі освіти...

Одним із прикладів спротиву діяльності першого заступника міністра освіти України був той випадок, коли ми з А.Г. Погрібним підготували рішення колегії «Про відкриття Малої академії наук України» (колись вона була Радянського Союзу, а ми зовсім нову ідею, нові концепції внесли). Члени колегії для того, щоб Погрібному «насолити», не проголосували. Лише за втручання П.М. Таланчука вдалося затвердити рішення колегії.

- Спасибі за цікаві спогади.

В. Берася

Додаток Щ.3

1

**Розповідь кандидата технічних наук, заслуженого працівника освіти
України Олександра Михайловича Кулика про А.Г. Погрібного**

Познайомився я з Анатолієм Григоровичем у 1990 році, коли нас обрали депутатами Київської адміністрації так званого першого демократичного скликання. У цей час створюється комісія «З національних питань та контролю за впровадженням Закону «Про мови в УРСР»». До її складу увійшли всі патріоти. Це були директори шкіл, лікарі, робітники заводів (Світлана Лі, Олександр Кулик, Анатолій Погрібний, Василь Герасименко, Лідія Нестеренко, Володимир Щербина та ін.). Нас об'єднувала спільна українська національна ідея. Головою комісії обрали кореянку Лі Світлану Михайлівну, яка народилася у Казахстані, але згодом переїхала до України. Вона, як і я та Анатолій Григорович, була учасником першого з'їзду Народного Руху (8-10 вересня 1989 року). Мене ж обрали заступником голови Комісії. Ми тоді відразу ж визначилися з тим, хто за які питання відповідає.

Мені було дуже легко працювати з А.Г. Погрібним. Анатолій Григорович – це письменник, це мозок, який все знає, і який водночас може донести інформацію до читача, а це дуже важливо. Він часто вносив влучні правки у проекти, які оборювалися на засіданнях Комісії, а вже потім за них голосували. Наприклад, наша комісія вперше винесла на сесію Київради проект рішення про використання української національної символіки на території м. Києва, яке було підтримане 23 липня 1990 року. Анатолій Григорович був проповідником цього рішення, пропагандистом.

Нами також було винесено на сесію Київради рішення про затвердження загальноміської програми розвитку української та інших національних мов. Одним із її пунктів була вимога привести мережу загальноосвітніх шкіл до національного складу населення. На її підтримку ми проводили акцію «Українській дитині – українська школа», збирали підписи батьків, виступали з доповідями.

Згодом Анатолій Григорович очолив Київську організацію товариства «Просвіта». Це була людина, до якої завжди можна було прийти з якимись ідеями. Він вислухає і порадить, що можна зробити, щоб їх реалізувати.

У 1992 році Анатолія Григоровича було призначено першим заступником міністра освіти, і він запросив мене працювати до відділі міжнародного співробітництва провідним спеціалістом. Я відповідав за зв'язки з українською діаспорою у галузі освіти. У першу чергу ми налагоджували співпрацю з республіками колишнього Радянського Союзу (Молдовою, Росією, Литвою, Латвією, Естонією тощо).

У роботі з А.Г. Погрібним я відчував свою потрібність: мав ідеї, розробляв план їх реалізації і потім вже показував першому заступнику міністра. Нами проведено у 1992 році перший Всесвітній форум українців, а також підписано пакет освітніх угод з Молдовою. Потім я пішов на рік на навчання за направлення МОН до Інституту державного самоуправління та саморегулювання при Кабінеті Міністрів України. Коли ж повернувся у 1994 році, то вже був інший міністр освіти. Мої напрацювання стали нікому не потрібними.

Анатолій Григорович жив Україною. Особисте йшло на другий план. Він вважав, що треба літературу поповнювати новими творами, повернути українцям заборонені надбання, долучити їх до літературної спадщини свого народу, нести українську національну ідею в молодь.

Найсумнішою для мене була звістка про те, що його не стало. Ми втратили дуже велику людину. Людину, яка була дуже цінною для України, для українського народу.

Додаток Щ.4

**Розповідь голови ВУТ «Просвіта» ім. Т. Шевченка, лауреата
Національної премії України ім. Т.Г. Шевченка
Павла Михайловича Мовчана про Анатолія Погрібного**

Цікавість життєвої щільності: коли людина з тобою поряд, то здається, що вона буде тебе супроводжувати все життя, і ти її будеш теж. І це так само як у дитинстві я думав, що всі безсмертні: дідусі, бабусі, і всі, хто були старші від мене, хто був позначений своїм віком. Мені здавалося, що ця категорія старших людей вічна. Вони є вічно, і будуть нас супроводжувати все життя. Так само для мене на сьогоднішній день втрата Анатолія Григоровича була великою несподіванкою. Я знав, що він захворів, але був переконаний, що ця людина подолає хворобу. А. Погрібний був такий сильний чоловік, постійно змобілізований і головне – негаласливий, розважливий. Це від внутрішньої шляхетності, яка у нього була. Я ніколи не чув від нього підвищених інтонацій.

У кожного свій Анатолій Погрібний. Для мене ця людина не виникла нізвідки. Вона з'явилася тоді, коли, власне, і ми всі вже ходили до Спілки письменників не тільки, як до творчого осередку, а як до політичного, коли створювався Народний Рух України, у якому він був заангажований з перших днів і був дуже активним. Ми брали участь у багатьох спільних акціях, які називаються моментами означення українського простору, я сказав би культурно-історичного. Ми також у Спілці демонтували пам'ятник-погруддя вождя всіх народів і всіх часів Леніна. Зараз на тому місці стоїть пам'ятник Т. Шевченку.

Я причетний разом з усіма не членами партії до створення у Спілці письменників Народного руху або осередку народного руху. На той час в Україні ще цього осередку не було, а була тільки ініціатива його створення. Але такі осередки вже були у творчих спілках моїх друзів у Прибалтиці, які вже створили подібні речі, бо вони сказали: «Партія звеліла своїм членам перебудовуватись і перебудовувати». А ми ж не члени партії. Тому ми створювали такі собі альтернативи до цього. Анатолій Григорович один із тих,

хто підтримав оцю альтернативу. Він, власне, запам'ятався тоді таким небоязким, наділеним футурологічними даними.

Найщиріше ми зійшлися з Анатолієм Григоровичем тоді, коли я очолив Товариство «Просвіта», а він працював заступником міністра освіти. Товариство «Просвіта» прагнуло, щоб в освітній сфері українська мова посіла належне місце. Наші пропозиції завжди проходили. Ми писали листи. А. Погрібний на них реагував не тим, що відписував, а тим, що наші пункти включав на обговорення колегіуму Міністерства. Ми проводили спільні засідання Міністерства освіти і Товариства «Просвіта», круглі столи, низку заходів по національному календарю. Це був найпродуктивніший період не тільки тому, що там був Анатолій Погрібний, а тому що ми тоді домоглися, що у багатьох зросійщених областях заступниками голів обласних адміністрацій з гуманітарних питань Товариство «Просвіта» мала своїх людей і делегували їх у виконавчу владу. Це було надзвичайно плідно. Тепер згадую той потенціал, який не був задіяний, який не був використаний, який фактично здевальвований, знульований тоді, коли поміняли і міністра П. Таланчука, і особливо тоді, коли усунули А. Погрібного. Мені шкода, що та людина, яка могла зробити дуже багато, була звільнена. Я взагалі його бачив міністром освіти, бо він освоїв, він знав проблеми вищої школи, знав із середини як викладач і людина молода, яка мала європейські погляди, знала європейські мови, людина надзвичайно близька мені.

Я не відчував дистанції з Анатолієм Григоровичем. Коли є спільні погляди на справу, то вони роблять одну групу крові. Його порожнечу, те місце, не заповниться дуже довго. Інша справа, що можна розвивати ті книги, що видала «Просвіта» (5 видань). Фактично майже вся публіцистика А. Погрібного була реалізована у видавничому центрі «Просвіта». У нас був «зелений коридор» не тому, що нічим було заповнити, а тому, що це найболючіше, найтрепетніше і на сьогоднішній день пульсуюче те його слово. Очевидно, А. Погрібний невикористаний як людина пасіонарна, яка потім

згорає, коли не знаходить великого якби свого поля, людина закроена на великий формат: політичний, суспільний.

Я на ту пору вів програму «Витоки» на Першому радіо і на Першому національному каналі вів програму «Віче». Я залучив Анатолія Григоровича на радіо вести програму, яка потім стала просто складовою нашого загального національного буття. Я взагалі завжди кажу, що Анатолій Погрібний заповнив собою весь національний інформаційний простір своєю актуальністю, не загальними роздумами, а животрепетними, не філософськими, а рекомендуєчими, больовими. Він був зосередженою людиною, людиною неймовірної працездатності. Бо що таке людина, що реагує? Це не те, що візьму, почитаю і щось напишу. Коли потрібно готувати якийсь документ на правління, яке відбувалося кожду середу (а тоді ми готували гори документів: чи день писемності, чи героїв Крут, чи День соборності, апеляції до всіх президентів), і коли казали: «Нехай хтось сяде і напише», то уже перший проект під кінець засідання правління був накиданий Анатолієм Григоровичем. Потім ми доопрацьовували його. Анатолій Григорович був надзвичайно оперативним. Це винятково яскрава постать індивідуального покою. Таких не буває. І тому у мене ще й досі порожнеча.

Ми проводимо вже III форум «Захистимо мову – збережемо Україну», а я знаю, яке слово сказав би Погрібний. Лише за п'ятим поданням (а ми його висовували на Шевченківську премію) нарешті мені вдалося, як члену Комітету з Національної премії України імені Тараса Шевченка, переконати, що Погрібний – це та постать, яка заслуговує на цю високу нагороду. Я пригадую його слово, коли всі не наважувалися говорити, як він розставив наголоси на найболючіших темах, наголосивши на мовній темі. Для Анатолія Погрібного мовне питання – це кодове питання.

Анатолій Григорович був дуже наполегливим і працюючим. Справа не у тім, що він студіював багато, а тому, що це був цілеспрямований чоловік. Його об'єкти зацікавлень були неповторними. Чому Анатолій Григорович вибрав,

наприклад, Грінченка? А тому – що це наш наріжний камінь, а ми його відкинули.

Він був такий субстанціональний, що довго ще, багато ще часу мине, поки може (якщо є у житті так, і особливо у суспільному) з'явиться така категорія як замітник. А заміників не буває. Тому втрата Анатолія Погрібного, його відсутність позначається на температурі політичній і не лише у громадському сегменті.

Додаток Щ.5

**Інтерв'ю з відповідальним секретарем Всеукраїнського товариства «Просвіта», заслуженим працівником освіти України
Миколою Трохимовичем Нестерчуком**

- *Коли відбулося Ваше знайомство з Анатолієм Григоровичем?*
- Уперше я зустрівся з ним десь у 1989 – 1990-х рр. у Товаристві української мови – першій громадській організації, якій передував Гурток рідної мови. Анатолій Григорович був завжди там, де відбувалися всі події, які були пов'язані з цими організаціями. Як сьогодні пам'ятаю першу установчу конференцію Товариства української мови у Будинку кіно, яку відкрив Олесь Гончар. Там було дуже багато людей: стояли і в проходах, і на вікнах, на землі сиділи. То такий був підйом! Це так об'єднало усіх рідне слово. Незабутні слова Олесь Гончара, сказані на конференції, залишилися у пам'яті всіх, хто був там присутній: «Мово – будь, мово – живи, живи і живи». І щоб мова жила, то треба, щоб українська інтелігенція постійно працювала над тим, щоб утвердити українську мову.

Анатолій Погрібний був членом Гуртка рідної мови, Народного Руху України і Товариства української мови. Я ж був більше пов'язаний із Товариством української мови. Туди я перейшов у 1990 році, коли Д. Павличко – перший голова Товариства української мови – запропонував мені перейти з Міністерства освіти в організаційний відділ. Тоді, у 90-ті роки, створювалися осередки української мови у Києві: у колективах, у школах, у навчальних закладах, навіть за їх територіями. У той час також проводилися величезні заходи пов'язані з утвердженням державності. Коли відбувалися якісь мітинги, то телефонували один одному, збирали по 100 тис. людей, ішли до Верховної Ради вимагати справедливості. Під цим тиском було проголошено Акт проголошення незалежності України. В усіх справах з утвердження України, з масовими заходами, які проводилися, не обходилися без участі Анатолія Григоровича. Він завжди був у центрі всіх подій.

Коли Анатолій Григорович став головою Київської міської спілки письменників (до речі найбільшій в Україні (близько 800 письменників)), то

жоден захід, який стосувався української справи: чи то мови, чи то питання видань, не обходився без нього. А. Погрібний завжди нас підтримував. Якщо ми проводили якісь заходи на захист української мови, на захист української держави, то письменники зі Спілки завжди були там. Анатолій Григорович давав доручення, своїх кликав, я своїх, а ті своїх, і створювалася маса. Тоді був тісний контакт «Просвіти» зі Спілкою письменників, і все робили разом. На мою думку, це було завдяки тому, що тоді саме Анатолій Григорович був головою Київської спілки письменників.

А. Погрібний дотримувався слова: як сказали, то вже робимо. У нього душа була українська. Він був відданий Україні. І всі книжки Анатолія Григоровича, всі просякнуті любов'ю до України. Україна – понад усе. Усі його передачі, книжки – все воно було спрямовано на Україну, на виховання українства у душі патріотизму. Анатолій Григорович перш за все казав, що ми ж не українізуємо когось, ми хочемо, щоб українці стали українцями, щоб не були хохлами, щоб знали, що у них є Батьківщина, є мова, є у них культура, пісня, є історія, і гордилися цим. Він завжди на цьому стояв і тому мені імпонував. Ми завжди з ним знаходили спільну мову.

У 1991 році була проведена конференція, на якій Товариство української мови перейменували на Товариство «Просвіта». Серед засновників був і Погрібний. Він також належав і до членів Центрального правління. З Анатолієм Григоровичем були дуже прості контакти. Він завжди поправить, скаже свою думку про питання, які виносяться на правління. Маса різноманітних звернень, заяв, ухвал, спрямованих на утвердження української мови, української державності, ніколи не обходилися без Анатолія. Завжди зайде, допоможе, поправить. Він був справді громадським діячем, прикладом для всіх.

Анатолій Григорович постійно підтримував ідею, що Україна має бути українською, наповненою українським духом. Потрібно виховувати людей у цьому дусі, виховувати національну гідність, гордість, бо є чим гордитися. Адже яка багата наша історія, культура, мова! На кожному кроці Анатолій це

підкреслював і підтверджував своїми справами. У нас з ним було повне розуміння. А. Погрібний завжди допоможе, завжди підкаже, завжди зробить. Для нього була Україна понад усе. Анатолій Григорович бачив вихід тільки у просвітницькій роботі. Робив передачі, на які люди відгукувались, збирав від них листи, з яких точно видно, що люди хочуть української мови.

- *Охарактеризуйте індивідуальні особливості особистості А. Погрібного.*

Анатолій Погрібний – це людина, яка у будь-якій справі завжди відгукнеться, зайде. Якщо у нього щось не виходило, оскільки був на лекції чи семінарі, то він по телефону скаже свою думку – я записав, ми тут оформили, а він потім забіжить і підпише. Він не гребував ніякою роботою. Анатолій Григорович – дуже відповідальна людина. Він завжди дотримувався слова. А це важливо у людських стосунках : якщо сказав – та не прийшов, сказав – не зробив, то ненадійна людина...

Як людина він був добрим, чуйним, безкорисливим і відповідальним. До Анатолія горнулися люди. Якщо щось стосувалося української мови, державності, то він тобі і вночі, і коли хочеш, може зателефонувати. Встане, зробить, скаже: «Давайте зорганізуємо, давайте зробимо, давайте якийсь протест зробимо». Пригадую, як одного разу з'їзд Спілки письменників робили на сходах, бо не могли знайти приміщення. Але все ж провели, зробили так, як треба. Анатолій Григорович завжди підтримував Спілку письменників, ту організацію, яка виступає за українську державність, за підтримку українського слова.

- *Що сталося з кийвським осередком Всеукраїнського педагогічного товариства ім. Г. Ващенко після смерті А. Погрібного?*

Це товариство трималося на ньому. Анатолій Григорович як письменник, педагог, викладач хотів просвітлити народ, щоб йому дати оцей дух гідності, гордості. Це можна було тільки через освітню роботу. Коли було створене Всеукраїнське педагогічне товариство ім. Г. Ващенко, то багато там було зроблено роботи. Члени Товариства збиралися, випускали книги, проводили

конференції. Ми також туди долучалися. Це відіграло свою роль у суспільстві. Адже головою був А. Погрібний. Завдяки його сприянню Товариство тоді займало активну громадянську позицію. Саме так Анатолій Григорович намагався реалізувати ідею просвітити, виховати патріота України через систему освіти. Коли він був головою, активним генератором всього, то товариство й активно діяло.

- *Які відносини мав А. Погрібний з українською діаспорою?*

- Він був професором Українського вільного університету у м. Мюнхені. У нього були тісні зв'язки з Шкільною Радою у США, яку очолював Є. Федоренко, Анатолій Григорович туди їздив і нам розказував, що там та як. Там вони готували наукові конференції. Тобто зв'язок був, а раз був зв'язок, то й була робота, яка виливалася чи то у статті, чи то у конференції. Анатолій Григорович відстоював думку, що світове українство треба підтримувати, а тому й підтримував зв'язки. Саме завдяки Погрібному вони і здійснювались. Ми знали, що є Шкільна рада, що проводиться навчальна, педагогічна робота серед українства. Анатолій Григорович відіграв велику роль, як небайдужа, як відповідальна людина. Там, де він доторкався, там воно і рухалося. Але все це було на користь українства, все на користь України, на користь утвердження української мови у світі.

Анатолій завжди підтримував україноцентричну позицію, залучаючи і міжнародну спільноту. Все, що стосувалося підтримки української держави, українського слова Анатолій завжди був там серед активних діячів.

Анатолій Погрібний був завжди усміхненим, відповідальним, але непоступливим і твердим, як каменяка, за українську справу. І нас вчив, що тут, в Україні, не можна поступатися, нікому не давати спуску. Радив розказувати, учить, але не поступатися своєю мовою, бо якщо мову зрадив – ти зрадив все. Оце взірець його прикладу для нас. Ми могли мати з ним зв'язок, коли нам треба було: увечері, рано, вночі могли один одному сказати все, що треба. Він намагався встигнути все зробити, бо у Анатолія Погрібного у душі було одне єдине – Україна, Україна, Україна. Він усе робив для неї, що де міг.

Анатолій Григорович підставляв плече, не ждав, що хтось це має зробити. Якщо якесь звернення, то він сам сяде, напише, якщо треба десь виступить, захистить (до Кабінету Міністрів чи до Верховної Ради), він завжди організує людей, дасть доручення. Де можна тільки сказати слово за Україну – він там був.

Додаток Щ.6

Інтерв'ю з Галиною Григорівною Погрібною

- Розкажіть, будь ласка, про початок педагогічної кар'єри Анатолія Григоровича.

Кар'єра... Це слово в житті Анатолія Григоровича нічого не значило. Не вабили його посади, звання, нагороди.

Анатолій Григорович був звичайною людиною: до запаморочення працюютою, мудрою і, безперечно, талановитою.

Чудово співав, грав на багатьох музичних інструментах. З проникливою артистичністю міг годинами читати напам'ять поезії Тараса Шевченка, Лесі Українки, Василя Симоненка та інших. Особливо проймався творчістю Павла Тичини. Мабуть, ніхто з критиків так глибоко не проникав у зміст його творів, як Анатолій Погрібний.

А ще Анатолій Григорович дуже любив життя, а в ньому – поле, ліс, рідне село і – Україну.

Тому й не зрадив свою державу навіть тоді, коли не раз пропонували йому забезпечене життя далеко за її межами.

Розпочав свою трудову діяльність Анатолій Григорович на заводі хімреактивів у м. Шостка Сумської області, куди був направлений після закінчення (з відзнакою) Харківського хіміко-механічного технікуму. Керівництво заводу запропонувало йому місце начальника зміни в одному з цехів. Та молодий спеціаліст (хоч і був окрилений від такої пропозиції) відмовився: «Попрацюю, придивлюсь – наберусь досвіду, а тоді вже – й у начальство... Та і який я Анатолій Григорович для сивочолих робітників?! Сміх та й годі!» – читаємо у його «Щоденнику».

А працювати – таки довелося тяжко. Робота у три зміни. Постійно у противогазі – і в холод, і в спеку. Та звук ...

Молодість взяла своє.

Після трудового дня поспішав у бібліотеку. Часто – в книгарню, якщо вистачало грошей, адже намагався допомагати матеріально матері, братові та сестрі-студентам.

Багато читав. Перечитував усе, що попадало в руки. Анатолій Григорович був цікавим співбесідником. У цей час і проявились його організаторські здібності.

Різні тематичні вечори, зустрічі з відомими людьми, екскурсії по історичних місцях України – все це сприяло зростанню авторитету Анатолія Григоровича серед заводської молоді. Створив і драматичний гурток, який згодом став осередком культурного життя на заводі, та й не тільки, адже на перегляд вистав приходили всі: і дорослі, і малі глядачі шостківчани.

Особливого розголосу набув вечір, присвячений Тарасові Шевченку. То був сміливий вчинок для Анатолія Григоровича. Він склав сценарій і був відповідальним за його проведення. Гнітючі 60-ті роки...

Як на мене, активна громадянська позиція, неабиякі організаторські здібності Анатолія Григоровича і стали тими першими паростками-з'явами його педагогічної діяльності

- Розкажіть, будь ласка, про роботу Анатолія Григоровича як вчителя.

Найбільшим авторитетом у його житті була мати Софія Петрівна Зимбалева, сільська вчителька. Вона стала для сина ясним дороговказом на шляху до пізнання істини людського буття. Суворі і водночас ніжні. Вимоглива і справедлива. Учила дітей бути добрими, чесними. Привчала до праці, а ще – любити Книгу. Цю виплекану матір'ю любов до літератури – до знань – проніс Анатолій Григорович через усе життя.

Саме мати і пробудила в ньому бажання стати вчителем – Пе-да-го-гом – носієм найблагороднішої і найгуманнішої професії у світі.

У 1960 році Анатолій Григорович здійснює свою потаємну мрію – стати педагогом. Він вступає на філологічний факультет (заочна форма навчання) Київського державного університету імені Тараса Григоровича Шевченка і відразу ж іде працювати вчителем (історії, географії, суспільствознавства, української мови та літератури і – фізкультури) у село Піски Бобровицького району Чернігівської області.

Розпочалася бурхлива педагогічна діяльність молодого вчителя. До нього потягнулись і старі, й малі.

Разом з директором Пісківської середньої школи відкрили музей побуту, згодом – історії села, а ще пізніше – музей Павла Тичини. І до сьогодні відчинені двері цього музею для відвідувачів.

Експонати збирали з усіх навколишніх сіл. Навіть із Сокиринців від свого діда привіз Анатолій Григорович цілий віз реманенту (коси, ступу, рало, чепігу, горшки, товкачки, граблі). Найцікавіше те, що люди зібрали мішок старих грошей, на які до війни можна було купити ціле стадо корів...

Цікавився молодий учитель і фольклором: збирав народні усмішки, легенди, перекази.

У рідному селі Мочалище записав біля 100 весільних пісень. «Якої мудрості досяг наш народ, якої величі, що тільки одна людина – Параска Логвиненко – продиктувала мені 78 пісень», – читаємо на титульній сторінці саморобної збірочки «Весільні пісні мочалищан», укладеної молодим учителем. До нашого часу ця унікальна збірка так і не видана.

Не забув Анатолій Григорович і про свої «режисерські» здібності. «Назар Стодоля» Тараса Шевченка, «Мартин Боруля» Івана Карпенка-Карого, «Украдене щастя» Івана Франка, «Павлинка» Янки Купали – це далеко не весь перелік вистав, які поставили сільські актори-аматори.

Часто в Анатолія Григоровича запитували: чи не занадто він захопився, чи не шкода йому свого вільного часу? На що той відповідав: «Справжній педагог не відчуває тягар від своєї праці. Справжній педагог – це творець людської особистості, тому мусить бути завжди поряд зі своїми вихованцями: разом з ними трудитися і відпочивати, разом веселитися і сумувати. Справжній педагог – це вічний студент у кращому розумінні цього слова» (Зі сторінок «Щоденника»).

До останньої миті свого життя професор, академік Анатолій Погрібний залишався отим Вічним студентом, який прагнув знань, величних звершень...

Багато працював Анатолій Григорович і над вивченням досягнень світової та української педагогіки.

Цікавився поглядами на виховання мислителів античного світу. Вражався багатством західної педагогіки –працями Песталоцці, Руссо, Спінози, Канта, Шопенгавера.

Вивчав досягнення і українських національних педагогів (відомих і більш-менш відомих) – таких, як: С. Русова, І. Огієнко, І. Стешенко, С. Сірополко, А. Волошин, Б. Грінченко. Саме вони продовжили й розвинули педагогіку Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха, Григорія Сковороди, Тараса Шевченка.

Звертався у своїх статтях, працях і до педагогічних поглядів К. Ушинського та В. Сухомлинського.

Та найбільше присвятив часу працям українського педагога Григорія Ващенка, який розробив власний «Виховний ідеал», найстисліша формула якого вкладається у педагога буквально у три слова «Служіння Богу й Україні».

Протягом 14-ти років Анатолій Григорович вивчав, опрацьовував і підготував до друку всю педагогічну спадщину Григорія Ващенка.

- Назвіть, будь ласка, принципи, якими керувався Анатолій Григорович.

Висока відповідальність перед людьми, суспільством – це були життєвоважливі принципи, якими керувався Анатолій Григорович протягом усього свого життя. А ще:

- принцип україноцентричності навчально-виховного процесу, а саме: національна спрямованість освіти, що полягає у невіддільності освіти від національного ґрунту, її органічному поєднанні з національною історією і народними традиціями, збереженні та збагаченні культури українського народу, визнанні освіти важливим інструментом національного розвитку і гармонізації національних відносин.

Домінантою цього процесу є національна ідея.

- принцип науковості, що визначає як зміст, так і формулу навчального процесу.

- принцип історико-культурної панорамності. Погляд на кожен літературознавчий твір, явище, подію в широкому контексті історичного буття

українського народу, України. Зміст освіти має ґрунтуватися на системі вартостей, що історично вироблені народом, людством.

- принцип творчої актуалізації літератури (принцип «живого слова»). Це широка поліфонічна подача матеріалу, педагогічна майстерність.

- принцип суспільної індивідуалізації. Навчально-виховний процес зорієнтований на конкретну особу. Але ця особистість повноту свого творчого самовиявлення віднаходить лише в громаді, лише в служінні загально-суспільним інтересам. Не випадково Анатолій Григорович повсякчас орієнтував учнів, студентів не лише на засвоєння фактичного матеріалу, а й на найактивнішу участь у суспільно-політичному житті українського народу, України.

- принцип демократизації освіти, що передбачає децентралізацію та регіоналізацію управління системою освіти з дотриманням найбільш визначальних принципів освітньої політики Української держави, надання автономії навчально-виховним закладам у вирішенні основних питань їхньої діяльності, подолання монополії держави на освіту, перехід до державно-громадської системи управління освітою, у якій особистість, суспільство і держава стануть рівноправними об'єктами.

- принцип гуманізації освіти, що полягає в утвердженні людини, як найвищої соціальної цінності, у найповнішому розкритті її здібностей, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей.

- принцип гуманітаризації освіти. Особливого значення надається гуманітарним дисциплінам, оскільки вони відіграють найвагомішу роль у формуванні світогляду особистості.

- *Назвіть риси характеру, які сприяли становленню Анатолія Григоровича як педагога, науковця, громадського діяча.*

Риси характеру, які сприяли становленню Анатолія Григоровича як педагога, науковця, громадського діяча: особиста і національна гідність; глибинне відчуття обов'язку просвітництва перед менш обізнаними, освіченими; відданість високій меті – служіння народові; відповідальність перед обов'язком; висока принциповість – незламність духу у творчій та

громадській діяльності; надзвичайна працьовитість; самоорганізованість; вимогливість до себе та інших; непідкупність. Він був одним із небагатьох, хто так і «не отруївся» у владних кабінетах – зберіг добропорядність і чесність; високий патріотизм; непримиренність з бюрократизмом та лжепатріотизмом, з проявами шовінізму, сепаратизму.

«Світлий, мудрий, далекоглядний, духовно багатий... Він працював на відродження української душі, яку за триста років не занапали. Прикладав великі зусилля, щоб відродити її, українську душу, адже без цього не буде нації, держави», - так характеризував життєвий та творчий шлях Анатолія Погрібного Святійший Патріарх Київський і всієї Руси України Філарет.

3 вересня 2015р
Філарет

Додаток Щ.7

1

Інтерв'ю з доктором філологічних наук, професором кафедри мови та стилістики Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академіком АН ВШ України Пономарівим Олександром Даниловичем

- *Охарактеризуйте Анатолія Григоровича як викладача.*

Анатолій Григорович читав класичні лекції з української літератури, які відрізнялися нестандартністю, змістовністю і були дуже цікавими. Він був талановитим і ерудованим викладачем. Коли читав лекцію, то не заглядав у конспект. За знання Анатолія Григоровича поважали студенти. Тому аудиторії завжди в нього були переповнені. А. Погрібний не був лібералом, який ставить за ніщо п'ятірки, а тому дешевою популярністю не користувався і не намагався її здобути, бо й так мав цілком заслужену популярність. Він був дуже вимогливим викладачем.

Анатолій Григорович належав до серйозних літературознавців, які багато і сумлінно працюють. Він докладно вивчав творчість українських поетів, прозаїків, драматургів.

- *Охарактеризуйте основні риси характеру А. Погрібного.*

Анатолій Григорович був дуже комунікабельним у спілкуванні і міг знайти підхід до кожної людини. З ним було цікаво розмовляти, бо він завжди щось нове знаходив у творчості вже відомих письменників, а тим більше тих, яких не дуже популяризували. З ним було цікаво на ці теми поговорити. А ще Анатолій Григорович чудово орієнтувався в мистецтві та музиці.

- *Які відносини він мав зі студентами?*

Анатолій Григорович не був зверхнім, фамільярності не дозволяв, але й не був зарозумілим. З ним було дуже просто і викладачам, і студентам. Студенти любили його і дружили з ним. Особливо дружні стосунки А. Погрібний мав з вихідцями з Чернігівської області.

- *Які проблеми у вищій школі він виділяв?*

Однією з важливих проблем у вищій школі є те, що студенти слухають лекції українською мовою, а на перервах розмовляють російською. Він прагнув

це змінити. У Анатолія Григоровича була мета: викладання у вищій школі повинно бути державною мовою, як це проводиться у всіх інших країнах. Коли він став першим заступником міністра освіти, то вони разом з П. Таланчуком зробили дуже багато для повернення української мови в освіту. У Києві стало більше українських шкіл, та й не тільки в Києві, а й на Донеччині, Луганщині. На південному сході починали викладати українською мовою.

Також дуже багато Анатолій Григорович зробив для поширення праць Г. Ващенка. Він же очолював і Всеукраїнське педагогічне товариство ім. Г. Ващенка. Майже все Анатолій Григорович там робив сам, бо Товариство мало невеликий штат. Він був невтомний у праці.

- *Які стосунки мав А. Погрібний з українською діаспорою?*

Анатолій Григорович мав дуже активні зв'язки з українською діаспорою. Він був професором Українського Вільного Університету, їздив неодноразово у США, де зустрічався з діаспорою та читав лекції.

- *Розкажіть про громадську позицію Анатолія Григоровича.*

Він був головою Київської організації спілки письменників, членом правління Всеукраїнського товариства «Просвіта» (я – заступник голови). Ми там з ним багато працювали в Правлінні, в областях проводили різні заходи за поширення української мови, наприклад, у Донецьку ми проводили конференцію «Українському Донбасові українську мову». Багато людей прийшло тоді слухати нас.

Анатолій Григорович мав дуже активну громадську позицію. В основному – це пропаганда української мови та літератури і повернення українській мові її законного місця, з якого вона була витіснена в часи застою. Жаль, що його вже немає з нами.

Додаток Щ.8

Розповідь директора Інституту природничо-географічної освіти та екології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, доктора філософських наук, професора, академіка Академії наук вищої школи В.П. Покася про діяльність А.Г. Погрібного на посаді першого заступника міністра освіти (1992-1994 рр.)

У 1992 році я працював начальником управління дошкільних та інтернатних закладів першого Міністерства освіти незалежної України. У цей час відбулося і знайомство з А.Г. Погрібним. Із усіх заступників міністра освіти він зайняв посаду найпізніше. Йому відразу ж підпорядкували управління виховної роботи. За рекомендацією Анатолія Григоровича начальником управління призначили Василя Герасименка, з яким вони виконували депутатські обов'язки у Київській раді. Першим заступником міністра він був до середини липня 1994. Запам'ятався він для Міністерства, для української освіти багатьма позитивними діями та організаторськими здібностями. Наприклад, осінню 1992 року, коли він виконував обов'язки міністра у зв'язку з тим, що П. Таланчук знаходився у від'їзді, Анатолій Григорович за наказом президента України Л. Кравчука за 3 дні здійснив переїзд з приміщення на вул. Карла Маркса у нове приміщення на пр. Перемоги, 10.

На перше місце своєї діяльності А.Г. Погрібний відразу ж поставив мовну політику, максимальний перехід освітніх закладів на українську мову навчання. Це було на часі і правильно. Слід відмітити, що відразу ж була негативна реакція на це так званого сучасного південного сходу: «не перейдемо, бо в нас російськомовне населення...». Проте вирішено було перевести негайно дошкільні заклади, школи, профтехучилища, вищі навчальні заклади на україномовне навчання, але без фанатизму: із збереженням відповідності до національного складу населення. Таким чином, А.Г. Погрібний у 1992 році започаткував мовну політику щодо приведення у відповідність до національного складу населення мережі навчальних закладів освіти України.

Оскільки Анатолій Григорович був філологом, то продумував все до деталей. Він для підсилення ролі української мови здійснив стимулюючий крок – введення обов'язкового вступного іспиту з неї. А оскільки більшість випускників бажало вступати у вищі навчальні заклади, то вчителі мали обов'язково підготувати учнів для контролю знань з української мови та літератури. Наявні були також деякі послаблення для національних меншин.

А.Г. Погрібний для залучення навчальних закладів південного сходу до активного переходу на українську мову викладання здійснював опору на історію. Наприклад, під час відбудови Донбасу, переселення українців на його відродження та роботу на шахтах. У зв'язку з цим там відкривалося багато україномовних шкіл. Погрібному випало у 90-ті роки повертати ситуацію до отих 50-х років.

А.Г. Погрібний був бездоганний як філолог. Сподобалося мені як майстерно Анатолій Григорович правив документи. У 1992-93 рр. потрібно було переробити нормативну базу, створивши свою україномовну. Наведу один приклад. Заносять першому заступнику міністра положення про школи-інтернати для дітей з вадами у розвитку (у радянські часи їх називали школи-інтернати для слабозорих, слабочуючих). Він сидить і каже: «Що це повсюди слабо, слабко!? От давайте назвемо їх із «зниженим зором», із «зниженим слухом»». Запропоновані А.Г.Погрібним терміни вживаються і донині. Ось такі влучні правки він здійснював у багатьох документах.

Перший заступник міністра освіти опікався виховною роботою, не допускав, щоб документи, які, наприклад, стосуються дітей вулиці, були переписані на інше управління. Він та В. Герасименко знали, що це їх функції, вони їх мають виконувати і чітко це робили. До речі, А.Г. Погрібному підпорядковувалося ще й управління міжнародних зв'язків.

Не довго попрацював Анатолій Григорович, але запам'ятався: справедливий, чесний до хрипоти... У великих перепалках на засіданнях, колегіях він доводив, що Україна – понад усе. Те, що ми зараз говоримо.

Друзями А.Г. Погрібного були люди, які любили Україну, розбудовували її. У нього на цьому була заснована дружба.

У 1992 році А.Г.Погрібний та П.М. Мовчан стали співголовами Всеукраїнського педагогічного товариства ім. Г. Ващенка. Він дуже пишався цим і тягнув там непосильну роботу.

Коли моя донька навчалася в Інституті журналістики Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка на 1 курсі Погрібний у них викладав українську літературу: читав лекції і приймав іспит. Донці на екзамені попало «Берестечко» Ліни Костенко, вона розповідала, цитувала. Він: «Ви так гарно знаєте Ліну Костенко, її творчість». При вступі вона взяла за тему твору «Письменники розстріляного відродження», яка рідко обиралася абітурієнтами. Анатолій Григорович здивувався, коли донька процитувала практично всіх. Він завжди акцентував увагу на знанні творів. А тоді на прізвище поглянув і сказав, що воно йому дуже знайоме. Запитав чи не працював батько в Міністерстві освіти, коли ж отримав позитивну відповідь, то сказав: «Патріот України. А як дітей він любив. Донька в батька пішла». І поставив «відмінно». Він відзначив настільки вже підросли діти батьків патріотів. У нього п'ятірку отримати було дуже важко.

Вважаю, що якби більше було таких як Анатолій Григорович у 90-ті роки ХХ ст. та й зараз, то питання національного виховання не стояло б на сьогоднішній день так гостро. У 1993-94 рр. ним було акцентовано на національній спрямованості освіти та виховання. Залишився б він тоді хоча б ще на кілька років, то це б пришвидшило проведення політики у напрямі національної школи, національної системи виховання.

Важливим освітнім документом, яке розробило Міністерство освіти 1992-1994 рр. стала Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ ст.). Ініціатором її розробки був П. Таланчук. Він хотів приблизно хоч до початку ХХІ століття розробити програму розвитку освіти. Ця програма була досить прогресивною. Адже після розпаду Радянського Союзу взяти і намітити

програму, що спрямована на розвиток освіти незалежної України – це був важливий і правильний крок. А.Г. Погрібний брав саму активну участь у її розробці. От саме те, що стосується національного виховання, мовної політики у сфері освіти і міжнародних зв'язків – це належало безперечно йому.

90- ті роки були самі потужні для розвитку освіти. 1992-1994 рр. – це самі важливі роки у розвитку української освіти. Саме цей період було зламано стереотип меншовартості українців, мови, державності; заявлено про державність Київської Русі, козацької держави, державність 1917-1920 рр. До цього ні в історії, ні в педагогіці, історії освіти ці теми не піднімалися.

Оця політика А.Г. Погрібного відносно відкриття україномовних дитсадків, шкіл – це була виправдана політика. Якби вона продовжувалася у 2000-ні роки, то ми б сьогодні менше мали таких проблем, з якими ніни зіткнулася українська держава.

Додаток Щ.9

Інтерв'ю із кандидатом наук із соціальних комунікацій, доцентом кафедри журналістики Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка Сергієм Вікторовичем Шебелістом

1. Якими принципами керувався А.Г. Погрібний у роботі з аспірантами?

У роботі з аспірантами Анатолій Григорович був уважним і вимогливим. Він ретельно читав чернетки їхніх напрацювань і робив зауваження на берегах сторінки, коли якийсь аспект потрібно було розкрити докладніше. А наприкінці навіть підбивав підсумки і давав рекомендації.

2. Як обиралася тема дослідження?

Тема мого дисертаційного дослідження була обрана, на щастя, з урахуванням моїх наукових інтересів. Спочатку йшлося про есеїстику Юрія Андруховича, котру я вивчав ще з університету, присвятивши їй дипломну роботу. Але вже в Інституті журналістики, порадившись із членами спеціалізованої вченої ради, ми вирішили, що треба брати ширший аспект з акцентом на журналістику – і зупинилися на темі «Особливості розвитку сучасної української есеїстики в системі журналістських жанрів».

3. Охарактеризуйте рівень доброзичливості та вимогливості наукового керівника.

Професор Погрібний був справді доброзичливою людиною. І наші стосунки з ним склалися гарно від самого початку, коли ми познайомилися на кафедрі історії літератури та журналістики. Ставився він до мене з якоюсь теплотою, майже по-батьківськи. Але до наукової роботи був вимогливим, та і я намагався відповідати очікуванням керівника і не тягнув з написанням дисертації. Уже під кінець першого року навчання здав йому чернетку першого розділу, який після того, звісно, розширював і поглиблював.

4. Яка методика роботи з текстом дисертації чи статті ним використовувалася?

Докладно описати методику роботи Анатолія Григоровича з дисертацією чи статтею я не зможу, тому що мені випало мало часу з ним попрацювати

СШС

разом. Це тривало менше року, поки він не захворів. Але загалом з того, що я запам'ятав, він не особливо креслив і висловлював зауваження до принесеного розділу, якщо його влаштувало те, що він читав. Тобто це мав бути науково грамотний, аргументований, самостійний текст, який місцями треба було «відшліфувати». Доводилося бачити, як він оцінював не достатньо добре підготовлені роботи інших аспірантів. І тут він не був поблажливим і доброзичливим. Значить, потрібно було доопрацювати текст.

А ще, пригадую, він давав мені вирізки з наукових журналів, де були статті, що безпосередньо стосувалися теми мого дослідження. Отже, навіть на такому рівні професор дбав про мій фаховий рівень. Після прочитання першого розділу дисертації він порадив зробити з нього статтю і подати її в журнал «Слово і час». І не обмежився простою порадою керівника аспірантові, а написав рекомендаційного листа головному редакторові, що, звісно, підвищувало мої шанси на публікацію матеріалу, який згодом став одним із цитованих у своїй галузі.

5. Чи спрямовував професор на висвітлення у дослідженні питань національної самоідентифікації?

Ця тема була у фокусі лекцій і публіцистичних виступів Анатолія Григоровича. Але мене він спеціально не скеровував у це русло. Та й це об'єктивно не було предметом моїх наукових розвідок. Я займався питаннями жанрології, а про національну ідентичність писав лише аспектуально у своїй роботі, коли аналізував проблематику публікацій сучасної есеїстики.

6. Що з досвіду роботи А.Г. Погрібного з молодими науковцями запозичено Вами особисто?

По-перше, це доброзичливість до молодого науковця. По-друге, увага до його дослідницьких інтересів без нав'язування своєї теми. Тобто необмеження свободи наукової творчості. Таких же засад я намагаюся дотримуватися зі своїми студентами, яких заохочую обирати цікаві для них теми курсових, бакалаврських і дипломних робіт, щоб написання дослідження не було

СВШЕБ

вимушеним і обтяжливим. По-третє, у Погрібного можна було повчитися читати лекції та тримати увагу аудиторії, котра ним захоплювалася. Це було майстерно. А по-четверте, щоб так викладати, мабуть, треба дуже любити свій предмет і жити ним. Тоді твоя зацікавленість передається іншим і не перетворюватиметься у «відбувалівку». І звісно, чого можна було повчити в Погрібного, так це працьовитості та похідної від неї творчої плідності.

7. Які науково-педагогічні погляди професора є актуальними і сьогодні?

Науково-педагогічні погляди Анатолія Погрібного були сконцентровані на питанні національного виховання, що досі залишається актуальним і набуває нових імпульсів. Не менше він переймався розбудовою наукових інститутів України закордоном, найперше – Українського вільного університету в Мюнхені (Німеччина). Нині у світі вкрай мало закладів, які на системному рівні вивчають мову, літературу, культуру, історію України, удоступнюють її західній аудиторії, популяризують знання про Україну. А УВУ є одним із них, але його потенціал уповні не реалізований через брак уваги і фінансової підтримки з боку самої України.

Ну і, звісно, найбільше Анатолій Григорович дбав про розвиток української мови, невтішне становище якої його дуже турбувало. А щоб подолати проблему, він виступав на радіо, писав статті, зустрічався з громадськістю, завдяки чому заслужив звання «народного професора». По суті, він був публічним інтелектуалом – людиною, яка відбулася у своєму фаху, і мала хист говорити із суспільством про речі, що виходять далеко за межі теорії та історії літератури.

СВМ 25.03.2015р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 імені М.П. ДРАГОМАНОВА
 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9
 Телефон 234-11-08 факс 234-22-51

21.05.2015р. № 07-10/1077

Довідка

Про впровадження та використання результатів дисертаційного дослідження Марченко Наталії Вікторівни на тему: «Науково-педагогічна та громадська діяльність А.Г. Погрібного (1960-2007 рр.) у Національному педагогічному університеті ім. М.П. Драгоманова, поданої на здобуття наукового ступеня кандидат педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Упродовж 2014-2015 навчального року на базі Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова впроваджувалися результати наукового дослідження Марченко Н.В.

Теоретичні положення, висновки дисертаційного дослідження та надані архівні матеріали використовувалися в освітньому процесі з метою розвитку педагогічної майстерності майбутніх учителів, формування їх світогляду, виховання у них патріотизму та національної свідомості.

Сформульовані у дослідженні положення можуть використовуватися для збагачення історико-педагогічних знань, наповнення змісту лекційного курсу «Історія педагогіки» та «Педагогічна майстерність» провідними ідеями доробку А.Г. Погрібного, підготовки спецкурсів і спецсеминарів із педагогіки та історії педагогіки для вищих навчальних закладів педагогічної освіти, у роботі наукових гуртків і факультативів вищих навчальних закладів, під час подальших історико-педагогічних досліджень.

Проректор з наукової роботи

Г.М. Торбін

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. С.Бандери, 12, м. Рівне, 33028. Тел. (0362) 26 78 65, факс (0362) 26 37 15, e-mail: rectorat@rdgu.uar.net

22.05.15р. № 85

На № _____

Довідка

Про впровадження та використання результатів дисертаційного дослідження Марченко Наталії Вікторівни на тему: «Науково-педагогічна та громадська діяльність А.Г. Погрібного (1960-2007 рр.) у Рівненському державному гуманітарному університеті, поданої на здобуття наукового ступеня кандидат педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Впродовж 2013-2014 та 2014-2015 навчальних років у Рівненському державному гуманітарному університеті здійснювалося впровадження результатів наукового дослідження Н.В. Марченко.

Впровадження здійснювалося за такими напрямками: науково-педагогічна діяльність; освітньо-просвітницька публіцистика професора; втілення ідей українознавства у навчально-виховний процес; міжнародна освітня діяльність; управлінська діяльність та її результати; особливості громадської діяльності.

Важливу роль при цьому відіграли опис принципів, тенденцій та закономірностей науково-педагогічної та громадської діяльності А.Г. Погрібного, його психолого-педагогічного портрету, чинників педагогічної майстерності; надані архівні матеріали. Зокрема, на заняттях з педагогіки та історії педагогіки використовувались, представлені Н.В. Марченко, аудіозаписи авторської передачі А.Г. Погрібного «Якби ми вчилися так, як треба», які є взірцем майстерності для педагогів.

Надані Н.В. Марченко матеріали дисертаційного дослідження відіграли важливу роль у формуванні педагогічної майстерності майбутніх учителів, їх світогляду, вихованні у них патріотизму та національної свідомості. Вони можуть бути корисними не лише для використання у науково-педагогічній діяльності викладачів вищих навчальних закладів, а й для подальшого удосконалення напрямів реформування системи освіти.

[Handwritten signature]

Р.М. Постолюський

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
 вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300; тел.: (03849) 3-05-13, факс: (03849) 3-07-83, E-mail: post@kpru.edu.ua
 код ЄДРПОУ 02125616

24.06.2015 № 52

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертації
«Науково-педагогічна та громадська діяльність
А.Г. Погрібного (1960-2007 рр.)»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки
МАРЧЕНКО НАТАЛІЇ ВІКТОРІВНИ

Зважаючи на тенденції розвитку освіти важливого значення набуває вивчення спадщини педагогічних персоналій, що сприятиме підготовці та підвищенню професійних здібностей фахівців вищої школи. Викладачі кафедри теорії та методик дошкільної і початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка впродовж 2014-2015 років здійснювали експериментальну перевірку результатів дисертації Марченко Н.В. з впровадження досвіду науково-педагогічної та громадської діяльності А.Г. Погрібного

Н.В. Марченко визначено основні принципи (національна самоідентифікація, незламна національна самосвідомість, безастережний патріотизм, стійкість поглядів, висока вимогливість до себе, інноваційна спрямованість, несамовита працездатність, наскрізна креативність, максимальна об'єктивність в оцінці фактів, подій та явищ), тенденції та закономірності науково-педагогічної діяльності А.Г. Погрібного. Їх вивчення стало прикладом для майбутніх викладачів, сприяло їх професійному розвитку та формуванню національного світогляду.

Значну роль у становленні майбутніх учителів (викладачів) відіграв спроектований дослідницею психолого-педагогічний портрет А.Г. Погрібного, визначення системи провідних ознак його діяльності, які є еталонними для самовдосконалення молодого спеціаліста та підвищення педагогічної майстерності викладача ВНЗ.

Сучасному викладачу важливими для наслідування є такі риси науково-педагогічної діяльності А.Г. Погрібного: захопленість улюбленою справою; суб'єкт-суб'єктна взаємодія в системі «викладач-студент»; емпатія; толерантність та рефлексивність у керуванні діяльністю студентів; досконале знання предмета, методики його викладання та специфіки студентської аудиторії; безперервна самоосвіта; енциклопедизм знань; довершене володіння педагогічною технікою та ораторським мистецтвом; повага викладачів і студентів; надзвичайна працьовитість, тощо.

Таким чином, використання результатів дисертаційного дослідження Марченко Н.В. стало корисним для розвитку педагогічного професіоналізму майбутніх учителів (викладачів), вихованню у них патріотизму та національної свідомості.

Результати впровадження були обговорені та схвалені на засіданні кафедри теорії та методик дошкільної і початкової освіти (протокол №14 від 26 травня 2015 року) Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Проректор з наукової роботи,
доктор фізико-математичних наук,
професор

I.M. Кошет